

Ardahan Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

KAZAK TÜRKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Gülzana NAUANOVA

Prof. Dr. ERDOĞAN ALTINKAYNAK

Doktora Tezi

Ardahan, 2020

KAZAK TÜRKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Gülzana NAUANOVA

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü EĞitim Enstitüsü

Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2020

KABUL VE ONAY

Gülzana NAUANOVA tarafından hazırlanan ‘‘Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri’’ başlıklı bu çalışma, 16.01.2020 tarihinde yapılan s.avunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Danışman)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yukarıdaki imzaların adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi /Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü/ Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

28.06.2020

[İmza]

Gülzana Nauanova

¹ “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte**

yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

***Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanı Prof. Dr Erdoğan ALTINKAYNAK danışmanlığında tarafımdan retilildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

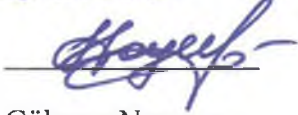
Gulzana Nauanova

BİLDİRİM

Hazırladığım projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Projenin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Projenin sadece Ardahan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Projenin.....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

23/06/2020

Gülzana Nauanova

TEŞEKKÜR

Çalışmamın hazırlanma sürecinde rehberliğini ve desteğini benden hiç bir zaman esirgemeyen, tez danışman hocam, Sayın Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK' a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

NAUANOVA, Gülzana. *Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*, Doktora Tezi, 2020

Bir milletin varlığı, kültürel zenginliklerine olan bağlılığına ve bu zenginliklerin ne kadar yaşatıldığına dayalıdır. Gelenek, görenek, töre, örf ve âdetleri, inanç ve uygulamaları, yaşam biçimleri, giyim-kuşamları, mutfağı vb. ile bir kültürel hazine durumunda olan Kazak Türkleri, bu zenginliklerini nesilden nesile devam ettirerek varlığını sürdürmektedirler.

Kazak Türk halkının yüzyıllardır uyguladığı sosyal yardımlaşma ve dayanışma sisteminin yaşam tarzı ve geleneklerine yansıdığı iyi bilinmektedir. Kazak Türk halkı, bu gelenek ve göreneklerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için gerekli unsurları ve pratikleri korumaya çalışmaktadır. Bunların yanı sıra ulusun ruhani zenginliğinde hala korunmuş olan tarihi, etno-kültürel ve sosyal değerler de yerini almaktadır. Çalışmamızda elde edilen veriler doğrultusunda Kazak Türk kültüründe bazı ritüeller, Şamanizmin ve ilahi inançların bolluğuna da yansır. Ritüelleri, halkın ulusal kimliğinden hariç tutmak imkânsızdır. Bu doğrultuda geçiş dönemlerinde gelenek ve göreneklerin sürekliliği ve korunurluğu görülmektedir.

Çalışmamızın ana konusu; Kazakistan civarında bulunan bölge insanların geçiş dönemleri olan doğum, sünnet, evlenme ve ölüm konuları hakkında derlemeler yapmak ve onları tasnif ederek, değerlendirmektir. Tarih ve kültür açısından oldukça zengin birikime sahip olan Kazak Türk kültürünün, bu zengin içeriklerinin devamının sağlanması ve yeni kuşaklara aktarılması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Kazak Türk halkının her bireyinin yaşamında bu izleri görmek mümkündür. Çalışmada incelenen bu süreç, doğumdan ölüme kadar devam etmektedir. Dolayısıyla halk edebiyatında görülen bu ilişki sürekli ilerleyen bir gelenekler örüntüsüdür. Kazak Türk toplumun örf, adet, töre, batıl inanç ve gelenek görenekleri belli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilir ve bu düşünceler şarkı ve şiirlerle dile getirilir. Bu yüzden, Kazak toplumunun düşüncelerini, inançlarını ve kültürel değerlerini ortaya sermek amacıyla yaptığımız bu çalışma, bu konu alanına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geçiş dönemi, Doğum, Ölüm, Evlenme İnanış, Gelenek, Kültür

ABSTRACT

NAUANOVA, Gulzana. *Transition Periods in Folk Culture of Kazakh Turks*, Doctoral Dissertation, 2020

The welfare of a nation largely depends on how much they keep cultural heritage alive. The Kazakh Turkish community, who have a cultural diversity with their traditions, beliefs, practices, social institutions, lifestyles, ways of dressing, cuisine and other social properties, have managed to preserve and maintain this richness by conveying them to new generations over the centuries. It is well known that the social assistance and solidarity system implemented by the Kazakh Turkish people for centuries is reflected in their lifestyle and traditions.

Kazakh Turkish people are trying to preserve the necessary elements and practices of their cultural values in order to maintain and transfer their traditions to future generations. In addition, historical, ethno-cultural and social values are still preserved in the spiritual wealth of the nation. Some rituals in Kazakh Turkish culture are also reflected in abundance in Shamanism and divine beliefs, according to the data obtained in our study. It is impossible to exclude rituals from the public's national identity. In this direction, the continuity and preservation of traditions and customs can be observed during the transition periods.

The main focus of the study is making compilations about the transition periods, namely, birth, marriage and death practices, of the people in the region around Kazakhstan, scientifically classifying and evaluating them. The study is of great importance for the preservation, maintenance and dissemination to future generations the Kazakh Turkish culture, significantly rich in terms of culture and history.

It is possible to witness the effects and traces of transition period practices in almost every person living in Kazakh community. The process examined within the framework of the study lasts from birth to death. Therefore, this tradition examined within folklore discipline forms a web of relations consisting of a set of cultural values. The traditions, practices, customs, beliefs, false beliefs and other cultural properties are practiced with a private aim, and the cultural and spiritual ideas and feelings are reflected through poems and folk songs. Therefore, this study conducted in order to specify the ideas,

beliefs and cultural values of Kazakh community will be an important contribution to the field.

Key Words: Transition Period, Birth, Death, Marriage, Faith, Tradition, Culture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
BİLDİRİM	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
TEŞEKKÜR	
ÖNSÖZ.....	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	8
KISALTMALAR	17
TRANSKRİPSİYON	18
GİRİŞ	21
1.BÖLÜM.....	28
1.1. Kazak Türklerinin Tarihi	28
1.2. Kazak Türklerinin Coğrafi Yapısı, Ekonomisi.....	28
1.3. Kazak Türklerinin Sosyo Kültürel Yapısı	29
1.4. Geçiş Dönemleri	31
1.4.1. Kazak Türklerinde Geçiş Dönemleri İle İlgili Yapılan Çalışmalar	34
1.5. Kazak Kültürünün Halk Kültüründe Çalışması Geçiş Döneminin Derleme.....	37
1.5.1. Derleme Esnasında Karşılaşılan Problemler.....	37
1.5.2. Kaynak Kişi Grafiği.....	39
2. BÖLÜM.....	40
2.1. Kazak Türk Kültürünün Gelenek ve Görenekleriyle İlgili Folklorik Unsurlar	40
2.1.1. Kiyiz Ui.....	40
2.1.1.1. Kerege	41
2.1.1.2. Uvık.....	41
2.1.1.3. Şanırak	42
2.1.1.4. Sıkırlavuk	42
2.1.2. Kiyiz Üyün Yapımında Kullanılan Keçe Parçalar.....	42
2.1.2.1. Tuvırlık.....	42
2.1.2.2. Üzik.....	42

2.1.2.3. Tündik	43
2.1.2.4. Kiyiz Esik (Keçe Kapı)	43
2.1.3. Kiyiz Uinin Çeşitleri	43
2.1.3.1. Akorda.....	43
2.1.3.2. Ak ui.....	43
2.1.3.3. Otav	44
2.1.3.4. Laşık üy/Kara laşık	44
2.1.3.5. Şoşaytpa	44
2.1.3.6. Abılayşa	44
2.1.3.7. Jalpa	44
2.1.3.8. Jolım Ui.....	44
2.1.4. Şapan ve Nımşa	45
2.1.5. At ve At Binme	45
2.1.5.1. At Üsütünde Oynanan Geleneksel Oyunlar	47
2.1.5.1.1. Kökpar	47
2.1.5.1.2. Kız Kovalamaca (Kız Kuu)	47
2.1.5.1.3. Bayge.....	48
2.1.5.1.4. Gümüş Alu, Gümüş İlu, Yüzük İlu	49
2.1.5.1.5. Audarıspak.....	49
2.1.5.1.6. Güreş (Küres).....	49
2.1.5.1.7. At Omıraulasturu	50
2.1.5.1.8. At Ustindegi Tartıs	51
2.1.5.1.9. Jorga Jarıs	51
2.1.5.1.10. Jambı Atı	52
2.1.5.1.11. Jigit Kuu	52
2.1.5.1.12. Tumak (Tımak) Uru (Alu).....	53
2.1.6. Kazak Türklerinde Mutfak Kültürü	54
2.1.6.1. Kazak Türklerinde Konuk Ağırlamak ve Konuk Çeşitleri	61
2.1.6.2. Konuk Çeşitleri	62
2.1.6.2.1. Arnayı Konak	62
2.1.6.2.2. Kıdırma Konak	63
2.1.6.2.3. Kudayı Konak.....	63

2.1.6.2.4. Kılkıma Konak	63
2.1.6.3. Aş Tabacağı Sunma Gelenekleri	63
2.1.6.3.1. Bas Tabak (Baş Tabak)	64
2.1.6.3.2. Sıy Tabak (Orta Tabak)	64
2.1.6.3.3. Küvey Tabak (Damat Tabacağı)	64
2.1.6.3.4. Kelin Tabak (Gelin Tabacağı).....	64
2.1.6.3.5. Kız Tabak (Kız Tabacağı).....	64
2.1.6.3.6. Kos Tabak (Çift Tabak).....	64
2.1.6.3.7. Sığbağa Tabak (Pay Tabacağı)	65
2.1.6.3.8. Oşak Tabak (Ocak Tabacağı).....	65
2.1.6.3.9. Erulik Tabak	65
2.1.6.3.10. Sarkıt Tabak	65
2.1.6.3.11. Kuda Tabak	66
2.1.6.3.12. Kudağı Tabak	66
2.1.6.3.13. Jerik Asının Tabacağı	66
2.1.6.3.14. Malşı Tabak	66
2.1.6.3.15. Sağımşı Tabak	66
2.1.7. Bastangı	66
2.1.8. Atışma.....	67
2.1.8.1. Atışma Geleneği.....	68
2.1.8.2. Atışma özellikleri	70
2.1.8.3. Atışma türleri	72
2.1.8.3.1. Çalçene Atışması (Badik Aytıs)	72
2.1.8.3.2. Bilmece Atışması (Jumbak Aytıs).....	73
2.1.8.3.3. Hayvanlar ve insanlar atışması.....	78
2.1.8.3.4. Geleneksel Atışma.....	81
2.1.8.3.5. Aşıklar Atışması (Akındar Aytısı)	82
2.1.8.3.6. Süre-Aytıs.....	83
2.2. Kazak Türklerinin Doğum Adetleri Ve İnanmaları	86
2.3. DOĞUM ÖNCESİ	89
2.3.1. Çocuk Sahibi Olmak İçin Yapılan Pratikler	89
2.3.1.2. Evlatlık/Koruyucu Aile	90

2.3.2. Çocuğun Cinsiyetini Tayini	91
2.3.3. Sık Sık Çocuğu Düşen Kadınlar Ne Gibi Uygulamalara Başvurmaktadır? ..	92
2.3.4. Erkek Çocuk Sahibi Olmak İçin Yapılan Uygulamalar.....	93
2.3.5. Doğacak Çocuğun Sağlığıyla İlgili Yapılan Uygulamalar	93
2.3.6. Neden Erkek Çocuğu İstenir?	94
2.3.7. Doğumdan Önce Çocuk İçin Yapılan Hazırlıklar.....	94
2.4. DOĞUM ESNASI.....	96
2.4.1. Doğum ve Ebe	97
2.4.2. Göbek Kordonunun Kesilmesiyle İlgili Gelenekler	97
2.4.3. Müjdecisi	98
2.5. DOĞUM SONRASI.....	100
2.5.1. Doğumdan Sonra Çocuğun Yıkanması.....	100
2.5.2. Çocuğun Giysileri	101
2.5.3. Şildehana Geleneği (Beşik Toyu).....	102
2.5.3.1. Beşik.....	103
2.5.3.1.1. Beşik Arındırma Geleneği	104
2.5.4. Çocuğa Ad Verilmesi.....	106
2.5.5. Kırk Çıkarma (Kırkına Şıgaru)	107
2.5.6. Çocuğun Diş Çıkarması	108
2.5.7. Çocuğun Konuşmaya Başlaması	111
2.5.8. Çocuğun Yürümeye Başlaması.....	112
2.5.8.1. Çocuğun “Tusau Kesu” Töreninde Ala (Beyaz-Siyah) Yip Neden Sekiz Şeklinde Bağlanır?	113
2.5.9. Ninni (Besik jırı).....	113
3.BÖLÜM.....	123
3.1. Sünnet (Kazak Türklerinde-Sündet).....	123
3.2. Erkek Çocuklar Kaç Yaşında, Hangi Mevsimde Sünnet Edilir	124
3.3. Sünnet Kıyafeti.....	124
3.4. Sünnete Kimler Çağrılır? Çağrı Nasıl Yapılır?	124
3.5. Sünnet Esnası	125
3.6. Sünnet Sonrası.....	127
3.7. Çocuğu Ata Bindirme Töreni	128

3.8. Aşık Oyunu.....	128
4.BÖLÜM.....	131
4.1. Kazak Türklerinin Evlenme Törenleri, Adet ve İnanmaları.....	131
4.2. Evlilik Öncesi	131
4.2.1. Evlenmemiş Kız ve Erkeklerin Kısmetlerini Açma Uygulamaları	132
4.2.3. Evlenme Çağının Başlangıcı Kız ve Erkeklerde Hangi Yaştır?	133
4.2.4. Elçi Gönderme Geleneği.....	133
4.2.4.1. Şege Şapan ve Kamçı İade Etme	134
4.2.5. Kız Görme Adeti (Kız Köru).....	135
4.2.6. Kız İsteme(Kız Ayttıru)	135
4.2.6.1. Bel Kuda	136
4.2.6.2. Karsı Kuda	136
4.2.6.2.1. Tabaldırık Attar	137
4.2.6.3. Ölüteri	137
4.2.6.4. Bata Ayak.....	137
4.2.7. Başlık (Kalınmal).....	138
4.2.8. Dünür olmak (Kuda Tüsü).....	139
4.2.8.1. Kuyruk baur	140
4.2.9. Urın Toy Geleneği	142
4.2.10. Kız Kaçırma.....	142
4.3. Evlenme Sırası.....	143
4.3.1. Evlenme Biçimleri	143
4.3.1.1. Görücü Usulü ile Evlenme	143
4.3.1.2. Severe Evlenme.....	143
4.3.1.3. Leviratus Geleneği	144
4.3.2. Söz Kesme Toyu (Kuda Tüsü Toyu).....	144
4.3.3. Kız Uğurlama Düğünü (Kız Uzatu Toyu)	145
4.3.3.1. Saukele Giydirmek Geleneği (Saukele Kigizu)	145
4.3.3.2. Kız Uğurlama Düğününde Şarkı Söyleme Geleneği	146
4.3.3.2.1. Düğün başlar (Toy bastar)	147
4.3.3.2.2. Sinsu	149
4.3.3.2.3. Jar-Jar.	152

4.3.3.2.4. Koştasu	153
4.2.3.3.5. Avutma ve Nasihat	155
4.3.4. Gelinin Çeyizi.....	162
4.3.5. Gelinin Damat Evine Gidişi.....	163
4.3.6. Gelin Damat Evine Geldikten Sonra Görülen Âdetler	164
4.3.6.1. Betaşar.....	164
4.3.7. Düğünde Gelinin Giydiği Kıyafetler.....	166
4.3.8. Düğünde İkram Edilen Yiyecekler	167
4.3.9. Dini Nikah.....	167
4.3.9.1. Mahr (Evlilik Hediyesi)	168
4.3.10. Resmi Nikâh	168
4.3.11. Düğün Konvoyu.....	169
4.3.12. Erkek Tarafında Olan Düğün.....	169
4.3.12.1. Auşadiyar Geleneği.....	170
4.4. Düğün Sonrası	173
4.4.1. Yeni Geline Terbiye Geleneği	173
4.4.2. Yeni Gelinin Başörtü/Mendil Geleneği (Oramal)	174
4.5. Erkeğin Üç Yurdu	175
4.6. Evlenen Kadının Akraba İsimleri.....	176
4.7. Yeni Gelinin Ev Gösterme Geleneği.....	176
4.8. Yeni Evlenen Erkeğin Gelini Ailesini Ziyaret Etme Geleneği (Esik Aşar)	177
4.9. Yeni Gelini Tebrik etme Geleneği (Kuttık).....	177
4.10. Kazak Türk Halkının Takıları	177
4.10.1. Takılarda Yer Alan Nakışların Anlamı.....	183
4.11. Evlenen Kızın Evine Ziyareti (Torkındeü).....	183
4.12. Ayrı Eve Çıkmak (Enşi беру).....	184
5. BÖLÜM.....	185
5.1. Ölümle İlgili Dinsel Büyüsel Âdetler ve İnanmalar.....	185
5.2. Ölüm Türleri:.....	187
5.2.1. Ak Ölüm	187
5.2.2. Er Ölüm.....	187
5.2.3. Haram Ölüm	187

5.2.4. Ez Ölüm	188
5.2.5. İt Ölüm	188
5.2.6. Surausız Ölüm.....	188
5.3. Ölüm Öncesi.....	188
5.3.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler (Hayvanlarla, Eşyalarla, Rüyalarla İlgili vb.)	188
5.3.1. Atlarla İlgili İnanmalar	189
5.3.2. Ani Gelen Haber	190
5.3.3. Eşyalarla İlgili İnanmalar.....	190
5.3.4. Rüyalarla İlgili İnanmalar	191
5.3.5. Hasta Olan Kişide Ölüm Belirtileri	192
5.3.6. Ölümü Uzaklaştırmak Uygulanan Pratikler ve Kaçınmalar	193
5.3.7. Hastanın Öleceği Anlaşıldığında Yapılan Pratikler	194
5.3.8. Öleceğini Hisseden Kişi Ne Yapar?	194
5.3.8.1. Arızdasu	195
5.3.9. Ölüm Olayının Duyurumu ve Avutma (Estirtuv ve Avutma)	195
5.3.10. Ölüm Olayının Hemen Arkasından Yapılan Pratikler	201
5.3.11. Ölünün Gözlerinin Açık Olması Hakkındaki İnanmalar	201
5.4. Ölüm Esnası	202
5.4.1. Cenaze Yıkama ve Yıkanan Yere İlgili İnanmalar.....	202
5.4.2. Ölünün Yıkama Suyundan Artan Suyla İlgili Pratikler	203
5.4.3. Cenaze Namazı Nasıl kılınır ve Cenaze Namazına Kimler Katılır	203
5.4.4. Ölünün Defin Edilmesi	204
5.5. Ölüm Sonrası	206
5.5.1. Ölü Yemeği Geleneği	206
5.5.2. Ölünün Ardından Yapılan Törenler	208
5.5.2.1. Yas Geleneği/Töreni	208
5.5.2.2. Ağıt Geleneği/Töreni	210
5.5.2.2.1. Ağıt Türleri.....	213
5.5.2.2.1.1. Ölüyü Evden Çıkarırken Söylenen Ağıt	213
5.5.2.2.1.2. İnsan Sağ Tarafına Koyulduğunda Söylenen Ağıt	214
5.5.2.2.1.3. Avluda Söylenen Ağıt.....	214

5.5.2.2.1.4. Sabi Çocuklara Ağıt.....	215
5.5.2.2.1.5. Babaya Ağıt	215
5.5.2.2.1.6. Anne Babaya Ağıt.....	216
5.5.2.2.1.7. Gelinin Kayınpedere Ağıtı.....	217
5.5.2.2.1.8. Gelinin Kaynanasına Ağıtı.....	217
5.5.2.2.1.9. Karısının Kocasına Ağıtı	218
5.5.2.2.1.10. Dedeye Ağıt	218
5.5.2.2.1.11. Annenin Çocuğuna Ağıtı	219
5.5.2.2.1.11. Kardeş Ağıtı.....	219
5.5.2.2.1.11.1. Ağabey Ağıtı	219
5.5.2.2.1.11.2. Küçük Kardeşe Ağıt.....	220
5.5.2.2.1.12. Ölünün Yedisine Kadar Söyşenen Ağıt.....	220
5.5.2.2.1.12. Kocasının Kırkında	221
5.5.2.2.1.12. Merhumun Anısında	221
5.5.2.2.1.12. Merhumun Bir Yıl Döneminde.....	222
5.5.2.3. Kara Bağlama “Kara Turgızuv”	222
5.5.3. Devir /Iskat	223
5.5.4. Baş Sağlığı Dileme	224
5.5.4.1. Görüş Şiiri	225
5.5.5. Ölünün, Yaşarken Giydiği Kıyafetler	225
5.5.6. Mezarlık ve Mezar Ziyaretleri	227
5.5.6.1. Koç-Koyun Heykelli Mezarlar.....	227
5.5.7. Mezara Ağaç Dikmeyle İlgili Pratik ve İnanmalar	230
5.5.8. Ölü Yemeği.....	230
5.5.9. Ruhlarla İlgili İnanmalar.....	231
6. BÖLÜM.....	232
6.1. Kazak Türklerinde Geçiş Dönemlere İlgili Atasözler	232
6.1.1. Doğumla İlgili Atasözleri	232
6.1.2. Evlenmeyle İlgili Atasözleri	233
6.1.3. Ölümle İlgili Atasözleri	234
SONUÇ.....	236
KAYNAKÇA	240

Dijital Kaynaklar	245
Kaynak Kişiler.....	246
EKLER.....	249
EK 1.....	249
EK 2.....	251
EK 3.....	252
EK 4.....	254
EK 5.....	256
ÖZGEÇMİŞ.....	270

KISALTMALAR

haz: Hazırlayan

K.K: Kaynak Kişı

s: Sayfa

vb. ve benzeri

vs. vesayire

y: Yıl

yy: Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON

LATYN NEGİZİNDEĞİ ÁLİPBİ KIRIL NEGİZİNDEĞİ ÁLİPBİ

1 A a [a] A a [a]	20 P p [py] П п [пы]
2 Á á [á] Ə ə [ə]	21 Q q [qy] Қ қ [қы]
3 B b [by] Б б [бы]	22 R r [yr] Р р [ыр]
4 D d [dy] Д д [ды]	23 S s [sy] С с [сы]
5 E e [e] E e [e]	24 T t [ty] Т т [ты]
6 F f [fy] Ф ф [фы]	25 U u [u] Ү ү [ү]
7 G g [gi] Г г [ги]	26 Ú ú [ú] Y y [y]
8 Ğ ğ [gy] Ғ ғ [ғы]	27 V v [vy] В в [вы]
9 H h [hy] X h [хы]	28 Y y [y] Ы ы [ы]
10 Ĭ ĭ [i] I i [i]	29 Ý ý [uý] Ү ү [ү]
11 I i [i] И й [и]	30 Z z [zy] З з [зы]
12 J j [jy] Ж ж [жы]	31 Sh sh [Shy] Ш ш [шы]
13 K k [ki] К к [ки]	32 Ch ch [chy] Ч ч [чы]
14 L l [yl] Л л [ыл]	
15 M m [my] М м [мы]	
16 N n [ny] Н н [ны]	
17 Ń ń [yn] Ң ң [ың]	
18 O o [o] О о [о]	
19 Ó ó [ó] Ə ə [ə]	

ÖNSÖZ

Bir toplumun maddi ve manevi birikimlerinin tümüne, genel bir ifadeyle, o toplumun kültürü denir. Toplumların gelişmişlik dereceleri ne olursa olsun, her toplumun ya da o topluma ait grupların bir takım davranış kalıpları vardır ve bu davranış kalıpları o halkın kültürünü oluşturur. Bizler geleneği, göreneği, adetleri, örf ve inançları, kısaca kültür unsurlarını oluşturmuş bir toplumun içinde doğar, sonra da içinde doğduğumuz toplumun davranış kalıplarını öğrenmeye çalışırız. Geçiş dönemleri diye adlandırdığımız doğum, evlenme ve ölüm çevresinde kümelenen birtakım adet ve inanmalar, kişinin yeni dönemlere “geçiş”i sırasında onu daha mutlu, daha uyumlu kılar, yalnızlık duygusundan da arındırır.

Geçiş dönemi olarak insan hayatının üç evresi anlaşılmaktadır. Bu üç eşik veya basamak; doğum, ölüm ve evlenmedir. Bunun dışındaki geçiş dönemleri bu üç ana evreye bağlanarak tasnif edilmektedir. Kazak Türklerinin kendilerine ait doğum adetleri, inançları vardır. Doğum töreni; doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası olarak üçe ayrılmaktadır.

Geçiş dönemlerinden ilki olan doğum, dünyanın her yerinde olduğu gibi Kazak Türklerin’de de her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne babanın değil aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu ve sopu da sevindirmektedir Çünkü her doğum ailenin ve neslin devamı anlamındadır. Kazaklar, Kazakistan’da yaşayan Türk halkı. XV. yy’da Kuzey Türkistan’dan, Deşti Kıpçak’tan, Kıpçak Türklerinin güneye göçüşü. sırasında bazı grupların ayrılarak, bu göçe iştirak etmemiş ve bu sebep ile Kazak ismiyle anılmışlardır. Dilleri Kazak Türkçesidir. Türkçe grupları içerisinde Kırgız, Nogay, Karakalpak, Başkurt ve Tatar Türkçeleriyle birlikte Kıpçak koluna mensupturlar.

Kazaklar; nogaylar, kıpçaklar, kırgızlar gibi boyların birleşimi ile ortaya çıkmış bir Türk Urugu olarak, 14. yy’ dan sonra yeni bir boy olarak Orta Asya coğrafyasında yerini almıştır.

Kazak Türkleri tarafından birçok muazzam bilgiler ve bilge gelenekler korunmuştur. Küçük yaştan itibaren göçebeler, Büyük Bozkır’ın işaretlerinin yönlendirdiği kırılgan insan yaşamını korudular. Her kuşak Kazak, yaşadığı dönem ve koşullara bakılmaksızın, ataların düzenini kutsal bir şekilde gerçekleştirdi. Kazakistan’da, gelenekler yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır.

Toplumların yaşam biçimleri ve toplumların yaşam tarzları, geçmiş zamanlardan günümüze dek birçok unsurdan beslenerek ve süreklilik göstererek değişimler göstermiştir. Bundan ötürü de toplumlar arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar; gelenek ve görenekler, örf ve adetler, ekonomik unsurlar, inançlar ve inanışlardır. Çalışmamızın amacı; Kazak Türklerinin halk kültüründeki geçiş dönemlerinin incelenmesi amaçlanılmıştır. Geçiş dönemlerinde değişime ve dönüşüme uğrayan evreler, bu evrelere ait geleneksel unsurların incelenmesi ve tespit edilmesi amaçlanmıştır. Literatürün taranmasında ve yapılan saha çalışmasında elde edilen bilgiler ve veriler doğrultusunda sosyo-kültürel yapıda oluşan değişimler ve kültürel değişimlerin sonucunda ortaya çıkan yeni pratiklerle ilgili uygulamalar incelenilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci kısmında, kavram çalışması yapılmıştır. Kazak Türk kültüründe de adı geçen kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci kısmında, Kazak Türk kültüründeki gelenek ve görenekler, doğum ve doğumla ilgili örf ve adetler, çocuğa bakış açısı ve çocuklar için yapılan ritüeller açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü kısmında, Kazak Türk kültüründe evlenme, evlenme biçimleri gelenek ve görenekler doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü kısmında, yine bir geçiş dönemi olan ölüm, ölümden sonra yapılan adetler ve ritüeller açıklanmaya çalışılmıştır. Beşinci kısmında ise kazak türk kültüründe önemli bir yere sahip olan geçiş dönemiyle ilgili atasözleri ve deyimler açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın her anında destek olan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak'a ve çalışma ile ilgili yapmış olduğu düzeltmeler ve yönlendirmelerden dolayı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Edebiyatı öğretim elemanlarına, lisans üstü eğitim alan anabilim dalı öğrencisi sevgili arkadaşlarıma ve manevi desteklerini her zaman benden esirgemeyen sevgili aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Gülzana NAUANOVA

Ardahan, 2020

GİRİŞ

Bir milletin var olması, geçmişten günümüze kadar gelmiş olan kültürel zenginliklere ve bu zenginliklerin gelecek kuşaklara aktarılmasıyla mümkündür. Her toplum kendine özgü örf, adet, töre ve inanç sistemleri gibi kalıplaşmış manevi değerlerle var olur ve varlığını sürdürür. Bu süreç içerisinde geçiş dönemleri de önemli yer tutmaktadır. İşte Kazak Türk' leri de uzun yıllardan beri varlıklarını korumuş ve süreç içerisinde birçok kültürel değer ve güzellikleri günümüze kadar getirmişlerdir.

Kazak Türkleri tarafından birçok muazzam bilgiler ve bilge gelenekler korunmuştur. Her kuşak Kazak Türkü, yaşadığı dönem ve koşullara bakılmaksızın, ataların düzenini kutsal bir şekilde gerçekleştirmiştir. Kazakistan'da, gelenekler hayatın her alanında önemli bir yer tutmaktadır.

Toplumların yaşam biçimleri ve toplumların yaşam tarzları geçmiş zamanlardan günümüze dek birçok unsurdan beslenerek ve süreklilik göstererek değişim halindedir. Bundan ötürü de toplumlar arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar; gelenek ve görenekler, örf ve adetler, ekonomik unsurlar, inançlar ve inanışlardır.

Çalışmamızın amacı; Kazak Türklerinin halk kültüründeki geçiş dönemlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Geçiş dönemlerinde değişime ve dönüşüme uğrayan evreler, bu evrelere ait geleneksel unsurların incelenmesi ve tespit edilmesi amaçlanmıştır. Literatürün taranmasında ve yapılan saha çalışmasında elde edilen bilgiler ve veriler doğrultusunda sosyo-kültürel yapıda oluşan değişimler ve kültürel değişimlerin sonucunda ortaya çıkan yeni pratiklerle ilgili uygulamalar incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kazak Türklerinin halk kültürü üzerine yazılan kitaplar, tezler, makaleler vb. kaynaklar incelendikten sonra alan çalışması yapılmıştır. Bu alan çalışması görüşme, gözlem ve anket teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların onayı alınarak ses kaydı altına alınmış ve daha sonra kağıda dökülerek, fotoğraflarda arşivlenmiştir.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci kısmında, kavram çalışması yapılmış ve Kazak Türk kültüründe de adı geçen kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci kısmında, Kazak Türk kültüründeki gelenek ve görenekler, doğum ve doğumla ilgili örf ve adetler, çocuğa bakış açısı ve çocuklar için yapılan ritüeller açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü kısmında, Kazak Türk kültüründe evlenme, evlenme biçimleri gelenek ve görenekler doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü

kısımında yine bir geçiş dönemi olan ölüm, ölümden sora yapılan adetler ve ritüeller açıklanmaya çalışılmıştır. Beşinci kısmında ise, Kazak Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan geçiş dönemiyle ilgili atasözleri ve deyimler açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezin Konusu Ve Alanı

“Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri” başlıklı çalışmanın konusu ve alanı; Kazak Türklerinin geçmişten günümüze kadar halk kültüründe geçiş dönemleri içerisinde yer alan değişim ve dönüşümler, Kazak Türklerinin örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri, törenleri, inançları, doğum, sünnet, evlilik, mutfak kültürü, ölüm evreleriyle ilgili geçişleri ve değişimlere uğrayan adetlerin incelenmesini konu almaktadır.

Tezin Amacı

Çalışmamızın genel amacı; Kazak Türklerinin kültürel yapısını incelemek, geleneksel yaklaşımlarını, göreneklerini, adetlerini, törenlerini, geçmişten günümüze süregelen değişimleri ve dönüşümleri, halkbilimsel açıdan bulgular ışığında, Türk Dünyasına tanıtmayı ve literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Tezin Yöntemi

Çalışmamızın araştırılmasında öncelikli olarak, Kazak Türklerinin halk kültürü üzerine yazılan kitaplar, doktora tezleri, makaleler, incelenerek başlanmıştır. Kazakistan ve Türkiye genelinde bu konu üzerine yazılan araştırmalar incelendikten sonra alan çalışması yapılmıştır.

Alan Çalışması; görüşme, gözlem (katılımlı-katılımsız) ve anket (soru-cevap) teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yapılırken elde edilen ses kayıtları ve fotoğrafları arşivlenmiştir.

Alan çalışmasına öncelikli olarak geçiş dönemleri doğum, sünnet, evlilik, ölüm evrelerinin gözlemlenmesiyle başlanmıştır. Bu gözlemler esnasında kaynak kişilerle mülakat yapmak için doğru zamanı belirtmek açısından bazı tespitlerde bulunulmuştur. Anket soruları hazırlanırken “Pertev Naili Boratav”ın “100 soruda Türk Halk Edebiyatı” kitabındaki geçiş dönemleri derleme sorularının dışında çalışma yapılan sahanın özellikleri ve kültürel yapısı da dikkate alınarak anket soruları düzenlenmiştir. Çalışmamızın konusuyla ilgili kaynak kişiler belirlenirken bazı özellikleri taşımalarına

dikkat edilmiştir. Kazakistan da yaşayan insanların yaşamlarını devam ettirdikleri yani ikamet ettikleri yerlerde belli bir süre içerisinde orada bulunmaları gerekliliği dikkate alınmıştır. Bu hususun dikkate alınmasının sebebi ise; Kazakistan sınırları içerisinde bölge bölge, yer yer, örf ve adetlerin değişime ve dönüşümüne uğramasıdır. Görüşmelerde bulunulacak kişilerin yaş faktörü ve eğitim düzeyleride dikkate alınmıştır. Kültürel değişimleri anlatacak kişilerin kırk yaş üstü olmaları, eğitim düzeylerinin en minimum seviyesi, ortaokul mezunu olmaları, bazı verilere ulaşmak için önem arz etmektedir. Çünkü kültürel değişim ve dönüşümlerin, geçişlerin geçmişten günümüze kadar olan evreleri sağlıklı veriler içermesi için tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda gözlem tekniğide uygulanmıştır. Gözlem tekniği iki şekilde uygulanmıştır. Katılımlı ve katılımsız gözlem tekniği olarak uygulanan bu yöntem araştırmayı yapan kişinin belirlediği özelliklere göre sosyal grupların içerisine girerek toplumun değer yargılarını objektif ve tarafsız bir biçimde ortaya sunmaya çalışmak istemesidir. Rahatlıkla ve kolay bir biçimde uygulanan bu teknik, genel olarak bireylerin türlü davranışları sergilerken tutumlarını tespit etmek ve derlemek için kullanılmaktadır. Gözlem tekniğinde araç ve gerece ihtiyaç duyulmamaktadır.

Çalışmamızda uygulanan diğer bir teknik olan görüşme (mülakat) tekniğinde ise çalışmanın yapılacağı sahada olan kaynak kişilerden sözlü olarak detaylara yer verecek şekilde bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Çalışma yapılırken bireylerden ayrıca yazılı metinlerde elde edilmiştir. Görüşme tekniğimizde ilgili konuyla alakalı sorular görüşme yapılmaya başlanmadan önce maddeler halinde hazırlanmış ve sıralanmıştır. Uygulanan bu tekniğin önemi, kültürel ağı anlamak, kaynak kişilerden kültür etkinliklerinin sebeplerini, geçişlerin ve dönüşümlerin nedenlerini derlemek açısından önem arz etmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Âdet

Kelime anlamı olarak “toplumun alışkanlık haline getirdiği ve fertlerin uygulaması beklenen davranışın adı” (Kaya, 2014, s.42) manasına gelmektedir. “Bir toplulukta, bir toplumda aynı biçimde yapılagelen davranış, uyulması gereken davranış kuralı, görenek, töre” (Büyük Larousse, 1992, s.98) biçimiyle de açıklanmış olan âdet; toplum nezninde genel olarak kabul görmüş ve geçmişten günümüze dek tekrarlanarak uygulanan pratik

manasında kullanılmaktadır. Âdetler, çeşitli kökenlerden kaynaklanmış ve şekillenmiştir; bunlar içerisinde geçmişten günümüze yaşam şekilleri, dünya görüşleri, ve olaylar önemli bir yer tutarlar. Bir toplumda, o toplumu ilgilendiren genel âdetler olduğu gibi, çeşitli mesleklerin, mezheplerin, etnik grupların v.b. kendilerine özgü âdetleri de vardır. Âdetlerin pratikteki uygulanışını giderek gelenekleşmesini sağlayan bu konuda bilinçli yada bilinçsiz görev üstlenen toplumun fertleri vardır. Bunları şöyle de nitelendirebiliriz; yaş ve cinsiyet grupları, dinsel liderler, dernek yöneticileri gibi. Dini bayramların olduğu günlerde akrabaları, dostları, komşuları ziyaret etmek, büyüklere saygı duymak, evlenirken düğün yapmak, askere giden genci törenle uğurlamak, ekmeğe “nimet” gözüyle bakıldığından onu yüksekçe bir yere koymak, yemek ve sofraya düzenleri yas, anma, başsağlığı dileme gibi adet çerçevesinde nitelendirilebilecek adetlerdir. Âdetler; günlük yaşamımızda ki davranışlarımızla, sürekli olarak ve toplumun uygun gördüğü pratiklerin uygulanmasıdır. Âdetlere aykırı davranıldığında bu davranışı gerçekleştiren fert, küçümsenir (Güngör, 2011, s.88). Âdetler birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönlendirmekte ve kendi düzeni içerisinde denetlemektedir.

Töre

“Sosyal hayatı ihtiva eden düzen, nizam, alışkanlık, kaide ve davranışlar bütünü. Muhtelif araştırmacılar adet, anane, gelenek, görenek ve örf gibi kavramları birlikte mütalaa etmişlerdir. Hatta birbirine karıştırmışlar, bir müştereklik sağlayamamışlardır. Söz konusu kavramlar içinde hepsini toparlayan söz ise “töre”dir.”(Kaya, 2014,s.787) Bozkırlarda fiilen yaşanan hayatın zamanla hukukî-sosyal değer kazanmış davranışlarını ihtiva eden ve genellikle kanun mânâsına alınan töre (törü), eski Türk sosyal hayatını düzenleyen mecburî normlar bütünüdür (Kafesoğlu, 1999, s.246). Töre, hukuk düzeni demektir.

Türk töresi bugün ki gibi yazılı kurallar halinde değildi. Örf ve âdet şeklinde yaşamın içinde yerini bulmuştu. Türk töresi, oldukça sert ve kesin hükümler içermekteydi. Cezaların ağır olmasıyla birlikte, töre, Türk cemiyetinin ana hususlarını teşkil ettiği için hiç kimse bu cezaları haksız veya adaletsiz görmemiştir. Töre'nin daima doğru ve adaletli olanı emrettiği toplumda herkes tarafından kabul edilmiştir. Çünkü töre, milletin yüzlerce yıllık hayat tecrübesinden süzölmüş kaidelerden ibarettir (Güngör, 1990, s.57).

Türk kültüründe devlet, töre sayesinde halkıyla bütünleşir. Töre, insanların, toplumda uyum içinde yaşamalarını sağlamaktır. Töre var olduğu müddetçe, millet ve devlet vardır. Bu anlayış Türk kültürünün bir nevi temellerini de oluşturmuş diyebiliriz.

Gelenek

“Toplum fertlerinin atalarından öğrenip yaşattığı süreklilik gösteren bilgi, alışkanlıklar ve davranışların tümü” (Kaya, 2014, s.356). “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane” (Türkçe Sözlük, 2005, s.741). Gelenekler, âdetler gibidir fakat onlardan daha güçlü olarak toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynarlar. Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde daha etkilidirler. Bireyin bağlı bulunduğu grubun veya toplumun geleneklerine karşı çıkması, bu karşı çıkışın derecesine göre bireyin toplulukça afarozundan, saldırıya uğramasına, hor görülmesine kadar genişleyen tepki türlerinde biçimlenir. Yasalar, gelenekleri ve onlara aykırı davranışları cezalar çerçevesinde belli bir düzen oluşturmaktadır. Gelenekler; bir milletin bütününe ilgilendirmektedir. Sosyal normlar, içerisinde gelenekler o toplumun iskeleti gibidir. Bir takım kurallar ve cezalar bulunmakla beraber, en ağır ceza ise toplumdan dışlanmaktır. Gelenek; nesilden nesile, kültürden kültüre ve toplumdan topluma, âdet ve inanç şekilleriyle aktarılan değerlerin tamamı da denilebilir. Bir toplumu toplum yapan değer yargıları ve kültürüdür. Kültür her türlü maddi ve manevi değerleri taşıyarak bireylere ve topluma yol gösterir. İnsanlar doğdukları kültürün ve toplumun belli kurallarına ve davranış şekillerine göre yetişmektedirler. İnsanın yaradılış özellikleri ve bireyler arasındaki farklılıklar da toplumu ve o toplumun kültürünü etkiler ve biçimlendirilir. Halk kültürü açısından karşılığını bulan bu etkileşim oldukça önem arz etmektedir. Halk kültürü öğeleri, insanların geçmiş yaşamlarla ilgili faktörleri ve geleceğe aktarımlatıyla ilgili rehberlik etmektedir.

Görenek

Kelime olarak “toplum fertlerinin önceki nesillerden görüp yaşattıkları alışkanlık” (Kaya, 2014, s.367) anlamındadır. Görenek; ihtiyaçları karşılayan, düzenin yürümesini

sağlayan değerler sisteminin bütünüdür. Bu değerler sisteminde insan nesli devam ettikçe değişimler olur. Görenekteki hızlı değişme geleneği de etkilemektedir (Çınar, 1996, s.201). Gelenekler ile görenekler âdetlerle kendilerini gösterirler. Bu yolla soyut biçimden somut biçime geçerler. Örneğin; görücü usulü ile evlenmenin çokça görüldüğü bir memlekette, kız isteme bir gelenek iken, kız isteme öncesi ve kız isteme sırasında oluşan pratik farklıları da âdetimizdir. Hasta ziyareti ya da taziye ziyaretine gitmek bir âdettir. Ancak orada nasıl davranılması gerektiğini görenekler belirler. Gelenek daha kapsamlı bir kavram iken, görenek daha dar kapsamlı bir kavramdır.

Rituel

“Ayine”, “törene ait”, “merasimlerle ilgili” anlamına gelmektedir. Bir obje veya fikir etrafında birbirine bağlı olan ve birbirini bütünleyen dini törenlerin adıdır. Dini ayin ve ibadetlerin ifade etmede kullanılmaktadır. Rituel sırasında yapılan bazı hususlar toplumlarda değişiklik göstermektedir. Örneğin; tütsü yakmak, belli giysiler giymek, geçit törenleri vb. hususlar her daim ön plandadır. Ritüellerin gelenekle iç içe olduğunu söylemek mümkündür. Gelenek geniş kapsamlı bir kavram olup bir nevi kanun gibi uygulanırken, ritüeller ise, geleneğin uygulanması sırasında ortaya çıkan pratikler bütünüdür.

Kültür

Kültür kavramını ilk kez 1871 yılında Tylor tarafından ifade edilmiştir. Tylor kavramı, “Kültür toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenekler ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür” (Tylor akt. Limon, 2012, s.108) diyerek açıklamıştır. “Kültür” sözcüğü Latince “colere” sözcüğünden gelmektedir. “Kültür”; toplumsal ortamın oluşumunda gerekli temel unsurlardan biridir. Bireyler, yaşamlarının devamında davranışsal birikimleriyle kültür unsurunu beslemektedir. Kültür, insanın düşünsel, inançsal, duygusal etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan yaratılar, değerler ve nesilden nesile aktarılan davranışlar bütünüdür. “Kültür”; içgüdüsel ve kalıtsal değil, her bireyin doğduktan sonraki hayatının içinde kazandığı alışkanlıklar bütünüdür. Yaşadığı ortam içinde politik, ekonomik, artistik, dinî ve entelektüel örgütlenme içine girerek, doğal çevreyi egemenliği altına alır ve onda kendi yararına değişiklikler yapar. Kültür dendiğinde

akılımıza gelenekler gelir. Çünkü; sürekliliği gelenek ve görenekler sağlar ve toplumsaldır. İnsanlar tarafından kültür yaratılır ve paylaşılır. Kültür; ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sisteminin adıdır. İdeal olması gerekendir, fakat her olması gereken, ideal değildir. Kişiler aynı kültürün üyeleri oldukları hâlde ideale uygun hareket etmeyebilirler, o hâlde bütün davranışlar kültürel ya da ideal değildir (Güvenç, 1991, s. 101-102). Kültür kavramı ile ilgili açıklamalar gösteriyor ki bu kavram toplum ve insan üzerinden açıklanılmaya çalışılmaktadır. Bir nevi kültür kavramının, tanımının temeli toplumdur. Kültür bir toplumu oluşturan kişileri ve onları birbirine bağlayan dillerini, dinlerini, sanatlarını, törelerini, hukuk ve yönetim kurumlarını, üretim ve tüketim süreçlerini, gelenek ve göreneklerini içine alır. Yani toplumu var eden tüm değerlerini kapsamaktadır.

1. BÖLÜM

1.1. Kazak Türklerinin Tarihi

Kazak Türkleri 15-16. yüzyıllarda boy, oymak ve aşiretler şeklinde üçe bölünmüşlerdir. Kazakların atası olarak 'Alaş' bilinmektedir. Alaş'ın 'Kazak' adında bir oğlu vardır. Kazak'ın ise üç oğlu vardır. Oğullarından en büyüğün adı 'Bekaris' ortanca oğlunun adı 'Akaris' küçük oğlunun adı ise, 'Janaris'tir. Üç oğulun nesli kendi soylarına göre adlandırılmaktadır. Bekaris'in neslinden gelenler 'Uluğ Cüz'ü oluştururlar ki, King Hanedanlığı (1644-1912) yıllarında bunlara 'Sol Kazakları' veya 'Büyük Otağ' adı verilmiştir. Akaris'in sonraki nesilleri 'Orta Cüz'ü oluştururlar ve King Hanedanlığı döneminde 'Sağ Kazakları' veya 'Orta Otağ' olarak adlandırılmakta ve ayrılmaktadır. Janaris'in neslinden olanlar da 'Batı Kazakları' veya 'Küçük Cüz' adlarıyla ayrılmışlardır. Kazak kelimesi anlam bakımından kahramanlar ve serbest insanlar anlamına gelmektedir. Kazak halkı kendi içlerinde Alaş'ı han seçmiş ve lider olarak görmüşlerdir. Alaş da alacağı ve vereceği kararları halka danışıp, Üysun başkanlığındaki yüz kişiyi Ulu cüz/yüz deyip Sirderya'nın yukarısındakilere ise Bolat başkanlığındaki yüz kişiye Orta cüz/yüz deyip Sirderya'nın orta kısmını ve Aşlın liderliğindeki yüz kişiye de Küçük cüz/yüz deyip Sirderya'nın aşağı kısmını vermiştir (Tafiya, 2011).

Günümüzde, Kazaklar hangi kabileye ait olduklarını ve hangi cüze mensup olduklarını bilirler ve bu Kazak Türkleri için büyük önem taşımaktadır. Bu üç cüz Alaş ortak noktasında birleşmektedirler. Her bir cüz kendine Alaş demektedir. Bugünkü Kazak Türkleri de kendilerine Alaş demektedirler.

1.2. Kazak Türklerinin Coğrafi Yapısı, Ekonomisi

Kazakistan, Asya kıtasının orta bölümünde yer almaktadır. Türk dünyasında toprak geişliği ve yüzölçümü bakımından en büyük alana sahip ülkelerden birisidir. Kazakistan' ın kuzeyinde ve batısında Rusya federasyonu, doğusunda ise Çin bulunmaktadır. Güney kısımda ise Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan bulunmaktadır. Kazakistan iklim özellikleri bakımından ise karasal iklim özellikleri taşımaktadır. Bölgelere göre her mevsim belirgin yaşanmakta bazı bölgeler ılıman iklim özellikleri gösterirken bazı bölgeler ise yazları sıcak ve kurak, kışları ise çok soğuk geçmektedir.

Kazakistan'ın bitki örtüsü kuzeyden güneye doğru gidildikçe farklılık göstermektedir. Kuzey tarafta genelde orman ve bozkır bulunurken güneye gidildikçe çöle dönüşmektedir. Nehir tarafları ağaç ve çalılıklarla çevrilidir. Doğal kaynaklar bakımından ise oldukça zengindir. Petrol, doğalgaz, kömür, bakır, çinko, demir, kurşun ve altın başlıca kaynaklardandır.

Kazakistan Devleti ekonomik politikalarıyla ilgili girişimlerini ve yaptırımlarını oluşturken türlü sıkıntılarla da mücadele etmiştir. 1900'lü yıllardan başlayarak günümüze kadar geçen sürede üç ayrı ekonomik kriz yaşamıştır. Bu krizler her devlette olduğu gibi Kazakistan Devletinin ekonomisinde olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple devlet ekonomisinin gelişmesi ve duraklama dönemine girmesine ve büyümenin yavaşlamasına sebep olmuştur. Kazakistan Devletinin sahip olduğu yer altı kaynaklarının zengin olması ve artan ihracat verileri sayesinde bu krizlerin etkilerinin azalması sağlanmıştır. Özellikle bu ihracat gelirleri hammadde kaynaklarından sağlanmıştır.

Yüz ölçüm bakımından büyük olan Kazakistan toprakları tarım bakımından zengin ve tarıma elverişlidir. Özellikle buğday ve hububat üretimi bakımından önemli gelir kaynağı elde edilmektedir. Tarım ve hayvancılığa önem verilmekte devlet tarafından bu sektörler desteklenmektedir.

Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkiler Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra başlamıştır. Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra bağımsızlığını tanıyan ve elçilikler açan ilk ülkelerden birisi Türkiye' dir. Dolayısıyla Türkiye ve Kazakistan arasında ikili ilişkiler geçmişten günümüze kadar başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Türkiye' nin Kazakistan' dan ithal ettiği ürünlerin başında petrol, doğalgaz, demir ve çelik gelmektedir. Türkiye' nin ihraç ettiği başlıca ürünler ise, giyim, tekstil, ev eşyaları, beyaz eşyalar, tarım ve gıda ürünleri olarak ifade edilmektedir.

1.3. Kazak Türklerinin Sosyo Kültürel Yapısı

Kazak Türklerinin sosyo- kültürel yapısının ve hukuk kurallarının oluşmasındaki önemli etkenlerin başında örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri gelmektedir. Kazak Türkleri uzun yıllar göçebe hayat tarzını benimsemişlerdir. Konar göçer yaşam şeklinin getirmiş olduğu kurallar yerleşik düzende de etkisini sürdürmüştür. Kazak Türklerinde yaşam biçimlerini etkileyen gelenek ve görenekler önemli bir yer tutmaktadır. Aile

ilişkilerinin, akrabalık ilişkilerinin, sosyal ilişkilerinin temeli saygı ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Aile düzeni içinde evin en yaşlı bireyi “şerefli köşe” (tör) diye adlandırılan yerde oturmaktadır. Evin erkek bireyleri yerde oturmamaktadır. Kapı ve sofranın aşağısında gelinler ve ev sahibi olan kadın bireyler oturmaktadır. Bunun sebebi ise ikramlarda ve hizmetlerde kolay ve hızlıca davranabilmek içindir. Sofra geleneklerinde evin en yaşlı bireyi yemeğine başlamadan evin diğer bireyleri yemek yememektedir. Yine evin en yaşlı bireyi yemekten kalkmadığı müddetçe sofradan kalkılmadığı gibi dua ve şükür duaları da yapılmadan da yemekten kalkılmamaktadır. Konukseverlikleriyle bilinen Kazak Türkleri misafir ağırlamaktan hoşnut olmaktadır. Evin “şerefli köşe” sinde ağırlanan misafirlere yiyecek ve içecekler en güzel şekliyle ikram edilmektedir. İkramların başında kımız (at sütü) gelmektedir. Misafirler için koyun kesilmektedir. İnançlarına göre kesilecek olan koyunun başını, babaları hayatta olan bireyler tutmaz. Nedeni ise, tuttıkları taktirde babalarının öleceği inancı olmasıdır. Kesilen koyunun başı eve gelen misafirlere en yaşlı bireye verilmektedir. Bu birey koyunun başını üleş (paylaştırma) eder. Bu paylaşırma kişilerin özelliklerine göre olmaktadır. Gözleri iyi göremeyen bireye kesilen koyun başındaki göz verilmektedir. Önceki adetlerinde dil organı gelinlere verilmekteyken günümüzde ise güzel söz söylemesi istenilen kişilere verilmektedir. Önceden gelinlere verilmesinin sebebi ise gelinlerinin dedikodu yapmamaları gerektiği anlatılmak istenmiştir.

Kazak Türk kültüründe hediyeleşmenin yeri ayrıdır. Hediye alıp vermekten hoşlanan Kazak Türkleri eve gelen misafirleri hediyesiz uğurlamamaya özen göstermektedirler. Aynı şekilde eve gelen misafirlere hediye almadan ev sahibini ziyaret etmemektedirler. Kazak Türklerinin kültüründe düğünler, eğlenceler ve bayramlar önemli bir yer tutmaktadır. Türkçe de düğün adı verilen eğlenceye Kazak dilinde toy denilmektedir. Yaşamlarında oldukça büyük bir yere sahip olan toylar bebeklerin doğumlarında, yaş günlerinde, okul çağına geldiklerinde, evlenme törenlerinde yapılmaktadır. Bebek doğdunda beşik toyu adı verilen bir merasim düzenlenmektedir. Bu toyda bebeğin beşiği, bütün elbiseleri, oyuncakları gelen misafirlere gösterilmektedir. Misafirler yeni doğan bebeğe hediyeler getirmekte olup bebeğin ailesi de misafirlere hediyeler vermektedir. Gelen misafirlere verilecek olan hediye adına toybastar denilmektedir. Toy, yöresel danslar ve müzik eşliğinde bitirilir. Toyların ortak özelliği, toy başlarken en yaşlı bireyin hayır duası etmesidir. Bu duaya bata denilmektedir. Toylarda kıyız ui

diye adlandırılan çadırlar kurulmaktadır. Bu çadırların kurulması göçebe yaşam biçimlerden getirdikleri ve devam ettirdikleri eski bir gelenektir. Yine eski geleneklerinden biri de toylara atlarla gelinmesidir. Özellikle toyu yapılan kişi ya da kişiler toyun düzenlendiği yere at ya da deve üzerinde gelmektedir. Kazak Türklerinde atın yeri ve önemi büyüktür. Yaşamlarının hemen hemen birçok yerinde at kültürü hakimdir. Gerek eğlencelerde gerekse yeme - içme düzenlerinde yeri vardır. Eğlencelerde, toylarda, yarış yapmak ve eğlenmek için kullanılan at mutfak kültüründe ise at etinden yapılan yemekler ve içecekler de kullanılması da mevcuttur. Mutfak kültüründe deve sütünün de yeri vardır. Bu süte “Şubat” denilmektedir. Toylarda geleneklerin sürekliliği için devam ettirilen kültürel öğelerden biri de “Dombra” adı verilen ve Türkiye Türklerinin saz adını verdikleri müzik aletine benzeyen çalgı eşliğinde atışmalar yapılmasıdır. Dombıra müzik aletinin yeri, Kazak Türklerinde önemli ve kutsaldır. Muhakkak her evde dombıra bulunmaktadır ve şerefli köşedeki duvara bu alet asılmaktadır.

1.4. Geçiş Dönemleri

Kazaklar, Orta Asya’da Hazar Denizi’nden Çin sınırına kadar uzanan topraklarda yaşamakta olan bir Türk topluluğudur.

İnsan ait olduğu toplumun kültürel değerlerini, yaşama karşı duruş dizgelerini, geçmişin kurucu işlevinden yola çıkarak geleceğe aktarmak isteyen ve bu şekilde kendisine tarihsel bir varlık alanı kuran toplumsal bir varlıktır. Bu bakımdan hayatın geçiş dönemleri kendine özgü yaptırımlar ve uygulamalar ile birlikte bir toplumun filogenetik ve ontogenetik kodlarını içerisinde barındırmaktadır. Bu tür yaptırımlar sayesinde insan bireysel kimliğini toplumsal ufka açarak kendisine kültürel bir varlık alanı oluşturmaktadır. İnsan, hangi toplumda yaşarsa yaşasın hayatının bazı dönemlerinde hem kişisel hem de toplum içindeki yerinin ve konumunun değiştiği bazı dönemlerden geçmektedir. Bu dönemlerde toplumdan topluma değişmekle birlikte amacın ve özün aynı kaldığı bazı tören ve kutlamalar yapılmaktadır. Birey için bir toplumdan diğerine geçişin sembolü ya da sınavı olan geçiş dönemi törenleri, içlerinde birçok kültürel unsur ve inancı barındırmaktadır.

“İnsan hayatının başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür. Her biri kendi bünyesi içerisinde bir takım alt

bölmelere ve basamaklara ayrılır. Bu üç önemli aşamanın çevresinde bir çok inanç, adet, töre, tören, âyin dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı bulundukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır” (Örnek, 1995, s. 131).

Geçiş dönemlerinde kümelenen adetler, gelenekler ve törenlerin içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar, bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır.

Bu üç önemli geçişten ilki doğumdur. Hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların soyun ve sopun sayısını artırmaktadır, sayı artışıysa gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplardaki aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan "çocuk ailede ocağı tüttürür" (Keikin, 2010, s.49) sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır.

Küçük ve sevimli bir varlık olan bebek savunmasız olduğu için hemen her ulusun kültüründe, doğan bebeği dünyadaki gerek fiziksel etkilerden ve metafizik güçlerin etkisinden korumak için tasarlanmış ritüeller vardır.

Kazakistan'da, ailede folklora yansıyan bir çocuk kültü vardır. Kazak Türkleri, çocuğun bulunduğu bir evin parlak ve mutlu olduğunu, çocuk olmayan bir evin ise mezar gibi olduğunu düşünüyorlardı. Kazak Türk halkının çocuk gelenekleri, inanç ve kültürlerle yakından bağlantılıdır. Kız ve erkek çocuklar için altı yaşına gelmeden önce yapılan ritüeller aynıdır.

Kazak Türklerinde bir çocuğun doğuşu ve yetiştirilmesiyle ilgili birçok gelenek ve görenek vardır. Çocuk geleneğinde yüzyıllarca yaşanmış tecrübeler ve çeşitli eski inançlar belirlenmiştir. Çocuklar 5-6 yaşına kadar cinsiyet ayrımı yapmaksızın hem kız hem erkek bir arada terbiye alırlar.

Ailelerde çocuksuz olanlar çocuklu olanlara göre daha mutsuz olurlar. Bunun sebebi babasının soyunu devam ettiremeyeğinden korkmasıdır.

Geçiş dönemlerinde kümelenen adetler, gelenekler ve törenler bunların içerisinde yer alan uygulamalar, bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana

bölümlerinden birini oluşturur. Kazak Türkleri halk kültüründe yer alan geçiş dönemleriyle ilgili inanç, adet ve pratiklerin eski Türk kültürüyle de bağları vardır.

İnsan doğumdan ölüme her an yeni birşeyler öğrenir. Global dünyada gün geçtikçe yeni olgular yeni bilgiler gün ışığına çıkmaktadır. Bu yeniliklere ayak uydurmak zor olmakla beraber teknolojinin gelişmesiyle bu bilgilere ulaşım da kolaylaşmıştır. Günümüz dünyasında her yeniliğe uyum sağlamakla birlikte geçmişten gelen gelenek, görenek, örf ve adetlerini de taşımak isteyen insanın bağlı olduğu etnik kökeni, boyu ve ırkının kültürünü nesilden nesile taşıması önemli bir unsurdur. Bu durumda halkların kültürel boyutu önemlidir.

Kültür, geçmişten günümüze kadar gelen bilgi birikimlerinden bir tanesidir. Kültür, toplumların maddi manevi olan değerlerinin tümünü temsil etmektedir ve bu değerleri nesilden nesile aktarmak toplumların vazgeçilmez yaşam kaynağını oluşturmaktadır. İnsanların ahlaki değerlerinin çoğu da kültür birikimlerine dayanmaktadır.

Kazak Türk halkının ahlak eğitimi aile ocağından başlamaktadır. Çünkü her nesil ahlakın esası olan merhameti, dürüstlüğü, iyilikle kötülüğü ayırabilmeyi, şefkati vb. bunların hepsini okuldan önce kendi ailesinden öğrenmektedir. Bu geleneğimize işlemiş olan adeti, geçmişten günümüze kadar her Kazak Türk ailesinde görmek mümkündür.

Her Kazak ailesinde genel terbiyenin esası olarak; ahlaklılık, insanlık, kibarlık, merhamet, şefkat, yakınlık, dostluk, birlik, çalışkanlık, dürüstlük, uyum, nezaket, adalet, temizlik, saflık, milliyetçilik ve vatan sevmek gibi unsurlar insanoğlunun en değerli nitelikleri olarak kabul edilmektedir. Evrensel değerlere bakıldığında bütün bu değerler her toplumun değişmez parçasıdır. İnsanlar bu değerler etrafında toplanarak koloni ve topluluk oluşturup bu değerler sayesinde düzenli yaşam bağı kurmaktadır. İnançlar etrafında bakılacak olursa da her inanç bu değerleri temel olarak almıştır. Birlik ve beraberlik bu değerler sayesinde belirli kurallarla sağlanmaktadır.

Bu eğitim kurumlarında verilmekle beraber, her ebeveynin de başlıca görevidir. Eğitim öğretim kademelerinde ahlaki değerlerin verilmesi önemlidir. Bireyler küçük yaşlardan itibaren bu kazanımları kazanmaktadırlar. Özellikle Türk atasözlerinden birisi olan “ağaç yaş iken eğilir” atasözünde de buna vurgu yapılmaktadır. Bireyler gelişim çağındayken dışarıdan gelen uyarıcılara en açık oldukları dönemlerdir. Bu yüzden hem verilecek olan değer ve kazanımların hem de ahlaki değerlerin bu yaş dönemlerinde verilmesi önemlidir.

1.4.1. Kazak Türklerinde Geçiş Dönemleri İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Narenbayulu J. “Gelenegimizi saglam tutalım” adlı makalesinde 2008y. 8 s. “Petrol Kazakistan Gelenek ve Görenek Hakkında” yayınında incelemiştir.

Sabirov A. “Kazak geleneklerinde özel mülkiyetin başlangıcı” adlı makalesinde D.A.Konaev adındaki haberci 2007y. 11-14 s. etnik gruplar. Etnoloji.Etnografya -- Özel Mülkiyet – Gelenek Ve Görenek Hakkı isimli yayında incelemiştir.

Mırzahmetulu M. “Ağaç beşiğinden yer beşiğine kadar” adlı makalesinde Akjunis Astana 2014 No7 28-29 s. Ulusal etik işaretler ve inançlar, gelenek ve görenekler, bilinç hakkında ulusal gelenekler -- ulusal değerler adlı yayında incelemiştir.

Sağidollakızı Ş. “Kazak halkının atları: Eyer türleri hakkında” adlı makalesinde Ülke - 2005. - 27 Ekim (177). - 5 s. Etnografya Etnoloji Etnografya - Ritüel Eyer adlı yayında incelemiştir.

Seyitov N. “Kazak Türk yasakları ve inançları” adlı makalesinde Eğitim aracı 2006 No1 58-61 s. Gelenekler ve görenekler. Kazak Türklerinin yasakları inançları isimli yayında incelemiştir.

Sidikova M. “Gençlerin gelenek, görenek ve örf adetleri öğrenmelerinin önemi” adlı makalesinde Öğrenci eğitimi. - 2014.- № 5.- 9-11 s. 1 Eğitim teorisi, Semei eğitimi, Ulusal gelenekler – Gelenekler adlı yayında incelemiştir.

Tabıldı A. “Ahlaki Konuşmalar, konuşma mediniyeti - Hukuk Kültürü” Memnuniyetle. - 2009. - No. 11.- 1-2 s. Etik - Ahlaki Kültür - Ahlaki Hukuk adlı makalesinde incelemiştir.

Tabıldı A. Yaşam tarzında yasal alışkanlıklar ve etik. Memnuniyetle. - 2009. - No. 8-1-2 s. 1 Folklor Folklor - Yaşam ve Gelenekler – örf adetler adlı makalesinde incelemiştir.

Tankeev A.B. “Kazak Türk halkının miras ve mirasın geleneksel hukuktaki rolü”. Kazakistan'da yasal reform. - 2014 - № 2. - 92-96 s. Miras Hukuku - Davranış Yasası adlı makalesinde incelemiştir.

Tastanbekov M. “Gelenegin geleneksel bilişsel görünüşü” Geleneksel ve modern Kazakistan etnolojisi: uluslararası bilim-teorik. konferansı, 29 Mart 2014 - 294-300 s. Almatı: Kazak sesi, 2014 Göçebe insanların ev tarzı gelenekleri hakkında. Etnografya

Etnoloji Etnografya - Doğumlar, Ulus - Araplar - Nenets, Ulus - Düğün Geleneği adlı makalesinde incelemiştir.

Tastanov K. “Eski zamanlarda Kazak gelenek hukukunun oluşumu” Kanun serisi Haberci KazNU. Ser. Yasal. - 2007. - № 4. 11-14 s. Devlet ve Hukuk Tarihi . Eski zamanlardan XIX'e kadar Kazakistan c. Dönem - Eski Dönem - Gelenek Hakkı adlı makalesinde incelemiştir.

Hamitulu S. Geleneğimizin altın gövdesi – köy. Arka ajarı. - 2014. - 23 Ağustos (No. 99) .-3 s. Ebeveynlere bakmak, en küçük çocuk geleneği hakkında. Ulusal gelenekler - en küçük çocuk adlı makalesinde incelemiştir.

Ağıbaev A. “Gelenekler görenekler ve örf adetlerinin ebedi olmanın temelidir”. - 2014. No. 3 - 7-21; Kazak medeniyeti Kazak gelenekleri, adil ihale kuralları ve uzatma ve evlilik gibi geleneklerle ilgili atasözleri ve sözler. Ulusal gelenekler Tarihi insanlar. Kız uğurlama ve Dünürlük adlı makalesinde incelemiştir.

Adilov A. “Şeriat Standartları Oluşturmada Geleneğin Önemi” adlı makalesinde, İnsan Dünyası 2013. - № 3. - 74-86 s. yayınında etnografya, etnoloji, İslam hukuku , meslek hukuku hakkında incelemiştir.

Aymahan K. “Geleneklerimizi kontrol etme zamanı: için özel bir devlet kurumu kurulmalı” adlı makalesinde Almatı- 2012 - 3 Kasım (No. 132). - 8 s. Kazak geleneklerinin modern geleneklerinin ortadan kalkması, bir kurum kurulması veya ulusal gelenekler komitesi hakkında bir görüşü yayınında. Ulusal gelenekler, iç politika, gelenekler görenekler hakkında incelemiştir.

Akjanova A.A. “Geleneksel oyunların adları”, KazNPU haberci adlı makalesinde Filoloji bilimleri bölümü 2010.- № 2.- 36-39 6. Urun toy, urun baru. Etnografya Etnoloji.Etnografi Ulusal Oyunlar - Ulusal Gelenek yayınlarında incelemiştir.

Akkoşkarova A.S. “İslam Medeniyetinin Kazak gelenekleri üzerindeki etkisi hakkında” adlı makalesinde Medeniyet bilinci oluşumu sorunu Uluslararası bilimsel konferans. konferansı. bilim. konferansı. / Prof. TKozhamkulova. - 247-250 Almatı: Kazak sesi, 2004 1 İslam 2 Ulusal gelenekler - Görenekler - Medeniyet I. Kozhamkulov T.A yayınında incelenmiştir.

Akşolakov E. “Kazak Geleneği, örf adeti” adlı makalesinde Alev 2009y. No 10.- 90-92s. Ulusal gelenekler Halk pedagojisi – Gelenek yayınında incelenmiştir.

Altaev B. “Eskiden gelengelenkler” (Kazakların gelenekleri ve gelenekleri) adlı makalesinde Kazak tarihi. – 1993y. № 3. - 25-27. Felsefe Bilimleri Ulusal Gelenekler – Gelenek yayınında incelenmiştir.

Askarbekkızı N. “Kazak Geleneksel Hukuk Enstitüleri” adlı makalesinde Kazakistan Uluslararası Hukuk Dergisi 2007y. № 4. s. 52-53 Bibliyografya: 9 başlık 1 Devlet ve Hukuk Tarihi - Özel Hukuk Enstitüsü - Geleneksel Hukuk yayınında incelenmiştir.

Abuov T. “Dinimizdeki Kazak geleneği” adlı makalesinde Sırdarya 2013y. 28 Aralık (No. 193/194) - 5 s. İslam Ulusal Gelenekler – Gelenek yayınında incelenmiştir.

Aujanova N.B. “Kazak halkının ders dışı etkinliklerde geleneklerinin uygulanması” adlı makalesinde 2013y. № 4. s. 81-87 Ulusal pedagoji Eğitim teorisi, Çocuk eğitimi, Öğretmenlerin kapsamlı eğitimi - Etnopedagoloji - Ders dışı çalışma - Gelenekler – Gelenekler yayınında incelenmiştir.

Kitaplar:

Nusipokasulu Ayıp “Ağaç beşiğinden yer (toprak) beşiğine kadar” adlı kitabında Astana: Oner 21yy. 2014. - sayfa 592: 21cm "Kazakistan Cumhuriyeti'nde 2011-2020 Dilleri Gelişme ve Uygulama Devleti Devlet Programı" çerçevesinde yayınında gelenek ve görenek, davranış, etnografya , milli eğitim hakkında incelenmiştir.

Rakadıulu Otay (Oraltay) “Ağaç beşiğinden yer (toprak) beşiğine kadar” adlı kitabında Almatı: Abzal-ay 2014y. 248s. 20 cm. Yayınında halk edebiyatı, fikirler hakkında incelenmiştir.

“Ağaç beşiğinden yer beşiğine kadar” adlı kitabında Kazak Türk aile kültürü. Haz. İslamjanulu K. Almatı: Ana dili 1995y. 272 s. 20x13 cm. yayınında folklor hakkında incelenmiştir.

Daurenbekov Jakau “Betaşar: Toy-tomalak” adlı kitabında, Almatı: Öner Yayınevi 254 s. 1991 y. “Betaşar: Toy-tomalak” adlı eserinde bütün betaşar türlerin incelemiştir.

Kayırjankajı Makin “Saltındı sakta, dasturindi daripte”, Almatı.Matbaası. 373 sayfa, 2009 Atasözler

Kasımhan Begmanov “Halkı güçlünün geleneği güçlü” 2010 Almatı

1.5. Kazak Halk Kültüründe Geçiş Dönemlerinin Derlenmesi Çalışmaları

Geçiş dönemlerinin derleme çalışması yapılmadan önce araştırmacı tarafından bir anket hazırlanmıştır. Araştırmacı tarafından kaynak kişilerle yüz yüze görüşülmüştür. Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formuna bağlı kalınmıştır. Pertev Naili Boratav'ın "100 soruda Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde yapmış olduğu çalışmalardan yararlanılarak, ismi geçen kitaptan da sorulardan yararlanılmıştır. Yararlanılan kaynaklar eklerde verilmiştir.

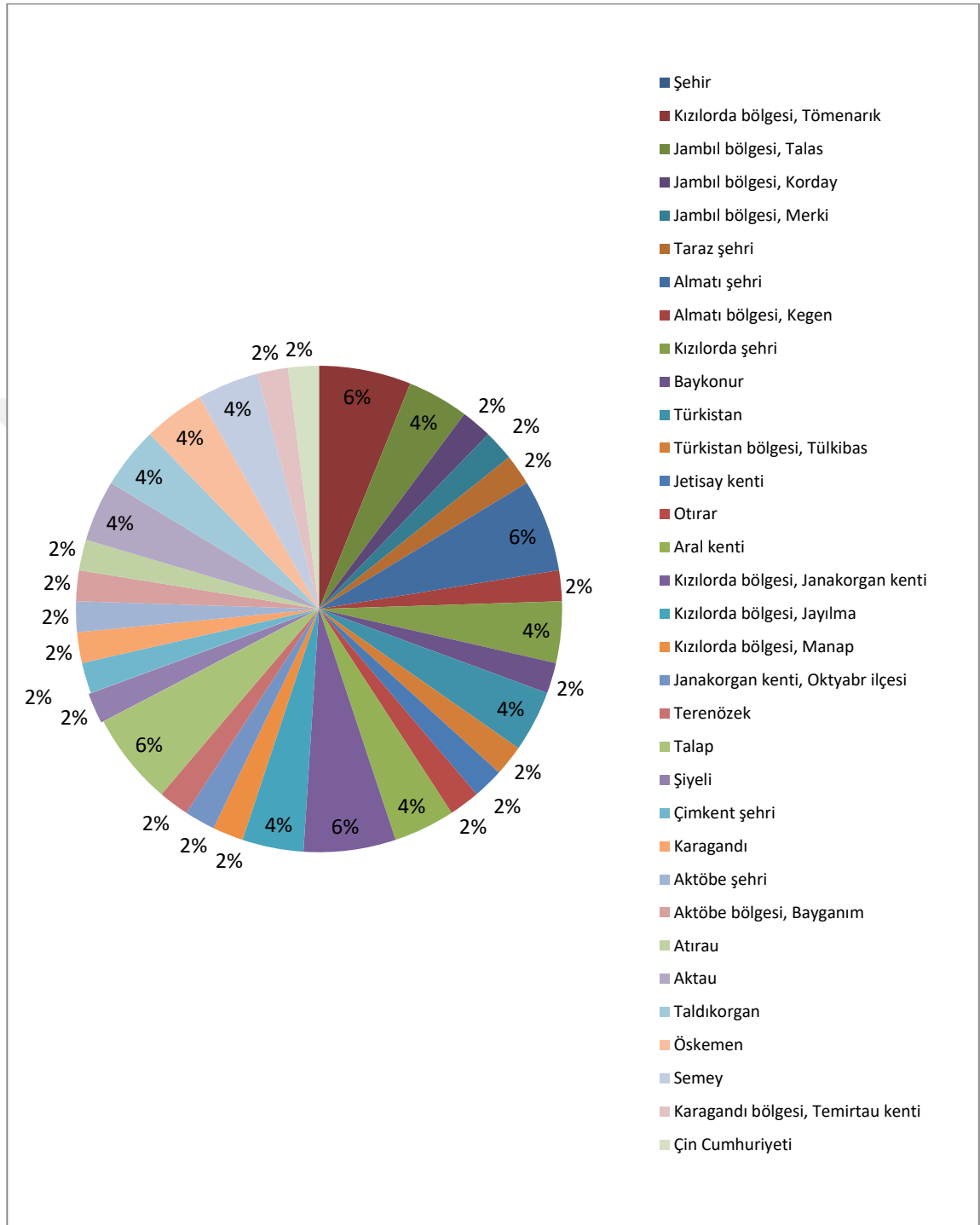
Alan araştırması 150 kaynak kişiyle anket ve görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. 50 kaynak kişiye anket çalışması yapılmıştır. 100 kişiyle de mülakat yapılmıştır. Çalışmamızda daha öncede belirttiğimiz gibi kaynak kişilerin eğitim durumları en az ortaokul mezunu olarak belirlenmiştir. Cinsiyet faktöründe özellikle kadın- erkek ayrımına gidilmemesine rağmen, katılımcılar kadın ağırlıklıdır. Kadın katılımcıların gelenek ve göreneklere, örf ve adetlere, kültürel öğeler ile ilgili konulara verilen bilgiler dahilinde daha çok hakim oldukları belirlenmiştir. Araştırma yapılırken görüşmelerde bulunduğumuz bazı kaynak kişiler sorularımızı cevaplamak istemeyerek olumsuz geri bildirimlerde bulunmuşlardır. Özellikle ses kaydı ve fotoğraf çekirme konusunda çekimser kalmışlardır. Bu şekilde görüşmeleri reddeden kaynak kişilerden elde edinilen bilgiler yazıya geçirilmiştir. Görüşmelere başlanmadan önce araştırmamızın amacı hakkında bilgiler verilmiştir. Kaynak kişilerin konuyla ilgili merak ettikleri sorular cevaplandırılmıştır. Cevaplarımızı verdikten sonra olumlu geri bildirimlerine göre görüşmeye başlanılmıştır. Genellikle görüşmelerimiz olumlu geçmiştir. Verilen cevapların tekrar okunması istenmiş kontrolleri sağlanarak güvenilirliği sağlanmıştır.

1.5.1. Derleme Esnasında Karşılaşılan Problemler

Derleme çalışmasının ilk aşamasında konuyla ilgili bilgi almak için konuya hakim olan akademisyenlerin görüşlerine başvuruldu. Çalışma alanı Kazak dili ve edebiyatı olan öğretim üyelerinin düşünceleri olumlu, yararlı ve pozitif olmuştur. Kazak Türk kültürü ve geçiş dönemleri hakkında kaynak ve bilgi sağladılar. Eğitici ve öğretici yönlendirmede bulundular. Akademisyenlerin fikirleri dikkate alınarak sahaya çıkıldığında ilk anket çalışması, belirlenen illerin şehir merkezindeki ilkokullarda çalışan öğretmenlerle yapılmaya başlanmıştır. Mesai saatleri içerisinde oldukları için anket sorularına yeterince vakit ayıramamışlardır. Mesai saatleri dışında görüşülmeye

gidildiğinde ise sorulara çok kısa cevaplar vererek yine zaman ayıramayacaklarını, vakitlerinin olmadığını söylemişlerdir. Daha sonra anket çalışmalarına derlemenin yapıldığı illerin ilçelerinde ve köylerinde devam edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı yerlerde yaşayan insanların eğitim seviyelerinin ortaokul düzeyi olması hususu belirlenmiş ve bu özelliği taşıyan kişilerle görüşmelerde bulunulmuştur. Görüşmelere emekli, esnaf, iş adamları, doktor gibi farklı meslek gruplarında çalışan kişilerle devam edilmiştir. Ayrıca kültürel öğeleri, geçiş dönemlerini, örf ve adetleri, ayrıntılı ve net veriler içermesi açısından o bölgelerde yaşayan akraba olan kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın sağlıklı veriler içermesi için, araştırmanın gerekli olduğunu ve görüşlerine başvurmamızın önemini anlatmamıza rağmen insanlar fikirlerini ve bilgilerini paylaşmakta çekimser kalmışlardır. Anket yapılan kişilere isimleri, yaşları sorulduğunda sorulara cevap vermek istemediklerini belirtip tedirgin olmuşlardır. Tedirginliklerini gidermek için bilgilendirici nitelikteki resmi evraklar gösterilmiş olup olumlu geri bildirimlerine göre anket soruları sorulmaya devam edilmiştir.

1.5.2. Kaynak Kişi Grafiği

2. BÖLÜM

2.1. Kazak Türk Kültürünün Gelenek ve Görenekleriyle İlgili Folklorik Unsurlar

Geçmişten günümüze kadar nesillerlerden nesillere aktarılan toplumların yaşam biçimlerini, inanışlarını, davranışları, duyguları, düşünceleri ortak bir kültür oluşturduğunu söylemek mümkün olabilmektedir. “Halkın maddi ve manevi kültürünü gelenek açısından inceleyen halk bilimi, böylelikle halk hayatını bütünüyle ele alan sosyal bir bilim dalı olur. Bu sebeple, halk bilimine “kültür araştırmaları” adının verilmesi de uygun görünmektedir” (Durbilmez, 2013, s.104). İnsanların sözlü iletişimleri ve davranış biçimleri oluşurken veya nesillere aktarılırken benimsenilerek belli kalıplarda çerçevelenebilmektedir. Bunlar toplumların ve halkın ortak bir kültürü haline gelebilmektedir. Toplumların ortak bir özelliği olan kültür ürünleri bize o halkı ve toplulukla ilgili bilgiler vermektedir. “Halk bilimi; geçmişten geleceğe sözle ve / veya davranışla icra edilen, her icrada yeniden şekillenebilen, zamana, mekâna, insana göre uyarlanabilen gelenekli kültür ürünleri ile bu ürünleri inceleyen bilim dalının genel adıdır” (Durbilmez, 2013, s.104). Umay Günay’a göre de halk biliminin “millî kültür adı verilen bir çok unsurdan meydana gelen birikimin tarihî gelişimi içinde bir milletin çeşitli grupları tarafından farklı ölçülerde yaşanan verilerin(den)” oluştuğunu belirterek, bu verilerin çeşitlenmeleri ile “bu verileri inceleyen ilme”, “folklor” adı verildiğini söyler (1987: 29). Toplumların kimliklerinin oluşumunda önemlilik arz eden davranışlar, örf ve adetler, gelenekler ve görenekler, bayramlar, törenler gibi uygulamalar kültür hazinelerinin birer ögesidir. Yaşamlarının önemli evrelerinden olan doğum, çocukluk, sünnet, evlenme, ölüm gibi konulardaki davranışları yine kültür hazineleri öğeleri arasında yer almaktadır. Bütün toplumların kültürel özellikleri ve kimlikleri hakkında bilgiler veren kültür hazineleri olduğu gibi Kazak Türklerin de değerleri, inanışları, ritüelleri, gelenekleri, görenekleri vardır. Kazak Türk Kültürünün folklorik unsurlarını ele alırken geçmişten günümüze değişim ve dönüşümlerini de detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.1.1. Kiyiz Ui

Konar göçer yaşam biçiminden günümüze kadar korudukları bu ev biçimi keçeden yapılmış çivi kullanmadan yaptıkları, yazları serin, kışları ise sıcak olan ev tipidir.

Günümüzde hala geleneksel törenlerinde kiyiz ui kurulmaktadır. Göçebe yaşam biçimde kolaylıkla kurulup kolaylıkla kaldırılabilen bu ev, hala çobanlar tarafından kullanılmaktadır. Şekli ise, iç ve dış kenarlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Kazakistan'ın çadırları keçeden yapılmakta ve bu çadırlar keçe ev/kiyiz üy diye isimlendirilmektedir. Kiyiz üyeler; ana parçaları, çeşitleri, kurulumu ve toplanması, iç yapı özellikleri, inanışlar ve uygulamalar açısından önemi kültürel bir miras ve Kazak Türkleri hakkında bilgi edinmemiz açısından örnek teşkil etmektedir.

Kiyiz ui oluşturan ana parçalar şunlardır; Kiyiz ui; ağaç, keçe ve bağlar olmak üzere üç parçadan oluşmaktadır.

2.1.1.1. Kerege

Kiyiz uinin yayılıp toplanmasını sağlayan, ağ gibi örgü şeklinde olan ve (tal) söğüt ağacından yapılan bir çeşit duvar görevini görmekte olan parçadır. Kerege yapımında söğüt ağacı kullanılmaktadır. Bu, ağacın diğer ağaç türlerine göre daha esnek olmasından kaynaklanır. Kışın kesilen söğüt ağacının kabukları soyulur ve kabukları soyulan ağaç kurutulur. Bu ağaç, kurutulduktan sonra hayvan tezeğinin yakılmasıyla bir kül oluşur. Bu küle (mor) batırılır ve böylece ağacın yumuşaması sağlanır. Bu ağaç daha sonra "tez" denilen ağaç makinesi ile düzeltilir. Böylece kerege yapımı tamamlanmış olur. Keregenin birbirine geçtiği bağlantı noktalarındaki her bir delik kayışlar aracılığıyla birbirine geçirilir ve bu kayış "keregenin kökü" olarak isimlendirilmektedir. Bu kayışlar, suya konularak yumuşatılan deve derisinden yapılır ve kuruduktan sonra oldukça sert hale gelen deve derisi, kiyiz ui olumsuz hava şartlarından, zararlı böceklerden ve haşerelerinden korumak için özellikle tercih edilmektedir. Keregeler “V” ya da ters şekildedir.

2.1.1.2. Uvık

Şaňırak ile keregeyi birbirine bağlayan, kerege gibi söğüt ağacından yapılan ve yaklaşık iki metre uzunluğundaki parçanın ismidir. Uvık sayısı, kerege sayısına bağlı olarak değişir. Uvıkların sayısı çadırın büyüklüğüne göre altmış ile yüz altmış arasında değişir.

2.1.1.3. Şanırak

Kiyiz uinin kubbe şeklindeki tavanını tutan, daire şeklindeki bölgesidir. Uvıkları çadırın üst kısmında bir araya getiren şanırağın gözleri vardır ve bu gözler, uvıkların şanırağa bağlanmasını sağlar. Küçük bir çadırdaki altmış kadar olan gözlerin sayısı arttırıldıkça çadır genişler. Yörede şanıraklar kayın ağacından yapılmaktadır.

2.1.1.4. Sıkırlavuk

Kiyiz uinin kapısı ağaç ve keçe olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Ağaç kapı çadırın iç kısmında kalırken, keçeden yapılan kapı bir nevi dış kapı özelliği taşımaktadır. Çadırın ağaç kapısı (sıkırlavuk) yapılırken çam ağacı tercih edilir. Çünkü üstü temizlendiğinde çam ağacı diğer ağaçlara göre daha pürüzsüz ve parlak olur. Bu özelliği ile üzerine nakış işlenmesi de mümkün olmaktadır.

2.1.2. Kiyiz Üyün Yapımında Kullanılan Keçe Parçalar

2.1.2.1. Tuvırlık

Kiyiz uinin yan duvarları olan keregeyi örten, genelde beyaz renkli olan, kimi zaman ise kırmızı koyunların yünü kullanılarak elde edilen keçeye “tuvırlık” denilmektedir. Tuvırlık, uvığın alt ucundan başlayarak yere kadar uzanmaktadır. Kiyiz uiler de genellikle dört tuvırlık kullanılır. Sıcak havalarda tuvırlığın alt kısmı kaldırılarak kiyiz uinin serinlemesi sağlanır. Tuvırlık soğuk hava ve yağmuru geçirmeyecek kadar sert bir keçedir.

2.1.2.2. Üzik

Kiyiz uinin iskeletini şanıraftan başlayarak uvıkların alt kısmına kadar örten keçenin ismidir. Kırkılan kuzu yünleri iyice yıkandıktan sonra tek tek ütülür ve “tulak” adı verilen hayvan derisi üzerine konmaktadır. Daha sonra iki ince değnekle kuzu yünleri bükülür. Bükülen kuzu yünleri şiş üzerine yayılır ve sıcak suda birkaç saat bekletildikten sonra halatlarla çekilir. Üzik böylece yapılmış olur. Bu keçenin üst kısmı, şanırağın şekline uygun olarak daraltılır ya da genişletilir. Alt kısım ise uvığın şekline uygun olarak genişler. Üzik, uvığın üzerini tam olarak kaplayacak şekilde yapılmaktadır.

2.1.2.3. Tündik

Şanırağın üzerini örten dört kenarlı keçenin ismidir. Tuvırlık gibi tündik de ağırlıklı olarak beyaz keçeden yapılmaktadır. Güneşli ve sıcak bir havada tündik, şanırağın üzerini tamamen örtecek hale getirilmektedir. Yağmurlu havalarda ve herhangi bir haşerenin kiyiz uie girmesini engellemek amacıyla gece saatlerinde tündik yine tamamen kapatılmaktadır. Kiyiz uinin içerisindeki dumanın çıkabilmesi için ise tündik açılır. Tündik, Kökşetav halkı arasında, iyi dilekte bulunma ve aile birliğinin dağılması noktasındaki inanış şekliylede karşımıza çıkabilmektedir. “Tündigin dumanlı olsun” ifadesi evin bereketli olmasına yönelik bir alkış iken kiyiz uide yaşayanların ölümü, "Tündiği açılmadı" şeklinde, imgesel bir dille aktarılmaktadır.

2.1.2.4. Kiyiz Esik (Keçe Kapı)

Kiyiz ui keçe kapısı, özel olarak dokunan şiyin biçilip keçe ile kaplanması ile elde edilmektedir. Tuvırlık ile keregenin arasında yer alan şiş, bir kamış türüdür ve sulak alanlarda sıkça bulunur. Keçe kapının yapımında şiyin kullanılması çadıra böcek, kertenkele ve yılan gibi hayvanların girmesini de engeller. Şiş dokunup tamamlanınca iki kenar boyundaki fazlalıklar kesilerek düzeltilmektedir.

2.1.3. Kiyiz Uinin Çeşitleri

İnsanların sosyal konumları, ekonomik seviyeleri, medenî halleri ve kurulduğu alanın iklim özellikleri doğrultusunda çeşitlilik göstermekte olan kiyiz uiler çeşitleri şu şekildedir.

2.1.3.1. Akorda

Kazak Türklerinde sekiz, on iki ve daha fazla keregeden oluşabilmektedir. Devlet yönetiminde söz sahibi olanların ve zengin kişilerin oturduğu akordanın iskeleti ile iskeleti örten keçeler farklı nakışlarla süslenmektedir.

2.1.3.2. Ak ui

Altı keregeden oluşan kiyiz uilere verilen isimdir. Bu tür kiyiz uiler orta gelirli ailelerin oturduğu yapılardır. Süslemeler akordaya nazaran daha azdır. Ak ui aynı zamanda ölen kişi için dikilen çadıra verilen isimdir. Ölen kişi gömülmeden önce bu çadırın sağ

tarafına yatırılır. Ölü defnedildikten sonra ak üy içerisinde kırk adet çıra yedi gün boyunca yakılır. Çıraların yakılması kanaatimizce ata ruhunun, kendi ailesini ziyaret ettiğine yönelik inancın yansımasıdır. Çıraların yakılması ile adeta ata ruhuna evde insanların yaşadığına ve soyun devam ettiğine yönelik güvence verilmektedir.

2.1.3.3. Otav

Yeni evlenen çiftler için kurulan, süsleme açısından zengin, beyaz renkli keçe ile örtülen kiyiz uilere verilen isimdir. Otavın beyaz renkli keçe ile örtülmesinden yeni evli çiftin olduğu anlaşılmaktadır. Otavlar altı keregeden daha az olmaz. Otavın şanırağını yükseltme görevini yaşlı bir kimsenin üstlenmesine dikkat edilmektedir. Otav kurulduktan sonra damadın babası, kendi hayvanlarından bir bölümünü yeni kurulan aileye verir. Bu yardıma "enşi" denilmektedir.

2.1.3.4. Laşık üy/Kara laşık

Fakir insanların oturduğu, dört keregeden oluşan kiyiz uilere verilen isimdir. Kiyiz uiyi örten keçeler, tütünün sinmesi neticesinde siyahlaşır ve maddi imkânsızlıklardan ötürü değiştirilemezler. Kiyiz üyün içi siyaha döndüğü için bu kiyiz uilere "kara laşık" denilmektedir. Ayrıca kara laşıkların keçelerinde sıklıkla yama izlerine rastlanır.

2.1.3.5. Şoşaytpa

Göç sırasında kısa süre kalınacak bir yerde uvık kullanılmayan fakat keregeler kurulup örtüleri ortadan bir sılıkla sivriltilerek yapılmış olan kiyiz uilere verilen isimdir. Şoşaytpa, kara laşık gibi fakir insanların oturduğu kiyiz uilerdendir.

2.1.3.6. Abılayşa

Kerege kullanılmadan yapılan sadece uvık kullanılan küçük kiyiz uilerdir.

2.1.3.7. Jalpa

Kerege kullanılmadan sadece keçeyle örtülen kiyiz uidir.

2.1.3.8. Jolım Ui

Uvığa sadece keçe örtülüp kısa vakit geçirilenecek yerlerde kurulan kiyiz uidir.

Not: Kiyiz; koyun ya da kuzu yününden elde edilen iplerle yapılan kalın keçe(kumaş) türü.

2.1.4. Şapan ve Nımşa

Kazak Türklerinin geleneksel kıyafetinin adıdır. Bir çeşit kaftandır. Değerli kumaşlardan yapılmaktadır. yakaları kürklü olup üzerinde kazak türklerinin motifleri ve nakışları vardır. Geleneksel ve resmi günlerde giyilmektedir. Ayrıca düğünlerde, nevrüzda da giyinilmektedir. Günümüzde hala evlerde ve köylerde giyilmektedir. Sonbahar aylarında giyilen şapanlar; kalın kumaşlardan yapılırken, ilkbahar aylarında ise ince kumaşlardan yapılmaktadır. Normal boyutları dizden aşağıya kadar ölçülerde olan şapanları erkekler giymektedir. Kısa (ceket) şeklinde olan türünü ise kadınlar giymektedir. Kadınların giydikleri şapana “nımşa” adı verilmektedir. Nımşalarında boyutları dizden aşağı kadar olabilir. “Şapan giydirmek” adlı gelenek ise saygı duyulan misafirler için hazırlanan bir gelenek türüdür. Gelen konuğa şapan giydirilir ve hediye edilir.

2.1.5. At ve At Binme

Türklerin tarihine bakıldığında atın evcilleştirilmesi ve ata binilmesi olarak ilk kişilerin Türkler olduğu görülmektedir. Göçebe yaşam tarzını benimseyen Türkler, konar göçer olarak devam ettirdikleri hayatlarında atlar bu yaşam biçimini kolaylaştıran en önemli unsurlardan birisidir. Savaşlarda, hayatlarının her anında yanlarında olan bu değerli hayvanla aralarında çok büyük ve önemli bir bağ gelişmiştir. Türklerin yol arkadaşı olarak bilinmektedir. İşlerini yaparken, yiyecek ararken, avcılık yaparlarken ve yük taşıırken atlar her zaman en iyi yardımcı olmuşlardır. XV.yüzyılda yaşayan Kazak Hanlığı'nın

güçlü yöneticisi Kasım Han'ın şu sözleri bize Kazak Türkleri için atın değerinin vurgusunu yapmaktadır. Mirza Haydar Duğlat dönemin önde gelen tarihçilerinden biridir olup Tarih-i Reşidi adlı eserinde Kasım Han' ın sözlerini bize aktarmaktadır.

“Bizler Kazakız; bozkırların yerlisiyiz. Ne eşsiz eşyalarımız ne de pahalı malımız mülkümüz var. Zenginliğimizin kaynağı atlarımız. Etleri en iyi yemeğimiz, postları en iyi giysilerimiz, mayalanmış sütleri ise en sevdiğimiz içeceğimizdir. Bizim topraklarımızda bahçe ya da bina yoktur.

Çayırlarda otlayan damızlık at sürülerimizi izlemek en büyük eğlencemizdir.”

Bu sözler bizlere Kazak Türklerinde atın ne kadar büyük ölçüde değerli ve önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Atın ilk önce Türkler tarafından ehlileştirildiği ve onu binek hayvanı olarak kullanan ilk kişilerin Türkler olduğu kabul edilmekte ve görüş antropolojik ve arkeolojik verilerden çıkarılan sonuçlarla da desteklemektedir (Çınar, 1993, 14). Dünya üzerinde atların ehlileştirildiği ilk yer olarak Botay bölgesini söylemek yanlış olmayacaktır. Medeniyetlerinin evrilmesinde ve anlaşılmasında atın yerini kültürel hafızalardaki öğelerden en önemlisi olarak kabul etmek mümkündür. “*At, Türkün kanadıdır*” (DLT, 1, 34). Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lügati’t Türk adlı eserinde geçen bu söz Türklerin atlar olmadan eksik ve anlamsız olduklarını belirtir.

Kazakistan’da atlar çeşitli isimlerle anılmaktadır:

“Jılkı”: Erkek ve dişi, yani at türüne verilen genel addır.

“Kulun”: Bir yaşına kadar olan at (jılkı) yavrusunun adıdır.

“Tay”: Bir yaşla iki yaş arasındaki at yavrusunun adıdır.

“Kunan”: Üç yaşındaki ata verilen addır.

“Kısrak”: Kısır olan dişi atlara verilen addır.

Kazak Türklerinin yaşam dönemlerinin doğumdan ölüme kadar olan süreçlerinde, hemen hemen her aşamasında at vardır. Eğlencelerinde, bayramlarında, törenlerinde, yemeklerinde bile at bulunmaktadır. Çocukken at binmeyi öğrenirler. At binmeyi öğrenmemek ayıplanmaktadır. Şehirlerde yaşayan insanlar da at binmeyi bilmek zorundadır.

Kazak Türklerinin geleneğinde sevdikleri ve saygı duydukları misafirlerine at hediye edilir. Bu misafirlerine verdikleri değeri göstermek içindir. Eve gelen misafiri uğurlarken atın üzerine misafir bindirilir ve “şapan” adı verilen kıyafet giydirilir. Misafir bu şekilde yolcu edilir. Atın en temiz hayvan olduğunu söyleyen Kazak Türkleri atların kirli suyu bile içmediklerini söylemektedirler. Atların şans, bolluk ve bereket getirdikleri düşünülmektedir. Kutsal olduğuna inanılmaktadır. Kazak Türklerinde atın mutfak kültüründeki yeri ilerleyen bölümlerde anlatılmıştır. Atın eğlencelerdeki yerleri ise düğünlerde oynanan geleneksel oyunlar içerisinde detaylıca anlatılmıştır.

2.1.5.1. At Üstünde Oynanan Geleneksel Oyunlar

Kazak Türkleri çok köklü bir kültür geçmişine sahiptir. Geçmişten bugüne kadar getirilen bu kültür hem geliştirilmiş hemde bazı özellikler bakımından özgünlüğünü korumuştur. Evlilik düğünlerinde veya sünnet düğünlerinde çok çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinlikler yörelere göre bazen değişiklik gösterebilir genel olarak benzer kutlamalar yapılmaktadır. Düzenlenen etkinlikler bazen yarışma tadında olsa da eğlence manası daha yüksektir. Bu yüzden düğün etkinlikleri çeşitli oyunlara sahne olmaktadır. Bu oyunlardan bazıları şunlardır;

2.1.5.1.1. Kökpar

Kazak Türk kültüründe ilk akla gelen yarışlardan birisidir. Atlı veya yaya olarakta yapılmaktadır. Genç ve orta yaştaki kişiler atlı türünde oynarken, çocuklar yaya yarışını oynamaktadırlar. Bu yarışma cesaret, güç ve beceri isteyen bir oyun türüdür. İstenilmesede nadir olarak ölümle sonuçlanabilmektedir. Bu yüzden yarışmayı kazanmak büyük bir gurur kaynağıdır. Oyun 5- 15 kişiden oluşmakta ve karşılıklı olarak oynanmaktadır. Kökpar düz ovalarda veya stadyumlarda oynanmaktadır. Takımların birbirlerine karşı çizilmiş olan çizgide sıralanırlar. 50-60 metre uzaklıkta bir çember çizilir. Bu çemberin içerisine, saygı duyulan yaşlı bir kişi tarafından içi boşaltılarak dikilen bir keçi postu koyulur. Yarışan kişilerin yerine bayrak bulunan bir direk çember içerisine dikilir. Grup liderleri işaretlerle yarışmaya başlarlar. Amaç, keçiye bulundukları kendi alanlarına getirmektir. At üzerinden düşmeden bu eylemi yapmaları gerekir. Hangi takım kendi çemberinin olduğu kısma keçiye götürürse kazanmış olurlar (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:92)

2.1.5.1.2. Kız Kovalamaca (Kız Kuu)

Kazak Türklerinin asırlardır oynadıkları oyunlardan birisidir. Orta Asya da bulunan Türk halklarının hemen hemen hepsi bu oyunu bilip oynamaktadırlar. Türkçe de karşılığı “Kız Kovalama” olarak adlandırılır. Bu yarış önceleri sadece düğünlerde damat ve gelin tarafından oynanmaktaydı.

Oynayan kişi bakımından geniş bir yelpazeye sahiptir. Genç, yaşlı, çoluk, çocuk herkes tarafından oynanmakta ve ilgi görmektedir. Bundan dolayı oyun alanı geniş ve büyük olmalıdır. Bu oyun da Kökpar gibi at üstünde oynanan bir oyundur. Beceri ve yetenek

isteyen, maharet gerektiren bir oyundur. Milli ve dini bayramlarda da oynanmaktadır. Bu oyun genellikle bağımsızlık duygusunu hissettirmektedir.

Oyun belirli bir metreden başlamaktadır. Önce kız belirli bir istikamete doğru atını sürer. Peşinden erkek onu yakalamaya çalışır. Bitiş çizgisine varmadan kızı yakalamak zorundadır. Yakaladığında kızı üç kez öper ve nişan gerçekleşmiş olur. Fakat yakalayamazsa bu sefer tam tersi bir durum izlenir. Erkek atı ters yönde sürer ve kız eğer bitiş çizgisinden önce erkeği yakalarsa kamçısıyla vurur. Ayrıca nişandan cayma hakkına da sahip olur.

Dini ve milli günlerde de oyun bu şekilde gelişir. Tek fark yakalanan kız kendini öptürmeyebilir. Bu durumda erkek eliyle veya kalpakla kıza dokunur. Son yıllarda da bu durum daha çok tercih edilmektedir (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:85).

2.1.5.1.3. Bayge

Popüler at yarışlarından birisi olan bayge, anlam olarak bir at yarışı ikinci olarak ise ödül manalarına gelmektedir. Bu oyunun değişik metrelerde oynanabilmesinden dolayı, oyun çeşitleride bulunmaktadır. En uzun mesafe yarışı en popüler olan ve ilgi gören yarışma türüdür. Oyun çeşitlerinin bazıları engebeli arazilerde yapılmaktadır. Alaman bayge, cesaret, zeka, çeviklik ve dayanıklılık açısından en önemli yarışma türlerinden birisidir. 5-10 km lik bir alanda yapılmaktadır. Bu yarışmalara erkekler gibi kızlarda katılmaktadır.

Yarışmacılar başlangıç çizgisine dizilip işaretin gelmesiyle beraber atlarını dört nala sürerler. Varış çizgisine ilk olarak varan kişi yarışı kazanmış olur. Çeşitli hediyelerle ödül kazanmış olur.

Özellikle çiftçilerin gelişimine, at ve atı yetiştiren kişinin ahlakına büyük katkı sağladığı düşünüldüğünden dolayı bu yarış daha büyük önem taşımaktadır. Büyük sabır ve emek istemektedir. Yarışa katılacak at veya tay önceden seçilip özenle yarışa hazırlanır. Özellikle tay döneminden itibaren bir seyyis eşliğinde özenle yetiştirilir. Yarışma sürecinde ve sonrasında verilen emeğin ne olduğu ve sabrın ne demek olduğu öğrenilmiş olur (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:91).

2.1.5.1.4. Gümüş Alu, Gümüş İlu, Yüzük İlu

Bu yarışma da ata çok iyi binen, ustalaşmış kişilerin katıldığı milli oyunlardan birisidir. Genellikle düğün törenlerinde yapılmaktadır. Diğer yarışmalarda olduğu gibi bu yarışmada da geniş alanlarda yapılmaktadır. Bu yarışmanın çeşitleri vardır. İlk olarak oynanan yarışmada kız altın ya da gümüş süslemeli yüzüğünü veya tokasını güzelce bir beze sarar. Binici genç atının üstünde dörtnala gelirken hızını hiç düşürmeden bunu yerden alarak geri dönmek zorundadır.

İkinci yarış çeşidinde ise iki tane yer belirlenerek buralara 3-4 tane kumaş parçasıyla örtülü gümüş yerleştirilir. Yarışı yöneten kişinin işaret vermesiyle, başlayacak kişinin yolu üzerinde ki örtüyü hızlı bir şekilde alması gerekmektedir. Atın döt nala gelmesi gerekmekte olup atını durdurarak alırsa geçerli değildir (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:86).

2.1.5.1.5. Audarıspak

At üzerinde bulunan iki kişinin birbirlerini düşürmeye çalışmalarıyla oynanan bir oyundur. Bu yarış da yetenek, güç, beceriklilik, ve dayanıklılığın bir arada gerçekleştiği milli bir yarışmadır. Mücadele yeteneğinin olması ve kavgacı kişilikte bulunmasında önemlidir. Zaman içerisinde tecrübe kazanıldıkça yarışma başarısı da yükselir. Bu yarışmada tecrübe eksikliği büyük bir kayıptır. Bu yüzden bu yarışma küçükler için uygun değildir. 18 yaşından büyük kişiler yarışmaya katılabilmektedir.

Oyunu yöneten kişinin işaretiyle yarışan gençler birbirlerini atlarının üzerinden düşürmeye çalışırlar. Galip gelen kişi meydanda kalarak sıradaki yarışmacıyı bekler.

Tabi bu yarışma süreci biraz kaba davranışlar sergileniyormuş gibi görünsede nezaket çerçevesinde gerçekleşir. Yarışan kişiler hoşla gitmeyecek davranışlardan kaçınarak, itip kalkma gibi hareketlerde bulunmamaktadırlar (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:88).

2.1.5.1.6. Güreş (Küres)

Türklerin tarih sahnesine çıkışından itibaren güreş kültürü hemen hemen tüm Türk toplumlarında en önemli sporların başında gelmektedir. Türkler için güreş sevinçte ve üzüntüde her alanda yapılan etkinliktir. Kadın, erkek, çoluk çocuk herkes tarafından bilinir ve ilgi gösterilirdi. Türklerin ruhlarında ki savaşçılık ve mücadele tutkusunu bu

sporla ifade ettikleri görülmektedir. Kazak Türkleri içinde güreş önemli sporlardan biri olmakla birlikte geleneksel ve milli bayramlarda da yarışmalar düzenlenmektedir.

İki kendine güvenen yarışmacının belirli bir meydanda karşılaşması ve bir hakem yönetiminde gerçekleşen bir yarışmadır. Yarışma geleneksel olarak açık alanda yağlı güreş olarak düzenlenmektedir. Yarışmacılar özel deriden yapılmış kıyafeti giydikten sonra kendilerini biri yardımıyla yağlarlar. Daha sonra hakemin vermiş olduğu direktif doğrultusunda yarışma başlar. Rakibinin sırtını yere ilk değdiren kişi mücadeleyi kazanmış olur.

Bir diğer şekli ise uluslararası statü kazanmış her toplum için aynı şartlarda gerçekleşen güreş sporudur. Belirli bir minderde puanlama usulü ya da “tuş” diye rakibin mağlup edilmesi olayıyla sona eren mücadele sürecidir (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:88).

2.1.5.1.7. At Omıraulastıru

Atların Güç Gösterisi anlamına gelen bu oyun gençlerin oyunu olarak bilinmektedir. Bu oyun büyük bir alanda ve sert olmayan bir zeminde oynanmaktadır. Toprak taşlı olmamalı ve yumuşak olmalıdır. 10 metrelik bir alanda oynanan bu oyuna katılan yarışmacıların belli bir sayıda olmalarına gerek yoktur. İsteyen kişi katılabilmektedir. Çember oluşturan yarışacak kişiler yarışmayı yönetecek kişinin işaret vermesiyle ilk iki sırada yer alan çember içerisine girer. İşaretle başlayan oyun şu şekilde devam etmektedir. Yarışa katılan yarışçıların sayısına herhangi bir sınırlama konulmaz. Çemberin içine atları ile giren yarışçılar birbirlerini sıkıştırarak çemberin dışına atmaya çalışırlar. Çemberin dışında kalan yarışmacı yarıştan elenmiş olur. Bu sıkıştırma atları kapsamaktadır. Oyunun kuralları sırayla şöyledir. Asıl amaçları atların diğer atlardan birini çemberin dışına çıkarmasını sağlamaktır. Bu yüzden yarışmacıların birbirlerini ellemeleri, birbirlerini ittirmeleri, birbirlerine dokunmaları yarışçılar için ilk kuraldır. Yarışçının oyunu kaybetmesi için atının iki ayağının çemberin dışında kalması gerekmektedir. Çember içerisinde tek bir yarışçı kalıncaya kadar oyun devam etmektedir. Yarışçıların ellerinde herhangi bir alet yoktur. Bu oyunda asıl gaye atların yarışmasıdır. Ayrıca at binicisinde türlü manevra ve hareketlerle at binmede ne kadar usta olduğu göstermeyi de amaçlamaktadır (K.K. 47).

2.1.5.1.8. At Ustindegi Tartis

At Üzerindeki Mücadele anlamına gelebilecek bu yarış, büyük bir alanda yapılmaktadır. Kare ya da dikdörtgen olacak şekilde belirlenen yaklaşık 20-30 metrelik bir alanda gerçekleşmektedir. Yarış başlamadan önce belirlenen bu sınırlar içerisinde alanın tam ortasına yarışacak kişiler atlarıyla birlikte gelir. Atlı yarışmacının yanında yaya yarışmacı da yer almaktadır. Atlı biniciyi atından düşürmek amacıyla olan yaya yarışmacıların atlı binicinin atına dokunmamaları gerekmektedir. Dokundukları anda yarışmayı yöneten kişi müdahale etmektedir. Yaya yarışmacılardan kaçan atlı yarışmacılar belirlenen alan dışına çıkamazlar. Her bir grup için yaklaşık 15 dakika süre belirlenmektedir. Hangi yaya grubu biniciyi düşürürse o grup yarışı kazanarak ödülü almaktadır (K.K. 2).

2.1.5.1.9. Jorga Jaris

Kazak Türkçesinde iki manada kullanılan Jorga kelimesinin birinci anlamı; rahvan, ikinci anlamı ise iyi bilen, konuya hakim manasına gelmektedir. Rahvan Atların Yarışı diye çevirebileceğimiz bu oyunun kendine göre kuralları ve özellikleri vardır. Rahvan atın yumuşak, rahvan yürüyüşü hemen dikkatleri üzerine çekmektedir. Atın, sağ taraftaki ön ayağı ile arkadaki ayağı; sol taraftaki arka ayağı ile öndeki ayağının duruşunun aynı olması gerekmektedir. Atların hizalanmasında sonra yarış başlamış olur. Yarış sırasında yorga atlar rahvan yürüyüşlerinden vazgeçemezler. Ayrıca bu sırada yorga atlar su taşımaktadır. Çünkü bu şekilde yorga atların alıp götürdüğü, taşıdığı su sallanıp dökülmez. Bu yüzden de atlar yarış sırasında başlarından ayaklarına kadar rahvan yürüyüşlerinden vazgeçemezler. Eğer jorga yarışına katılan at yanılarak yarış alanından çıkarsa ve tekrar yarışa girse bu atın sahibi için büyük bir ayıp sayılmaktadır. Bu şekilde bu dört defa tekrarlanırsa, bu sefer at yarıştan çıkarılmaktadır. Jorga yarış yolun durumuna bakılarak (rahat olup olmadığına göre) 2-3 km olarak belirlenir. Bunun sebebi de atın yorulmaması ve süratten düşmemesini sağlamaktır. Yarışa giren atlar, yol ve çakı rahvan atları olarak adlandırılır. Jorga atları dikkatli seçmek ve aralarında bir münasebet kurmak en önemli şartıdır. Günümüzde yarışa kadınlarda katılmaktadırlar. Katılmalarının en önemli sebebi vücut gelişimi ve spor yapmaları ve bunu geliştirmeleridir. Yarışın en büyük faydası ise yarışa katılanlara moral motivasyonu yapmasıdır. Yarışa genelde kızlar katılırlar. Oyuncuların sayısında

bir sınırlanma olmaz. Yarışçıların bulundukları yerin, yani yarışçı kulübesinin hemen önüne çizilen çizginin önünde dururlar ve yarışı yöneten kişinin ki genelde genç bir erkek olur, verdiği işaret üzerine hepsi birden bulundukları yerden çıkarlar. Eskiden bu yarış iki köy arasında yani uzun bir mesafede yapılmaktaydı. Yarış mesafesi bazen 3 ila 5 km arasında bazen de 10 km'dir. Bu yarış bildiğimiz bugünkü at yarışının benzeridir. Çıktıkları kulübeye geri dönenlerin yarışı kazandıkları ilan edilmektedir (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:89).

2.1.5.1.10. Jambı Atı

Jambı kelimesinin manası; gümüş parçası anlamına gelmektedir. Bu yarışta Kazak halkının geçmişten günümüze kadar sürekliliğini devam ettirdikleri bir yarıştır. Destanlarında hükümdarın kızının evleneceği erkeği seçme talepleri arasında bu yarış oynaması da yer alırdı. Damadın veya genç yiğidin keskin nişancılığını göstermesi gerekiyordu. Günümüzde ise spor oyunları arasında yer almaktadır. Yarışçı yarışa kendi atı ile gelmektedir. Yarışa isteyen herkes katılabilir. Herhangi bir sınırlama yoktur. Kendine güvenen herkes yarışa katılabilir. Geçmiş zamanlarda bu oyuna kızlarda katılabilmekteydi ama günümüzde erkeklerin oynadığı bir yarış çeşidi olarak görülmektedir. Yarıştan bir gün önce direk dikilerek direğe jambı iliştirilir ve onun atılacağı yer hazırlanır. Jambı'ya veya torbaya sarılan altın veya gümüş, yüksekliği dört-beş metre olan direğin tepesine, iki karış genişliğinde üç-dört karış uzunluğunda atın kılından iki kat olarak yapılan ip ile bağlanır ve bu çember veya daire şeklinde yapılarak aşağıya doğru salınır. Yarışçılar jambı'dan yaklaşık elli-altmış adım mesafede durarak sıra ile ok atarlar. Attıklarında sadece jambı'ya değil, kıl ipe'de nişan almaları gerekir. Bu son derece usta okçuluk ve atıcılık isteyen yarışa sadece keskin nişancılar katılırlar. Attıkları oklar sonucunda düşen jambı'yı ödül olarak kendileri alırlar (K.K. 48).

2.1.5.1.11. Jigit Kuu

İki çeşidi olan bu yarışmanın birinci çeşidi, geniş bir alanda veya meydanda ya da bir spor salonunda yapılmaktadır. Bu yarışa on veya yirmi genç katılmaktadır. Bu yarış gençlerin oyunu olarak bilinmektedir. Her yarışçı yarışa kendi atı ile katılmaktadır. Yarış yöneten kişi birbirlerine mesafesi on beş, yirmi metre olan iki yer belirler. Toplanan gençler iki gruba ayrılarak çizilen çizgi boyunca bir sırada dururlar. Yarış

yöneten kişi birinci yere bir sopa ve üzerine de bir bayrak koyarken diğerinde de bizzat kendisi durur. Her iki gruptan iki kişiyi çağırarak birinin eline belbey yani kemer (kuşak) veya örtü verir. Yarışı yöneten kişinin bilgisi dahilinde yarışçılar ikinci yere bakarak yarışa başlarlar. Belbeyi alan yarışçıyı kovalayan yarışçının ikinci yere ulaşmadan belbeyi alması gerekmektedir. Bundan sonra yarışa sıradaki iki atlı çağırılır. Hangi grubun yarışçıları daha çok alırsa o grup galip olarak ilan edilir. Bu yarışın yaya olarak yapılan ikinci bir çeşidinde ise, yarış açık alanda veya büyük bir yerde on ile otuz arasında oyuncunun katılması ile yapılmaktadır. Bu oyunu da gençler oynamaktadır. Gençler iki gruba ayrılıp bir çizgi boyunca dururken, on beş, yirmi metre uzağa bir bayrak dikilmektedir. Oyunu yöneten kişi her gruptan birer oyuncuyu ortaya çağırarak her birine belbey (kuşak, kemer) veya ikiye katlanıp yuvarlanmış örtü verir. Yarışı yöneten yöneticinin bilgisi dahilinde yarışçılar ve karşı taraftaki çizgiye doğru bakarak yürürler. Belbeyi alan yarışçı rakibini kovalamaya çalışırken bayrağa dokunmaya korkar. Belirlenen yere gelen oyuncu belbeyi yere atar. Belbeyi ikinci oyuncu olarak onu geri koymaya çalışır. Onun da yarışın başladığı yere ulaşmadan rakibini düşürmesi gerekir. Yarışın sonunda rakibinden belbey toplayan yarışçı kendi takımına puan kazandırır. Bu şekilde hangi takım çok puan toplarsa o takım galip olarak ilan edilmektedir (K.K. 30).

2.1.5.1.12. Tımak (Tımak) Uru (Alu)

Kalpağı Almak, düşürmek yani şapkayı almak, düşürmek anlamına gelen Tımak Uru kelimesi Türkçe'ye bu şekilde çevrilebilmektedir. Yarış açık ve düz bir alanda yapılmaktadır. Bu yarışmaya da katılacak olan yarışçıların sayısında herhangi bir sınırlama yoktur. Yine her yarışçı yarışa kendi atı ile katılmaktadır. Bir gün önce iki buçuk metre uzunluğundaki sopanın veya direğin üzerine şapka konulur. Ayrıca oyunda yarışçıların gözlerinin bağlaması için bir bağ veya örtü hazırlanmaktadır. Yarışçılar yarış başlamadan önce çizilen bir çizgi boyunca sırayla dururlar. Oyunu başlatan kişi sırada duran yani sıranın kendi tarafındaki ilk yarışçıyı ortaya çağırır. Ona direkte asılı duran şapkayı göstererek gözünü sıkı bir şekilde bağlar. Bundan sonra ata bindirerek eline kamçı verir ve kendi etrafında bir defa döndürdükten sonra başına şapkanın yerleştirildiği sopaya veya direğe baktırarak “Hadi şimdi git ve tımakı al” diyerek gönderir. Gözü bağlanan yarışçının atı ve elindeki kamçısı ile şapkaya vurarak yere

düşürmesi gerekir. Ancak şapkanın bulunduğu sopanın uzunluğunun atlının kolunun seviyesini geçmemesi gerekmektedir. Atlı bu sırada tek ayağı ile de yürüyebilir. İlk seferinde vurduğunda düşüremeyebilir. Yarış kurallarına göre üç hakkı vardır. Üçüncü kezde şapkayı düşüremezse doğaçlama bir şarkı söyleyerek, yarışı yöneten kişilerden bir sefer daha yarışmak için izin isteyebilir. Bu şekilde yarışçıların hepsi yarıştıktan sonra atın üzerinden düşmeden şapkayı düşürmeyi başaran oyuncu galip ilan edilmektedir (K.K. 13).

2.1.6. Kazak Türklerinde Mutfak Kültürü

Kazak Türklerinin mutfak kültürleri tarihsel süreç ve aşamalar sonucunda ortaya çıkmış ve benliklerini korumuşlardır. Kazak Türklerinin bu kültürü yaşam biçimlerine, örf ve adetlerine, ekonomik faaliyetlerine, ilişki içerisinde oldukları komşu ülkelere, tarım ve hayvancılık faaliyetlerine, dini inanışları ve kendi kültürel öz ve milli kültürleri mutfak kültürünün belirleyicisi olmuştur.

Dünya sürekli bir gelişim ve ilerleme göstermektedir. İlerlemeler neticesinde birçok şey hızla değişmekte ve kendi öz değerlerini kaybetmektedir. Kazak Türkleri bu değerleri korumaya çalışmışlardır. Tarihsel süreçlere bakıldığında Kazak Türkleri mutfak kültürünü kaybetmemeye özen göstermiş ve sonuç olarak günümüze kadar kültürlerini taşımayı başarmışlardır.

Kazak Türklerinin önem verdiği bir diğer değer ise misafirlerine büyük önem vermeleridir. Konuklarını büyük bir hürmet ve saygıyla karşılarlar ve evlerinde, ‘Saygın Köşe’ diye adlandırdıkları ‘Şerefli Köşe’ de oturmalarını sağlarlar. Ağırlanan misafirlere çeşitli ve milli ikramlarda bulunulur. Bu ikramlar arasında; kıymız, ayran, pişi, kuru üzüm, irimşik ve şubat gibi önemli ikramlar sunulur. Özellikle düğün, eğlence, bayram gibi önemli günlerde, at ve koyun etinden yapılan çeşitli yemekler bu mutfak kültürünün en önemli yansıtıcısıdır. Yapılan bu yöresel yemekler çok sevilmekte ve herkes tarafından beğenilmektedir. Bu yemeklerden bazıları, sujuk, kazı, jaya, suryet, kaburga ve karta dır. Bu yemeklerle birlikte yöresel kendilerinin yaptıkları ekmeklerde ikram edilir.

Kazakların en önemli ve popüler yemeği at etidir. Hayvanın önemli görülen yerlerinden parçalar halinde alınan etler Kazak yöntemiyle pişirilerek sofraya getirilir. Güneyde ev sahibi eti küçük parçalara ayırarak misafirlere sunar. Kuzeyde ise bu davranış, sofrada

bulunan en saygın misafire aittir. Kazak Türklerinin mutfak kültüründe süt ve süt ürünlerine de önemli değer verilmiştir. Kazaklar kısırak, deve, koyun-keçi ve sığır sütünü hem tek başına hem de çeşitleriyle beraber büyük ölçüde tüketilmektedir. Bunlar; süt, yoğurt, süzme yoğurt, ayran, ayran köje, koyırtpak, ayran-şalap, boza, irkit, bırsıma, kaymak, kaspak, ağız (uvız), süt, göğ süt, kadırğan süt, turniyyaz, ecegey, aşıtık, akirim, irimşik, akirimşik, mandir (mayek), peynir, taze peynir, köpük, sıcak peynir, sıkma peynir, marıta, ezilmiş peynir, ak malta, öğütülmüş peynir, peynir yağ, peynir sorpa, aklak, ak tuşpara, uvız irimşik, köpirşik, süt katılan irimşik, irimşik döğme ve cent (kospa) tir. Kazak Türklerinin yöresel yemeklerinde en eski yemekler et, süt ve sütün çeşitlerinden ortaya çıkan hayvan kaynaklı besinlerdir. Yöresel halk yerleşik hayata geçtikten sonra bu yiyecek ve içeceklerin yanına tahısal ürünler, sebze ve meyvelerde eklenmiştir. Başlıcaları; arpa, buğday, darı ve pirinçtir. Bunun yanı sıra, elma, armut, çilek,, üzüm, nar, sarımsak ve karabiber büyük ölçüde tüketilmektedir. Kazakistan'ın güneyindeki yerleşme yerlerinde kavun, karpuz, havuç, pancar çokça kullanılmaktadır. Patates ve domates gibi başlıca sofralık ürünleri daha sonra Kazak mutfakına eklenmiştir. Diğer bir ayırım ise, Kazak halkının günlük ve özel yemekler olarak ikiye ayrılır. Günlük yemekler, sabah, kuşluk, öğlen ve akşam yemekleri olarak sınıflandırılır. İkinci vaktinde ise çay ve kek yenilir. Özel yemekleri ise şöyle sıralayabilir:

Konakaşı

Kazak halkının en eski geleneklerinden birisidir. Gelen misafire saygı göstermek, değerini göstermek, evin en güzel köşesine oturtturmak en eski Kazak geleneklerindendir. Konakaşı geleneğiyle ilgili birçok anlatım Kazak destan ve hikayelerinde görülmektedir.

Konakaşı kelimesi aynı zamanda “Tanrı Aşı” anlamına da gelmektedir. Evlerine misafir olan kişilerin, Tanrı tarafından gönderildiğine inanılmaktadır. Misafirin geldiğinde kendi kısmetiyle, nasibiyle geldiğini ve eve bolluk bereket getirdiğine inanılmaktadır. Gelen misafir bereket getirdiğinin alameti olarak ise sahip oldukları hayvanlardan koyunun ikiz doğurmasını gösterirler. Eğer bereket getirmediyse sahip oldukları hayvanlara kurt saldırmasını örnek gösterirler. Kazak geleneğine göre misafire sunulan Konakaşı kabına, kesilip pişirilen hayvanın başı ve kalça kemiği, kaburgası, aşıklı ilik

kemiği konulur. Bu töre tüm zamanlarda devam etmiş, bugünde ziyafetlerde aynı şekilde varlığını sürdürmektedir. Bütün Türk boylarında olduğu gibi Kazaklarda da düğün ve eğlenceler zengin bir çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik kız istenmesinden, alınıp eve getirilmesine kadar devam eden bir süreçtir. Bu uygulamalar yemek-içmek kültürü yönünden de ilginçtir. Eski Kazak hayatında görülen “zafer kutlamaları” birlikte yola çıkan insanlar için hazırlanan ‘yol yemekleri’, ulu insanlara yılda bir defa verilen “özel misafir yemeği” vb. Kazak hayatında görülen özel gün yemeklerindendir. Ayrıca bahar bayramı olarak kutlanan “Navruz”, kışlağa çıkılan gün düzenlenen Peynir yağlar” sofrası, ekin biçiminde yapılan “Harman yağlaması”, “saman kutlaması” vb. de iş bayramlarına özgü yemeklerdir. 18.-20. yüzyıllarda Kazakların milli sofrası her yönden zenginleşmiştir. Ancak Ruslarla ve diğer azınlıklarla iç içe yaşanan bu dönemde bu kültürlerden büyük etkilenmeler olmuş, Kazak mutfak kültürü asil birçok unsurunu yitirmiştir. Kazak Türklerinin mutfak kültürlerinin temel unsurları şunlardır;

- Et - pişirilmiş et, at sucuğu, bağırsak sucuk, kavurdak, kurutulmuş pişirilmiş et.
- Pişmiş veya çiğ süt ile süt kaymağıyla karışık bal ve ayran, katık (yoğurt), sulu ayran, çökelek yapılacak ayran, köpükler, peynir, irimşik.
- Yağ, sarı yağ, yağ köpüğü, don yağı, bitki yağları.
- Kırmızı, şubat (deve sütünden içecek) sağılmış, hararet giderici içecek, suluca ayran vb.
- Tahıl yemekleri (buğday, darı), kavrulmuş un, öğütülmüş parçalar.
- Ekşili çorba, çorba, pilav, köp
- Ekmek, tava ekmeği, hamur kızartması, ince ekmek yoğurma, yuvarlak ekmek, tokaş, baterşi yırtmak.

Kazak Türklerin Çorbası (Sorpa)

İçindekiler: Koyun eti, soğan, kuyruk yağı, yoğurt, pirinç, dereotu, tuz, ayva yaprağı

Yapılışı:

1. Koyun eti ince bir şekilde doğranır, et kemikliyse kemikli halde bölünerek parçalanır ve tencereye konur. Üzerine su ilave edilip yaklaşık 30- 45 dakika kaynatılır. Kaynadıkça oluşan köpükler alınır. Geriye kalan köpükler karıştırılarak yok edilir.
2. Kaynadıktan sonra üzerine ayıklanmış, yıkanmış pirinç eklenir, yine yaklaşık olarak 30-45 dakika daha kaynatılır.

3. Ayrı bir tavada küçük küçük doğranmış kuyrukla soğan kavrulur; ayva yaprağı ve tuz ilave edilir. Bu karışım da pilavlı karışıma ilave edilir.
4. Pişmiş et derin bir kaba alınır, üstüne et suyu ve yoğurt konur, karıştırılır. En üstüne de ince kıyılmış dereotu serpilir.

Karta

İçindekiler: Karta, soğan, bezelye, kuru dereotu, tuz

Yapılışı:

1. Yılığının bağırsağı soğuk suyla iyice temizlenir ve yıkanır. Daha sonra serin bir yere asılır. Birbirine yapışmaması için asılmak zorundadır. Bağırsak asılmazsa birbirine yapışabilir veya kokabilir.
2. Bu sırada ayrı bir tencereye su konur, su sıcaklığı belli bir seviyeye geldiğinde içine bağırsak atılır, kısık ateşte pişene kadar kaynatılır.
3. Pişirilen bağırsak sudan alınır ve soğutulur, keskin bıçakla halka şeklinde doğranır ve düz tabağa dizilir. Üzerine halka şeklinde doğranmış kuru soğan, bezelye ve kurutulmuş dereotu konarak ikram edilir.

Not: Karta tuzlanarak ya da dumana tutularak saklanabilir. Tuzlanarak saklamak istenirse; tuzlayıp 1- 2 gün serin yerde bekletilir, daha sonra iki ucundan ipe bağlanıp asılır. Dumana tutarak saklamak istenirse, 1 gün ya da 12- 18 saat dumana tutularak, daha sonra da 2- 3 gün asarak kurutulur. Yılık: Yenmek üzere beslenen at. Bu atlar başka amaçla kullanılmaz.

Kazı

İçindekiler: At eti, bağırsak, tuz, karabiber, sarımsak, kuru soğan, bezelye

Yapılışı:

1. Atın kaburgalarının etli kısımlarından iki parça alınarak sırığa ya da gerilmiş ipe asılıp 7- 8 saat suyunu çekmesi beklenir.
2. Bu arada kullanılacak bağırsak tuzlu suda bekletilir.
3. Bağırsağın iki ucunu kapatacak şekilde olan şişler önceden hazırlanır.
4. Suyu akmış kazının kalınlığına ve inceliğine göre ne kadar kazı çıkacağı gözle belirlenir. Çünkü kalın kazı ensiz, ince kazı geniş dilimlenir. Kalın kazı geniş

kesilirse bağırsağa sığmaz, fazla kalır, dışta kalan kazının tadı diğerlerinden tatsız olur, ayrıca fazla saklamaya gelmez. Kazı kaburgaların başından başlayarak çiftler çiftler keskin bir bıçakla kesilir.

5. Kazının tuzuna karabiber, dövülmüş sarımsak karıştırılır. Tuzunu iyice yedirmek için, tuzlarken sürekli olarak karıştırılır.
6. Tuzlanmış kazı kesilen hayvanın derisine 2- 3 saat sarılıp bekletilir, tuzu iyice yedirilmiş olur. Daha sonra bağırsağın içine kazı doldurulur, iki ucu şişlerle kapatılıp iple bağlanır, suyunu akıtmak için asılır, daha sonra kurutulur.
7. Yenmek istendiğinde önce soğuk suyla yıkanır, ılık su doldurulmuş bir tencereye konur ve haşlanır.
8. Pişmiş kazı et tahtasının üzerine alınır, yuvarlak ya da yan yan doğranır, düz bir tabağa dizilir, kenarlarına halka şeklinde doğranmış kum soğan ve bezelye konulur.

Not: Kazı dumana tutularak da kurutulur. Bunun için 10- 12 derecede 34 saat tutulur ve rüzgârda biraz kurutulur. Daha sonra 50- 60 derece koyu dumanda 12- 18 saat kurutulur ve sıcaklığı 12 derece olan bir yerde 4 -6 saat tutulur.

Bu yemek at etinden (işkembesinden) yapılmaktadır. Sıcak olarak tüketildiği gibi meze olarakta tüketilebilir. Bu yemek özel misafirlere ve özel günlerde ikram edilmektedir.

Tavada Ekmek Taba Nan

İçindekiler: Un, hamur mayası, ılık su ya da süt, yumurta, toz şeker, tuz, tereyağı

Yapılışı:

1. Hazır maya, elenmiş un, su, yumurta, tuz ve şeker ile hamur yoğrulur. Sıcak bir yere konur, mayalanması beklenmek üzere 1,5- 2 saatte bir tekrar yoğrulup tekrar dinlendirilir.
2. Hamurun büyüyeceği de düşünülerek tavanın büyüklüğüne göre hamur bölünür, yağlanmış tavaya düzgün bir şekilde yerleştirilir.
3. Tavanın üzeri bir diğer tavayla kapatılır. Önceden hazırlanmış ateş közüyle her tarafı gömülür, bir müddet sonra tava közden çıkarılır açılmadan ters çevrilir ve tekrar gömülür. Piştiğinde sıcak ya da soğuk ikram edilir.

Not: Tava ekmekleri artık ocak ya da fırında pişirilmektedir. Alt üst edilerek 200-220°C’de 20-25 dakikada pişer. Bir ekmeğin iyi piştiği üzerine parmakla bastırıldığında çukurlaşan yerin tekrar düzelmesiyle anlaşılır. Aynı hamur hazırlanır, tavaya konur, her yeri parmakla çukurlaştırılır. Doğranmış kuyruk yağı parçaları yerleştirilir ve aynı şekilde pişirilebilir.

Bavursak:

İçindekiler: Un, hamur mayası, su, toz şeker, sıvıyağ, yoğurt yada süt, tereyağı, kaymak, tuz

Yapılışı:

1. Un, yoğurt, tereyağı, kaymak, hamur mayası, şeker ve tuz ile hamur hazırlanır. Sıcak bi yerde iyice kapatılmış olarak 2-3 saat bekletilir.
2. Hamur mayalanınca ölçüleri aynı olmak şartıyla bölünür. Oklavayla açılır istenilen şekilde kesilir.
3. Sıvıyağ tencerede iyice kızdırılır, kesilmiş hamurlar yağda kızartılır. Tenceredeki yağın çok kızdırılmaması ya da soğumaması gerekir.

Şelpek:

Özellikle kahvaltılarda ikram edilmektedir. Ayrıca Perşembe ve Cuma günleri de dağıtılmaktadır. Hamurun kabartılmasından sonra kızgın yağa dökülerek yapılan bir yemektir. 7 adet yapılan şelpek bavursağın yapılış şekliyle aynıdır. Cenaze törenlerinde, mevlütlerde de yapılmaktadır. Kötü rüya görüldüğünde rüya gören kişi yine 7 adet şelpek yapar ve küçük çocuklara dağıtılır. 7 şelpeğe Batı Kazakistan’ da 7 nan denilmektedir.

Peynir-Ekşimik-İrimşik

İçindekiler: Süt, peynir mayası

Yapılışı:

1. Koyun, keçi ya da ineğin yeni sağılmış sütü bir tencereye konur, süte ılık suyla yıkanmış maya (mayek) ilave edilir, üzeri hava almayacak şekilde kapatılır, 2- 3 saat kadar bekletilir.
2. Süt kaynadıktan sonra maya alınır, tencere kısık ateşte, süt sarı sudan ayrılınca kadar kaynatılır. Sütün koyulaşmasından anlaşılır.

3. İrimşik kızıl sarı rengi aldığıında süzölerek tencereden çıkarılır, yayılarak kurutulur. Kuruduktan sonra torbaya konularak önce rüzgârda sonra güneşte iyice kuruması sağlanır. Bu şekilde yapılan irimşik uzun süre bozulmadan kalır.

Not: İrimşik kurutulmadan taze iken de yenilebilir. Şeker ilave edilerek de yenilebilir. Kurutup yenildiğinde ise adı kurt denilen yiyecek yapılmış olur. Mayek: Genç yavruların midesinden alınarak yapılan bir mayadır. Yemek olarak Kazak Türklerinin geleneksel yemeklerinden beş parmak, kazı karta, bauırsak, kuurdak, shelppek ve tatlı olarakta jent tatlısı adı verilen yöresel tatlı ikram edilmektedir. Ayrıca içecek olarakta kıımız (at sütü) ve şubat (deve sütü) ikram edilir.

Beşparmak:

Elle yenilen ve insanların çok beğendikleri bir yemek olduğundan dolayı bu adı almıştır. Özellikle at eti ve soğanla beraber harmanlanan geleneksel bir yemektir.

İçindekiler: Kemikli kuzu eti, kurusoğan, un, yumurta, ılık su, tuz

Yapılışı:

1. İri parçalanmış etleri büyük bir tencereye yerleştirilir. Üzerine su eklenir ve kaynatılmaya başlanır.
2. Etin köpükleri alınır ve yumuşayıncaya kadar kısık ateşte pişirilir. Tuz eklenir. Unu çukur bir kaba koyup içine yumurta ve tuz eklenir. Yumuşak bir hamur elde edilir.
3. Dinlenmiş hamuru ikiye bölünür ve mantı hamuru kalınlığında açılır ve merdaneye dolanmış haliyle uzun bir şekilde kesilir. 4 parmak eninde kareler kesin ve hamurları birbirinden ayırıp bir tepsiye dizilir.
4. Etleri tencereden çıkarttıktan sonra kaynayan suya hamurların bir kısmını atıp 5 dakika kadar haşlanılır. Yumuşayan hamurları tabağa alınılır. Hamurlar pişerken, bir taraftan da 1 kepçe et suyunu küçük bir sos tenceresine alıp doğranmış soğanı ilave ederek orta ateşte pişirilir.
5. Etleri hamurların üzerine servis edin ve en son soğanı süzerek eklenir. Erişte ya da hamur üzerine koyulup ikram edilir.

Kuurdak:

Bu geleneksel yemek hayvanın iç organlarından (böbrek, ciğer vb) yapılmaktadır. Soğanla kavrulduktan sonra patatesle haşlanıp servis edilir.

İçindekiler: Et, yağ, soğan, patates, yeşil biber, sarımsak, baharatlar, biber ve tuz.

Yapılışı:

1. İlk karın ile böbrek yağa koyulur, üzerine doğranmış et eklenir, sonra hazırlanmış soğan, sarımsak eklenip hepsi karıştırılarak kavurulur ve tuz, karabiber eklenir kısık ateşte 30-40 dakika pişirilir.
2. Zaman zaman karıştırılır. Kuurdak kavrulmuş yağı ile sunulur. Kuurdak'ın bir kaç çeşit kavrulma şekli de vardır.

Jent Tatlısı:

Türk kültüründeki helvaya benzemektedir. Buğday ve bisküviler karıştırılır tereyağıyla beraber daha sonra içerisine süt reçeli ve üzüm katılır.

İçindekiler: Kavrulmuş ve öğütülmüş buğday, eritilmiş tereyağı, bisküvi, süt reçeli, kuru üzüm.

Yapılışı:

1. Buğday kavrulur. Sonra kahve değirmeninde öğütülür. Önce bisküvilerimizi un haline gelene kadar öğütülür.
2. Öğütülmüş bisküvilere buğday ve tereyağı eklenir ve karıştırılır. Sonra süt reçeli ve kuru üzüm eklenir ve karıştırılır. İçine ceviz de konulabilir.

2.1.6.1. Kazak Türklerinde Konuk Ağrlamak ve Konuk Çeşitleri

Kazak Türkleri misafirlerine “konak” demektedirler. Konukseverlilikleriyle bilinen Kazak Türkleri için misafir ağırlamak, misafirlerine hürmette ve ikramlarda bulunmak değerli ve önemlidir. Misafirlere gösterilen özen ve saygı geçmişten günümüze kadar değişikliğe ya da dönüşüme uğramamıştır. Misafir ağırlamanın bu denli önemli olmasının sebebi Tanrı tarafından gönderildikleri inancıdır. Misafirlerini güzel karşılamak, güler yüzlü olmak, saygı ve hürmette bulunmak Kazak Türklerinin yaşamlarındaki en önemli unsurlardan bir tanesidir. Kazak Türklerinin kültüründe ve geleneğinde herhangi bir kimsenin evine misafir olmak için, ev sahibiyle önceden tanışmasına gerek yoktur. Ayrıca konuğun ev sahibine uygun biri olması veya aynı

milletten ve dinden olması da gerekmez. Bu sebeple her herhangi bir yabancı veya yolcu istediği bir Kazak Türkünün evine konuk olabilmektedir. Kazak kültüründe misafirin herhangi bir eve yemeğe giderek "bölünmeyen kısımetim" diyerek yemek istemeye hakkı vardır. Bu anlayış Kazak Türklerinde yaygın olarak bilinir ve uygulanmaktadır (Argunbayev; 1996; 86). Bu uygulamanın eski Kazak Hanlarından Alaş'a kadar uzandığı bilinmektedir. Alaş yaşlanınca elindeki mal varlığını dört kısma ayırmıştır. Üç kısmını üç oğluna Ulu, Orta ve Küçük Cüz' e vermiştir. Dördüncü kısmı da misafir hissesi olarak ayırmış ve misafirleri ağırlamak kaydıyla üç oğlunun ortak hizmetine bırakmıştır (Orazavliyev; 1994; 180). Eski anlayışlarında da görüldüğü üzere Kazak Türklerinde misafirler için önemli bir yer ayrılmaktadır. Kazak Türkleri çocuklarına çok erken yaşta misafir ve konuk ağırlamanın inceliklerini öğretmektedirler. Çocuk yaşta misafir ağırlamayı öğrenen Kazak Türkleri çocukları, misafirlerine yabancı ya da soğuk davranmazlar. Samimi ve güzel davranırlar. Konuk olduğu eve misafir olan kişi ya da kişiler becerikli insanlarsa dombıra çalarlar, şiirler okurlar, hikayeler anlatırlar. Misafirlere evin çocukları da hizmet etmeye çalışırlar. Misafir ağırlamanın kurallarını küçük yaşta öğrenmenin en önemli etkilerinden biri, hem konukseverlilik geleneğinin devam etmesi hem de çocuklar için bu geleneğin yetişkin oluncaya kadar pekişmesi açısından önemlidir. Bir Kazak Türkü misafirperverlikleriyle ilgili söyleyeceği ilk cümle “Konukseverlik Kazakların kanında vardır” sözleri olacaktır.

2.1.6.2. Konuk Çeşitleri

Kazak Türkleri konuklarını belli konuk ağırlama kurallarına göre ağırlanmaktadır. Konuk ağırlamanın belli isimlere göre ayrılması şu şekilde sıralanabilir. Konuklar yaşlarına göre, akrabalık derecelerine göre, statülerine ve davet edilme şekillerine göre ayrılmaktadır.

2.1.6.2.1. Arnayı Konak

Evlerine özel olarak davet ettikleri misafirlerine verilen isimdir. Değerli ve önemli misafirlerinden birileridir. Ev sahibi ekonomik durumuna göre konuk ya da konukları için at, koyun, sığır gibi hayvan kesmektedir. Bu misafir, bir ya da birden fazla olabilir. Evde istediği süre kadar yatılı kalabilir. Doğum toyuna ya da yaş günlerine, sünnet toylarına, düğün törenlerine de çağırılabilir.

2.1.6.2.2. Kıdırma Konak

Uzakta oturan kadın ve erkek akrabalarıdır. Bu akrabalar evde kalacakları süreye kendileri karar vermektedir. Bu akrabalar misafir olacakları evi kendileri belirlemektedir. O bölgede yaşayan başka akrabaları varsa ordada kalabilmektedirler. Misafirlerini kendi istedikleri sürede bitirirler. Bu akrabalar içinde hayvan kesilmektedir.

2.1.6.2.3. Kudayı Konak

Tanrı misafiri dedikleri kimselerdir. Tanımadıkları eve misafir olarak gelebilecek yoksul, fakir, kimsesiz, sahipsiz kimselerdir. Yolda kalan kişilerde kудayı konaktır. Kudayı konak kişi eğer hastaysa iyileşinceye kadar evde misafir edilmektedir. Ev sahibi ekonomik durumuna göre evindeki en iyi yiyeceklerini ve giyeceklerini misafire sunmaktadır. Ev sahibi Tanrı misafirine evde ne kadar kalacağını sormamakta ve gitmesini asla söylememektedir.

2.1.6.2.4. Kılıma Konak

Bu misafirlere şükürsüz misafir de denilebilmektedir. Bu misafir komşu olabilir, yabancı olabilir ya da akraba olabilir. Kılıma konak herhangi bir kişinin evinde bir yemek ya da ziyafet olduğunu duyar, öğrenir ya da hissederse, ev sahibine haber vermeden yemek yapılan eve gider ve yemek hazırlanıncaya kadar orda bekler. Yemek yapıldıktan sonra yemeği yer, karnını doyurur. Sonra da evden gider. Bu tür misafirlerden ev sahipleri genelde hoşlanmazlar. Fakat ayıp ve saygısızlık olmaması için bunu misafire söylemezler.

2.1.6.3. Aş Tabağı Sunma Gelenekleri

Kazak Türklerininin türlü geleneklerinden biride misafirlerine ikram edecekleri yemeklerin belli tabak çeşitlerinde sunulmasıdır. Tabak türünden verilen ziyafetin kaçınıcı derece bir davet olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yine tabak türüne göre misafirlerin önemi ve statüsü anlaşılmaktadır. Bu sebeple misafir için konulan tabak türü ne kadar önemliyse ev sahibi içinde bir o kadar önemlidir. Misafirin önemine ve statüsüne göre ikram edilecek olan tabak türlerinin belli kuralları vardır. Bu kuralları hem ev sahipleri hem misafirler bilmektedir.

2.1.6.3.1. Bas Tabak (Baş Tabak)

Baş tabak, genellikle eve gelen misafirlerden bilim insanlarına, dünürlerine, halkına saygılı olan kimselere, sanatçılara ikram edilmektedir. Ayrıca kesilen hayvanın duasını eden aksakallı dede dedikleri kimselere ikram edilmektedir. Kesilen hayvan koyun ise baş tabağın içine koyunun başı, kalçası, iki kaburgası, incik, bel kısmı, bir tane paçası konulmaktadır. Kesilen hayvan sığır ise baş tabağın içerisine sığırın başının bir parçası, kalçanın bir parçası, iki kazı, yağlı kaburgaları konulmaktadır.

2.1.6.3.2. Sıy Tabak (Orta Tabak)

Orta tabak da denilen bu tabağa pişirilen hayvanın kalçası (koyun, kuzu, keçi), incik ya da aşık kemiği, bel kısmının iki parçası, iki parça konulmaktadır. Bu tabak genellikle dünürlerin yanında gelen akrabalara ve kadınlara koyulmaktadır.

2.1.6.3.3. Küvey Tabak (Damat Tabağı)

Damada ikram edilmek üzere hazırlanan bu tabağa pişirilen hayvanın baldır kemiği ve göğüs kemiği konulmaktadır. Ayrıca evlenecek olan kızı isteyen ya da kızı almaya gelen kişilerde ikram edilir. Bu tabakla damada gösterilen saygı ve sevgi görülmektedir.

2.1.6.3.4. Kelin Tabak (Gelin Tabağı)

Geline ikram edilmek üzere hazırlanan bu tabağa pişirilen hayvanın baldır kemiği, göğüs kemiği ve kaburga konulmaktadır. Bu tabakla geline gösterilen saygı ve sevgi görülmektedir.

2.1.6.3.5. Kız Tabak (Kız Tabağı)

Kızlara ikram edilmek üzere hazırlanan bu tabağa pişirilen hayvanın çenesi, dili, yüreği, böbreği konulmaktadır. Kızların yiyecekleri sevinerek yedikleri tabaktır.

2.1.6.3.6. Kos Tabak (Çift Tabak)

Kazak türklerinde saygı gösterme geleneğinin kos tabağı özel, saygı duydukları insanlara, yaşı büyük insanlara, halkına saygılı kişilere ikram edilmek üzere hazırlanan tabaktır. Koyun kesilir. Tanrının onları kavuşturduğu inancına göre dünürlere de ikram

edilir. Bu “bas tabak” ve “sıy tabak” yanında verildiği için “kos tabak” denilmektedir. Kos tabağa etin yumuşak yerleri, kazı karta ve işkembesi konulmaktadır.

2.1.6.3.7. Sığbağa Tabak (Pay Tabağı)

Kış aylarında yemeğe davet edilmiş fakat gelememiş kimseler için hazırlanan tabaktır. Misafirin daha sonra yemesi için ayrılan tabaktır. Misafir geldiğinde onun payı konulduğu yerden çıkarılıp milli yemekleri yapılır ve ikram edilir. Bu kişiler dünürleri, akrabaları olabilir. Gelen kişilerden yemeğe yine katılamamış kimseler varsa, o yemekten gidecek olan misafirlere verilerek gelemeyen kimselere ulaştırması istenir. Kesilen hayvan kış aylarında kesildiği için ipe serilip, tuzlanarak saklanır. Bu tabağa kurutulan etin kalçası, bel kısmı, kazı karta konulmaktadır.

2.1.6.3.8. Oşak Tabak (Ocak Tabağı)

Kazak Türkleri kendilerine toylarında, cenazelerinde yardım eden kimseler için hazırlanan tabaktır. Bu kimseler evin şerefli köşesine oturtulur. Sadece yardım eden kimseler için kesilen hayvan pişirilir. Ocak tabağı kendilerine yardım eden kimselere saygılarını göstermek için hazırlanır. Bu tabağa pişirilen hayvanın başı, kalçası, kaburgası, incik kısmı, bel parçası konulmaktadır.

2.1.6.3.9. Erulik Tabak

Bulundukları yere yeni taşınan komşular için hazırlanan tabaktır. Bu gelenek komşularına saygı gösterdikleri anlamına gelmektedir. Onlar için hazırlanan bu tabağa pişirilen hayvanın baş kısmı ve kalçası koyulmaktadır. Komşularına evinde olan tatlılar ile birlikte bu tabak hazırlanıp ziyarette bulunulur. Eğer hayvan kesilmediyse evde bulunan et ve kemiklerle yemek yapıp bu tabak hazırlanır.

2.1.6.3.10. Sarkıt Tabak

Davet edildikleri düğünlere ya da ziyaretlere belli sebeplerden ötürü katılamayan kimseler için ev sahipleri tarafından hazırlanan tabaktır. Kayın ataya, kayın valideye, halkına saygılı aksakallılara hazırlanan bu tabakta pişirilen hayvanın bel kısmı, kazı karta konulmaktadır. Statülerine göre pişirilen hayvanın diğer parçaları konulmaktadır.

2.1.6.3.11. Kuda Tabak

Kayınbaba için hazırlanan tabaktır.

2.1.6.3.12. Kudağı Tabak

Kayın valide (hanımın annesi) için hazırlanan tabaktır. Kuda ve kudağı tabağa pişirilen hayvanın kalça kemiği, aşık kemiği, kaburgası ve bel parçaları konulmaktadır.

2.1.6.3.13. Jerik Asının Tabağı

Hamile olan kadın için hazırlanan tabaktır. Hamile olan kadın için hayvan kesilir, aş verme yemeği yapılmaktadır. Hamile olan kadının yaşı büyük ise; pişirilen hayvanın kalça kemiği konulmaktadır. Hamile olan kadın genç ise, pişirilen hayvanın aşık kemiği, göğüs kemiği ve içkembesi konularak yeni yapılmış bir bıçakla ikram edilmektedir.

2.1.6.3.14. Malşı Tabak

Ev sahipleri tarafından hayvanlarına bakan kimseler için hazırlanan tabaktır.

2.1.6.3.15. Sağımşı Tabak

Ev sahipleri tarafından hayvanı kesen ve soyan (yüzen) kimseler için hazırlanan tabaktır.

2.1.7. Bastangı

Kazak Türklerinde anne babası bir yere gittiğinde genç kızın evinde yaptığı yemek ziyafetidir. Genç kızın evine kız arkadaşları toplanır ve annesi gitmeden önce yemek yapmaya et ya da koyun kesmeye izin verir. Toplanan gençler şarkı söylerler, dombıra çalarlar, halk oyunlarını oynarlar, şakalaşırlar, geceyi çok eğlenceli geçirirler. Bastangının iki tarafı vardır. Birincisi, annesi kızının akranlarıyla arkadaş olmasına, saygılı olmasına, tanışmasına imkan sağlar. Bu genç kızın kendisinin misafir ağırlamayı, karşılamayı öğrenmesi içindir. İkincisi ise, kızı gelecekte gelin olacak diye, kazan tutmayı, yemeği lezzetli pişirmeyi öğrenmesi içindir. Ama bastangı yapılan ev kontrolsüz değildir.

2.1.8. Atışma

Atışma; hayatın gerçeğini ifade eden bir sözlü nazım türüdür. Karşı karşıya gelen iki âşık birbirlerine karşı üstünlük elde etmek için rakibi sözle alt etmenin yollarını ararlar. Öncelikle karşılıklı olarak birbirlerini selamlarlar. Daha sonra dinleyicilerin hal ve hatırını sorarak onları onurlandırır. Selamlaşma faslı bittikten sonra asıl icraya başlarlar. Karşı taraftaki kim olursa olsun, düşünce ve sözleriyle onları tuzağa düşürmeye çalışırlar. Rakip aytıskerin söz ve düşüncelerini boşa çıkarıp, kendi söz ve düşüncelerini üste çıkararak birbirlerini alt etmeye çalışırlar. Sözlerde güzellik, hikemilik, felsefilik, etkililik, nükte ile ortaya çıkartılır. Kim bunları güncelleştirerek sözlerinin içine katar ise o kazanmış olur. Atışılan konu ne kadar acı gerçekler olsa da bunu halkın önünde söylemek zorundadır. Birbirlerine karşı hakarete varan sözleri sarfederken de bunu tatlı bir muziplik içinde gerçekleştirirler. Atışmanın gereklerini bilen halk, aytışçıların birbirleriyle mücadelesini anlayışla karşılar. Aytışçılardan herhangi birisi rakibine karşı söyleyecek söz bulamadığında yenilmiş olur.

Bu türden sözlü halk şiiri, atasözleri gibi, 19. yüzyılda, Kazak müziğinin, din ve törensel zincirlerden kurtarıldığı ve bağımsız bir halk sanatı olarak gelişmeye başladığı bir dönemde ortaya çıktı. Bu dönem, halkın temel müzikal geleneklerini - enstrümantal, şarkı ve akın - zenginleştiren ulusun gerçekten ruhani bir rönesansı haline geldi.

Atışma geleneği, Kazak toplumunda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlamıştır (Kazak edebiyetinin tarihi 1965, 86). Atışmanın hızlı gelişmesinde göçmen Kazakların yaşam tarzı, gelenek-görenekleri, töreleri en önemli rol oynamıştır. Onu var eden de geliştiren de âşıklardır. Bu sanat türü Kazaklarla kan kardeşi olan, yaşamı, gelenekleri, çalışma sahası, sosyal hayat tarzları birbirine benzeyen diğer Türk halklarında da vardır. Atışmanın en önemli özelliği atışanların hazırlıksız ve anında cevaplar bulabilmesi ve karşılık verebilmesidir.

“Atışma, Kazaklarda (aytıs), Kırgızlarda (aytış) ve Başkurlarda (eyteş) olarak isimlendirilir ve iki şair arasındaki söylemi temsil eder (Kazak Edebiyeti 2010, 98). Türü ise halk edebiyatıdır. Müziği halk enstrümanları (telli çalgılar) ile çalınır (Kazaklar'da ve Başkurt'larda Dombıra ya da Kırgızlar'da komuz). Atışma anında, karşı karşıya oturan iki şair karşılıklı söyleşilerle bir diyalog kurarlar. Bu diyalog şairlerin sıra sıra birbirlerinin söylediklerine cevap vermesiyle bir müddet devam eder. Atışma sırasında

söyledikleri her konuyu kapsar ve bir sınırı yoktur. Kapişmanın sonucunda kazanan belirlenir. Kazananın belirlenmesinde müzik, ritim ve diğerinin üzerinde kurduğu üstünlük belirleyici bir role sahiptir. Bazen manevi bir duygu taşır ve kazanan söz kaybeden söze karşı bir üstünlük kurar. Bir atışmanın gerçekleşmesi için o topluluğun büyüklerinin de atışmanın yapıldığı alanda bulunması gerekir. Çoğu zaman atışmanın konusu aşk, bulmaca ve âşıkların açıklarına yönelik olabilir. Atışma özel konulara da sarkabilir. Atışmada bir kaç tane âşık bulunabilir ama atışmalar genellikle çiftlerli gruplar halinde yapılır. Bu durum Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, İran coğrafyası ile benzerdir (Baltabay, 2010, s. 99).

Atışma edebiyatın en eski kalıplaşmış bir şiir türüdür. Toplum önünde söylenen çekişmeli söz yarışmasıdır. Atışma gelenek ve göreneklerden yola çıkarak günden güne âşıklar atışmasına dönüşmüştür. Atışmada buna göre lirik, epik, dramatik türler yer almaktadır. Bu yüzden sözlü edebiyatın bu türü başka türlerle yanyana gelmiş, birbirlerini etkilemiştir. Kahraman ve aşk destanlarını etkileyerek kendi alanını genişletmiştir. Kazak sözlü edebiyatından geçmişten bugüne kadar devam eden atışmanın ortaya çıkma sebepleri, çatışmaya ait özellikleri ve gelişme süreçleri vardır. Atışma halk sözlü edebiyatının özel bir türüdür. Kazaklar'dan başka Hindistan, Arap ve Türk halklarının bir çoğunda vardır. Bazı araştırmacılar atışmaların İslamiyetle birlikte ilk olarak ortaya çıktığını söyler (Kazak Adebietü 2010, 99). Müzik ve sözlü unsurlar bir araya gelerek bir sanat dalı olan şiirin ve sazla ortaya konur. Bu konudaki ritüel ve uygulamaların hem biçimsel hem de içerik ve işlev açısından aynı devirde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Aytılar müzik ve sözün bileşkesi olarak her iki türün karşılıklı etkileşimi biçiminde kültürel bir olguya dönüşmüştür.

2.1.8.1. Atışma Geleneği

Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-ı Lügati't-Türk" eserindeki "yaz ve kış atışması", Hoca Ahmed Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet"indeki "Cennet ve Cehennem" atışması bu türün asırlar boyunca devam ettiğini ifade etmektedir (Kazak Adebietü 2010, 121-122).

“S. Mukanov, Âşıkların atışmasında "ezberlenen şiirler çok azdır" der. Âşıklar şiiri irticalen söyleyip atışır. Atışırken bir sürü beklenmedik olaylarla karşılaşır. Tartışacağı konu belirsizdir ve beklenmedik sorularla

karşı karşıya kalabilirler. İki âşık birbirini susturmak, sıkıştırmak için günlük hayatın ve insanlık tarihinin her anını bilmece olarak da karşı tarafa sorabilirler. Âşıklar birbirlerine hızlı cevap vermeye ve kanıtlamaya hazır olmalıdır. Söylenen veya sorulan sorulara cevap verebilmesi için âşıkların bilgili, zeki ve alanlarında usta olmalarıyla beraber halkının şeceresini, tarihini, toprağını, etnografik özelliklerini bilmesi gerekir. Aksi halde sadece hatiplikle hiç bir şey elde edemezler” (Mukanov 1984, 45).

Atışma sırasında âşıkların önemli özelliklerinden olan tecrübe, bir aşığın diğerini söz ile yenmesiyle yalnızca olmaz. Üstelik birbirinin imasına, yeteneklerine dikkat etme amacını kapsar. Atışmada aniden gelen, belli olmadan, birbirini tanımayan âşıkların böyle şeylere dikkat etmesi doğaldır. Âşıklar atışmasının yine bir özelliği "yarışmada büyüklük yoktur" denmesi gibi, atışmaya büyükler, küçükler, erkek ve kadınlar da katılabilirler. Sadece yetenekli yarışmada becerebilmesi önemlidir. Usta aşığın genç âşıkla yarışması, yaşlı aşığın kız ya da bayanla atışması önemli değildir. Üstelik atışmada yenildiğini kabullenmek yersiz çaba göstermekten daha değerlidir. Âşık atışmayı kaybettiğini anlayınca yarışmayı durdurması çok önemlidir.

Tarihte ünlü olan “Kazak âşık atışmalarında yeteneğiyle meşhur olan bayanlar da az değildir. Sara ile Irışjan, Akbala ile Künbala, Togjan ve Tabiya gibi âşıklar en becerikli ve başarılı olanlardandır. Bunlar gibi sanatkârlara halk değer vermiştir. M. Avezov, âşıklar atışmasının bir özelliği de-"Halk tiyatrosunun besbelli bir tohumunun var olmasıdır" atışmanın eser niteliğinde olması için dombrayı güzel çalması gereklidir. Tiyatro oyuncularını gibi onlar da birçok değişim yaparlar” (Avezov 2011: 216).

Kazak âşıklarının çoğu atışma şiirleriyle beslenerek büyüdüler. Atışma- âşıkların terbiye okuludur. Söz atışmasında onun âşıklık yeteneği sürekli gelişir. Âşıklar her zaman toplumun önünde sınındığı için daima şiirin anlamına ve kafiyesine önem verir. Özdeyiş ve başarılı görünüş atışma sayesinde ortaya çıkmış ve hala devam etmektedir (Kazak edebiyetinin tarihi 1965: 90).

1989 yılından günümüze kadar atışma yarışmalar yüksek seviyede geçmeye başladı. Öncelikle atışmayı sanat diye kabul etmek ve destanı (şiiri) nazım diye anlamak önemli

olduğunu gösterdiler. Bu örnekleri ozan Aselhan Kalıbayeva (Şımkent) rakibi Azimbek Jankuliyev'e şu şekilde sorar:

Aselhan:

Қайнысы жеңгесінен абай болар,	Kaynısı yengesine dikkat eder,
Кезегі бұдан соң да талай болар.	Sırası bundan sonra da gelir,
Бір сұрақ сынау үшін берейінші,	Bir soru sorayım sınamak için,
Жақсы өлең, жаман өлең қалай болар?	Güzel şiir, kötü şiire nasıl döner?!

Azimbek:

Қайныңды жекіп таста шыдамаса,	Kaynını kazanırsın, dayanamıyorsa,
Алдында «жеңгетайлап» құламаса.	Önünde yengen diye eğilmiyorsa.
Жаман өлең, жеңеше сол болады,	Kötü şiir o olacak yengeciğim,
Ойпырмай, бар халыққа ұнамаса!	Eyvallah, bütün halkım beğenmiyorsa-

diye güzelce yanıtlar (Kazak Önerinin Antologiyası 2014, 318-319).

Halk sınavından geçmek için sorumluluk, yeteneklilik ve zekilik çok önemlidir. Atışma sadece ozanların aniden cevap bulabilme yarışması değil, aynı zamanda toplumun, halkın yaşadığı sıkıntıları korkmadan açık ve esprili olarak söylenebilen yarışmadır. Oysa atışmacılara verilecek talepler de çok önemlidir. Onlar:

-Hayatı kendi bakışlarıyla değerlendirebilecek kadar yetenekli ve bilgili;

-Rakibine cevap verirken edep çizgisinden aşmamalıdır ;

-İrticalen şiirleri kullanmaya çalışarak, zamanı aşmaması gerekiyor.

-Edep ve rakiplerin birbirine saygı göstermeleri kuralların en önemlisidir.

Atışmada karşısındakinin sorularını anında yanıtlayamadığı atışma zayıflığını gösterir ve halk tarafından da istenmeyebilirler.

2.1.8.2. Atışma Özellikleri

Âşıkların atışması sırasında dile getirilen kamusal meselelerin tartışılması ve çözüm bulunulması bu türün yapım ve sanatsal araçlarını etkilemektedir. Her atasözü, belirli bir konu hakkında Türk düşün sisteminin birtakım şiirsel ifadelerini içerir.

Atışmanın genellikle konuları çok değişik olur. Örneğin, Gülmambet ile Jambıl'ın atışmasında, bazı boyların başkalarına üstünlüğü, zenginlik ve yoksulluk, özveri ve huzursuzluk, kahramanlık, şeref, şarkıcının insanlarla bağlantısı ve diğer birçokları

tartışılır. Atışma ilk olarak âşıkların kendisini tanıtmalarıyla başlar. Tanıtmadan sonra ateşli tartışma boyunca âşıklar kendilerini açıklamaktan çekinmez, görüşlerini açıkça ifade eder. Bu atışmadan kısaca bir örnek:

Ğulmambet:

Ғұлманбет менің атым-Ғұлан аян,
Менің құлан екенім Тәңірге аян.
Албан, Дулат жиналып бата берсе,
Кеңес айтып жырлайын етіп баян

Gülmanbet Benim adım Gülan ayan,
Benim kulan olduğum Tanrıya bayan.
Alban, Dulat toplanıp bata verse,
Akıl verip jırlayın etip bayan.

Jambıl:

Үстіне жаудың оғын жаулатармын,
Екі қолыңды артына байлатамын.
Арамызда кісі өлтірген қашқын жүр деп,
Жұртыңа здавайттап аудартамын

Üstüne duşman yayın döktürürüm,
İki kolunu arkana bağlatırım
Aramızda kişi öldüren kaçak var diye,
Halkına teslim ettirip kovdurturum.

(Aytıs 1964, s, 181).

“Âşıklar birini ya da bir şeyi yücelttiği bu kısımlarda, abartılı karşılaştırmalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin: "Dişi aslan gibi cesur", "Bahar akıntısı kadar güçlü". Aynı türden bu mübalağa örnekleri, âşık sanatını yükseltmeye yarar. Âşıklar bu tür mübalağa örneklerini şiirlerinin açıklamalarında kullanır: "Şarkılarım yağmur, köpük, nehir şavkı", "Kasırgaya döneceğim", "Ben bir at, rüzgar, fırtınayım". Rakibi karakterize eden ve onun hayat hakkındaki görüşlerine meydan okuyan âşıklar, abartılı-komik bir resme, karşılaştırmaya başvurur. Atışma dinleyecileri şiir söylemeleri gerektiği yerde şiirlerini söylerler. Bazıları dombıra eşliğinde, diğerleri akordeon eşliğinde, bazıları ise müzik aleti olmadan şarkı söylerler” (Aytıs 1964, 29).

Atışmanın bu türünden kısaca bir örnek:

Ақыйк , музбалықпын жерге түспес,
Ken koltık арғымакпын алкым іспес.

Beyaz omuz subalığыым yere düşmez,
Geniş kol küheylanım boğaz gibi, - diyen şiir

satırlarındandaki kafiyeli metaforların çok güzel bir eşitleme olduğunu görürüz. Âşıklar,

kendisini ve karşısındakini övmekte çok becereklidir ve hep metafor kullanır. Âşıklar isteklerini ve dertlerini söylemekte çoğunlukla bunu kullanmazlar.

2.1.8.3. Atışma türleri

Kazak sözlü edebiyatında atışmanın bir çok türü vardır. Bunlar: **1. Badik aytıs** (Çalçene atışma); **2. Jar-Jar aytıs**; **3. Januarlar men adamdar aytısı** (Hayvanlar ve insanlar atışması); **4. Öli men Tiri aytısı** (Ölü ve diri atışması); **5. Jumbak aytıs** (Bilmece, gizli atışma); **6. Dastürli- kız jane erkek aytısı** (Gelenek - kız ve erkek atışması); **7. Akındar aytısı** (Âşıklar atışması); **8. Hat jane angime jolmen aytısı, misal aytıs** (Mektup ve Fıkra anlatım yoluyla atışma, misal atışma) diye adlandırılmaktadır (Aytıs 1964, 8-23). Bu atışmanın her birinin kendine ait özellikleri ve derin anlamı vardır. Atışmanın ilk ortaya çıkışı "Jar-Jar" ve "Çalçene" yöresel şiirlerinden başlangıç almıştır. Kız ve erkek atışmasında kısa deyişle bir atışma çeşidi yol almıştır. Usta âşıklar atışması- bütün toplum önünde yüzyüze gelerek, o an aklından uydurarak atışırlar. Kazak atışmaları türe göre "kısa ve uzun süreli" atışma olarak ikiye ayrılır. Kısa atışmada sadece 4'lük şiirleri kullanıyorsa ("Jar-Jar", "Çalçene") uzun süre atışmasında iri ozanlar atışmasını söyleyebiliriz ("Aksulu ve Kenşimbay", "Aset ile Irisjan", "Süyünbay ve Katağan", "Jambıl ile Kulmambet" "Mulla Musa ile Manat kız", "Kempirbay ile Şöje", "Orınbay ve Togjan", "Birjan ve Sara" vb.). Atışma manasına göre gelenek-görenek atışması ve ozanlar atışması olarak iki gruba ayrılır. Ozanlar atışması kendi içinde bilmece atışması, övme ve başka olarak değiştiriyorlar.

2.1.8.3.1. Çalçene Atışması (Badik Aytıs)

Hasta insanı taşımak için toplanarak yerine getirilen ve atışmanın en eski türüdür. Ama atışmanın bu türünü "klasik" atışma demek yanlış olur. Çünkü, bu atışmayı kız ve erkekler elele tutuşup hasta kişiyi ya da hayvanı ortaya alarak sırayla ezberlenen şiirleri söylerler. Ama bu eski gelenek günümüzü geçtikçe kendi özelliğini kaybederek başka atışma türüne değişti. Yani gençlerin akşamları bir araya toplanıp eğlenmesine, oyunlar oynamasına sebep oldu. S.Seyfulin buna "Çalçene" atışması ismini vermiştir (Aytıs 1964). Ünlü folklorcular B.Vahatov ve B.Abilkasimov bunu aslında atışma değil, geleneksel nazmın değişik bir türü olduğunu söylemektedirler. Çalçene atışmasından örnekler:

Kızlar:

Badik ketip baradı taudan asıp,
Taudan asıp bultpen aralasıp.
Endi ekeumiz Badikti tauıp alıp,
Şın ğumardan şıgayık sabalasıp.

Badik gidiyor dağdan aşıp,
Dağdan aşıp bulutlarla karışıp.
Artık ikimiz Badiği bulup,
Shyn ğumyrdan shyğayıq sabalasyp

Kızların Söylediği Çalçeneden Sonra Erkekler Tarafı:

Temir Badik degenge temir Badik,
Ku kızdardın şekesin kemir, Badik.
Semiz kızdın işine kirip ketip,
Büyrek mayın je-dağı semir Badik

Demir Badik deĝene Demir Badik,
Ku kızdardın şekesin kemir, Badik.
Semiz kızdın işine kirip ketip,
Büyrek mayın je-dağı semir Badik

(Aytıs 1964, 54).

2.1.8.3.2. Bilmece Atışması (Jumbak Aytıs)

Bilmece atışması sözlü edebiyatın özel bir türüdür. Atışmanın bu türü tabiat deĝişmeleri, insanlar, hayvanlar, toplum yaşamın görüşlerini bilmece olarak yarışmaya katılırlar. Amacı rakibinin ne kadar zeki, ne kadar yetenekli olduğunu anlamaktır. Bu atışma çoğunlukla kızlar ve erkekler atışmasında yer almaktadır. Kısa atışmanın bu türü ("Kız Bolık ile Elentay atışması", Esenbike ile Yılkıcı atışması", "Akdama ve Asan atışması", "Jusipbek hoca ile Şokey kız atışması" vb.) yer almaktadır (Aytıs 1964, s, 13). Önce bilmeceye kız tarafı başlar. Erkek tarafı da bilmeceyi çözmeye çalışır. Sonunda kız tarafı kibarlığından dolayı erkek tarafı kazandı ifadesiyle (yüzük, düyme, şal-dokuz) verir. Atışma biter.

"Saparğaliy ile Nurjan'ın" bilmece atışması sosyal ve toplumsal anlamlı, görkemli edebiyatta özel yer almaktadır. Burdaki dört bulmacanın üçü insan, tabiat, yaşam sırlarını gösteriyorsa, diğeri biri de valilerin acımasız, zalimliğini ispat etmek içindir. Saparğali ile Nurjan'ın bilmece atışmasından kısa örnek:

Saparğaliy:

Бір құс бар қанат жайса дөп-дөңгелек,
Адамнан еш уақытта жүрмес бөлек,
Ұшырса, қондырса да еркі адамда

Bir kuş var kanatların açsa yusuvarlak,
İnsanlardan yürümez ayrı hiçbir zaman,
Uçursa, kondursa da insan iradesinde

Шықпайды панаңыздан көлеңкелеп

Çıkmaz sığınanızan gölgeleyip.

Nurjan:

Мысалы жайса зонтик құс секілді,
Тетігі қолда болған іс секілді,
Жапса пана, күн шықса көлеңкесі,
Достығы бейне сіз бен біз секілді.

Mysaly jaisa zontık qus sekildi,
Tetigi qolda bolğan is sekildi,
Japsa pana, kún shyqsa kóleńkesi,
Dostýgy beıne siz ben biz sekildi.

Sapargaliy:

Мен көрдім неше жүйрік даналарды,
Байқауға ойладың ба шамаларды.
Жұмбағыма қайтарса дұрыс жауап,
Біз де сынап қарайық балаларды.
Нұржаным, білдірейін сізге тағы,
Құс көрдім өзі жансыз, бір аяғы.
Теңізде салған жолы сайрап жатыр.
Байыппен ойлап тапшы мұны дағы.

Men kórdim neshe júrik danalardy,
Baıqaýğa oiladyń ba shamalardy.
Jumbaǵyma qaitarsa durys jaýap,
Biz de synap qaraıyq balalardy.
Nurjanym, bildireiın sizge taǵy,
Qus kórdim ózi jansyz, bir aıaǵy.
Teńizde salǵan joly saırap jatyr.
Baıyppen oilap tapshy muny daǵy.

Nurjan:

Сапеке, айтқаныңызды қазір табам,
Жансыз құс бір аяқты, мұның-қалам.
Теңіз, мысал, қағаз ғой, жолың-жазу,
Жұмбағың осыменен болсын тәмам

Sapeke, aıtqanyńyzdy qazir tabam,
Jansyz qus bir aıaqty, munyń-qalam.
Teńiz, mysal, qaǵaz ǵoi, jolyń-jazý,
Jumbaǵyń osymenen bolsyn támam

(Aytıs 1964, 14).

Bilmece atışması ile iki aşıǵın atışmasından örnek:

Turmagambet pen Şadi Töre

Turmagambet:

Аралап тұзын тәттім талай жердің,
Тауыспаң бәрін айтып көргендердің.
Сайраңдап жер жаһанды кезіп жүріп,

Aralap tuzyn táttim talai jerdiń,
Taýyspań bárin aıtyp kórgenderdiń.
Sairańdap jer jahandy kezip júrip,

Тамаша бір ғажайып патша көрдім. Tamasha bir ǵajayıp patsha kórdim.

Шарбақта үш гүлі бар, бір бұлбұлы,
Жаһанда жан бар ма екен, көрген мұны? Jahanda jan bar ma eken, kórgen muny?
Таңырқап талай адам тұратұғын
Өртүрлі әуезбенен сайрап тілі. Tañyrqap talai adam turatugyn
Ártúrli áyezbenen saırar tili.

Мешітте жеті сегіз молдасы бар,
Қасында тоғыз бала жолдасы бар,
Қарасам назар салып падишаға,
Он жерде тағлым берер ордасы бар. Meshitte jeti segiz moldasy bar,
Qasynda toǵyz bala joldasy bar,
Qarasam nazar salyp padıshaǵa,
On jerde taǵlym berer ordasy bar.

Және бар қызметінде он бес кісі,
Болмайды ешкімменен мұның ісі.
Он екі қызметкер бар алты жерде,
Рақымсыз, еш қарарсыз іші-тысты. Jáne bar qyzmetinde on bes kisi,
Bolmaıdy eshkimmenen munyń isi.
On eki qyzmetker bar alty jerde,
Raqymsyz, esh qararsyz ishi-tysty.

Және бар жиырма жігіт атқа мінген,
Және бар жиырма жігіт атқа мінген,
Адамзат күлмей қалмас мұны көрген.
Адамды жақсы жаман парық қылмай,
Өз ісі өзіменен болып жүрген. Jáne bar jıyrma jıgıt atqa mingen,
Jáne bar jıyrma jıgıt atqa mingen,
Adamzat kúlmeı qalmas muny kórgen.
Adamdy jaqsy jaman paryq qylmaı,
Óz isi ózimenen bolyp júrgen.

Жиырма бес айдаһар бар сарайында,
Жан тұрмас ол тұрғанда маңайында,
Және бар қызметінде отыз қыбылан.
Адамның қан қақсатқан талайын да. Jıyrma bes aıdahar bar sarayında,
Jan turmas ol turǵanda mańaıynda,
Jáne bar qyzmetinde otыз qybylan.
Adamnyń qan qaqsatqan talayıń da.

Бар екен қырық уәзірі, ақылы даңғыл,
Адамға айтқан сөзі бәрі қамбыл.
Қырқы бір ауыздан сөз шығарса,
Болмайды еш пенденің көңілі қам гүл. Bar eken qyryq ýáziri, aqyly dańǵyl,
Adamǵa aitqan sózi bári qambyl.
Qyrqy bir áyızdan sóz shyǵarsa,
Bolmaıdy esh pendeniń kónili qam gúl.

Бар екен елу жігіт, ақылы толық,
Ақылға бәрі бірдей қалған толып.
Өнерлі бұдан артық жан болмайды,
Не керек басқа жаққа әуре болып.

Bar eken elý jigit, aqyly tolyq,
Aqylǵa bári birdei qalǵan tolyp.
Ónerli budan artyq jan bolmaidy,
Ne kerek basqa jaqqa áyre bolyp.

Айдадым ақ мақтаға алпыс атан,
Ақ тұмсық бәрі бірдей, сары тісті атан,
Молдалар, білім білген пайымдаңыз,
Әр сөзден, кешіре гөр, болса қатам.

Aıdadym aq maqtaǵa alpys atan,
Aq tumsyq bári birdei, sary tisti atan,
Moldalar, bilim bilgen paıymdańyz,
Ár sózden, keshire gór, bolsa qatam.

Бар екен жетпіс арық ордасында,
Қатесіз жұмбақ жаздым жолдасыма,
Су түгілі арығында ылғалы жоқ,
Пенденің ісін Құдай, оңдасын да.
Сарайда сексен дарақ құлап жатқан,
Сұраймын, «медет бер» деп Жаппар хақтан

Bar eken jetpis aryq ordasynda,
Qatesiz jumbaq jazdym joldasyma,
Sý túgili aryǵynda ılgaly joq,
Pendeniń isin Qudai, ońdasyn da.
Saraida seksen daraq qulap jatqan,
Suraimyn, «medet ber» dep Jappar haqtan

Suraimyn, «medet ber» dep Jappar haqtan

Және бар қызметінде тоқсан жігіт,
Бекітіп бәріне де салған қақпан.

Jáne bar qyzmetinde toqsan jigit,
Bekitip bárine de salǵan qaqpın.

Зынданда жүз адам бар байлап салған,
Болмасын еш біреуі мұның жалған.
Неше ай, неше сағат, неше мезгіл,
Бар ма екен, бұ зынданнан хабар алған?

Zyndanda júz adam bar baılap salǵan,
Bolmasyn esh bireýi munyń jalǵan.
Neshe aı, neshe saǵat, neshe mezgıl,
Bar ma eken, bu zyndannan habar alǵan?

Аузын жұмбағымның тас бекітіп,
Доғарып толымды қып нәшті етіліп,
Ақмешіт-Петровский қол астынан
Келатқан Тұрмағамбет жас түлетіп...

Aýzyn jumbaǵymnyń tas bekitip,
Doǵaryp tolymdy qyp náshti etilip,
Aqmeshit-Petrovskı qol astynan
Kelatqan Turmaǵambet jas túletip...

Ашуға ақылыңмен, кілтін тауып,

Ashýǵa aqylyńmen, kiltin taýyp,

Көмкеріп күміспенен алтын жауып,
Шешуін кешіктірмей жіберерсің,
Шағында тұрған кезде атың шауып.
1906

Kómkerip kúmispenen altyn jaýyp,
Sheshýin keshiktirmei jiberersin,
Shağynda turğan kezde atyń shaýyp.

Şadi Töre:

Хабар ал, Тұрмағамбет жазған хаттан,
Бір жұмбақ шығарыпсың көңіл шаттан.
Жұмбақты жалпы жұртқа таратыпсың:
«Жақында жан таппас,-деп мамлакаттан».

Habar al, Turmağambet jazğan hattan,
Bir jumbaq shyğarypsyń kónil shattan.
Jumbaqty jalpy jurtqa taratypsyń:
«Jaqynda jan tappas,-dep mamlakattan».

Қараған Ақмешітке қанша ел бар,
Адам көп сені қымбат етіп жатқан.
Adam көп seni kımbat etip jatkan.
Алдынан өз еліңнің тегіс өтіп,
Онан соң Мәнсүр, халықты аралатқан.
Әулігіп, асқар белден аса соғып,
Сен бопсың айдалаға бір оқатқан.
Өзің де, ойлай қойсаң, ұяларсың,
Ағалық бұл айтылған, насихаттан:

Qarağan Aqmeshitke qansha el bar,
Adam kóp seni qymbat etip jatqan.
Adam köp seni kımbat etip jatkan.
Aldynan óz elińniń tegis ótip,
Onan soń Mánśúr, halyqty aralatqan.
Áýligip, asqar belden asa sóğyp,
Sen bopsyń aıdalağa bir oqatqan.
Óziń de, oılaı qoısań, ııalarsyń,
Ağalyq bul aıtylğan, nasihattan:

Әуелі «патша көрдім» деп айтыпсың,
Бұл туған бала емес пе адамзаттың?
Келгенше екі жасқа, жас баланың
Ісі жоқ айқай, басқа гәптән.

Áýeli «patsha kórdim» dep aıtypsyń,
Bul týğan bala emes pe adamzattyń?
Kelgenshe eki jasqa, jas balanyń
İsi joq aıqai, basqa gáptán.

«Үш гүлі»-ата-ананың сүйеріне,
Төрт жаста талпындырып тіл сайратқан.
Келгенде жеті сегізге, мектеп көріп,
Ғылымның он жасында дәмін татқан
Он екі, әр пенденің ағзасы бар,
Тұтас боп алты жерде қарар қарар тапқан
Он бесте сол секілді, сылқым су ғып,
Білдірмей не қыларын, бұлаңдатқан.

«Úsh gúli»-ata-ananyń súıerine,
Tórt jasta talpyndyryp til saıratqan.
Kelgende jeti segizge, mektep kórip,
Ġylymnyń on jasynda dámin tatqan
On eki, ár pendeniń aғzasy bar,
Tutas bop alty jerde qarar qarar tapqan
On beste sol sekildi, sylqym sú ġyp,
Bildirmeı ne qylaryn, bulańdatqan.

Жиырмада жігіт болып атқа мініп
 Әсері жігіттіктен нені аңдатқан?
 Жігітке жиырма бес айдаһарды,
 Кез келсе кезінінде, леппен тартқан.
 Жігіттің отыз жасы-мысал қабылан,
 Соқтығып, көрінгенді қан қақсатқан.
 Қырыққа келгенінде, ақылың толып,
 Секілді патша уәзірі сөз ұнатқан.
 Елуге келгеннен соң, қария болып,
 Тұрарсың қатар еніп инабаттан.
 Алпыста, ақ тұмсықты атаңдаай-ақ,
 Кәрілік сақал менен шашты ағартқан.
 Жетпіске жасың келсе, денең солып,
 Сөл қалмас, тамам ағыза зарураттан.
 Сексенде, түбі босап-мысал дарақ,
 Тоқсанда, ажал екен салған қақпан.
 Жүз жасқа келген адам, өлікпен тең,
 Жақсы ғой, орын алмақ тар лахаттан.
 Қатесі болса сөздің тағы да жаз,
 Созақтан Шади Төре мұны тапқан

Jıymada jigit bolyp atqa minip
 Áseri jigittikten neni ańdatqan?
 Jigitke jıyma bes aıdahardy,
 Kez kelse kezininde, leppen tartqan.
 Jigittiń otыз jasy-mysal qabylan,
 Soqtyǵyp, kóringendi qan qaqsatqan.
 Qyryqqa kelgeninde, aqylyń tolyp,
 Sekildi patsha ýáziri sóz unatqan.
 Elýge kelgennen soń, qarıa bolyp,
 Turarsyń qatar enip inabattan.
 Alpysta, aq tumsyqty atańdaaı-aq,
 Kárilik saqal menen shashty aǵartqan.
 Jetpiske jasyń kelse, deneń solyp,
 Sól qalmas, tamam aǵyza zarýrattan.
 Seksende, túbi bosap-mysal daraq,
 Toqsanda, ajal eken salǵan qaqqan.
 Júz jasqa kelgen adam, ólikpen teń,
 Jaqsy ǵoi, oryn almaq tar lahattan.
 Qatesi bolsa sózdiń taǵy da jaz,
 Sozaqtan Shadi Tóre muny tapqan

(Aytıs 1965, 582-585).

2.1.8.3.3. Hayvanlar ve İnsanlar Arasında Atışması

Ev hayvanlarının sözlü edebiyatta özel bir yeri vardır. Orda hayvanlar ve insanların atışması önemli bir yer alır. Mesela sahibi ile sığırın atışması:

Temirbay jırau:

Сиырым мұнша қашып не қылғаның?
 Жұртыңды байқалмайды сағынғаның?
 Келгелі бес алты айдан бермен қарай,
 Батты ғой атша байлап бағылғаның
 «Обығып, суға кетіп қырылды-ау» деп,

Sıyrym munsha qashyp ne qylǵanyń?
 Jurtyńdy baıqalmaidı saǵynǵanyń?
 Kelgeli bes alty aıdan bermen qarai,
 Batty ǵoi atsha baılap baǵylǵanyń
 «Obyǵyp, súǵa ketip qyryldy-aý» dep,

Жеті күн жердң қоймай сабылғаның.
Сарсылып сабылсам да сені іздеп,
Ақыры қайыр болды-ау табылғаның.

Jeti kún jerdń qoımaı sabylǵanyń.
Sarsylyp sabylsam da seni izdep,
Aqyry qaıyr boldy-aý tabylǵanyń.

Сығу:

Кем емес бізге берген от пен суың,
Әйтеуір теріс емес сенің үйің.
Анеугі қабырғама батты ұрғаның,
Көңіліме сонан бері болды түйін.
Бір келмей дағдысына мал тұра ма,
Жырауым , қайда кеткен сенің миың?

Kem emes bizge bergen ot pen sýyń,
Áıteýir teris emes seniń úiń.
Aneýgi qabyrgama batty urǵanyń,
Kóńilime sonan beri boldy túiń.
Bir kelmeı daǵdysyna mal tura ma,
Jyraýym , qaıda ketken seniń mıyń?

(Aytys 1965, 612).

Bunun gibi sahibi ile atın, avcı ile yabani hayvanların atışması, vb. ağız edebiyatında yer almaktadır. Bu atışmalardan halkın ekonomik yaşamını, hayatını, geçmişteki dünyalarını ve bakış açılarını görebiliriz. İnsan ile yabani hayvanın atışmasından kısaca örnek olarak Babas ile kurdun atışması:

Babası:

Ал, Бабас халыққы жай білгеніңді
Жел сөзбен көрсет халыққа түрлеріңді
Мал бақтым елуінші жыл ішінде
Бір суық күз айының күндерінде.
Сиырды ешкіменен қоса бақтым
Көлігім буаз түйе мінгенімде.
Бір қасқыр бәлегірден шыға келді.
Қайырып ешкілерді жүргенімде
Айқайлап көрісімен жүрдім желіп
Ол-дағы тұра қалды мені көріп.
Оқтаулы мылтығым бар мойынымда
Тәуекел келе алмас деп тұрдым сеніп.
Қасқыр да қалта қарап тұра қалды

Аl, Babas halyqqy jai bilgenińdi
Jel sózben kórset halyqqa túrlerińdi
Mal baqtym elýinshi jyl ishinde
Bir sýyq kúz aıynyń kúnderinde.
Sıyrdy eshkimenen qosa baqtym
Kóligim býaz túe mingenimde.
Bir qasqyr bálegirden shyǵa keldi.
Qaıyryp eshkilerdi júrgenimde
Aıqailap kórisimen júrdim jelip
Ol-daǵy tura qaldy meni kórip.
Oqtaýly myltyǵym bar moiynymda
Táýekel kele almas dep turdym senip.
Qasqyr da qalta qarap tura qaldy

Дыбыстап ойлағандай бір қиялды.	Dybystap oılaǵandai bir qıaldy.
Әуелде ұлып тұр ғой деп ойлап ем,	Áýelde ulyp tur ǵoi dep oılap em,
Байқасам өлең сөзге даярланды,	Baıqasam óleń sózge daıarlandy,
Мазмұнын айтқан сөздің байқап көрсем,	Mazmunyn aıtqan sózdiń baıqap kórsem,
Менімен айтысуға көңіл барды	Menimen aıtysýǵa kónil bardy

Kaskır:

Кеткем жоқ қойшы сенім қойыңды алып,	Ketkem joq qoişhy senim qoiyńdy alyp,
Келіп ем бір қызметті мойныма алып.	Kelip em bir qyzmetti moynyma alyp.
Аға деп сәлем бере келе жатсам,	Aǵa dep sálem bere kele jatsam,
Алдымнан шыға келдің сойылды алып.	Aldymnan shyǵa keldiń soıyldy alyp.
Араздық арамызда жоқ еді ғой,	Arazdyq aramyzda joq edi ǵoi,
Себепсіз шатасуға бой ұрмалық	Sebepsiz shatasýǵa boı urmalyq
Ағаға іні қызмет етпек мирас,	Aǵaǵa ini qyzmet etpek miras,
Сіз дем ал, мен келейін қойын бағып.	Siz dem al, men keleiin qoiyn baǵyp.

Babası:

Қасқырым, қой бағуға келіп пе едің,	Qasqyrym, qoi baǵýǵa kelip pe ediń,
Сол ма еді жүгіре басып деміккенің	Sol ma edi júgire basyp demikkeniń
Сенімді малшыларша сөз сөйлейсің	Senimdi malshylarsha sóz sóileisiń
Мал бағып мұнан бұрын көріп пе едің.	Mal baǵyp munan buryn kórip pe ediń.
Адаммен дос болам деп сөз сөйлейсің	Adammen dos bolam dep sóz sóileisiń
Өзіне жағушы ма ед желіккенің.	Ózine jaǵýshy ma ed jelikkeniń.
Көрген соң ешкі сені оттай алмай,	Kórgen soń eshki seni ottaı almaı,
Соңымнан тыныш бермес, өріп менің?	Sońymnan tynysh bermes, órip meniń?

Kaskır:

Мен жайсам ешкі тойып өрмейтұғын,	Men jaisam eshki toıyp órmeıtuǵyn,
Мен емес баққан малы шөлдейтұғын.	Men emes baqqan maly shóldeıtuǵyn.
Тыңқиып тойған ешкі жатып алып,	Tyńqıyp toıǵan eshki jatyp alyp,
Оралып түнде үйіне келмейтұғын.	Oralyp túnde úıine kelmeıtuǵyn.
Көргендей бұрын менен бір жамандық	Kórgendeı buryn menen bir jamandyq
Құрысын әдеттеерін сенбейтұғын	Quryсын ádetteerin senbeıtuǵyn

(Aytıs 1966, 596-597).

2.1.8.3.4. Geleneksel Atışma

“Geleneksel atışma kız ile erkeğin atışması ve ozanlar atışması olarak ikiye ayrılır. Kız ile erkek atışması çoğunlukla düğünlerde gerçekleştirilir. Düğünlerde söylenmesi onun mahalli olmasına işaret eder. Kız ile erkek atışmasında usta ozan olmayı gerektirmez, usta âşık olmayanlar da şiirleri ezbere söyleyip katılabilirler. Fakat bazen aniden buluşup konu belirlemeden de atışabilirler. Bu atışma türü geleneksel atışmanın zirvesi sayılan ozanlar atışmasına bir hazırlıktır da denilebilir. Herhangi biri âşık olmadan önce köylerde, toplum arasındaki yarışmalara katılarak tecrübe kazanırlar. Bu atışmalar konusu çok hafif tartışmalar, kolay ve esprilerden oluşurlar” (Aytıs 1964, 12).

"Omarkul ile Tabiya'nın" atışmasından yola çıkarak bu atışmalarda birbirlerine olan saygı, sevgi ve hoşgörülü davranışların sergilendiğini söyleyebiliriz.

Omarkul:

Бастаймын тойдың басын, той қылған қыз. Bastaimyn toıdyń basyn, toı qylǵan qyz.

Тойыңа бұқа, тана сойғызған қыз

Toıyńa buqa, tana soıǵyzǵan qyz

Тойыңыз мерекелі құтты болсын,

Toıyńyz merekali qutty bolsyn,

Күйеуге кетейін деп ой қылған қыз.

Kúıeýge ketein dep oi qylǵan qyz.

Tabiya:

Тойыма тана сойды, тайлақ сойды,

Toıyma tana soıdy, taılaq soıdy,

Көргенге тоқтыдай қып байлап қойды.

Kórgenge toqtydaı qyp bailap qoidy.

Жерімнен туып өскен кетпек болдым

Jerimnen túyp ósken ketpek boldym

Жау алсын, Жаукен алсын осы тойды.

Jaý alsyn, Jaýken alsyn osy toıdy.

Omarkul:

Тойыңды тізе бүктім бастағалы,

Toıyńdy tize búktim bastaǵaly,

Көңілдің кірін жуып тастағалы.

Kónildin kirin jyyp tastaǵaly.

Жүрмек жоқ өз елінде қыз болған соң
Қасқырдан қалай тоқты жасқанады.

Jürmek joq óz elińde qyz bolǵan soń
Qasqyrdan qalaı toqty jasqanady.

Tabiya:

Базарда бағалы зат тиын екен,
Үптеген үйдің мүлкі бұйым екен
Жазған соң жат жұртыққа амал қанша.
Айрылған өз жұртыңнан қиын екен

Bazarda baǵaly zat tıyn eken,
Úptegen úıdıń múlki buıym eken
Jazǵan soń jat jurtyqqa amal qansha.
Aırylǵan óz jurtyńnan qıyn eken

(Aytıs 1964, 259).

2.1.8.3.5. Аşıқлар Атысması (Akındar Aytısı)

Dinleyici toplumun önünde hazırlıksız olarak yapılan atışma türüdür. Nağmeyle ya da şairin kendi seçtiği müzik havasıyla dombıra eşliğinde icra edilir. Âşıklar sırayla sözlerini söyler. Dinleyiciler onların her şeyini dikkate alarak hem dinler hem de âşıklara oy verirler. Böylece âşıkların hangisinin kazandığını belirlenir.

Atışmada kazanmakla kaybetmek dediğimiz nedir? Kaybetmenin veya kazanmanın sebebi nedir?

Atışma yöntemini seçme hakkı ikinci yarışmacıya aittir. Söze başlama ve soru sorma sırası kendine gelen ikinci âşık atışmanın yöntemini seçerek; tekellüm, bağlama, dar ayak, sataşma adı verilen dallardan bir tanesini kullanır (Aytıs 1965, 4). Karşılıklı birbirlerine cevap niteliğinde kurulan dörtlüklerle atışma devam ettirilir. Atışmanın sonunda da âşıklar birbirlerinin gönlünü almak için karşılıklı sözler söylerler. Birbirlerini överek hoşgörü örneği göstererek atışmayı bitirirler. Atışmada, taraflardan biri açık olarak yenilgiyi kabul etmezse orada bulunan ve bu işten anlayan yaşlılarca değerlendirilmeye tabi tutulurlar. Kazanma ve kaybetme probleminin analizi, utanmazlıktan ziyade mantıksal bir ilişkinin ana nedeni olarak kanıtlanmıştır. Aytısın teması ve fikri söz konusu olduğunda, sınıfın sorunlarına, insanların problemlerine bakılır. Âşıkların yenilmesi şiirin devam edemediği ya da kafiye bulamadığı için değil; kazanan aşığın hayat hakkındaki mantıksal gerçeklerinin tutarlı olmasıdır.

“Ірісті ile on altı акının айтсында” (Ешніяз сал, Алшын Азилкеş, Ongar жіrau, Базар жіrau, Карасакал Еримбет, Jappas Кеңшімбай, Kete Jüsip vb.) “Karinin jasarmağı neden? (Yaşlının gençleşme sebebi nedir)”-diyen Ірісті kızın sorusunu yanıtlamak için on altı

âşık katılarak herkes kendine göre cevap vermeye çalışıyor. Bazıları yaşlı gençleşmez diyorlarsa bazıları yaşlının gençleşmesi bebeğinin olmasından, gönlünden diyorlar (Aytıs 1965, s, 5). Tabi ki yaşlıyı gençleştirmek ya da yaşını uzatmak bilimin işidir ama yine de halkın arif insanları buna yanıtlamaya çalışır.

Kazak aytışın çeşitleri çoktur ama en yaygın olanları kaim-aytıs ve sere-aytıdır. Kaim-aytıs kısa şarkı doğaçlamaları, genç veya yeni başlayanlar arasında genellikle gençler arasında oyunlarda veya boş zamanlarda gerçekleşir. Bu tür aytıs lar en çok rastlanılan aytıs türüdür (Aytıs 1965, s, 10).

2.1.8.3.6. Süre-Aytıs

Bu tecrübeli âşıklar arasındaki atışma türüdür. Halk arasında tanınmış olan âşıklar Orınbay, Şöje, Janaka, Birjan ve Sara, Aset, İrisjan, Süyümbay, Jambıl vb. Onlar geleneklerin ve kendilerine mahsus okulların kurucusudur (Aytıs 1943, s, 3). 19. yüzyılın ortalarından itibaren sözlü olarak dilden dile, nesilden nesile aktarılan atasözlerini derleyen Kazak ve Rus bilim adamları, atasözlerinin yapısı gereği dinamik ve bağımsız olduklarına vurgu yaparlar (Aytıs 1964, s, 11).

Kazak aytıs larında özel bir yeri olan “Altı akının ömiri turalı aytısı (Altı aşığın hayatı hakkında atışma)” bu türe en güzel örnektir. Çünkü bu atışmanın kendine ait özellikleri vardır. Bu özelliği altı aşığın da aynı kafiyede atışmasıdır.

1.Turmağambet:

Келтірмес өлімді ойға, нәпсіге ерсен,	Keltirmes ólimdi oıǵa, nápsige ersen,
Нәпсіге, ер емессің, ерік берсең.	Nápsige, er emessiń, erik berseń.
Тастайды ара шөлге адастырып,	Tastaidy ara shólge adastyryp,
Алдына «әуес» атты қойып керсең.	Aldyna «áýes» atty qoıyp kerseń.

2.Şorayaktın Omarı:

Қайғысын бұл жиханның қабат ойлап,	Qaıǵysyn bul jıhannyń qabat oılap,
Қайтеді ақылыңды екі бөлсең?	Qaitedi aqylyńdy eki bólseń?
Еңбектің іске аспағы екіталай,	Eńbektıń iske aspaǵy ekitalai,
Табандап тас көшеде аттай желсең.	Tabandap tas kóshede attai jelseń.

3.Kete Jüsip:

Кең ойлы кемеңгердің өздерісің,	Keń oıly kemeńgerdiń ózderisiń,
Жарастық жақсы жолды иеленсең.	Jarastyq jaqsy joldy ielenseń.
Өлеңмен ойларыңды білдіріпсің,	Óleńmen oıларыńdy bildiripsiń,
Айтылған әпсанаңды аңдап көрсең.	Aıtylǵan ápsanańdy ańdap kórseń.
Тоныңды топқа ұнарлық бос тоздырсаң,	Tonyńdy topqa unarlyq bos tozdyrsań,
Болады неге тосқау киген жеңсең?	Bolady nege tosqau kigen jeńseń?

4.Kete Şahar:

Есебін өткізерсің бір күн қолдан,	Esebin ótkizersiń bir kún qoldan,
Орынсыз опасызда ойнап, күлсең.	Orynsyz opasyzda oınap, kúlseń.
Басында пенде болсаң, тотия жоқ,	Basynda pendе bolsаń, totia joq,
Сұлтан боп Сүлеймандай бұлтқа мінсең.	Sultan bop Súleimandaı bultqa minseń.

5.Kereyit Şadi:

Ежелгі ер дұшпаны-нәпсі мұңдар,	Ejelgi er dushpany-nápsi muńdar,
Жерің сол-озған мықтап, соны жеңсең.	Jeriń sol-ozǵan myqtap, sony jeńseń.
Нәрсе жоқ табылмайтын талапты ерге,	Nárse joq tabylmaıtyn talapty erge,
Жалығып жапасына жатпай, көнсең.	Jalyǵyp japasyna jatpaı, kónseń.
Асылы әділ жолдан қия баспай,	Asyly ádil joldan qia baspaı,
Миуасын тіршіліктің тынбай терсең.	Mıúasyn tirshiliktiń tynbaı terseń.
Сауапты іс-сарқылмайтын Омандария,	Saúapty is-sarqylmaıtyn Omandarıa,
Қайғырып халқың үшін жортып- желсең.	Qaıǵyryp halqyń úshin jortyp- jelseń.

6.Sarıkaska Moldaǵali:

Еңбекті етіп жақсы, тауып малды,	Eńbekti etip jaqsy, taúyp maldy,
Таудай қып алтын, күміс белден кешсең.	Taýdaı qyp altyn, kúmis belden keshseń.
Осылай ойдағының бәрін істеп,	Osylai oıdaǵynyń bárin istep,
Мың жасап Ұлықпандай даурен сүрсең	Myń jasap Ulyqpandaı daýren súrseń

(Aytıs 1965, 6).

Bu âşıkların atışmasını herkes çok beğenir ve ozan Karasakal Erimbet böyle iltifatını bildirir:

Аяғын бір әріпке байла сөздің,

Толғау жаз және-дағы ұзақ-ұзақ.

Кітаптан

Kitaptan musanniftin körü lazım,

Ar şayır nazım aytsa bileді özi-ak.

Uykassa başka arippen nazım emes,

Barini ayağı “kaf”, kör nakpa-nak (*Aytıs 1965, 7*).

Son zamanlardaki atışmaların birçoğu sosyal meseleler hakkındadır. Bazı olayların âşıkların atışmalarında söz konusu olmasına da halk artık çok alıştı ve bundan halk memnundur.

Kazakistan'ın 60.yıl dönemine, Abay'ın, Jambıl'ın 150.yıl dönemine ait, âşıklar yarışması yapılmıştır. Kendi yeteneğiyle halkı razı eden Kızılorda'lı Manap, Semey'li Kalihan, Kökşetau'lı Köken gibi gençler bu yarışmalarda halkın dikkatini çekmeyi başardılar (www.kitaphana.kz). Aynı zamanda Kazak kızları da atışma alanında kendilerini iyice geliştirmeyi başardılar.

Atışma şiirleri asırlar boyunca sözlü kültür ortamında hafızalara nakşedilerek nesilden nesile aktarılan en önemli nazım türüdür. Atışmalar her devrin yaşam biçimini, sosyal ve siyasi sorunlarını, medeniyet unsurlarını, gelenek, görenek, örf ve adetlerini içinde saklar. Âşıkların bilgili, zeki, arif ve kendisine has üsluba, söyleme tarzına sahip olması talep edilir. Sadece kendine ait özellikleri olması gerekir.

Atışma sanatında ünlü olduğu bilinen Kazak âşıkları: Janak Sagındıkulı(1770-1856), Şojy Karjavbayulı (1808-1895), Suvyunbay Aronulı (1815-1898), Birjan-sal (1834-1897) ve Sara Tastanbekkızı (1878-1916)'dır. 1946'da besteci Mukan Tulebayev, Birjan ve Saranın arasında olan atışmayı operaya çevirdi ve ismini **“Birjan ve Sara”** olarak adlandırdı. (Kazak ensiklopediyası 2004, s, 7), Torebay Eskojaulı (1844-1911), Jambul Jabayev (1846-1945), Aset Naymanbayev (1867-1922)'dir (Kazirgi aytıs 2006, 3). Günümüzdeki âşıklar: Rinat Zaitov, Balgınbek İmaşev, Jandarb

ek Bulgakov, Didar Kaniyev ve diğerleri 2014 yılında, “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi” kapsamında Kazakistan'da “Dombıra, küy

geleneksel performans sanatı” dalında milli aday dahil ve 2015 yılında ise bu listede Kazakistan dahil Kırgızistan için “Dogaçlama sanat aıtıs” dalı için adaydırlar.

İnsanoğlu, yaratılışından itibaren kendini daima daha üst bir dilde ifade etme ihtiyacı duymuştur. Daha çok ilham merkezli oluşan bu üst dile edebiyat adı verilmiştir. Edebiyatın iki önemli varoluş nedeni vardır; Nazım ve Nesir. Nazım, türü olarak tasnif edilen atışma türüdür. Özellikle ilk dönem Türk destanlarından itibaren işlenen ilham merkezli söz söyleme sanatı olan atışma türünün oluşumunda etkili rol oynamıştır.

Atışma türünün nüvesini oluşturan söz oyunları, Türk düşün sisteminin söz ile olan ilgisini, sözün değiştirme/dönüştürme potansiyelini ve insanın söz ile olan mutlak ilişkisinin açılımıdır.

2.2. Kazak Türklerinin Doğum Adetleri Ve İnanmaları

Toplumların başlangıçtan günümüze yaratılışın getirileri üzerinden yaşamı anlamlandırma ve yorumlama biçimi olarak tanımlayabileceğimiz inanç kavramı, zamanla birlikte kendine özgü yaptırımları ve uygulamaları da beraberinde getirir. Bu bakımdan inanç kavramı kültürel bir olgu olarak süreklilik esasına dayanır ve geçmişten geleceğe nesiller aracılığı ile aktarılır.

Boratav’ın inanç kavramının yorumu şu şekildedir: İnanç, bir düşünceye çok sağlam bir biçimde, içten, gönülden bağlı bulunma, güvenle doğru sayma, inanma. Tanrı’ya, dine inanma. İnanç kavramı, insan düşüncesinin çok geniş bir bölüğünü içine alır: din, politika, ahlak... İnançları bütün bu çeşitlilik ve yaygınlıkları ile ele almak halkbiliminin sınırlarını aşar. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğinde yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. (Boratav, 1999, s. 19)

“Örf ve adetler, insan hayatını vazgeçilmez unsurlarıdır. Tanyol’da insan hayatındaki bu önemli unsurları çalışmasında şu şekilde belirtmiştir: “Adet, alışılmış şey, olagelmiş usul, kaide. Topluluk içinde uyulan genel kural, gelenek ya da töre, fertlere içinde yaşadıkları toplum tarafından teklif edilmiş olan birtakım hareket kaideleri olarak tanımlanmaktadır” (Tanyol, 1970, s. 38)

Doğum, hem bireysel hem de toplumsal yaşamda mutlu bir olay olarak kabul edilmektedir. Çünkü çocuk aile için gelecek demektir, umut demektir. Çocuk sahibi olan kadınlar hem aile ve akrabalar arasında hem de toplumda saygınlık kazanır. Çocuk sahibi olan baba da toplumda saygı görür.

“Doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Doğum toplumda ana ve babaya duyulan saygıyı artırır. Çağlar boyu doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine bir takım geçiş töreleri ve törenleri eşlik ederler. İnançlar ve gelenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak bir takım âdetlere uymaya ve bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğumun çevresinin yüzlerce adet, inanç dinsel ve büyüsel özlü işlemle örülü olduğunu görüyoruz” (Örnek, 1995, s. 132).

Doğum dünyanın her yerinde aynı olsa da, gelenekler, adetler ve doğum ile ilgili inanışlar kültürden kültüre farklıdır. Kazak Türklerinde doğumla ilgili inanç ve adetler oldukça zengindir. Kazak halkının gelenekleri ve adetleri yüzyıllardır canlılığını korumaktadır. Kazak Türkleri yaşamlarının en önemli anlarını birbirleriyle kucaklayarak uyumlu bir biçimde iç içe birlikte geçirirler. Doğum ile ilgili adetlerin yaygın olmasının sebebi, çocuğa verilen önemden kaynaklanmaktadır.

Kazak Türklerinin ailesindeki genç gelinin hamileliği tüm akrabalar için özel bir törendir. Sonuçta, ailenin yeni bir üyesi doğacaktır. Bu yüzden gelecek doğum haberi eve gelir gelmez güzel bir sofraya kurulur ve misafirler davet edilir. Bu törene “Kursakaşar” derler. Orada bulunanlar içtenlikle çocuğun sağlıklı, güzel, yetenekli doğması ve aileye layık bir insan olarak yetişmesi için toplanırlar. Kursakaşar geleneğini kaynak kişimiz şu şekilde yorumlamaktadır: Önceden bu törenin başka anlamı vardı. Hamile gelinin aile ve akrabaları tarafından kendisini korunma altında hissetmesi, bakım altında olduğunu bilmesi, yeni konumuna alışması ona yardımcı olması içindi. Ayrıca bu gelenek, kayınvalidesi ve gelinin bebeği beklentisiyle birbirine yaklaşmasına yardımcı olmaktadır. Büyükanne bebeği ziyarete geldiğinde kesinlikle ne yapılacağını bilir (K.K.8).

Kazak Türklerin geleneklerine göre çocuğun ilk kırk gününde bazı uygulamalar görülmektedir: Kazak Türkleri, halen İslam öncesinde mevcut olan bazı inanışlara sahiptirler. Bu inanışlara göre çocuğa zarar vereceğini düşündükleri kötü ruhlar vardır. Çocuk doğduğunda ilk kırk gün önemlidir. Bu yüzden 40 gün boyunca beşiğin

yakınında bir mum yakılır böylece çocuğa zarar verecek olan kötü ruhlar ateşten ve ışıktan korktuklarından yaklaşmazlar (K.K.1). “Bu dönemde Kazak Türkleri genellikle birinci, üçüncü, beşinci, yedinci ve kırkinci günleri kutlarlar. İlk gün, gençler geleneğe göre bir çocuğun doğumunu kutlamak için davetsiz Shildehana'ya toplanırlar. Çocuğun babası kurban edilen kuzuyu kestirir, akrabalarına ve arkadaşlarına et verir” (<http://www.bilu.kz/rogdenye.php> 12.04.2018).

2.3. DOĞUM ÖNCESİ

Doğumla ilgili adet, inanma ve bunlara bağlı pratikler günümüzde de sürmektedir. Kazak Türklerinde gelinin evlendikten hemen sonra hamile kalması çok önemlidir. Bunun sebebi neslin devamının sürekliliği açısından önemlidir. Aile; saygın, orta gelirli, küçük bir devlettir. Vatan sevgisi aile ile başlar, devlet sevgisi aile ile başlar. Bu duyguların çocuklara aktarılması aile tarafından sağlanır. Aile, kültürünü, ahlaki değerleri, örf ve adetlerini çocuğun her döneminde çeşitli törenler eşliğinde çocuğun bilinçaltına aşılayarak ve çocuklarına bu pratikleri öğreterek, çocuğun ailesiyle ve toplumla uyumlu bir birey olarak yetişmesini sağlamaktır. Çocuk büyüdüğünde ailesinden kazandıklarını, memleketinin sıcaklığını ömrü boyunca göğsünde taşıyacaktır.

Kazak Türklerinde “kulak müjdesi” denilen bir adet vardır. Bu adeti Bolatkankızı, çalışmasında şu şekilde ifade etmiştir:

“Gelinin iştahı olmadığı zaman ya da sık sık kusası geldiğini ilk fark eden kadınlarının biri kayınvalidesine gidip “Kelininizdin kursağı akka jarılıptı” (gelininiz hamile kalmış) ya da “kelinizdin ak alıstığı bolıptı” diye gelinin aşırme (jerik) olduğunu güzelce haberdar eder. Müjdeli haberi ilk söyleyen kişiye “kulak müjdesin” verir. Adetleri iyi bilen kayınvalide çoktan bekleyen güzel haberi duyar duymaz evinin sağ tahtına beyaz yazmayı asar. O gelinin ilk çocuğuna hamile olan gelini “Ataların ruhu sizi desteklesin” diye iyi niyetle fayda olan inanç aynı zamanda gelinin hamile olduğunu başkaları da öğrenmesi için yapılır. O beyaz yazmayı gördüğünden başlar, köyün insanları geline gelecek ana diye destek olmayı ve yardım etmeyi farz görürler” (Bolatkankızı, 2010, s. 4-5).

2.3.1. Çocuk Sahibi Olmak İçin Yapılan Pratikler

Birçok kültürde olduğu gibi Kazak Türklerinde de soyun devamlılığı açısından çocuk önemlidir. Bu yüzden çocuk sahibi olmak için Kazak Türklerinin çeşitli pratikler uyguladıkları görülmektedir.

Artun, çalışmasında kadınların çocuk sahibi olmak için çeşitli yollara başvurduğunu belirtmektedir:

“Çocuğu olmayan kadınlar çeşitli yollara başvururlar. Önce çağdaş tıbbın bütün yolları denenir. Çağdaş tıp ve bunun dışında başvuru alan diğer yolları üç başlıkta toplayabiliriz.

- 1) Tıbbi Sağaltma: Hastane, doktor ve ebeye başvurulur.
- 2) Halk Hekimliği ve Geleneksel Sağaltma: Geleneksel tedavi yöntemleri sadece kadınlara uygulanmaktadır.
- 3) Dinsel-Büyüsel Nitelikte olanlar” (Artun, 1998, s. 4-28).

Kazak Türklerinde geçmişten günümüze bakıldığında çocuk sahibi olmak için çiftler bilerek bir takım planlar yaparlar. Gelecek çocuk için anneler ve babalar hazırlık yaparlar, kötü alışkanlıkları terk ederler ve çocuk odası planlarlar. Biraz zaman geçtikten sonra anne ve baba kliniklere, hastanelere giderler çeşitli testler yaparlar. Tıbbın tüm imkanlarını kullandıkları halde geleneksel tıba da başvurdukları bilinmektedir. Özellikle kadınların inanış çerçevesinde dini nitelikli uygulamalara müracaat ettikleri görülmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınların kutsal saydıkları dini ziyaret yerlerini ziyaret ettikleri alan araştırmamız sırasında tespit edilmiştir.

Araştırma alanımızda çocuğu olmayan kadınların en çok başvurdukları uygulama, kutsal kabul ettikleri mekanlara adak adayıp, o yeri ziyaret etmeleridir. Hoca ve büyücülere başvurulup muska vb. yazdırılır. Konuyla ilgili bazı pratikler dikkat çekicidir: Çocuğu olmayan ailelerin türbelerden yardım istemesi hemen her yerde başvuru alan bir pratiktir (K.K.10).

Bazı kaynak kişilerimizin inanışları dikkat çekicidir: Bazı batıl inançlı anneanneler göbek kordununun küçük bir bölümünü etle beraber kavurup, çocuk sahibi olamayan kadına yedirir (K.K.4). Çocuğu olmayan bir kadına, çocuğu çok olan bir kadının iç çamaşırını çalarsa ya da o kadının giysilerini giyerse çocuğunun olacağına inanılır. Uzun süre çocuk sahibi olamayan kadın, çocuğa giysisini ters giydirir. Erkeğe giydirse “erkek çocuk”, kıza giydirse “kız çocuk” olur diye inanılır (K.K.4).

2.3.1.2. Evlatlık/Koruyucu Aile

Çocuk sahibi olmayan ya da çocuğuna hamilelik sırasında sık sık düşürüyorsa çocuğu çok olan akrabalarının birisinin çocuğun evlatlık ederler. Çocuğu veren aile ise hiçbir zaman o benim çocuğum demez. Koruyucu aile çocuğa öz anne babasından eksik

bakmazlar aksine çok isteyip olan çocuk olduğu için bütün sevgisini ona bağlayarak kendi kanatlarının altına alırlar. El bebek gül bebek yetiştirir. O çocuktan sonra öz çocukları olsa evlatlık eden çocuğu “akjoltar” (Ak yol, yolu açık geldi anlamda) diyerek o çocuğun elbisesin ondan sonra olan çocuklarına giydirir ki uzun yaşasın. Evlat edenin ana nedeni, bir insanın hayatı boyunca birtirdiği mülkün mirasının bırakması ve aynı zamanda soyunun devam edilmesidir.

2.3.2. Çocuğun Cinsiyetini Tayini

Gebelik sırasında, doğacak çocuğun cinsiyeti önemli bir noktadır. Kadının hamileliği ile birlikte ana-baba ve çevre çocuğun cinsiyetini öğrenmek ister. Geleneksel kültürümüzde erkek çocuk beklentisi daha fazladır (Başçetinçelik, 1998, s. 40).

Her aile merakla beklediği çocuğun cinsiyetini öğrenmek ister. Doğacak çocuğun cinsiyetini anlamak amacıyla, kadının fiziksel görünümüne, yediklerine, davranışlarına vb. göre tahminlerde bulunulmaktadır. Konuyla ilgili kaynak kişilerimizin görüşleri şu şekildedir:

Bazen bir kadına bakarak çocuk cinsiyetini anlamak yeterlidir. Öncelikle anne olacak kadının karnına dikkat etmeliyiz. Keskin ise çok ileride şişkinlikler bulunur ve oldukça düşükse o kadın muhtemelen erkek çocuğu bekler. Eğer karın geniş ise ve göğüslerinin hemen altında başlıyorsa güzel kız olur diye inanılır (K.K.9). Yeni gelen gelin için ateşe yağ döktürülür, eğer beyaz olur ve duman uzarsa “erkek çocuk”, eğerde kırmızı duman olursa “kız çocuk” olur diye inanılır (K.K.5). Hamile kadın birisinin evine kendisi götürdüğü yemekten yemez, yoksa “kız çocuk” doğar diye inanılır. Hamile kadının ilk ayları midesi çok bulanırsa “kız çocuk” olur diye inanılır. Kadının yüzüne özellikle dikkat edilir eğer çocuğu kız ise annenin yüzü sivilce dolar, doğum lekeleri ortaya çıkar, yüzü sarı veya gri olur. İnsanlar ana rahmindeki bir kızın annesinin güzelliğini alacağını söylerler. Fakat kadının yüzü güzel ve pembe ise çocuğunun erkek olacağı söylenir. Bu arada, bu işaret bilimsel olarak bir açıklamaya sahiptir. Bir kadın bir kızı beklerken, kadın hormonlarının bir kısmı kızına gider, bu yüzden güzellik kaybolur, hamilelik sırasında bir kadının elleri eğer kurursa erkek çocuk doğuracağına inanılır. Eğer anne kız çocuk bekliyorsa, annenin elleri genellikle yumşak olur ayrıca anne erkek çocuk bekliyorsa yürüyüşünde bir değişiklik olmaz denilir. Zarif ve dişil kalır. Erkek çocuğu bekleyen annenin arkadan hamile olduğunu tespit etmek zordur. Hamilelik

sırasında bir kadın eğer sürekli olarak ateşleniyorsa erkek çocuğunun olacağına inanılır. Eğer her zaman soğuk ve üşüyorsa bir kız çocuğunun olacağına inanılır. Hamilelik sırasında bir kadın et, tuzlu ve asidik yiyecekler istiyorsa, o zaman erkek çocuk olur. Eğer her zaman tatlı istiyorsa kız çocuğunu olacağına inanılır hatta anne kız çocuğu bekliyorsa, bir ayı yavrusu gibi olur denilir (K.K.11).

“Boratov, gebe kadının gebelik sürecinde tükettiği yiyecekleri ve çocuğun cinsiyetine dair inanışları şu şekilde yorumlamıştır: “Gebe kadının yediği şeylerle doğacak çocuğun cinsiyeti arasında ilişki olduğu düşünülmektedir” (Boratov, 1984, s. 146).

Santur, çocuğun cinsiyetini tayin etmede rüya unsuruna değinmiştir: “Doğum öncesi çocuğun cinsiyetini tayin etmede rüyaların rolü olduğuna inanılır. Kadın rüyası yorumlanarak kızı veya oğlu olacağı anlaşılmaya çalışır. Kadının rüyasında, balık görmesi, kendisini ata binerken görmesi, evine bayrak dikilmesi, kadının kız çocuk emzirmesi, silah, armurt görmesi, oğlu olacağına yorulur” (Santur, 1998, s. 6).

2.3.3. Sık Sık Çocuğu Düşen Kadınlar Ne Gibi Uygulamalara Başvurmaktadır?

Kazak Türklerinde çocuk soyun devamı için önemli olduğundan halk arasında birtakım inanışlar çerçevesinde şekillenerek ve halkın kültürel dokusuyla da bağlantılı olarak çeşitli pratikler uygulanmaktadır.

Hamile kadının çocuğunun düşmemesi için eteği bağlanır ya da eteğinin kıvrımı bükülmesi gerekir. Hamile bir kadın saçını kesmemeli. Bu batıl inanışa göre düşük veya erken doğum olabilir. Bu batıl inanç gereği saç, insanın yaşamsal gücüne kişilik kazandırır. Saçınızı kesmek, popüler inançlara karşı zayıf ve savunmasız hale getiriyor. Ayrıca hamile kadının saçlarını kesmesi çocuğun ömrünün kısalttığı inanışı vardır (K.K.4).

Hamile kadınların ellerinde testere, makas (keskin nesneler) olmamalıdır. Erken doğum yapar ya da düşük olur. Hamileliği mümkün olduğunca uzun süre saklamak gerekir çünkü nazar değmesinden korkulur (K.K.1).

Düşükler ve bebek ölümleriyle mücadele etmenin bir başka popüler yolu da 90 yaşında bir dedenin ya da yaşlı bir kadının giysilerinden yapılmış özel bir bezdir. Kazaklar bununla bebeği sararak çocuğun büyükler gibi mutlu ve uzun yaşayacağına inanırlar (K.K.11).

Kalibekova çocuğun düşük olmaması ve yaşaması için şu yorumda bulunur; “Sürekli çocuğu düşen (ya da çocuklar bir yaşına gelmeden ölüyorsa) akrabaları ya da arkadaşlarının, yalandan, bu yeni hamile olan kadından doğmamış bir çocuğu satın almaları gerekir” (Kalibekova, 2011, s. 368).

Yeni doğan çocuğun hayatta kalması için özellikle bazı isimlerin verildiği dikkat çekicidir: “Çocukların sık sık öldüğü bir ailede ya da çocuğu düşen ailede, yeni doğmuş çocuğa Toktar (Durar), Tursyn (Dursun) adı verildi. Kızlara, Tursynkul (Dursungül), Zhursin, Olmes (Ölmez).” (K.K.6)

2.3.4. Erkek Çocuk Sahibi Olmak İçin Yapılan Uygulamalar

Erkek çocuğu sahibi olmak için bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Kayın validesi yeni gelin geldiğinde “erkek çocuk” doğması için, ilk soyulan sığır kanalının etini yedirir. Bir evde hep kız olduğu zaman, yeni doğan kıza erkek ismi verilse, ondan sonra erkek çocuk olur (Ultugan, Ultabar, Ulmeken, Ulbala vb.) (K.K.6).

2.3.5. Doğacak Çocuğun Sağlığıyla İlgili Yapılan Uygulamalar

Kazak Türklerinde önem verilen çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi ve yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürme bilmesi için birtakım uygulamaların yapıldığı bilinmektedir. Nusipokasulu ve Japarulu, çocuğun sağlıklı doğabilmesi için bazı kaçınması gereken uygulamalara dikkat çekmişlerdir.

Erkek çocuğu olmasını isteyen ailelerin doğumdan sonra eşi ters çevirerek gömerler. Zor doğumlarda dışardan gelen birisinin önüne doğum yapacak kadının peştemalını veya önlüğünü atarlar”(Altınkaynak, 2016, s.49).

“Hamilelik sırasında hamile kadının cenaze törenine gitmesi yasaktır çünkü çocuk çirkin ve hasta olabilir. Birçok doktor böyle bir işarete uymayı tavsiye eder, çünkü bu durumda sadece olumlu duygular yaşamak gerekir. Bir kadının sakinleşmesi, rahatlaması, stresden kaçınması, yemin etmemesi ve çocuğun sakin ve mutlu olmasını sağlamak için kavga etmemesi gerekiyor” (Nusipokasulu ve Japarulu, 2011, s. 25)

Kazak Türklerinde hastalara, sakatlara, dilencilere ve kutsal bireylere karşı onur kırıcı ve alay söz konusu olabilecek davranışlar görmek mümkün değildir çünkü kibir inanış

gereği cezalandırılabilir. Bu durumda kibirlenen kişinin ya kendi çocuğu ya da yakın bir akrabasının başına gelir diye inanılır.

Hamile bir kadının korkutucu ve çirkin şeylere bakması yasaktır. Aksi halde çocuk aynı olacaktır. Hamile bir kadının saçını kesmesi yasaktır. Çünkü, çocuk kısa kirpikli, çok hasta ve güçsüz olarak doğabilir. Bu inanç geçmişten günümüze halk arasında varolan bir inanıştır. Hamile bir kadın hiç bir şey çalmamalıdır. Çünkü, çocuğunun bedeninde çaldığı eşyanın şeklinin bir yara izi veya doğum izi gibi çıkacağına inanılır. Ayrıca hamile kadın kavga etmemelidir. Hamile kadın, bacak bacağa koyup oturamaz. Eğer oturursa çocuk çarpık bacaklı olur. Hamilelik sırasında hamile kadın tavşan etini yememelidir. Aksi halde bebek tavşan dudaklı olur diye inanılır (K.K.11).

2.3.6. Neden Erkek Çocuğu İstenir?

Erkek çocuk ailenin mirasçısı, savunucusu ve yardımcısıdır. Babanın ölümünden sonra ya da evde bulunmadığı zaman baba yerine erkek çocuğu geçer. Anne ve baba yaşlandığında onlara bakacak olan erkek evladıdır. Bu nedenle bir oğlunun doğumu her zaman özellikle neşeli bir olay olarak algılanmıştır ve bir ailede erkek çocuk çoksa o durum Allah'ın nimeti sayılır. Tabii ki, bazıları için, çocuğun cinsiyeti önemli değil, sağ salim olması yeterlidir.

Nusipokasulu ve Kalafat'ın konuya dair tespitleri şu şekildedir: “Geleneksel olarak erkek çocuk kız çocuktan daha fazla istenmektedir. Praktiklerde de bu isteğin izleri açıkça görülmektedir. Aile yapısı içinde erkek çocuğun baba ocağını devam ettirmesi, ailenin soyadını sürdürmesi, daha fazla istenmesine sebep olmuştur” (Nusipokasulu, 2014, s. 198).

Kazak Türklerinde erkek çocuk istenmekte “Erkek çocuk aileyi idame ettirir, ailenin çatısıdır” denilmektedir (Kalafat, 1999, s. 66).

2.3.7. Doğumdan Önce Çocuk İçin Yapılan Hazırlıklar

Kazak Türklerinde doğum öncesi çocuk için bazı pratiklerin yapıldığı görülmektedir: Hamile kadının giysilerine özellikle dikkat edilir. Doğumun kolayca geçebilmesi için, ailedeki en saygılı kadın, genç bir gelinin beline bir yazma bağlar, anne için geniş kesimli elbiseler dikilir tüm bunlar anneyi görececek olan yabancı kişilerin nazarından korumak içindir. Hamile kadın doğum süreci tamamlanana kadar iç çamaşırlarını ters

giymektedir. Bunun sebebi de yabancı kişilerin nazarından korunmak içindir. Hamile kalan kadının yemesi gereken yiyeceklerle doğacak olan çocuğun bazı muhtemel nitelikleri arasında paralellik kurulmaktadır. Böylece kadının iyi beslenmesi sağlandığı gibi psikolojik durumunu bozacak şeyler de engellenmiş olur (K.K.5).

Hamile olan kadın doğacak olan çocuk için doğumhaneye gitmeden önce hem kendisi için hemde bebek için bir çanta hazırlamaktadır. Kendi için hazırladığı çantaya gerekli olan kıyafetleri hazırlar ayrıca 40 gün boyunca lohusalık dönemi içerisinde olacağı için beyaz bir başörtüsü yanına almaktadır. Bebek çantasının içinde bebek için bir takım kıyafetler bulunmaktadır. Bunlar kundak, eldiven, şapka, tulum gibi kıyafetlerdir(K.K.48).

2.3.8. Aşerme (Jeriktik)

“Hamile olan kadının canı vakitli vakitsiz yiyecek şeyler ister, buna aşerme dönemi denmektedir. Kadın, halk deyiimiyle aşerme aşamasına gelince bazı şeyleri yapmaktan, özellikle belirli yiyecekleri yemekten kaçınırya da tersine belirli yiyecekleri yemeye özen gösterir” (Örnek, 2000, s.134).

Halk inançlarına göre hamile bir kadının farklı tatlara ihtiyacı olması nedensiz değildir. Hamile kadının fizyolojik olarak bazı yiyeceklerden kaçınıp bazılarına aşırı istek duyması doğaldır. Hamile kadın istediği yiyecekleri yemediği zaman, yediği normal yemekleri sindiremez ve hatta kusmaya neden olabileceğine inanılır. Kazak Türklerinde de buna “jeriktik” denilir. Sonunda şiretpede (şiretpe yeni doğmuş bebeğin hayatının ilk üç günüdür) ilk adımlarını atacak olan çocuk bol tükürük salgılayabilir. Hamilelik zamanında lezzetler ayrı bir konudur. Kadının kocası ve akrabaları anne adayını memnun etmeye çalışırlar. Kazak Türklerinin özel bir görüşü vardır; hamile bir kadın istediğini almalıdır. Bu durum sadece kadın kaprisleri değildir. Aynı zamanda annenin rahminde olan küçük bir adamın da talepleridir.

Konuyla ilgili yapılan bazı pratikleri kaynak kişilerimiz şu şekilde ifade etmektedirler: Bazen olur genç gelinin kendisi ne istediğini bilmez. Örneğin çilek ya da süt istemesi gibi. Kadının kayınvalidesi köyün bütün kadınlarını davet eder ve дастарханın (sofrasını) kurur. Misafirlere kendi taraflarından hazırlanan çeşitli tatlılar ve özel yemekler ikram eder. Bunların hepsi hamile gelin sofrayı gördüğünde gerçekten ne istediğini belirleyebilmesi içindir. İştahı uyandırmak için kadına kuzukulağı ve ravent

verilir. Masanın üzerinde süt ve süt ürünleri bulunmalıdır. Taze et çorbası da hazırlanır. Efsanelere göre, hamile kadının deve yününden yapılan bir battaniyeye sarılması yasaklanmıştır. Ayrıca hamile kadının deve etini yediği ve sütünü içtiği zaman hamileliği 12 aya uzanır denilir. Böylece doğum zorlaşır. Hamile kadının kendisini iyi hissetmesi ve ruhunun iyi olması için ona kımız (at sütü), kurt, ayran, süzme peynir ve diğer doğal süt ürünleri verilir (K.K.2).

2.4. DOĞUM ESNASI

Kazak Türklerinde doğum yapacak olan kadının etrafında bazı ritüellerin uygulandığı, alan araştırmamız sırasında tespit edildi. Konuyla ilgili uygulanan pratikler dikkat çekicidir. Eskiden her doğum yapılacak evde hançer, kılıç, kamçı ya da boz ayı, kaplan ve kurdun derisi asılı olmalıymış. Bunlar kadının doğumunu engellemeye çalışan cinlerin/şeytanların eve girmemesi için asılır. Ayrıca kadının doğumdan önce ardıc yakıp, üç kere başından arındırılmalıdır diye inanılır (K.K.11).

Kadın hastaneye girer girmez, evine dönene kadar evindeki dolapların, pencerelerin ve fırının tüm kapılarının açılması gerekir denilir. Doğum sırasında doğum kolay olsun diye örgülü saçlar çözülür. Aynı zamanda, üç gün boyunca evden kimseye bir şey verilmemelidir. Doğum sırasında doğum yapacak olan kadının yanında bulunan bir kadının saçlarını çiğnemesine izin verilir. Bu inanca göre doğum kolay, güvenli ve hızlı olur. Hamile kadının günü yaklaştığında “Toprak Ana güç ver, kuvvet ver” diye ayakkabısız çıplak yürütülür. (K.K.2)

Kazak Türklerinde doğum esnasında yapılan “Jarıs kazan” diye adlandırılan bir adet vardır. Doğum yapacak kişinin evine bütün köyün kadınları toplanarak ziyarette bulunurlar. Kendi kazanlarıyla gelip bahçede “kuyırdak” isimli yemeği yarışarak yaparlar. Bu yemeği yaparken hızlı yapmaya gayret ederler. Yemeği ne kadar hızlı yaparsalar o doğumun o kadar hızlı ve kolay olacağına inanılır. Bu yarışma doğumun kolay geçmesi niyeti ile yapılır. Eğer doğum yapan kadın güçlük çekmekteyse yemeği yapan kişi eline siyah bir bıçak alıp şu sözleri söyler; Kara kazan mı önce pişer, kara kadın mı önce doğurur. Bu sözleri doğum gerçekleşene kadar söylemeye devam eder. (K.K.9). Eski bir gelenek olan Jarıs Kazanı adlı yarışma günümüze kadar sürekliliğini devam ettirememiştir.

2.4.1. Doğum ve Ebe

Antik çağlardan beri, hamilelik ve bir çocuğun doğumu mucize olarak kabul edilmektedir. Doğumun en kritik noktası olan doğurma eyleminin kolay olması, gerek anneye gerekse çocuğa zarar vermemesi için de dinsel-büyüsel içerikli uygulamalar gerçekleştirilir. Eski zamanlarda doğumu yapmak için kendi işini iyi bilen her köyün bir uzmanı vardı. Doğumu yaptıracak kadın, doğum esnasında doğumu kolaylaştırmak için “El benim elim değil, Eşe Fatma ananın eli” diyerek doğum yapacak kadının karnını eliyle ovar. Bu uygulama ile doğumun kolay olacağına inanılır ve çocuk doğunca uzun ömürlü olsun diye yaşlı bir kişinin eline verilir.

“Eskiden doğumlar köyde tecrübeli kadınlar tarafından yaptırılıyordu. Ebe, doğum yapacak kadını kucağına oturtur. Hamile kadını iki eliyle göğüs altından aşağıya doğru bastırır. Doğum yaptıran kadın, kırk gün süre ile gelip, bebeği yumurta sarısı ile yıkar. Kırk günün sonunda kendisine bu hizmetleri karşılığında, ailenin gücü oranında bir bahşış verilmektedir. Bu bahşış sadece para değil, bazen mısır, ceviz, fasulye vb. şeyler de olabilir” (Altınkaynak, 2016, s. 50).

2.4.2. Göbek Kordonunun Kesilmesiyle İlgili Gelenekler

Doğum esnasında en önemli kültürel işlem, çocuk doğar doğmaz göbek kordonunun kesilmesidir. Kazak Türklerinde bu işleme “kindik kesu” denilir. Kindik kesu çok önemlidir. Yaşlı olan büyükannenin kararı ile anneye bir "kuzu" verilecektir. En önemli rol "kindik şeşe" tarafından uygulanmaktadır. Kindi şeşe, artık çocuğa ikinci anne gibidir. Çocuğun hayatının ilk kırk gününde en önemli rolü oynamaktadır ve en kıymetli misafirdir. Vaftiz annesi mutlaka enerjik, iyi yetiştirilmiş, dürüst olmalıdır. Çünkü Kazak Türklerinin büyümlü inanışlarına göre vaftiz annenin nitelikleri çocuğa geçer.

Kazak Türklerinin Jas Alaş gazetesinde çocuğun göbek bağı ile ilgili şu haber dikkat çekicidir: “Erkek çocuk, ülkenin koruyucusu olsun diye çocuğun göbek kordonunu (kindiğin) evine yakın yerde gömerler. “Kız, evin desteği” olsun diye, kapı girişine gömerler. Çocuğun göbek bağı, eşi nereye gömülürse çocuğun o mesleğe, meziyete sahip olacağı düşünülür” (Jas Alaş gazete, 2017, s. 7).

Zeyneş ve İsmail'in çalışmalarında ise çocuğun göbek bağının uzaklara gömülmesine özellikle dikkat edildiği görülmektedir:

Bazı yerlerde çocuğun göbeği, her zaman kendi evinin etrafında dolaşmasın, uzaklara gidip dünyayı görsün diye dağın belinden aşırarak gömülür. Okumuş aydın bir insan olsun diye kitabın içine saklanır. Kız çocuğun göbeği; “evin kutu” olsun diye ocağın altına gömülür. Dilimizde “kindik kesken jer” (göbeğin kesildiği toprak), “kindik kanı tamgan jer” (göbeğin kanının damladığı toprak) gibi kıymetli sözler bu gelenekle ilişkidir (Zeyneş ve İsmail, 2002, s.182).

Çok eskiden ebelerin doğum yaptırması şöyledir: Bebeğin göbek kordonu yeni, henüz kullanılmayan bir balta ile kesilir. Sonra kordon temiz bir iplikle bağlanır ve cerrahi prosedürle tamamlanırdı. Ritüellerde baltayı günlük yaşamda kullanılmasına izin verilmezdi, çocukların ulaşamayacağı şekilde sarılı bir biçimde saklanırdı (K.K.9).

2.4.3. Müjdecî

Sevinç haberi söyleyen kişi müjdecidir. Müjde, (Suyinşi) sevindirici haber verileceği zaman söylenen sözdür. İyi haberi söyleyenin hediyesidir. Yeni doğmuş bebeği, gelin geldiğinde, uzaktan çok bekleyen misafir geldiğinde, birisi ödül aldığı vb. gibi mutlu anları haberdar eden kişi müjde isteyecektir.

Kazak Türklerinde müjde pratiği ile ilgili bazı uygulamalar görülmektedir: Çocuğun dünyaya gelmesi bütün aile üyelerine, ebeveynine, dede ve ninelerine, akrabalarına ve arkadaşlarına büyük mutluluk getirir. Eskiden babası ve dedesi ava gittiğinde ya da hayvan avından sonra iyi haberi hemen yetiştirmek için müjdecî gönderiyordu. “Suyinşi-suyinşi” diye gelen müjdecîye ev sahibi “istediğini al” der ya da para verir. Bu da sevindiğinin razılığının işaretidir (K.K.3).

Müjdecî ne istiyorsa onu alıyormuş. Kıyafetlerini, zırhlarını hatta atlarını bile hediye eden bahadırlar da varmış. Böyle bir gelenek çocuk sahibi olamayanların, erkek çocuk olacağını duymasının kıymetine yapılmıyormuş. Kazak kızı şair Fariza Ongarsinova “Babam Kazakh” adlı şiirinde bu geleneği anlatıyor:

Бабам қазақ қаншама бала сүйген,	Babam qazaq qanshama bala súıgen
Мұрагерім болса деп мақсат қылып.	Muragerim bolsa dep maqsat qylyp.
Ұл дауысы шыққанда қараша үйден	Ul daýysy shyqqanda qarasha úıden

Атан сойып той қылған, ат шаптырып.	Atan soıyp toı qylǵan, at shaptyryp.
Сүйіншіге ұл туса бермегі көп,	Súıınshıge ul týsa bermegi kóp,
Әзер болса астында аты қалған.	Ázer bolsa astynda aty qalǵan.
Қыз туғанда "қырсықтың келгені!"	Qyz týǵanda "qyrsyqtyń kelgeni!"
Қырын қарап еркегі жатып алған... - аңқılıyor. (Ongarsınova, 1978, 98)	Qyryn qarap erkegi jatyp alǵan...- diye

2.5. DOĞUM SONRASI

Kazak Türklerinde bebek doğduktan sonra bile yapılabilecek pek çok geleneğin ve göreneğin olduğu bilinmektedir. Dünyaya gelen yeni bebeğe her bir anne nasıl bakılması gerektiğini iyi bilmelidir. Bebeğe yapılacak bakım anne hamileyken başlar. Tecrübesi olan anneler, yaşça daha büyük nenelerden tavsiye almalıdır. Sonuçta ebevyenler, yenidoğan bebeğin hayatından sorumludur bu yüzden çocuğa nasıl bakılması gerektiğini öğrenmelidir.

Kazak Türklerinde yeni doğum yapmış kadın ile ilgili bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Yeni doğum yapan bir kadın, eve giren köpeği kovmamalıdır. Eğer kovarsa dişleri düşer diye inanılır (K.K.4). Yeni doğum yapmış hanım için sağlıklı, temiz koyun kurban edilir, etinin suyundan içirilir. Çocuğun dizine özel kap dikerler, ayaklarına deriden ayakkabı giydirirler, sıcak elbise giydirirler, evi her zaman sıcak tutarlar, elini soğuk suya sokturmazlar. Yeni doğurmuş hanımın esneyen karnını eski haline getirmek için belini bir bezle sımsıkı sararlar. Doğum, kadının bünyesinde önemli bir sarsıntı meydana getirdiği için kadın belirli bir süre dinlenmek gereksinimindedir. Kazak geleneğinde doğumdan sonra yatakta kalma süresi kırk gündür (K.K.5).

2.5.1. Doğumdan Sonra Çocuğun Yıkanması

Kazak Türklerinde kırk gün boyunca yenidoğan çocuğu muhakkak tuzlu suyla yıkarlar. Amaç, çocuğun gelecekte daha güçlü ve daha toleranslı hale gelmesini sağlamak ve yaşamın zorluklarıyla yüzleşecek güçlü bir figür yapmaktır. Bebeği tuzlu suyla yıkadıktan sonra, vücudu yara olmaması ve yumuşak olması ve ısınması için koyun yapağı yününe (jabağı jün) koyarlar. Bebek besmele çekinmeden kucağa alınmaz, verilmez, yatağa yatırılmaz (K.K.1).

Çocuk doğduğunda ilk önce doğumhaneden çıktıktan sonra kindiğinin (kardonunu) iyileşmesi beklenir. O zamana kadar bebek yıkanmaz. O zamanlarda bebeğin bağışıklık sistemi suya düşmeye hazır olmaz. Bir de kardonunun kesildiği bölgede enfeksiyon oluşabilir. Böyle durumda bebeğin vücudunu temizlemek için ıslak bezler kullanmak en iyisidir. Alternatif olarak, ılık suda ılık bir pamuk kullanabilirsiniz. Sonra kardonunun kesildiği yer iyileştiğinde bebek yıkanılır (K.K.2).

Her şeyden önce bebeği yıkamak için özel bir havza (şara-ağaçtan yapılır) almak gerekir. Günümüzde havzaların çeşitli türleri satılmaktadır bir havza seçerken yeni doğan bebeğe layık olarak alınmalıdır. Kişisel bir havzanız varsa, bebeğinizi güzelce yıkayabilirsiniz. Ayrıca bebeği yıkayacakları su kaynatılmalıdır. Bebeği bir ay boyunca kaynatılmış suyu soğutup, ılık hale getirerek yıkamak gerekir. Çünkü su boruları temiz değildir ve her türlü mikroplar olabilir. Eskiden su olarak dağdan akan su getirilip ısıtılıp çocuğun banyosu yapılırdı (K.K.9).

“Yeni doğan bebeği ilk kez sabunla yıkarlar. Önce dilini yutmaması için çocuğun dilini biraz çekerler. Yıkarken kafasından başlayıp yavaşça ayaklarını suya indirirler, vücudunu alıştırırlar. Tüm vücudunu iyice yıkarlar. Yıkadıktan sonra göbek bağına koyun yağı sürerler, kundaklayıp annesinin yanına yatırırılar” (Serik ve Ajigali, 2005, s. 99).

Bebeği yıkayacağınız zaman, yıkanılacak şeyleri değiştirmelisiniz. Ayrıca papatya çiçeği kaynatılan suda yıkanması da iyi gelir. Ama çok fazla değil. Fakat şu anda çocuk doktoru, manganez ve papatya çiçeklerinin kullanılmasını yasaklamıştır. Çünkü, bu ürünler bebeğin cildini çok kurutuyorlar. Şimdi bebekler için özel şampuanlar ve sabunlar var. Kullandığınızda bebeğinizin vücudu yumuşak olur. Ayrıca bebeğin her tuvaletinden sonra bebeğinizin poposu ılık suyla yıkanmalıdır. Bugün, birçok anne nemli bez kullanıyor. Tek kullanımlık bir peçetenin ise sadece yoldayken gerekli olduğu unutulmamalı. Yapımındaki kimyasallar bebeğin sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir. İdrar yolu enfeksiyonlarının bile ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Bu nedenle evde iken su kullanılmalıdır (K.K.4).

2.5.2. Çocuğun Giysileri

Kazak Türklerinin geleneksel giysilerinin içinde çocuk kıyafetine çok önem verilir. Bu bakımdan giyim örtük bir kimlik niteliği taşır. Giyim ve ad verme geleneği ile birlikte doğan çocuğa bir kimlik de kazandırılır. Çocuk dünyaya geldiğinde onunla beraber mutluluk, baht gelir diye inanılarak çocuk için “gömlekte doğan” denilir.

Çocuğun giysileri ile ilgili inanışlar şu şekildedir: Çocuğa giydirilecek ilk kıyafet itköylekdir (içköynek). O yumuşak bir sisa (kumaş türü) ya da ince batesten (kumaş türü) yapılır. Koluyla tüm boyunu ölçüp, yakasını oyup, kenarı bebeğin nazik tenine değmesin ve rahatsız etmesin diye dökümünü bürerek dikişin sırtına dikilmesidir.

İtköyleği; bebeğin iyi yetişmesi ve Allah uzun ömür versin dileği ile ortaya çıkan bir gelenektir. Genellikle itköyleği bebeğin kırk basmasına kadar giydirilir. Ondan sonra onu tatlılara doldurarak köyün çocuklarını çağırıp köpeğin başına asıp gönderirler. Bu bebeği tehlikeden kurtarmanın bir yolu diye bilinir. Bazı yerlerde itköyleğindeki tatlıları çocuklar paylaşarak alırlar ve üçken şeklinde muska yapıp boyunlarına asarlar. İlk kesilen saç yuvarlatarak onu nazar değmesin diye bebeğin giysisine takarlar. Ayrıca bebeğin ömrünü korumak için onun giyisilerine de her türlü muskalar takılır. Bu muskalar, üçken şeklindeki kumaştan yapılan içinde de Kuran-ı Kerim ayetleri yazılıdır. Ayrıca muskaya, baykuş tüyleri ile toynağı, değerli taşlar, boncuklar ve bilezikler takılır. Bu kutsal ürünlerin dış nazarları, büyüleri ve kötü enerjileri bebeğe değil kendisine hapsedecek diye düşünülür. Genellikle, 1 yaş ile 3 yaşa kadar çocuklarının giyisilerinde fark yoktur (K.K.7).

2.5.3. Şildehana Geleneği (Beşik Toyu)

Kazak halkı, düğünlerde (toy) iyi niyeti ile koyun kurban ederler. “Jarıs kazan”ı geleneğinden sonra hemen, “Şildehana” geleneği gelmektedir. Şildehana beşik düğünü anlamına gelmektedir. Bu toya davet edilmeyen kimseler gelmez. Yakın ve uzak akrabalar davet edilmektedir. Ayrıca komşular, dünürlere de davet edilmektedir. Davet edilen kimseler geçerli bir mazaretleri olmadığı sürece bu toya muhakkak katılmaktadır. Kazak Türklerinde yeni doğan çocuğun gelişi özel bir takım ritüeller eşliğinde kutlanır. Yeni doğan çocuk için Tanrıdan bir kişi gönderildiği inancı vardır. Bu sebeple şiirler okunmakta, termeden (Terme- kazak halk nazmında kalıplaşan lirik şiir türüdür) güzel şarkılar söylenmektedir. Bu da iyi dileklerinin bir göstergesidir. Doğum yapan kadına kendisiyle ve çocuğuyla ilgili güzel dilekler iletilir. Çocuğun sağlıklı büyümesi, her daim anne ve babasıyla birlikte olması gibi temennilerde bulunulur. Toplanan halk bebek için hediyeler vermektedir. Bu hediyeler cinsiyete göre değişir. Bebek erkek olursa gümüşten yapılan eyer, kız olursa yüzük hediye ederler. Bazıları mutluluk üstüne mutluluk olsun diye at (yılık) hediye ederler. Bunlar içlerinden, gönüllerinden geçen davranışlarıdır. Gelenler şarkıyla gelirler, sohbetle dönerler. Akrabaları toplanıp bebeği “beşiğe salı” geleneğini yaparlar. “Beşiğe salı” Kazak Türklerinde yeni gelin olan kızın ilk doğumunda yapılan bir gelenektir. Beşiği, bebeğe gerekli olacak bütün eşyaları, giyecekleri kızın ailesi hazırlamaktadır. Bunlar bebek arabası, bebek kıyafetleri, beşik,

oyuncaklar, mama sandalyesi, ömrü bereketli olması geçmesi temenni edilen bebek için bir sepet ekmek, yürümeye başladığında yardımcı olacak oyuncaklar gibi malzemelerdir. Beşik toyuna başlandığında bebek “körpeşe” adlı bir köşede oturtulur. Bu köşe bebek için korunaklı halde hazırlanır. Kazak Türklerinin motifleriyle süslenilir. Bebek için getirilen hediyelerin yanısıra, toya davetli kişiler içinde yiyecek ve içecekler, hediyeler hazırlanmaktadır. Getirdiği kıytının (anne tarafından aldığı çeşitli hediyeler) içinde dokuz türlü hediye koyarlar. Dokuz pahalı giysilerden başlayıp, ufak tefek hediyelere kadar bulunmaktadır. “Şildehana” düğününde, yeni doğmuş kadın için kulağı kesilen malın eti sofraya geldiğinde âdeti iyi bilen kadın omurgasını alıp, eti toplanan kadınların hepsine paylaştırarak yedirir ve boyun kemiğini ipe dizip, ev içindeki en yukarı yere asarlar. Bu çocuğun boynunun hızlı şekilde kendisini tutması anlamına geliyor (K.K.11).

Yeni doğan çocuk için Kazak Türkleri özel bir düğün yaparlar. Düğüne gelen misafirler yemeğe oturup, çay içerler sohbet ederler. Ondan sonra “Beşiğe salu” adetin başlarlar. Kız tarafı getirdiği beşiği açmasından önce, o evin gelinleri körimdik (müjde isteyene verilen para ya da hediye) sorarlar. Körimdiği beşiği açan kadın verir. Bebeğe itköyleği giyidirecek halka saygılı, temiz, çekingen, yerin bilen kadının birisi giydirir. Bebeği beşiğe koymazdan önce kötü ruhlardan arındırma adeti yapılır. Bu ateş ibadet töreninden kalan adettir. Yeni beşiğe bebeği kundaklamadan önce, beşiğin takımlarını yerleştirip, şaşu (şeker dağıtma) diye getirdiği tatlıları ile ufak hediyeleri karıştırıp, beşiğin tübeğinin (beşiğin dibinde çocuğun altına yapması için koyulan kutu) deliğinden düşürür. Ellerini tübeğinin altında tutan kadınlar “tıştıma” diyerek tatlıları herkesle paylaşırlar. Yeni beşiğe orda katılan herkes baygazı (yeni olan bir şey için verilen para) verirler. Dünürler birbirlerine bilezik ile yüzük takarlar. Besik jırı (ninni) söylenip, oyun oynarlar (K.K.6).

2.5.3.1. Beşik

Kazak Türklerinin ve diğer Türk milletlerinin de ortak kültürü olan bir değer ortaya koymak gerekirse geçmişten günümüze, dillerinde dahi çok fazla değişim ve dönüşüme uğramamış olan “besik”, “pezik” diye adlandırılan beşik gelmektedir. Beşik, bebeğin rahat etmesi ve sallanabilmesine uygun olacak şekilde yapılmıştır. Geçmişte göçebe yaşam biçiminde kolaylık sağlaması amacıyla da özellikle at ve deve üzerinde

taşınabilecek şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca Kazak Türklerinin kendilerine özgü desen, motif ve nakışlarla süsledikleri beşiklerin alt kısımlarında genellikle bir delik olmaktadır. Bu deliğe çömlektan yapılmış lazımlık yerleştirilmektedir. Bunun sebebi ise bebeği temiz tutmak içindir. Beşik yeni doğan bebeğin vücudunun sağlam olması için, kemiklerinin düzgün olması için gelişimlerinin düzgün bir şekilde devam etmesi için önemlidir. Beşiğin ayakları yüksektir. Bebekleri soğuktan ve küçük haşarelerden korumak içindir. Oval şekilde olan beşiğin ayakları bebeklerin rahatça sallanabilmesi ve kolayca uyuyabilmesi şeklinde tasarlanmıştır. Beşik anne ile bebek ilişkisi içinde önemlidir. Anne bebeğini emzirerek beşiğe koyar ve sonra bebeğine ninniler söyler. annelik duygusu, sevgisini ve bütün duygularını, iyi dileklerini bebeğe yansıtır. Bu durum bebeğin duygusal gelişimine katkı sağlamaktadır. Beşikler yapılırken belli malzemeler kullanılmaktadır. Bu malzemeleri sırasıyla şöyle sayabiliriz. Beşik örtüsü, bebek kemeri, yorganlar, yastık, ayak yapısı, lazımlık, şimektir. Örtü beşiğin dışına örtülmektedir. Yaz örtüsü ve kış örtüsü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kış örtüsü bebeği soğuktan korumak için, bebeği sıcak tutmak için kalın bir kumaştan yapılan örtüdür. Yaz örtüsü ise ince bir kumaştan yapılmaktadır. Bebeği haşarelerden ve böceklerden korumak içindir. Bebek kemeri bebeğin dizlerinden ve göğsünden bağlanır. Göğsünden bağlanan kemer uzun ve geniştir. Ayaklarından bağlanan kemer kısa ve dardır. Bu kemerler yumuşak kumaştan yapılmaktadır. Bebeğin yorganları üç kat şeklindedir. En alt katında yorganın içine çam ağacından bir parça koyularak dikilir. Bunun nedeni bebeğin beşik böceklerinden korunması içindir. Diğer iki yorgan bu yorganın üstüne konulmaktadır. Yastık bebeğin başının altına koyulmak içindir. Ayak yapısı bir çeşit yorgandır. Bebeğin ayaklarından beline kadar örtülen bir yorgandır. Lazımlık ise bebeğin temiz olması için beşiğin alt kısmına yerleştirilen kil çömlektir. Şimek bebeğin tuvalet ihtiyacını karşıladığı lazımlık kısmıdır. Kız ve erkek çocukları için farklı yapılan şimek, ağaç ya da kemikten yapılmaktadır.

2.5.3.1.1. Beşik Arındırma Geleneği

Bir ritüel olan beşik arındırması, bebek beşiğe konulmadan önce yapılan bir ritüeldir. Bu ritüel, bebeği kötü ruhlardan korumak, nazara karşı korumak, kötü niyetli kimselerden korumak için yapılır. Yapılış şekli şöyledir. Işık ya da aydınlık verebilecek malzemelerden olan mum yakılır. Beşiği arındırdığına, kötü ruhları kovduğuna inanılan

üzerlik tohumu, tütsü, en önemli olan ardıç gibi otlar yakılır ve bu otların dumanı beşiğin etrafında gezdirilir. Beşiğin etrafında gezdirilirken şu sözler söylenmektedir:

Алас, алас, алас!

Әр пәлеңнен қалас!

Көзі жаманның көзінен алас!

Тілі жаманның тілінен алас!

Уы жаманның уынан алас!

Алас, алас, алас!

Қыла гөр Алла мың пәлеңнен қалас!

Алас, алас, баладан алас,

Иесі келді, пәлесі көш!

Алас, алас, бәледен алас,

Көзі жаманның көзінен алас!

Тілі жаманның тілінен алас!

Қырық қабырғасынан алас,

Отыз омыртқасынан алас!

Алас, алас, аласы,

Келді, міне, баласы.

Көш, көш, пәлесі,

Келді, міне, егесі.

Аталарың ақырса, одан қорықпа,

Аналарың, ағаларың шақырса,

одан қорықпа,

Ойнақтаған лақтан қорықпа,

Сылдыраған бұлақтан қорықпа.

Тулаған тайдан,

Қуалаған ботадан қорықпа!

Маң төбеттей ұйқылы бол,

Түлкінің баласындай күлкілі бол.

Алас, алас, аласы,

Келді, міне, баласы.

Alas, alas, alas

Ár páleńnen qalas!!

Kózi jamannyń kózinen alas!

Tili jamannyń tilinen alas!

Ýy jamannyń ýynan alas!

Alas, alas, alas!

Qyla gór Alla myń páleńnen qalas!

Alas, alas, baladan alas,

Iesi keldi, pálesi kósh!

Alas, alas, báleden alas,

Kózi jamannyń kózinen alas!

Tili jamannyń tilinen alas!

Qyryq qabyrǵasynan alas,

Otyz omyrtqasynan alas!

Alas, alas, alasy,

Keldi, mine, balasy.

Kósh, kósh, pálesi,

Keldi, mine, egesi.

Atalaryń aqyrsa, odan qoryqpa,

Analaryń, aǵalaryń shaqyrsa,

odan qoryqpa,

Oınaqtaǵan laqtan qoryqpa,

Syldyraǵan bulaqtan qoryqpa.

Týlaǵan taıdan,

Qýalaǵan botadan qoryqpa!

Mań tóbettei uıqyly bol,

Túlkiniń balasyndaı kúlkili bol.

Alas, alas, alasy,

Keldi, mine, balasy.

Ұйықтап дем алсын,
Қунап оянсын!

Uıyqtap dem alsyn,
Qýnap oıansyn!

Beşik arındırma bu sözlerle ve yakılan otlarla birlikte tamamlanmış olur. Beşik arındırmanın kendine göre bilimsel temeli vardır. Bunlardan;

1. Ardıç otunun mikrop öldürme özelliği vardır. Böylelikle çocuğun sağlıklı büyümesini etkilemektedir.
2. Ateş yakılmasının nedeni ise zararlı böceklerden korumak ve kötü ruhları kovmak içindir. Bu ritüeller yapıldıktan sonra beşiğin içindeki eşyalar alınıp güneşe koyulmaktadır. Dumanın ve yakılan otun kokusunun gitmesi için güneş ışığına koyulmaktadır (Nusipokasulu, Japarulu, 2011, s. 9).

2.5.4. Çocuğa Ad Verilmesi

Kazak Türklerinde çocuğa ad verme bireyin kişisel olmaktan öte toplumsal bir kimliğe geçişinin ilk aşamasıdır. Bu bakımdan ad alma, kazanım sonucu elde edilen bir olgudur. Birey, adı sayesinde kendisini toplumsal kimliğe taşır. Yeni doğmuş bir çocuğa güzel isim koyulması her anne ve babanın üzerine düşen en büyük vazifelerden biridir. Çocuğa koyulacak isim iki dünyada da geçerli olduğu için güzel olmasına dikkat edilmelidir. Antik Kazak Türklerinde çocuğun yetiştirilmesi ile ilgili birçok gelenek ve yasaklar vardır. En önemlisi de çocuğa ad verilmesidir.

Konuyla ilgili kaynak kişilerimizin görüşleri şu şekildedir: Bebeğin doğduğu ilk gün “Ezan çağırıp”- 3 kere ismini kulağına tekrarlanmasıyla verilir. Sonrasında çocuk, isim koyacak kişinin kucağına verilir kişi abdestli bir şekilde kibleye döner, önce sol kulağına kamet okur sonra sağ kulağına ise ezan okur. Üç kere çocuğun sağ ve sol kulaklarına ismini tekrar eder. Çocuğa isim koyduktan sonra hayır duada bulunur. Peygamber Efendimiz: “Ya Rabbi bu çocuğa hayırlı ve salihlerden eyle ve onu güzel bir şekilde yetişmesini sağla” diye dua etmiştir (K.K.6).

Kayırjankajı, Kazak Türklerinde çocuğa ad vermenin önemini şu sözlerle değinmiştir:

“Kazak Türklerinde bir kişinin kendi kaderini oluşturduğuna inanıldığı için isme özel önem verirler. Bu sebeple çocuğa güzel, sevimli ve anlamlı isimler koyarak onların insanlığa faydalı olması için yetiştirilmelidir. Kural olarak, yeni doğmuş bir bebeğe, saygı duyulan, onurlu ve otoriter bir kişinin

adı verilirdi. Ya da ömrü uzun ve mutlu olması anlamıyla anlamlı isim verilir. Çocuğa isim vermek çok önemlidir çünkü isim hayatını yansıtır” (Kayırjankajı, 2009, ss.268-269).

Kazak Türklerinde doğumdan hemen sonra ölen çocuğa ad verilmesi dikkat çekici bir uygulamadır: Doğduktan sonra hemen ölen çocuğa da ad verilir. Yıkanır cenaze namazı kılınır (K.K.3).

2.5.5. Kırk Çıkarma (Kırkının Şıgarı)

Schimmel kırk sayısının önemini şu şekilde yorumlamıştır: “Schimmel, “40’ın büyük sayılar arasında en büyüleyici sayı olarak Ortadoğu’da özellikle de İran ve Türkiye’de yaygın biçimde kullanıldığını belirterek 40’ın öneminin ayın geçtiği 28 nokta ile 12 burcun bileşimi olarak görülmesiyle de açıklanabileceğini” ifade eder (Schimmel 2000, s.265).

Schimmel’e göre:

“Müslüman folkloru baştanbaşa 40’lı gruplarla doludur. 40 sütunlu saraylar; 40 atlı kahramanlar; masallarda bir batında 40 erkek ya da 40 kız çocuk doğuran anneler... Kahramanlar 40 macera ya da sinama yaşarlar, 40 düşman öldürürler ya da 40 hazine bulurlar. Çok sık 40 şehitten söz edilir ve Peygamberlerin Medine’deki mezarının başında 40 cesur adam katledilmiştir. Muhammed’in yeğeni ve damadı, Şii İslamın ilk imamı Ali’nin 40 müridi vardır. Gizemci İslamda 40 (Arapça erbain, Farsça Çihil, Türkçe kırk) ermiş önemli rol oynar” (Schimmel 2000, ss.268-269).

Yenidoğan bebeğin hayatındaki en önemli dönem ilk kırk günüdür. Kazak Türkleri için "kırk" sayısı semboliktir. Doğumdan sonraki kırk günlük süreci yaşayan kadın için kullanılan “kırklı” kavramına geçmeden önce kutsal sayılardan biri olan “kırk”a dair kaynak kişimizin verdiği bilgiler şu şekildedir: Allah insanı 40 günde yaratmış, Allah, Kur-an-ı Kerim’in ayetlerini gönderdiğinde Allah’ın elçisi Resul’ü Peygamber Efendimiz 40 yaşındaydı (K.K.10).

Hamilelik dönemi 40 hafta sürer; doğum sonrasında kadının temizlenmesi de 40 gündür 40 gün geçmeden bebek çok hassas, zayıf ve nazik olduğu için kötü ruhlara karşı korumasız olduğuna inanılır. 40 gün geçmeden yeni doğan bebeğin tırnaklarını ve saçlarını kesmezler. Ayrıca kimseye gösterilmez. Bebeğin 40 günü dolduğunda resmi

olarak akrabalarına, arkadaşlarına ve yakınlarına gösterilir. Bu törene “Kırkınan Şıgaru” denir. Bu gün mistik bir anlam taşır, bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. “Kırkınan Şıgaru” günü bebeğin ikinci doğum günü sayılır. Kırkınan şıgaru, erkek çocuklar için 37-38. günü kızlar için de 41. günü yapılır. Kazak Türklerde, bu durumda oğlunun cesur ve kudretli bir şekilde büyüyeceğine ve kızı müstehcen ev hanımı olarak büyür diye inanılır (K.K.48).

Kırkınan şıgaru için yapılan hazırlıklar şunlardır: Ulusal süslemeli beyaz masa örtüsü, bir kaşıkla ağaç kase, gümüş paralar (20, 50 ve 100 tenge) toplam 40 ve aynı sayıdaki fasulye, gümüş takılar, makaslar bir araya getirilir. Ebeveynler, çocuk için temiz şenlikli kıyafetler hazırlar ve akrabalar Korzhyn'i getirir. (yeni doğan için hediyeler) Daha sonra aşağıdaki eylemler gerçekleştirilir:

1. Bebeğin annesi, küveti kaynamış suyla doldurur ve suyun sıcaklığını 37-40 ° C'ye kadar getirir.
2. Kaynayan suya paraları (hastalıklara karşı korunma), fasulyeyi (refah ve sağlığın sembolü) koyarlar ve onları ağaç kâse içine koyarlar.
3. Bu kaseye yaşlı kadınlar 40 kaşık su dökerler. O suyla kaşıkla tek tek yıkar ve her kaşığı dökerken içinden gelen dilekleri ve duaları söylerler. Bebeğin ebeveynleri o kadınlara kese içindeki gümüş takıları verirler (K.K.4).

Yeni doğan çocuğun kırk işleminde kindik şeşe ya da başka bir saygılı yaşlı kadın bebeği yıkar ve temiz giysileri bebeğe giydirir sonra da saçlarını (ebeveynler saçların koruyucu muska olarak saklarlar) ve tırnaklarını (ateşte yakarlar) keser. Bebeğin yıkandığı su dökmemelidir. Su bir bidona dökülür ve bebeğin huzursuzca uyuduğu veya gergin olduğu durumlarda kullanılır. Bu suyla bebek yıkanır. Kırk töreni bol yemeklerle, şarkılarla eğlenmeyle sona erer. Misafirler hazırladığı Korjınları verirler, böylece yeni aile üyesine karşı ilgi ve nezaket vurguları (K.K.5).

2.5.6. Çocuğun Diş Çıkarması

Kazak Türklerinin çocuğun her döneminde hem alternatif tıbbı hem de geleneksel tıbbı başvurdukları alan araştırmamız sırasında belirlenmiştir. Konuyla ilgili görüşler şu şekildedir; Bebeğin ilk dişi çıktığında; vücut yorgunluğu, ateş çıkması, hastalanma, öksürük, burun tıkanması, mide bulanması ve kusma gibi değişiklikler görülür. Diş çıktığında bebeğin hastalanması normaldir. Bebeğin diş çıkarma döneminde bazı

belirtiler ve ebeveynlerin yaptıkları uygulamalar şunlardır: Bebek diş çıkaracağı zaman bir türlü düşmeyen yüksek ateş, aşırı salyanın akması, ağız çevresinde hafif döküntü, iltihaplanmaya bağlı olarak diş eti ağrıları, dişin çıkma süreci boyunca görülen huysuzluk, salya nedeniyle yanaklarda oluşan kızarıklık, diş kaşıntısı ve her şeyi ısırma eğilimi, diş etinde kanama ve mavi benekler görülmesi, diş etinde şişme ve çıkan dişin ucunun çıkması, devamlı surette görülen öksürük, diş ağrısına bağlı olarak uykusuzluk, kulak kaşıntısı ve kurcalama görülür.

Bebeğin dişlerinin düşme periyodu şu aralıklardır:

- İlk (orta) alt köpek dişleri 6-9 ayında;
- İlk (orta) üst köpek dişleri 7-10 ayında;
- İkinci (çevresel) üst ekstremité dişleri 9-12 ayında;
- İkinci (çevresel) alt ekstremité dişleri 9-12 ayında;
- İlk üst küçük dişleri 12-18 ayında;
- İlk alt küçük dişleri 13-19 ayında;
- İkinci üst azı dişleri 16-20 ayında;
- İkinci alt azı dişleri 17-22 ayında;
- Üçüncü alt büyük dişleri 20-33 ayında;
- Üçüncü üst büyük dişleri 24-36 ayında çıkar.

Diş çıktığı zaman çocuğun ateşi çıkar. Böyle durumlarda ilaç kullanılmalıdır. Eskiden ilaçlar otlardan hazırlanırdı ve doğal olduğu için bu ilaçların zararının olmayacağına inanıldığından gönül rahatlığıyla kullanılırdı. Şimdiki ilaçlar bir hastalığı iyileştirse bile diğer taraftan zararı da vardır. O yüzden ilaçları çok kullanmamak gerekir. Eğer ilaç kullandıktan sonra çocuğun ateşi 39-40 dereceden fazlaysa o zaman bebeğin vücudunda başka hastalık olabilir. Çocuğun diş çıkması geciktiyse; enfeksiyon, raşitizm, mide, bağırsak hastalığı vb metabolik bozuklukların belirtisidir. Dişlerin çok erken çıkması da doğru değil. Endokrin bozukluklarını bildirir. Diş çıkmasının düzeni bozulursa (mesela, ilk büyük dişler sonra da ön gibi) vücudunun hasta olduğunu ya da annesi hamileyken herhangi bir hastalık geçirdiği anlamına gelir. Dişlerin düzensiz, eğri çıkmasının nedeni dişlerin doğru yerden çıkmamasıdır (K.K.9).

Bazen dişleri olan bebekler de doğar. O dişler, bebeğin emmesini engeller bu yüzden bu dişlerin tıbbi yollarla çıkarılması gerekir. Bazen de dişler turuncu-kahverengi olarak çıkar. Bu da annenin hamilelik dönemi sırasında ya da çocuğun dişleri çıkmadan önce

antibiyotik tedavisinden kaynaklıdır. Dişlerin sarımsı-yeşilimsi renkli olarak çıkması, eritrosit yetmezliğindendir. Dişlerin pembe rengi, klorofil, hemoglobin ve diğer biyolojik ajanların bir parçası olan pigment bozukluklarında ortaya çıkan porfiri belirtisidir (K.K.3).

Çocuğun dişinin çıkmasını kolaylaştırmak için bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Diş hızlı ve kolay çıkması için bebek dişleri için verilecek yumuşak oyuncak buzdolabına koyup soğuk halde verilmesi lazımdır. Bir de kollarını iyice yıkayıp, parmakları ile çenesine masaj yapılır. Dişlerinin hemen çıkması için çay ya da kaşığı buzdolabına koyup soğuk halde çocuğa verilir. Temiz bezi soğuk suya koyup, daha sonra bezin suyunu biraz sıkıp koyduğu zaman çocuğun dişlerinin çıkması kolaylaşmış. Diş etlerinin acısını azaltmak için ekmeği ya da muz ısıtırlarmış. Ağrıyı azaltmak için, papatya veya arı balmumu parmak uçlarıyla sarılmalı ve göğsüne masaj yapılmalıdır. Temiz bir bez üzerine parmağınızı koyun ve bir tatlı kaşığı soğuk suya bir tatlı kaşığı kabartma tozu ekleyin ve hazırlanan suya parmağınızı daldırarak diş etlerine masaj yapılmalıdır. Ayrıca diş etlerine bal sürünmelidir, D vitamini ve kalsiyum besinleri yemelidir, bebek güneşte büyüdüğü zaman dişleri hızlı ve ağrısız çıkar denilir (K.K.5).

Diş çıkacak olan çocuk temiz bir bezle cilde zarar verilmeden silinmelidir çocuğa bol su içirilmelidir ve annesi sık sık çocuğu emzirmemelidir. Eğer diş çıktığı zaman öksürük daha fazla olursa dişlerin daha uzun çıkacağına inanılır. Kış veya bahar aylarında çocuğun dişinin daha hızlı çıkacağına inanılır. Eğer çocuğun dişleri yazın çıktıysa bebek hastalıklara karşı daha duyarlıdır denilir. Ayrıca çocuğun ilk dişini gören anne ve babasının şaşırmaması gerekir çünkü eğer anne baba korkarsa çocuğun bu ilk dişinin küsüp çıkamayacağına inanılır. Süt dişleri bakımlı olmalıdır, bebeğin kaşık ve tabağı temiz tutulmalıdır, biberonu her zaman temiz olmalıdır ve büyükler çocuğun bu eşyalarını kullanmamalıdır. Çocuğun ilk diş döneminde yemesine dikkat edilir bebeğe tatlı yemekler ve içecekler verilmemelidir. Yemekten sonra 1 yaşındaki çocuğa bir-iki yudum su içirilmeli, iki yaşından sonra da çocuğa ağızını yıkaması öğretilmelidir. Dişin çürümemesi için diş hanesinin sürekli kontrol edilmesi lazımdır. Diş sertleştirmek için günde 10-20 gram peynir, 1 çorba kaşığı deniz lahanası, 5 adet üzüm, siyah ve yeşil çay içmelidir (K.K.2).

2.5.7. Çocuğun Konuşmaya Başlaması

Çocuk doğduğunda, anne ve babası türlü türlü şarkılar, ninniler ve tekerlemeler söylerler. Böylece çocuğun ilk 5-6 ayında bile “anne, baba, dede” gibi bazı kelimeleri söylediği görülür. Kazak Türklerinde çocuk “hızlı konuşmaya başlasın” diye eski bir gelenek olan “Tılaşar” töreni yapılır. Bu törende kurban kesilir herkes davet edilir. Törene gelen aksakal, çocuğa “hatip” olsun diye koyun dilini yedirir ve koyun bağırsağıyla “çocuğu boğuldurmak” âdetini yapar. “Konuşacak mısın?” diye üç kere soru sorar ve çocuğun annesi ile birlikte çocuktan “konuşacağım” sözünü alır. Kazak Türklerinde çocuğun konuşması ile ilgili birtakım geleneklerin olduğu kaynak kişilerimizce belirtilmektedir:

Kazak Türklerinde Aksakalıların (beyaz sakallı ihtiyar) duasını almak önemlidir. İhtiyar dedeler “Bülbül gibi öt!”, “Jirenşe gibi hatip ol!”, “Janibek gibi lider ol!” gibi dualarını, dileklerini söyleyerler (K.K.6).

Kazak Türklerinde “tılaşar” töreni çocuğun hayatında iki kere olur. Birincisi çocuk ilk konuştuğunda ikincisi ise ilkokula gittiğinde olur. Günümüzde “tılaşar” törenini ilk okula gitme töreni olan “alippe” (alfabe) töreni diye değiştirdiler çünkü çocuğun öğretmeni ile ilk buluşması ve yeni hayata ilk adım atması önemlidir. Eskiden ancak zenginlerin çocukları (hayvanları çok olması nedeniyle zengin sayılan kişiler) Orınbor, Samarkand, Kazan, Türkistan gibi şehirlerde eğitime gönderilir ve büyük medreselerde eğitim alırlardı. Hatta zengin insanların çoğu köydeki çocuklara eğitim veren öğretmenleri yanlarında bulundururlardı. Çocuklarını uzaklardaki eğitime gönderemeyen aileler ise çocukların köy arasındaki mollalara verirlerdi. Tılaşar töreni o dönemlerde ortaya çıkmıştır. Okula gitmek üzere olan çocukları yıkayıp tırnaklarını keserek herkes maddi durumuna göre yine giysilerini giydirerek büyüklerinin duasını alarak bu töreni uygulayıp çocuklarını okula gönderirler.

Tılaşar töreninde söylenen dualar şunlardır:

Таудай болсын талабың,	Taýdaı bolsyn talabyń,
Ашылсын тілің, қарағым.	Ashylsyn tiliń, qaraǵym.
Оқу сіңіп санаңа,	Oqý sińip sanańa,
Жарқырай берсін қабағың.	Jarqyraı bersin qabaǵyń.
Мақтанышы бола біл.	Maqtanyshy bola bil.

Ата менен анаңның!

Ата менен анаңның!! diye büyüklerinin verdiği

duadan sonra çocuk okula heveslenir denilir. Anne ve babası çocuğu mollaya

götürdüğünde “ Eti sizin, kemiği bizim” diye söylerler (K.K.5).

“Bebek dünyaya geldiğinde sesle doğar” diye J.Aymautulu söylediği gibi, “sesle dünyaya gelen bebek ömrünün bütün döneminde her türlü seslerin ortasında geçirir” (Aymautov, 1998, s.201). Bu sesler sayesinde çocuğun düşünceleri, dili, alanı ve bilgisi gelişmeye başlar. Bilim adamı A.V.Petrovskiy çocukluk dönemini yedi aşamada incelemiştir:

- 1) Doğumdan 1-2 aya kadar - yeni doğan bebek;
- 2) 1-2 aydan 1 yaşına kadar - bebek;
- 3) 1'den 3'e kadar - erken çocukluk dönemi;
- 4) 3-7 yaş arası - okul öncesi çocukluk dönemi;
- 5) 7-11 yaş - ilkokul;
- 6) 12 -14 yaş arası – ergenlik dönemi;
- 7) 14-17 yaş arası – gençlik dönemi (Petrovskiy, 1976, s.49).

Koyanbayev ise çocuğun 1-3 yaş arasındaki dönemini “*erken çocukluk*” dönemi diye adlandırmıştır: “J. Koyanbayev bu döneme “*bebeklik çağı*” demiştir. (Koyanbayev, 1998, s.127). M. K. Bapaeva “Damu Psikolojisinde” (Gelişme Psikoloji) adlı çalışmasında “çocukluk dönemini dört çağa ayırmıştır: “Bebeklik dönemi (doğumdan 1 yıla kadar), erken çocukluk dönemi (1 yıldan 3 yaşa kadar), okul öncesi dönemi (3-6 yaş arası), ilkokul yaşı (6 yaşından 11-12 yaşa kadar)” (Bapaeva, 2014, s 124).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Kazak Türklerinde ebeveynler, çocukları gelenek görenek ve adetlerine bağlı kalsınlar diye onların her döneminde geleneksel bazı törenler uyguladılar bu törenlerdeki amaç çocuğun geçmişle bağını güçlendirmektir.

2.5.8. Çocuğun Yürümeye Başlaması

Çocuk 1 yaşına geldiğinde “Tusau kesu” töreni yapılır. Çocuk ilk adım atmaya başladığında, iyi yürütmesi için iki ayağının arasına bağ bağlayarak makasla bu bağ kesilir. Bu törenin hazırlıkları “kindik şeşe” tarafınan yapılır (Kenjeahmetulu, 2010, s.286).

Çocuğun ayaklarını “sekizlik” (çapraz) şeklinde beyaz ve siyah iplerle bağlarlar. Bu bağlar, yaşam koşullarının çeşitliliğini sembolize eder. Başarılı ve saygın bir kişi,

(tercihen orta yaş) bu ipleri keser ve çocuk, hayattaki mutluluğu ve başarıyı simgeleyen beyaz bir halı üstünden yürütülür. Daha sonra kesilen bu ipleri yakarlar. Bu gelenek çok semboliktir. Çocuk için yeni bir hayat açılır ve beyaz-siyah ip hayatın geçiciliğini, acısıyla tatlısıyla beraber olacağını, gelecekte çok sınavların olacağını ve onları layık olmasını ifade eder. Gelen misafirler çocuğun arkasından şaşu şekerleri ve paraları dağıtırlar. Tören sonunda misafirlere mendil, kumaş parçalar, ipleri kesen kişiye ise önceden hazırlanmış hediye verilir. Günümüzde bebeğin doğumu ve gelişimiyle ilgili gelenekler modern şartlara adapte edilmiş olsa da bunlar içerik ve anlam bakımından hiçbir şey kaybetmemiştir. “Tusau kesu” töreni yapılmayan çocuk çok sürünür, düşer” diye inanç vardır. “Tusau kesu” geleneği, kız çocuğu veya erkek çocuğu diye bir ayırım yapılmadan aynen uygulanır (K.K.7).

2.5.8.1. Çocuğun “Tusau Kesu” Töreninde Ala (Beyaz-Siyah) Yip Neden Sekiz Şeklinde Bağlanır?

Çocuk yeni yürümeye başladığında emeklememesin düşmesin diye “Tusau kesu” töreni yapılır. Çocuğun yolu bağlanmasın, açık olsun, hayatta iyi kötü ayırabilme niyeti ile ala yipi sekiz şeklinde bağlar. Sekiz-sonsuzluk. Ala yip-sınır. Yeni doğan çocuğun kordonun keseriz, bununla biz iki dünya arasına sınır koyuyoruz. Bunun hepsi eski Altay’lardan gelen sembollerdir (<https://informburo.kz/kaz/aza-oyuyny-syry-oyudy-alay-ou-kerek-.html>).

2.5.9. Ninni (Besik jırı)

Kazak Türklerinde ninninin ayrı bir yeri vardır. Bilindiği gibi ninni anonim bir şekilde toplumdan topluma, kültürden kültüre ve kişiden kişiye aktarılarak yüzyıllardır bilinen ve söylenen manzum bir türdür. Çocuk uyutulacağı vakit ninni her annenin dilinde olan vazgeçilmez şarkısıdır. Anne için ninninin apayrı bir özelliği de çevresine (eş, kaynana, görümce vs.) gönlünden geçirdiği mesajları ninni aracılığıyla aktarması olayıdır. Bu yüzden ninni için annelerin iletmek istedikleri sözlerdir denilebilir. Kazak Türklerinde besik jırı ile ilgili ilk çalışma yapan A.Divaev olmuştur. Anne ve çocuk arasındaki bağlantı beşik jırısıdır (ninni).

Farsakoğlu, Kazak Türklerindeki ninni anlayışını çalışmasında şu şekilde sunmuştur:

“Kazak Türkleri, çocuğu beşiğe koyduğunda çok mutlu olur. O esnada söyledikleri jırlarla çocukların sağlıklı, hayat karşısında güçlü, soyu için faydalı ve insanlık için hayırlı biri olması temenni edilir. Bunun yanı sıra genel olarak geçmiş yaşantıların ürünü ya da gelecek hayali üzerine temennilerin dile getirildiği “geleceğe ait hayaller, umutlar, arzular, dilekler ve idealler, öğütler, dualar, sevinç ve acılar, akraba tanıtımları, övgüler, şikayetler, ayrılık ve gurbet, va’dlar, korkutmalar, giyim-kuşam, din ve kutsallık, efsane ve ağıt türünde ninniler” (Farsakoğlu, 2006, ss.20-21) vb. konular jırlarla anlatılır.

Yardımcı’nın ninni tanımı şu şekildedir: “Ninni Anonim halk şiiri ürünlerinden olup, en az iki üç aylıktan en çok üç dört yaşına kadardaki çocukları kucağa alıp, ayağa yatırıp ya da beşiğe koyup sallayarak dinlendirmek, ağlamasını kesmek veya daha çabuk uyutmak için anneler tarafından özel bir ezgi ile söylenen bir çeşit türkülerdir” (Yardımcı, 2015, s.48).

Bu kapsamda, diğer Türk topluluklarında ninniye karşılığı olarak, Azeri Türkleri, “laylay”; Çağatay Türkleri, “elle”; Çuvaşlar, “nenne”; Kazak Türkleri, “beşik jırı, bişik cırı, bişik türküsü, eldim, eldiy”; Kerkük Türkmenleri, “leyle, leylev, leyley” ; Kırım Türkleri, “ayya (nanıy)”; Türkmenler, “alley (hû – di), huv di, höv dü, huv du, hu di (Allah de)”; Başkurtlar, “söngildök yırı”; Kırgızlar, “aldey – aldey, beşik ırları” : Kosova Türkleri, “nina”; Özbekler, “önlö”; Tatarlar, “bişik (böllü, cırı)”; Uygur Türkleri, “öllöy”; Türkiyedeki Farsak boyları “nenni” kelimelerini kullanmaktadırlar” (Farsakoğlu, 2006, s.10).

Beşik jırı çocuk kundaklanıp beşiğe koyulduktan sonra çocuğu sakinleştirerek erken uyutmak için söylenir. Ayrıca, beşik jırı çocuğa, onun gelecek hayatına yönelik mesajlar içerir. Kazak Türklerinde anonim olarak bilinen birkaç ninni şu şekildedir:

Әлди, әлди, ақ бөпем,	Áldı, áldı, aq bópem,
Ақ бесікке жат, бөпем,	Aq besikke jat, bópem,
Жылама, бөпем, жылама,	Jylama, bópem, jylama,
Жілік шағып берейін	Jilik shağyp bereiın
Байқұтанның құйрығын	Baiqutannynı quiryğyn
Жіпке тағып берейін.	Jipke tağyp bereiın.

Әлди, әлди, аппағым,
 Қойдың жүні – қалпағың.
 Жұртқа жаман болса да,
 Өзім сүйген аппағым.

Әлди, әлди, шырағым,
 Көлге біткен құрағым.
 Жапанға біткен тірегім,
 Жаман күнде керегім!..

Әлди, әлди, ақ бөпем,
 Ақ бесікке жат, бөпем!
 Қонақ келсе, қой, бөпем,
 Қой тоқтысын сой, бөпем,
 Құйрығына той, бөпем!
 Айналайын күн бөпем,
 Бурыл тайға мін, бөпем!
 Ақ қызы бар үйінде,
 Ақылбайдың үйіне
 Бұрала барып түс, бөпем,
 Қымызынан іш, бөпем!

* * *

Қолымыздан іс алып,
 Мойынына күш алып,
 Бізді бағар ма екенсің?
 Құрығыңды майырып,
 Түнде жылқы қайырып,
 Жаудан жылқы айырып,
 Жігіт болар ма екенсің?
 Айыр қалпақ киісіп,
 Ақырып жауға тиісіп,
 Батыр болар ма екенсің?

Áldı, áldı, appaǵym,
 Qoıdyń júni – qalpaǵyń.
 Jurtqa jaman bolsa da,
 Ózim súigen appaǵym.

Áldı, áldı, shyraǵym,
 Kólge bitken quraǵym.
 Japanǵa bitken tiregim,
 Jaman kúnde keregim!..

Áldı, áldı, aq bópem,
 Aq besikke jat, bópem!
 Qonaq kelse, qoi, bópem,
 Qoi toqtysyn soi, bópem,
 Quıryǵyna toi, bópem!
 Aınalayıń kún bópem,
 Búryl taıǵa min, bópem!
 Aq qyzy bar úinde,
 Aqylbaidyń úiine
 Burala baryp tús, bópem,
 Qymyzynan ish, bópem!

Qolymyzdan is alyp,
 Moıynyna kúsh alyp,
 Bizdi baǵar ma ekeniń?
 Quryǵyńdy maıyryp,
 Túnde jylqy qayıryp,
 Jaýdan jylqy aıyryp,
 Jigit bolar ma ekeniń?
 Aıyr qalpaq kiisip,
 Aqyryp jaýǵa tiisip,
 Batyr bolar ma ekeniń?

Бармақтарың майысып,
 Түрлі ою ойысып,
 Ұста болар ма екенсің?
 Таңдайларың тақылдап,
 Сөйлегенде сөз бермей,
 Шешен болар ма екенсің?
 Кең балағың түріскен,
 Ұлы топта күрескен
 Палуан болар ма екенсің?
 Бал қайнатып, шай ішкен,
 Қазы кертіп, жал жеген,
 Асты болар ма екенсің?
 Ұзақ жасап, көбірек,
 Басты болар ма екенсің?
 Қарағай найза қолға алып,
 Жауға тиер ме екенсің?
 Қашқан жаудың артынан,
 Түре қуар ма екенсің?
 Қуып ойдың жетігін,
 Біліп ғылым тетігін,
 Ғалым болар ма екенсің?
 Еңбек етіп бар елге,
 Өнеріңмен әлемге
 Мәлім болар ма екенсің?
 Көп қиыннан өтерсің,
 Мақсатыңа жетерсің.
 Ұйықтай қойшы, бөпешім!
 Қаз-қаз, балам, басарсың,
 Сүтке суды қосарсың.
 Тал шыбықтан ат мініп,
 Балдырған мылтық асарсың.

Barmaqтарыń майысып,
 Túrli ойы ойысып,
 Usta bolar ma ekenсіń?
 Tańdailaryń taqyldap,
 Sóilegende sóz bermei,
 Sheshen bolar ma ekenсіń?
 Keń balagыń túrisken,
 Uly topta kúresken
 Palуan bolar ma ekenсіń?
 Bal qainatyp, shai ishken,
 Qazy kertip, jal jegen,
 Asty bolar ma ekenсіń?
 Uzaq jasap, kóbirek,
 Basty bolar ma ekenсіń?
 Qaraғai naiza qolға aлып,
 Jaýға tier me ekenсіń?
 Qashqan jaýdyń artynan,
 Túre qýar ma ekenсіń?
 Qúyp oıdyń jetigin,
 Bilip ғылым tetigin,
 Ғалым bolar ma ekenсіń?
 Eńbek etip bar elge,
 Ónerińmen álemge
 Málim bolar ma ekenсіń?
 Kóp qıynnan ótersiń,
 Maqsatyńa jetersiń.
 Uıyqtai qoıshy, bóпeshim!
 Qaz-qaz, balam, basarsyń,
 Sútke sydy qosarsyń.
 Tal shybyqtan at minip,
 Baldyrған myltyq asarsyń.

Жылама, балам, жылама,
 Апаңды сен қинама!
 Жұмыстарың таусылмай,
 Терлеп-тепшіп жүрерсің.
 Қызығымен ойынның,
 Сақылдап сен де күлерсің.
 Ес тоқтатып бір кезде,
 Алды-артыңды білерсің,
 Әлди, балам, әлди-ай,
 Апаң айтқан ән-күй-ай.
 Бесік жырын апаңның
 Кішкенеңнен жаттай бер.
 Қаз-қаз тұрып өмірге,
 Басып табан аттай бер.
 Өзіңе арнап, бөпешім,
 Тау суындай сарқырап,
 Толқып аққан жыр қалсын.
 Жеңілтек болма, бөпешім,
 Салмақты бол ерлердей.
 Жүгіре берме далаңдап,
 Құр бекерге ербеңдей.
 Жылама, балам, жылама,
 Атасы айтқан бұл сөзді,
 Бөпешім менің ұға ма?
 Әлди, балам, әлди-ай!
 Жетіге қашан келесің?
 Суын әкеп шешеңнің
 Ержеткен соң берерсің,
 Құрығын ұстап әкеңнің
 Соңына сен де ерерсің.
 Жылама, балам, жылама,
 Апаңды сен қинама!

Jylama, balam, jylama,
 Apańdy sen qinama!
 Jumystaryń taýsylmai,
 Terlep-tepship júrersiń.
 Qyzyǵymen oıynnyń,
 Saqyldap sen de kúlersiń.
 Es toqtatyp bir kezde,
 Aldy-artyńdy bilersiń,
 Áldı, balam, áldı-aı,
 Apań aitqan án-kúi-aı.
 Besik jyryn apańnyń
 Kishkeneńnen jattai ber.
 Qaz-qaz turyp ómirge,
 Basyp taban attai ber.
 Ózińe arnap, bópeshim,
 Taý súyndai sarqyrap,
 Tolqyp aqqan jyr qalsyn.
 Jeńiltek bolma, bópeshim,
 Salmaqty bol erlerdeı.
 Júgire berme dalańdap,
 Qur bekerge erbeńdei.
 Jylama, balam, jylama,
 Atasy aitqan bul sózdi,
 Bópeshim meniń uǵa ma?
 Áldı, balam, áldı-aı!
 Jetige qashan kelesiń?
 Sýyn ákep shesheńniń
 Erjetken soń berersiń,
 Quryǵyn ustap ákeńniń
 Sońyna sen de erersiń.
 Jylama, balam, jylama,
 Apańdy sen qinama!

Әкең сенің қуансын,
Шешең сенің қуансын.

Ákeń seniń qýansyn,
Shesheń seniń qýansyn.

Айналайын айдан,
Су алайын сайдан.
Жігіт болып, бөпешім,
Тісін елге пайдаң!
Аспандағы жұлдызым,
Маңдайдағы құндызым,
Ұйықтай қойшы тезірек,
Толықсыған қырмызым!

Aınalayyn aıdan,
Sý alayyn saidan.
Jigit bolyp, bóreshim,
Tısın elge paıdań!
Aspandaǵy juldyzym,
Mańdaıdaǵy qundyzym,
Uıyqtaı qoıshy tezirek,
Tolyqsyǵan qyrmyzym!

Әлди, әлди, бөбегім,
Жұбанбайтын не дедім.
Бөбегімді емізіп,
Бесігіне бөледім.
Әлди, әлди, әлди қақ,
Ержеткенде жылқы бақ.
Үлкен таудан түлкі қақ,
Тәңір берсін басыңа бақ.
Әлди, әлди, бөбегім-ау!
Әлди, әлди, тайлағым,
Өрістегі шаңдағым,
От басында ойнағым,
Су бетінде қаймағым.
Әлди, әлди, бөбегім-ау!
Әлди, әлди, оймағым,
Оймағыммен ойнадым.
Күнде әлдилеп сүйсем де,

Áldı, áldı, bóbegim,
Jubanbaityn ne dedim.
Bóbegimdi emizip,
Besigine bóledim.
Áldı, áldı, áldı qaq,
Erjetkende jylqy baq.
Úlken taýdan túlki qaq,
Táńir bersin basyńa baq.
Áldı, áldı, bóbegim-aý!
Áldı, áldı, talaǵym,
Óristegi shańdaǵym,
Ot basynda oınaǵym,
Sý betinde qaımaǵym.
Áldı, áldı, bóbegim-aý!
Áldı, áldı, oımaǵym,
Oımaǵymmen oınadym.
Kúnde áldilep súisem de,

Қызығыңа тоймадым.
Әлди, әлди, бөбегім-ау!

Qyzygyňa toımadym.
Áldı, áldı, bóbegim-aý!

Beşik jırlarında annesinin çocuğa nezaketle yaklaşımı ve sevgi aktarımı söz konusudur.

Örneğin:

Көзімнің, ағы, қарасы,
Жүрегімнің парасы,
Уайым, қайғы ойлатпас,
Көңілімнің санасы
Айналайын, шырағым,
Көлге біткен құрағым.
Маңдайдағы құндызым,
Аспандағы жұлдызым.
Әлди балам, ақ балам,
Айналайын балам-ай,
Айналсын сенен анаң-ай.
Әлдилеп сені сүйгенде,
Анаңның көңілі болар жай.

Kózimniń, aǵy, qarasy,
Júregimniń parasy,
Ýaıym, qaıǵy oılatpas,
Kóńilimniń sanasy
Aınalayıń, shyraǵym,
Kólge bitken quraǵym.
Mańdaıdaǵy qundyzym,
Aspandaǵy juldyzym.
Áldı balam, aq balam,
Aınalayıń balam-aı,
Aınalsyn senen anań-aı.
Áldilep seni súigende,
Anańnyń kónili bolar jaı.

Beşiǵe kundaklamak

Мойнымдағы тұмарым,
Тарқамайтын құмарым.
Тағдыр берген алсын деп,
Ақ бесікке салсын деп.
Мойнымдағы маржаным,
Қорадағы мал-жаным.
Бесігіңе жата ғой,
Тәтті ұйқыға бата ғой.
Балам жатсын бесікке,
Пәлесі қалсын есікте.

Moinymdaǵy tumarym,
Tarqamaıtyn qumarym.
Taǵdyr bergen alsyn dep,
Aq besikke salsyn dep.
Moinymdaǵy marjanym,
Qoradaǵy mal-janym.
Besigińe jata ǵoı,
Tátti uıqyǵa bata ǵoı.
Balam jatsyn besikke,
Pálesi qalsyn esikte.

Бесіктен шешіп аларда	Besikten sheship alarda
Анасы шешіп алсын,	Anasy sheship alsyn,
Ұйқысы бесікте қалсын.	Uıqysy besikte qalsyn.
Балам бесіктен шықсын,	Balam besikten shyqsyn,
Пәлесі есіктен шықсын.	Pálesi esikten shyqsyn.

Өс-өс!

(балдырғанның қол-аяғын созу)

Өс-өс, балам, өсе бер,	Ós-ós, balam, óse ber,
Батыр бол – балуан білекті,	Batyr bol – balýan bilekti,
Батыл бол – таймас жүректі.	Batyl bol – taimas júrekti.
Аяғыңды созайық,	Aıaǵyńdy sozaıyq,
Саусағыңды жазайық.	Saýsaǵyńdy jazayıq.
Етті болсын балтырың,	Etti bolsyn baltyryń,
Епті боп өс, жарқыным.	Epti bop ós, jarqynym.

Сейіт Кенжеахметұлының «Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары»
кітабынан

Мағжан Жұмабаев	Maǵjan Jumabaev
Күнім, айым,	Kúnim, aıym,
Еркетайым,	Erketayım,
Бөлейін енді.	Bóleiin endi.
Тыста дауыл,	Tysta daýyl,
Жатқан ауыл,	Jatqan aýyl,
Ұйқың да келді.	Uıqyń da keldi.
Жұмсақ бесік,	Jumsaq besik,
Жылы төсек,	Jyly tósek,
Жата ғой, қозым.	Jata ǵoi, qozym.
Әлди, бөпем,	Áldi, bópem,
Әлди, бөпем,	Áldi, bópem,
Ұйықта, жұм көзің.	Uıyqta, jum kóziń.
Құлыншақтар,	Qulynshaqtar,

Қозы, лақтар –
 Бәрі де ұйқыда.
 Сен – жұлдызым,
 Сен – көз нұрым,
 Кір тәтті ұйқыға.
 Сая жаным,
 Балапаным,
 Соқсан дауыл, жел,
 Болма алаң,
 Сүйген анаң
 Сақтар, анық біл.
 Бәу-бәу, бөпем,
 Бәу-бәу, бөпем,
 Әлди, әлди-ай!
 Сәулем, еркем,
 Күні ертең
 Толарсың сен-ай.

Qozy, laqtar –
 Bári de uıqyda.
 Sen – juldyzym,
 Sen – kóz nurym,
 Kir tátti uıqyǵa.
 Saia janym,
 Balapanym,
 Soqsan daýyl, jel,
 Bolma alań,
 Súıgen anań
 Saqtar, anyq bil.
 Báý-báý, bópem,
 Báý-báý, bópem,
 Áldı, áldı-aı!
 Sáýlem, erkem,
 Kúni erteń
 Tolarsyń sen-aı.

Бесік жыры, «Әлди, әлди бөпешім» Besik jyry, «Áldı, áldı bópeshim»
 Өлең авторы – Айгүл Сағымбайқызы Yazarı-Aygul Saǵımbaykızı

Әлди, әлди бөпешім,
 Өнімді айтып берейін.
 Аялап, сені жүрейін,
 Өскенінді, көрейін.

Áldı, áldı bópeshim,
 Ánimdi aıtyp bereiın.
 Aıalap, seni júreiın,
 Óskenińdi, kóreiın.

Былдырлаған тіліңнен,
 Айналайын бөпешім.
 Таптым, бақыт өзіңнен,
 Ұйықтай ғой, енді көкешім.

Byldyrлаған tilińnen,
 Aınalaıyn bópeshim.
 Taptym, baqyt ózińnen,
 Uıyqtai ғoi, endi kókeshim.

Сұрап алдым Алладан,

Surap aldym Alladan,

Тапқан жоқпын даладан.
Өзіңде ғой бар арман,
Болдың бізге сен жалған.

Tarqan joqpyn daladan.
Ózińde ǵoi bar arman,
Boldyń bizge sen jalǵan.

Әлди, әлди бөпешім,
Бақыт саған тілегім.
Ұйықтайғой енді көкешім,
Алтын менің бөпешім.

Áldı, áldı bóreshim,
Baqyt saǵan tilegim.
Uıyqtaıǵoi endi kókeshim,
Altyn meniń bóreshim.

3. BÖLÜM

3.1. Sünnet (Kazak Türklerinde Sündet)

Sünnet dini bir gelenektir. Bu ayın ilk önce Arap ülkelerinde ortaya çıkmış daha sonra tüm müslüman halklara yayılmıştır. Bilim adamları ve tarihçiler sünnet derisinin çıkarılmasının MS 7. yüzyılda birçok Arap kabilesi için tipik bir olay olduğunu iddia ediyorlar. Sünnet bir çocuğun hayatında önemli ve neşeli bir olay olarak kabul edilir. Büyükşehir camisinin imamlarından birine göre, Kazakistan ve tüm müslüman dünyasında sünnet, önemli dini törenlerden birisi olarak görülmektedir (<https://kz.otyrrar.kz/2012/07/s%D2%AFndet-tojj-m%D2%B1sylan%D2%93a-mindet-tojj/>).

Bayık, sünnet sözcüğünün farklı dinlerdeki manasını çalışmasında şu şekilde belirtmiştir:

“Arapça Hitan, erkek cinsel organının ucundaki derinin bir bölümünün ya da tümünün kesilmesi anlamına gelir. Yahudiler ve bazı Hristiyanların yanı sıra, dünyanın her yerinde, çeşitli geleneksel toplumlarda dinsel açıdan büyük önem taşır. Uygulamanın kökeni eski çağlara dayanmaktadır. Türkçe’de “Hitan” sözcüğünü karşılayan manada kullanılan “sünnet” sözcüğü Arapça kökenli olup, ilk anlamıyla “işlek yol” demektir (Bayık, 1985, s.19).

Sünnet, müslüman halkları arasında önem verilen bir geçiş töreni ile uygulandığından Kazak Türklerinin İslam dinine mensup olması ve dini duyarlılığından dolayı ebeveynlerin sorumluluk hissettiği bir dini vecibedir. Bu yüzden bu merasim özel olarak düğün törenleri ile kutlanır.

Her müslüman erkeğin sünnet olması halk arasında kabul görmüş dini bir kural şeklinde uygulandığı görülmektedir.

Kazak Türklerinin sünnet törenlerinde sünnet olacak olan çocuğun psikolojik açıdan rahatlamasını ve sakinleşmesini sağlamak için çocuğun dedesi, büyükannesi, annesi ve babası tarafından halk arasında kalıplaşmış olan aşağıdaki sözler söylenmektedir:

«Ашамайлы атқа міндің,

«Ashamaıly atqa mindiń,

Мұсылмандық таққа міндің,

Musylmandyq taqqa mindiń,

Сүндетке отырғаның -иманды болғаның.

Súndetke otyrǵanyń -ımandy bolǵanyń.

Тойын тойлап, думанды болғаның,

Toıyn toılap, dýmandy bolǵanyń,» .

3.2. Erkek Çocuklar Kaç Yaşında ve Hangi Mevsimde Sünnet Edilir

Kazak Türklerin halk kültüründe erkeklerin geçiş dönemi olan sünnet işlemi için çocuk ata biner yaşa gelmelidir. Yani üç yaşa gelen erkek çocuğun sünnetinin yapılması gerekmektedir.

Erkek çocuğunun sünnet edilmesi Kazak halkının İslam dinin kabul ettikten sonra geleneklerine aldıkları bilinmektedir. Kazak Türkleri İslam dinine göre oğullarına mutlaka sünnet ayini yaparlar ve bu vesileyle sünnet töreni (sündet toyu) düzenlerler. Sünnet, çocuklar küçük yaşlarındayken (3, 5 veya 7) yapılır. Kazak Türklerinin kültürüne göre çocuk tek sayı yaşında sünnet ettirilmelidir.

Kazak Türklerinde çocuğun sünnetinin olacağı mevsim de çok önemlidir. Yaz mevsiminin çok sıcak olan aylarında sünnet yapılmamaya özen gösterilir daha çok ağustos, eylül, ekim aylarında sünnetin yapılmasına dikkat edilir.

3.3. Sünnet Kıyafeti

Çocuk sünnet olduktan sonra Kazak Türklerinin milli kıyafeti olarak bilinen nakışlı pantolon ve gömlek giydirilip süslü şapkalar takılarak sünnet alanına çocuk ata bindirelerek getirilir.

Konuyla ilgili kaynak kişimizin değindiği sünnet kıyafeti dikkat çekicidir: Kazak Türklerinde sünnet esnasında çocuğa geniş ve uzun “sündetjeide” “sündetkörpe” adı verilen giysi giydirilir. Çocuk, yarası tamamıyla iyileşinceye kadar bu giysiyi giymelidir. Doktorlara göre sünnet olan çocuk sentetik kumaşlı giysiler giymemelidir (K.K.14).

3.4. Sünnete Kimler Çağrılır? Çağrı Nasıl Yapılır?

Kazak Türklerinde sünnet düğününün eski özellikleri sünnet yapılacak çocuğun kendisi gidip herkesi davet etmesi ile başlar. Yoldan geçenler bile davet edilir. Ayrıca sünnet olacak olan çocuk sünnet törenine davet ettiği kişilere sünnet düğününde tatlı dağıtır. Bu davranış çocuğun yetişkinliğinin bir birey olduğunun işareti olarak sayılır.

Sünnet ayinine başlamadan önce çocuğa en iyi kıyafetlerini giydirirler ve çocuk bir ata bindirilir. Daha sonra, eyerinin ön tarafına hurjun'a yiyecekler asılır daha sonra yetişkinlerden biri, atı kontrol altına alır ve çocuk tüm akrabalarını komşularını ve

dostlarını davet etmeye gider. Günümüzde ise bu gelenek yavaşça kaybolmuştur. Bunun yerine sadece davetiye götürerek insanlar davet edilmektedir (K.K.13).

3.5. Sünnet Esnası

Her toplumun kendine ait geçmişten günümüze süregelen gelenek görenekleri vardır. Bu gelenek görenekler zaman geçince şartlara göre değişmiş ya da geliştirilmiştir. Kazak Türklerininde bir geçiş dönemi olan sünnette birtakım geleneklerin uygulamakla beraber değiştiği de görünmüştür. Türklerde olduğu gibi Kazak Türklerinde kirve ve kına gecesi yoktur. Sünnet, insana özel biçilen vazifelerden birisidir. Böylece ebeveynler bir görevden kurtulurlar. Türkler de sünnet inanç bakımından aynı esaslara dayanmaktadır. Hem dini hem kültürel olarak aynı denilebilir. Sadece düğün esnasında bazı kültürel değişiklikler mevcuttur. Türkler de kirve olayı vardır. Kirve aile arasında sevilen veya aile dışında akraba yahut çocuğun babasının yakın bir arkadaşı olabilir. Halk geleneklerine göre sünnet esnasında düğünün masraflarını üzerine alan, çocuğun elinden tutan ona cesaret veren ve daha sonraki dönemde çocuğun üzerinde babası kadar hakkı olduğuna inanılan kişilere denir.

Konuyla ilgili şu görüşler belirtilmiştir: Eskiden çocuğa sünneti imam yapardı, şimdi ise profesyonel doktorlar yapmaktadır. Her köyde imam bulunmamaktadır. Köyde sünnet edilecek çocuklar hazırlanıp imama haber verilir. Gelen imam köyde sünnet için hazırlanan kaç erkek çocuk varsa sünnetini yapardı (K.K14).

Sünnet olacak olan çocuk ilk önce psikolojik olarak rahatlaması sağlanır sonra da hazırlanmış olan sünnet yatağına çocuk yatırılır. Sünnet olacak çocuğa temiz bir giysi giydirilir ve kalın bir battaniyeye sarılıp yanına türlü oyuncaklar ve lezzetli ikramlar konulur ve çocuğu oyalamak için aynı zamanda korkmaması için şöyle denilir: Şimdi bu adamın seni kontrol etmesine izin ver yağ sürsün baksın böcekler falan yokmu diyerek mollayı tanıştırır. Sonra deneyimli mollalar söze başlar; hadi bakalım, vay iyi bir delikanlıymış! diyerek çocuğun cinsel organının keseceği yeri belirlemek için derisinin küçük bir cildini döndürerek ovalayarak, Bismillahi Rahmani Rahim! Bu çocuk Allah'ın kulu, Peygamberin ümmeti olduğu için sünnetledik, sünnetini kabul et Allah! diyerek sünnet duasın yapar ve sonrasında Allahu Akbar! Allahu Akbar! Allahu Akbar! Lailaha İllallahu ua lil lahi ualhamdu! diye çocuğun etrafında oturanlar tekbir getirirler o anda molla, hızlı bir şekilde önceden belirten deriyi tıraş bıçağı ile kesiverir bir yandan da kanın akmasını önlemek için önceden yanına hazır koymuş iyot ile

pastörize edilen pamukla kesilen yeri bastırır. Koyulan pamuk yerinde kalıp kımıldamaması için ve kesilen yeri mikrop kapmaması için üstüne kase gibi bir şeyleri üstüne kapatarak koyar (K.K.10).

Sünnet töreni için ebeveynler ve akrabalar bir araya gelir çocuğa yöresel giysi giydirilir, koyun yada inek kesilir ve çeşitli milli yemeklerle dolu bir masa düzenlenir. Herkes iyi dilekler dileyerek sünnet olan çocuğa hediye ya da para takarlar. Kazak Türklerinde sünnet olacak çocuk sünnet alanına ata binmiş vaziyette veya süslenmiş iki tekerlekli bir araba içersinde getirilir çocuk cesaretlensin korkmasın diye süslenmiş olan yatağının etrafında genellikle savaşıcı tarzı kişilerde olabiliyor (K.K.15).

Sünnet esnasında çocuğun ağzına lokum verilir ve “Olduda bitti maşallah” diye cümleler söylenir (K.K.14).

Kazak Türklerinde sünnet esnasında söylenen özel şarkı şu şekildedir:

СҮНДЕТ ТОЙ

Бала, бала-бал ғұмыр,
Қуанышы мәңгі жыр.
Отырыпты сүндетке,
Жігіттіктің алды бұл.

SÚNDET TOI

Bala, bala-bal ғұmyr,
Qýanyshy mángi jyr.
Otyrypty súndetke,
Jigittiktiń aldy bul.

Дәстүрімізді бел алды,
Елдің ісі оңалды.
Өтеліпті парызы,
Жасалыпты жоралғы.

Dástúrimizdi bel aldy,
Eldiń isi ońaldy.
Ótelipti paryzy,
Jasalypty joralgy.

Құтты болсын сүндеті,
Ол-Мұхамет үмбеті.
Орындалды ойдағы
Ата-ананың міндеті.

Qutty bolsyn súndeti,
Ol-Muhamet úmbeti.
Oryndaldy oıdaǵy
Ata-ananyń mindeti.

Мұсылмандық-иманың,
Екендігін біл, жаным.
Той жасапты ағайын

Musylmandyq-ımanýń,
Ekendigin bil, janym.
Toı jasapty aǵayyn

Шашып барлық жиғанын. Shashyp barlyq jıǵanyn.

Өмірдің бір белесі,	Ómirdiń bir belesi,
Мұсылмандық жөні осы.	Musylmandyq jóni osy.
Қуанып жүр әкесі,	Qýanyp júr ákesi,
Көкке жетіп төбесі.	Kókke jetip tóbesi.
Аман-есен жетейік,	Aman-esen jeteiik,
Тойларыңа келесі.	Toılaryńa kelesi.

(Қайыржан, 2009, s.31).

3.6. Sünnet Sonrası

Kazak Türklerinde sünnet töreni önemsenen ve çeşitli gelenekler eşliğinde uygulanan bir geçiş dönemidir. Bu yüzden sünnetten sonra çocuğun sünnet düğünü yapılır bu düğünde yöreye ait geleneksel bir sofrа kurulur ayrıca hediye “toybastar geleneği” ile verilir ardından bazı eğlenceler düzenlenir. Özellikle de Kazak Türklerinin düğün törenlerine aşıklar davet edilir ve atışmaları izlenir.

Sünnet sonrasında, sünnet düğünleri önemli etkinliklerdir. Bu etkinliklerde Kazak Türklerinin olmazsa olmazı atışma geleneğidir. Sünnet düğününe gelen misafirleri ve sünnet çocuğunu eğlendirmek ve hoşça vakit geçirmek amacıyla yörenin bilinen aşıkları davet edilir . Böylece Kazak Türklerindeki atışma geleneği de sürdürülmüş olur.

Sünnet yapıldıktan sonra hoca gelip evde mevlüt okur ve yakın akrabalarına, arkadaşlarına yemekler ikram edilir. Yakın akrabaları ve anne tarafı sevinerek sünnet olan çocuğa at, tay, koyun verip şapan giydirirler. Gelen misafirlerde hediye veya para verirler. Sünnet düğünü erkek çocuğun 3-7 yaşları arasında yapılır. Sünnet olduktan sonra en yakın zamanda sünnet düğünü düzenlenir sadece çocuğun eğlenmesi için değil çocuğun sünnet olduğunu duyurmak amaçlanmaktadır. Herkes düğün yapmak zorunda değildir. Maddi durumu elverişle olan aileler düğün yapmaktadır. Sünnet düğününde kız kovalamaca (kız kuu), kokpar, atışma (aytıs), güreş gibi spor oyunları olmaktadır Ayrıca Kazak Türklerinde sünnetten sonra sünnet düğünü olur bu esnada çeşitli geleneksel yemekler ve tatlılar hazırlanıp ikram edilir (K.K.19).

3.7. Çocuğu Ata Bindirme Töreni

Çocuk 4,5-5 yaşına geldiğinde anne babası erkek çocuğa özel at ve eyer takımların hazırlar. Bunu aşamay (çocuk eyeri) derler. Erin tebingi (teğeltinin üzerine ayakkabı ve pantolonu kirletmemek için örtülen deri), kayış, üzengi bağların keşe ile deri ve gümüşten yaparlar.

Ata binme töreni yaz aylarında olur. Birisinin çocuğu (torunu) delikanlı olmuş, ata binme törenine davet ediyor diyerek bütün akraba dos arkadaş tanıdıkları herkes gelirler. Çocuğun nağâşısı (anne tarafından akraba olan kimseler) yeğeni için özel at getirip bindirirler. Törene gelenler çocuğa kamçı, yay v.b. özel hediyeler hediye ederler. Bu çocuğun delikanlı oldu diye ifade eden inançların biridir.

3.8. Aşık Oyunu

Koyun, keçi, koç gibi küçük baş hayvanların arka ayak bileklerinden elde edilen, farklı şekilleri olan kemiğe aşık denilmektedir. Bunlarla oynanan oyun ise “aşık oyunu” diye adlandırılır. Oyun materyalı küçük baş hayvanlardan tedarik edildiğinden dolayı, genellikle bu oyun küçük baş hayvancılığın yaygın olduğu bölge ve yörelerde oynanmaktadır. Genellikle bölgede bulunan erkek çocukları bu oyunu tercih etmektedirler. Oyun “Aşık atmak ve ya “cuk oturmak” diye adlandırılmaktadır.

Oyunun tarihine bakıldığında çok eski zamanlardan beri bu oyunun oynandığı görülmüştür. Öyle ki, Dede Korkut masallarında ve Divan-ı Lügat-it Türk’ te bile aşık oyunundan izler görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca geçmişte “aşık” kemiğinin çeşitli biçimleri olması nedeniyle zar olarak da kullanıldığı görülmüştür. Buna örnek olarak; savaşın kimin kazanacağını tahmin etmek için, herhangi bir anlaşmazlık çıktığında çözmek için veya düğün olan bir evde düğün masraflarını kız-erkek tarafından kimin ödeyeceğini belirlemek için de aşık atılması yapıldığı görülmüştür.

Oyun özellikleri bakımından çocukların devinışsel ve bilişsel özelliklerini geliştirmektedir. Akıl yürütme ve el-göz koordinasyonunun sağlanmasında çocukların gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla oyunun, Kazakistan’da yaygınlaştırma çalışmaları yapılmaktadır. Bu kapsamda kurslar açılmakta ve milli spor olan bu oyuna her geçen gün ilginin arttığı görülmektedir. Yarışma ve şampiyonalar düzenlenerek oyunun tanıtılması ve uluslar arasında yaygın hale getirme çalışmaları devam etmektedir. Kazakistan başta olmak üzere, Kırgızistan, Tacikistan, Moğolistan,

Tacikistan, Türkiye, Azerbaycan ve Rusya gibi ülkelerde de “aşık” oyunu oynanmakta ve yarışmalara bu ülkelerden de katılımcılar sağlanmaktadır.

Aşık oyunu: Oyun en az kişi kişiden başlar ve en çok 4-5 kişi arasında oynanır. Oyuna başlamak için 4-6-8 adet aşık ve bir adet de top gerekmektedir. Oyuna ilk önce kimin başlayacağını belirlemek için, oyuncular aşıkları el içerisine alır ve havaya atarlar. El üstünde en çok aşığı tutan oyuncu ilk olarak oynama hakkını kazanır. Daha sonra aşıklar karışık olarak yere atılır ve ilk önce yapılacak işlem bu rastgele atılan aşıkların düzeltilmesidir. Top havaya atılır ve yere düşürmeden tek tek aşıklar düzeltilir. Düzeltilen aşıklar yine aynı yöntemle yerden toplanır. İlk aşama bittikten sonra tekrar aşıklar yere atılır ve düzeltme yapılır. Bu kez yere atılan aşıklar ikişerli olarak, daha sonra üçerli, dörderli ve son olarakta hepsi birden yerden alınır. Bu süreç içerisinde oyuncu topu düşürür veya topu tutup aşıklardan birini alamazsa oyundan yanmış olur ve sırada ki oyuncuya sıra geçer.

“Aşık toplama ve düzenleme işlemi böylece bittikten sonra “El değmeden” oyunu gelir. Aşıklar toplanırken veya düzenlenirken elin yere değmemesi yerdeki aşıkların birbirleriyle temas etmemesi gerekir. “El üstü dürüst” oyununda aşıklar aynen toplanır. Ancak top atılırken el üstünde tutulur, sonra havaya atılır. “El üstü kepçe”de yine top tutulurken el kepçe şeklinde topu yandan tutar. Bu işlemler bittikten sonra aşıklar yine yerde düzeltilir, tek tek toplanır. Bu kez toplananlar yere konmayıp parmaklar arasına dizilir. Top yine atılır ve el aşıklarla birlikte yere vurulurken şu tekerlemeler söylenir. 1. Kes makas, ne kesersin?/ Ali, Vali/ Bir şeftali/ Bırak bari. 2. Yoğurtçu yoğurdun kaç?/ Elli/ Yirmi beşe verirsen alırım. 3. Tak tak, kim o?/ Bekçi baba!/ Ne istiyor? Para. Bunlardan başka aşıkları çevirme, değiştirme v.b oyunlar da vardır. Değiştirmede yıkık olan aşıklar düzeltilir, düzgün olanlar yıkılır. Değiştirme yine aynı şekilde. Son oyun ise “Köprü veya Çoban” adını alır. Aşıklar yere atılır. Hepsi olduğu yerde yıkık olanlar düzeltilir ve el köprü şekline sokulur. Amaç tek tek aşıkları köprü altından geçirmektir. (Topu atıp tutuncaya dek) Aşıklardan birisi çoban olur ki bunun köprüyü geçmeden önce ve geçtikten sonra diğer aşıklara temas etmemesi, köprü altından geçerken de köprüye sürtünmemesi gerekir. Çoban olan aşık en son olarak köprüyü geçer. Oyunun sonunda oyunu

tamamlayan aşıkları eli içine alır ve havaya atıp el üstünde kaç tane aşık tuttuysa o kadar sayısı olur” (Bozbay, 2013, s, 157).

4. BÖLÜM

4.1. Kazak Türklerinin Evlenme Törenleri, Adet ve İnanmaları

Kazak Türkleri soy ve atalarını bilmeye büyük önem verir ve bu konuda çok titiz davranırlar. Şecerelerini, bireylere küçük yaşlardan itibaren öğretmek ailenin görevlerinden birisidir. Özellikle “yedi atasını bilmeyen öksüzlüğün işareti” sayılmış, evlilik ilişkilerinde de yedi göbekten akrabalık bağı bulunan kişilerin evlenmeleri münasip görülmemiştir. Ayrıca yedi göbekten akrabalık bağı bulunan kişiler birbirlerine çok sadık olurlar. Kazak Türklerinde aile ilişkileri çok kuvvetlidir. Küçük yaşlardan itibaren kazandırılan ahlak ve aile bağı ömür boyu kişiler arasında ki insan ilişkilerini güçlendirir.

Kazak Türklerinde aile bağına önem verildiğinden insanın geçiş dönemi olarak kabul edilen evlilik özenle üzerinde durulan bir konudur. Bu yüzden Kazak Türklerinde akraba evliliği görülmez evlenilecek erkek ve kadının en az yedi ata akrabalıkları bulunmamalıdır. Her Kazak Türkü için evlilik öncesi, evlilik sonrası önemli aşamalardır. Bu aşamaların her adımında halkın kültürel dokusuyla alakalı örf ve adetler, gelenek ve görenekler önemle üzerinde durulan ve uygulama alanı geniş olan unsurlardır.

Kazak Türkleri, insanın doğumdan ölüme kadar geçirdiği tüm geçiş dönemlerinde geçmişten günümüze geleneksel yaşamını sürdürmeye çalıştığı görülmektedir.

4.2. Evlilik Öncesi

Yaşamış olan her toplum belli başlı kalıplaşmış davranışlar bırakmışlardır. Toplumların yaşayış tarzları, atalarından gördükleri bu davranışların çıkış kaynağıdır. Her milletin farklı farklı kültürleri olduğu gibi Kazak kültüründe de evlenme çeşitleri farklılık göstermektedir. Kazak Türklerinde ki başlıca evlenme çeşitleri ve özellikleri çok olmakla beraber halkın özellikle de adetlerini uygulama konusunda dikkat ettiği bilinmektedir.

Kazak Türklerinde evlilik öncesine dair şu hususlar önemlidir: Evlenmeden önce Kazak Türklerinde olmazsa olmaz evlenilecek kişinin ahlaklı ve aile yapısıdır (K.K.21). Eskiden ailelerin istediği kişiyi kızı ve oğlu kabul ederdi günümüzde bu durum devam etmekle birlikte daha çok gençlerin istediği kişi ile evlenmesi ön plana çıkmıştır (K.K.35).

4.2.1. Evlenmemiş Kız ve Erkeklerin Kısmetlerini Açma Uygulamaları

Kazak Türklerinde evlenmek isteyen fakat kısmeti açılmayan gençler için birtakım inanışların etkisi ile uygulamaların yapıldığı görülmektedir.

Konuyla ilgili kaynak kişilerin görüşleri şu şekildedir: Erkeklerde ve kadınlarda kısmet açmakla ilgili geçmişten gelen geleneksel anlayış hakimdir. Geleneksel anlayıştan gelen inanışa göre kısmetini açmak isteyen kişiler imam yoluyla kendilerine dua okuturlar. İmanın okumuş olduğu duaların kısmeti açacağına inanılır. Kendisi dışında herhangi bir yiyecek ya da içecekde okutabilir. Okunan içecek veya yiyecek yiyilip içildikten sonra da kısmetin açılacağına inanılır (K.K.10).

Düğünlerde kız tarafında gelin tarafından verilen eşyaların kısmet açacağına dair inanış hakimdir. Türbe, cami gibi kutsal sayılan yerlere gidilerek okunulan duaların ve isteklerin de kısmet açacağına inanılır. Kısmeti açılacak olan kişi eğer duaları kabul olur da hayırlı bir nasip bulursa bir adak adayarak şükranlarını sunmalıdır (K.K.16).

4.2.2. Evlenilecek Kız ve Erkekte Aranacak Özellikler

Kazak Türklerinde yeni kurulacak yuva için eş seçimi çok büyük önem kazanmaktadır. Özellikle son yıllarda artan boşanmalardan dolayı eş seçiminde titiz davranmak gerektiği anlaşılmıştır.

Konuyla ilgili kaynak kişilerin görüşleri şu şekildedir: Öncelikle erkekte de kadında da bulunması gereken önemli özellik güzel bir ahlak ve dinine bağlı bir kişi olmasıdır. Erkekler özellikle becerikli, namuslu, terbiyeli, akıllı, evine, gelenek ve göreneklerine bağlı kızları, kızlar ise cesur ve korkusuz, Kazak deyişiyle “*sekiz kırılı, bir sırlı*” yani yetenekli ve her iş elinden gelen, işine ve mesleğine bağlı olan erkeği isterler (K.K.14).

Evlenecek çiftler arasında ki fikir uyumuda oldukça önemlidir. İki tarafında dürüst evine bağlı birbirlerine saygılı olması gerekir. Peygamber efendimiz (a.s.); “Kadınların sırf güzellikleri için nikahlanmayınız, çünkü onların güzellikleri onları tehlikeye atabilir. Sadece malları için de nikahlanmayınız. Çünkü mallar onları azdırabilir. Dindar olanı nikahlayın. Şüphesiz, burnunun bir kısmı kesik, kulağı delik ve teni siyah dindar bir cariye, dindar olmayan bir kadından daha hayırlıdır” diye buyurmuştur. Bundan dolayı erkeklerde kadınlar da güzellik ve mal gibi geçici ve maddi olanakları arka planda tutmalıdırlar (K.K.10).

4.2.3. Evlenme Çağının Başlangıcı Kız ve Erkeklerde Hangi Yaştır?

Gelişen dünya şartları ve yaşam koşulları neticesinde, adli evlenme yaşı 18 dir. İstisnai durumlarda bu yaş hakim kararıyla 16 olabilir. Kazak Türklerinde geçmişten günümüze evlilik yaşının halk anlayışında değiştiği ve küçük yaş evliliklerin tercih edildiği önemli bir husustur.

Kazak Türklerinde kız ve erkeklerin evlenme çağına dair görüşler şu şekildedir: Eskiden evlenme yaşı kızlarda ve erkeklerde 13 idi. İslami kaynaklara göre ise evlenme yaşı tam olarak belirtilmemekle beraber, aileyi idare edecek akıl çağına gelmesi yeterli görülmekteydi (K.K.17). Kazak Türklerinin geleneğinde erkek çocukları için on üç yaş ergenlik çağı sayılır. Bu nedenle atalarımız oğlanları için kız isteyip dünür olup evlendirmişlerdir. Mesela Abay atamız 17 yaşındayken baba olmuş, yengeleri çocuğu olduğunu söylemeye geldiklerinde, atamız bir yere saklanarak ağlamış “Baba olmak istemiyorum” diyerek böyle genç yaşta baba olmak istemediğini dile getirmiştir. Bu onun erken yaşından baba olduğundan utanmasıdır (K.K.1).

4.2.4. Elçi Gönderme Geleneği

Kazak Türklerinin geleneklerine göre erkek tarafından bir kişinin kız tarafına gönderilmesine elçi gönderme denir. Gönderilecek elçi köyün en çok sevilen, örf adetini iyi bilen, güler yüzlü ve konuşmasını iyi bilen birisi seçilerek gönderilir. Elçinin amacı kız tarafının ebevyenlerine dünürlerini tanıtmak, onlar hakkında bilgi vermek ve aralarını iyi yapmaktır. Bu işlemlerden sonra dünürlerin geleceği zamanı belirleyerek o tarihte erkek tarafının kız tarafına gelmesini sağlamaktır.

Konuyla ilgili şu görüşler dikkat çekicidir; Elçi gidecek olan kişi köyden gitmeden önce pantolonunun paçalarında değişiklik yapar. Paçalarının birisini içeri doğru çevirir diğerini ise tam tersi yönde çevirir. Bu onun elçi gideceğinin göstergesidir. Kız tarafıda elçi geldiğini böyle anlamaktadır (K.K.27). Elçi giden kişi eve gittikten sonra gelin adayına “ Yavrum yukarıya döşek döşe” diye emir eder. Böyle demesi onun bu eve dünür olarak geldiğinin göstergesidir. Elçi yukarı tarafa oturduktan sonra kendisini tanıtarak konuyu açar ve sohbete başlar. Kız tarafı elçiye yiyecek ve içecek ikram eder, iyi bir şekilde ağırlamaya çalışırlar. Elçi giden kişi kız tarafının ‘üki’ takılacak zamanı belli etmelerini rica eder. Kız tarafı da akrabalarını toplayarak kendilerine en uygun günü belirleyerek elçiye söylerler. Bu aşamadan sonra hazırlıklar yapılır (K.K.15).

4.2.4.1. Şege Şapan ve Kamçı İade Etme

Kazak Türklerinde eskiden uygulandığı bilinen “şege şapan” ve “kamçı iade etme” gelenekleri dikkat çekicidir: “Şege şapan” özel hediyedir. Karşılıklı anlaşmadan sonra dünürler saygı işareti olarak birbirlerine hediye verirler. Kızın babası damadının ailesinin güvenip gönderdiği elçiye şenlik şapan (şege şapan) giydirir. Elçinin üstünde yeni şapan gören karşılamaya çıkan köy kadınları şeker para dağıtır (şaşu).

“Kamçı iade etme”, elçi giden kişi ilk gittiğinde yanında kamçı götürür ve eve girdikten sonra evin yüksek yerine kamçıyı asar erkek tarafı eve gelip kızı resmi olarak istemeye gelinceye kadar kamçı asıldığı yerde kalır. Bu eve gelen misafirlerin evin kızının dünürü olmak isteyen birisinin olduğunu belli etmek içindir. Kamçıyı gören kişiler eğer dünürlük niyeti varsa kamçıyı gördükten sonra bu niyetlerinden vazgeçmektedirler. Asılan kamçıdan sonra erkek tarafı bir yıl içerisinde gelip kızı istemek zorundadır. Eğer o vakit içerisinde kızı resmi olarak istemeye gelmezlerse kamçı geri iade edilir. Emanetinizi geri iade ediyoruz diyerek elçiye kamçı iade edilir. Verilen kamçının anlamı ise suçun erkek tarafında olduğunu belirtmektir. Kızın da artık başının bağlı olmadığını ve yeni kısmetlerinin gelebileceğinin göstergesidir (K.K.2).

Bir başka adet te “Üki (baykuş, baykuş tüyü)”dür: Üki (baykuş) en eski zamanlardan beri Kazak Türklerinin dünya görüşünde kutsal kuş olarak sayılır. Baykuşun tüyü güzellik için takılır aynı zamanda onun kutsal bir özelliğinin olduğuna inanılır. Baykuşu, halk maskot olarak kabul etmiş ve baykuşa çok değer verir. Bu kutsal kuşun kendilerini şeytandan koruduğuna inanılır. Kızlar ve erkekler baykuşun tüyünü şapkalarına takmayı gelenek haline getirmişlerdir. Çoğunlukla baykuşun tüyü kızların takkesine ve saukelesine takılır. Aynı zamanda Kazak Türk halkının yiğitlerinin içinde de baykuşun tüyünü takıp farklılaşmak isteyenlerin de olduğu bilinmektedir. Baykuş tüyünü takan gelinin kötü ruhlara karşı kalesinin korunacağına inanılır. Kutsal kuşun tüylerinde bulunan ince lekelerin arapçaya benzer olması nedeniyle hocalar bu kabartmayı Kuran’ın gizli yazılmış olan versiyonu olarak algıladılar. Gelin uğurlanırken baykuş tüyü ile son kez süslendirilerek saukelede takılır ondan sonra kimeşek giydirilir. Ayrıca, kariyerlerinde başarılı olmak isteyen şairler, şarkıcılar, jiraular şapkalarına ya da dombıralarına baykuşun tüyünü takarlar. Beşikteki bebeğin baş tarafına baykuş tüyü asılır çünkü anne günlük işleri ile ilgilendiğinde bebek yalnız

kaldığında eve girmek isteyen yılan, akrep gibi zehirli böcekler ile haşaratlar baykuşun tüyünden korkup yaklaşamazlar diye inanılır

Üki takmak genç kızın artık ait olduğu yere ve var olduğunu göstermek için kullanılır. Kız istendikten sonra dünürlerin iletişimleri önemlidir. Eski geleneğimiz olan üki takmak yavaş yavaş kaldırıldı ve günümüzde ükü takmak yerine altın küpe takmaya başlanıldı (K.K.19).

4.2.5. Kız Görme Adeti (Kız Köru)

Kız Köru, eşleştirmenin bileşenlerinden biri olan Kazak Türklerinin önemli bir geleneğidir. Kız görmeye bazen kız seçmek de denilir. Kız görmeye önceden haber verilerek aracı ile gidilir. Buna görücü üsülü adı verilir (Altınkaynak, 2013 s.238).

Konuyla ilgili eskiden uygulanan şu gelenek dikkat çekicidir; Eski geleneklere göre adı sanı bilinen aileler ya da sadece yetenekli delikanlıların (jigit) evlenmek için kız baktıkları bilinirdi. Uzak köyde evlenme yaşında olan iyi ve güzel bir kızın var olduğu duyulunca delikanlı, arkadaşları ile kızı görmeye yola çıkarmış. Kazak Türklerin “Kızdı kim körmeidi, kımızdı kim işpeidi” diyen halk atasözü delikanlılara kız bakmaya yol açarmış. Kız bakmaya gelenleri kimse engellemez aksine coşkuyla karşılamış. Köyün erginleşen batır kızı “kızı görececek oğlanı biz görelim” diye ortaya çıkarıp yetenekleriyle yarışmış. Onlarda oğlanı deneyip kendi fikirlerini açıkça söyleyip bir birlerini deneyen oğlanla kız atışmaya katılmış ondan sonra birbirini beğenen çiftler sözlenip ve oğlan tarafı dünür göndermiş. Tabi ki Kazak Türklerinin geleneğinde “kız seçmek” “kız görmek” her zaman olmamıştır. Bu geleneği daha çok isimleri belli olan ailelerin çocuklarının yaptığı bilinmektedir (K.K.2).

4.2.6. Kız İsteme(Kız Aytıru)

Kazak Türklerinde erkeğin evlenmesi ebeveynler için her zaman telaşlı bir andır. Oğul, ergenlik dönemine girmeden önce gelecek gelini seçerler. Saygılı, dürüst, düzgün aileden bakmak önemli bir adettir bu yüzden kız istemede kız ve erkeğin hem bireysel özellikleri hem de ailevi özellikleri evliliğin temel taşı olarak kabul edilmektedir.

Kız istemede bazı hususlara özellikle dikkat edildiği görülmektedir: Eğer kızın ailesinde genetik olan kötü bir hastalık varsa o kızı istemekten vazgeçerler (K.K.19).

Aile kendilerine layık olduklarını düşündükleri aileye çocuklarının geleceğini konuşmak için özel günü belirtip dünür olmak isteklerini bildirirler (K.K.16).

Kazak Türklerinin kültüründe kız istemenin birkaç türü vardır. Bunların en önemlileri ailenin istediği kızın istenmesi ya da kız ve erkeğin birbirini severek anlaşarak kabul etmesidir. Ayrıca çocuklar (erkek ve kız) küçükse hatta henüz doğmadıysa ve aileler gelecekte dünür olmayı kabul ederse demek ki aileler birbirlerini çok iyi tanıyorlar ve uzun zamandır arkadaşlar anlayışı da vardır (K.K.18).

Kız istemeye gelenler: “Sizde-kuu, bizde-sungur, ildirmeye gelmişiz”,-diye ipucu vermeye başlar. Onun şiir tür nüshası “Kambar batır” destanında kız istemeye geldiğinde Kelmembetin sözü:

Көтерсең менің назымды:	Kóterseñ meniń nazymdy:
Саусағы алтын сұңқарға	Saýsaǵy altyn suńqarǵa
Ілдірейін деп келдім	İldireiın dep keldim
Көлдегі үйрек, қазыңды-ай.	Kóldegi úirek, qazyńdy-ay.
Алтайы қызыл түлкіңе	Altaıy qyzyl túlkińe
Қосайын деп ойлап ем	Qosayın dep oılap em
Құмай жүйрік тазымды-ай	Qumay júirik tazymdy-ay

(Batırlar jırı, 1987 s.24)

4.2.6.1. Bel Kuda

Kazak Türklerin de çok eski evlendirme geleneklerinden birisidir. İki yakın arkadaşın aynı dönemde eşlerinin hamile olması ve doğacak olan çocukların cinsiyetlerine göre çocuklarını evlendireceklerini söylerler. Böylece birbirlerine söz verirler. Daha sonra tahmin edilen gibi çocukların birinin kız diğerinin erkek olması durumunda söz verildiği gibi çocuklar evlendirilir. Bu adete “Bel Kuda” (beşik kertmesi) adı verilir. Bu durum çocukların sözlendiklerinin delilidir. Çocuklar bu durumdan habersiz nişanlanmış olurlar. Belli bir yaşa geldikten sonrada bu söz tutulur ve çift evlendirilir (K.K.15).

4.2.6.2. Karsı Kuda

Kazak Türklerinde bir başka kız isteme adeti de “karsı kuda (kızların değiş tokuşu)” dır. Başlık parasından dolayı bazı ailelerin de maddi durumu kötü olduğunda aileler

arasında adir de olsa kızların değiş tokuşunun olduğu görülür. Bu durumdan dolayı aileler oğullarını ya da kızlarını karşı aileden değiş tokuş yaparak evlendirirler. Karşı tarafta ki aile bu durumu kabul ederse evlilik gerçekleşir bu uygulamaya bir nevi takas us l  evlilik de denilir (K.K.21).

4.2.6.2.1. Tabaldırık Attar

Kazak Türklerinde bir başka kız isteme adeti de “tabaldırık attar” (dünürlerin kapıdan geçmesi)’ dir. Kazak Türlerinin geleneğine göre önceden d n rl ğe gelen kişiler hemen içeri alınmaz kız tarafında evde bulunan kadınlar, dünür olmaya gelen kişileri ev önünde karşılar ve önüne geçerler. Tabaldırık attar, yani eşik (kapı) hakkını vermeden eve giremeyeceklerini söylerler. D n r olmaya gelen kişilerde yanında getirdikleri hediye ya da parayı vererek bu geleneği yerine getirirler (K.K.29).

4.2.6.3.  l tiri

Kazak Türklerinde kız isteme esnasında yapılan geleneklerinden birisi de “ l tiri” geleneğidir.  l tiri,  l  ve diri diye iki kelimenin birleşmesinden çıkmıştır.  l  razı olmadan diri razı olmaz inanışı vardır. Kızı istemeye gidildiğinde “ l tiri” geleneğini uygulamak için kız isteme törenine özellikle koyun getirilmesi adettir.  l diri için getirilen koyun kesilip yemek yapılır ve gelen misafirlere ikram edilir. D n rl r yemek öncesi hem ölünün bulunduğu alana hem de dirilerin bulunduğu alana dönüp ant içerler (K.K.19).

4.2.6.4. Bata Ayak

Kız istemede bir diğer adet de “bata ayak” adettir. İki taraf razı olduktan sonra oğlanın babası kız tarafına gelip “bata ayak” yapar. Bazı yerlerde bu adete “sırğa tagu” derler. Genel olarak Kazakistan’ın bütün bölgelerinde sırğa tagu derler. Kızı görmeye giden erkek tarafı kıza küpe takar. D n rc ler geldiğinde kızın annesi dua okur ve koyun keser. Bu törende iki taraf düğün günün belirtip, başlık hakkında anlaşırlar. Bu uygulamaya “bata kelisu-batalasu” denilir. Bata, hayır dua demektir bu hayır dua, Kazak Türklerinin en eski ve önemli geleneklerinden birisidir. Batanın iki türü vardır: birincisi kesme bata yapmak, yani kaç hayvan, düğün zamanı, hasar boyutu vb. İkincisi de verimsiz bata, yani hayvan sayısı, mülk sayısı nakledilmeyecektir. Duruma vakite

göre belirlenir. İsimleri ülke tarafından bilinen zengin insanların dönürlüğünde “bas jaqsı”, “ayak jaqsı” diyen iri ve değerli hediyelikler olur. “Bas jaqsıya” botasıyla deve, kulanla at, pahalı kalın giysiler (mont, kürk), altın ve gümüş takılar götürülür. “Orta jaqsıya” en iyi deve ya da attır. Ayrıca “ayak jaqsıya” at, inek, koyun vb de götürülür. Konuyla ilgili Kazak Türk halk atasözlerinden biri şöyledir;

Жаңбырменен жер көгерер,	Yağmurla toprak güzelleşir,
Батаменен ел көгерер.	Dua ile halk güzelleşir.

Genellikle hayır duası şiir şeklinde söylenir. Geleneğimize göre bu duayı büyükler söylerler. Hayır duası aşağıdaki durumlarda söylenir:

- Çocuk dünyaya geldiğinde ve isim seçildiğinde
- Bebek yürümeye başladığında
- İlk kez ata bindiğinde
- Çocuk okula gittiğinde
- Dönürlük sırasında
- Betaşar (gelinin yüzün açmak) töreninde
- Öğlen kişiye
- Düğün başlamadan önce
- Tarla toplamadan önce
- Duşmanlarla savaşmadan önce
- Uzun yola çıkmadan önce vb (K.K.23).

4.2.7. Başlık (Kalınmal)

Başlık, evlenecek erkeğin ya da ailesinin kız tarafına, çoğu kez kızın babasına verdiği eşya, büyükbaş hayvan veya nakit paradır. Bu doğrudan nakit para olabildiği gibi, paraya çevrilebilecek başka değerli eşyalarda olabilmektedir. Kazak Türkleri, başlığa “kalınmal” derler. Bu geleneğe, toplumlarda kızın ailesinde ortaya çıkacak iş gücü kaybının bir tür bedelini karşılamak amacıyla başvurulur. Ancak kız ailesi de kendi evladı için birçok çeyiz hazırlamakta bunun maddi değeri hemen hemen alınan başlığa yaklaşmaktadır. Ayrıca kızın annesine, emek verip büyüüttüğü ahlaklı bir şekilde yetiştirdiği için anneye süt hakkı verilmelidir. Bu hak para ya da hayvan olarak

verilebilir. Miktarı 1-7 deve şeklindedir. “Süt akı” günümüzde de vardır ve para olarak verilmektedir. Damat, karısının babasına bir hayvan verir buna “Jigit Tüye” (yiğit deve) denir.

Kazak Türklerinde baldız başlığı (baldız kalın) adeti dikkat çekicidir: Evlenecek olan kızın kız kardeşine başlık verilir. Gelin evlenmeden önce erken ölürse ve başlık ödenmişse (genellikle başlık önceden ödenir) damat ölen kızın kız kardeşini eşi olarak alabilir. Damat gelinle gizli buluşurlarsa (urın baru-gizli randevular düzenlemek) ve gelinin kız kardeşi olmazsa ödenen başlığının yarısı geri verilir. Eğer damat, gelinle görüşmelere çıkıp ve onun ölümünden sonra kız kardeşi ile evlenirse (baldız) o zaman damatın başlık ödemesi şart. Bu duruma baldız kalın derler. Damat gelini ziyaret etmediyse “baldız kalın” ödenmez (K.K.28).

4.2.8. Dünür Olmak (Kuda Tüsü)

Kazak Türklerinde evlilikte dünür olmak önemlidir çünkü sadece evlenecek olan gençlerin ilişkilerinin iyi olması yetmez ailelerin de birbirleri ile dünürcülük dedikleri güçlü ilişkiler yumağını kurması gerekir.

Kazak Türklerinde dünürcülük ilişkisi ile ilgili görüşler şu şekildedir: Ergenlik çağına gelen kızlar farklı renkte, genelde kırmızı tülbent giydirilir. Küçük yaşlardan itibaren özellikle kız çocuklarının giyim kuşamlarına oldukça dikkat edilir. Bekar olduğu kıyafetinden anlaşılan kızı görücüler beğendiği zaman düşüncelerini kızın anne ve babasına herhangi bir yolla bildirirler. Erkek, kızı beğenirse kızı istemek için anne ve babasını gönderir (K.K.20).

Kazak Türklerinde dünürlük adeti olarak “töstik kaktau” önemlidir. “Gelineye kadar misafir utanır geldikten sonra da ev sahibi utanır” atasözü vardır. Bir koyun kesilir ve hemen hızlı pişsin diye koyunun döşünden yemek yapılır. Kız evine gelen dünürlerin çok iyi ağırlanmasına özen gösterilir. Özellikle yemek yedirme kısmında çok cömert davranılır. Dünürlerin ağızları boş bırakılmaz ve sürekli bir şeyler yedirilip içirilir (K.K.17). Bir diğer dünürlük adeti de “*kyit (kuim)*” dir: Kyit, Kazak Türklerinin kültürünü yansıtan kültürel bir hediyedir. Bu hediyeler maddi değeri yüksek oldukça pahalı (kürk, altın yüzük, altın bilezik, kumaş vb) hediyelerdir. Kazak Türklerinde dünürcülüğün en önemli işareti kyitdir. Bu karşılıklı hediyeleşme Kazak Türklerinde kyit geleneği olarak uygulanır. En değerli kyiti dünürler arasında damadın babası

vermelidir diğerk kişiler akrabalık derecesine göre kyit alırlar. Zengin ailelerde damadın babasına at sürüsü hatta çok sayıda şapan da hediye edilir (K.K.22).

4.2.8.1. Kuyruk Bauır

Kazak Türklerinde kuyruk bauır (Құйрық-бауыр) adeti de önemli bir dünürcülük adetidir: Kuyruk bauır, kuyruk yağı ile karaciğerle yapılarak ikram edilen bir yemek türüdür. Kazak Türklerin de “bauır” sadece ciğer, iç organı değil aynı zamanda akrabalık, kardeşlik anlamında gelir. Kazak Türklerinin dünür olmalarının eski sembolüdür. Bu vesileyle insanlar, dünürlere, “kuyruk yağ ile karaciğeri yediniz, dünür olduğunuzu söylediniz” derler. Bu söz akrabalık oluşumunun simgesi olmuştur. Yani “Kuyruk bauır” dünürlüğün yasal sembolüdür denilebilir. Yeni gelen dünürlere sofraya geçmeden önce dilimlenmiş kuyruk yağı ile ciğer servis edilir. İkramı ilk olarak iki tarafın ana dünürleri alırlar ondan sonra sırayla akrabaları alırlar bu her iki tarafın akrabalık vaadinde bulunduğunu gösterir. Bu gelenek şu andan itibaren kuyruk yağ ile ciğer gibi yakın olduk, yani akraba dost olduk anlamına gelir. Bu ikramı alanlar asla verdikleri sözlerini, yeminlerini ihlal etmemelidir. Yoksa yemini bozan tarafa “lanet” olacağına inanılır. Kuyruk bauır, sözleşmenin ve sadakatin bozulmamasının garantisidir. Sofrada toplanan misafirlere kuyruk bayırı sadece kadınlar getirir “Ciğer kadar yakın ve yağ gibi lezzetli olun” diye dileklerini bildirip ikram ederler. Eskiden iki tarafın birisi küs olup yeminini bozduğu zaman, kadı soruyormuş siz kuyruk bauır yediniz mi? diye. Onun bir özel anlamı vardır. Eğer dünürler arasında bir kavga ya da kırgınlık ortaya çıkarsa, böyle bir hatırlatmadan sonra birbirlerini affederler: “Biz birbirimize kyurık bauır yediren dünürler, bir aile değil miyiz” sözlerini her zaman hatırlarlar. Günümüzde bu gelenek düğün töreninin ayini olarak kalmıştır (K.K.24).

Kazak Türklerinde dünürcülük önemlidir bu yüzden dünürlerin oynadıkları çeşitli oyunlar (kuda tartar) vardır. Belirtildiği gibi, dünürler ile ilgili gelenekler ve görenekler çoktur. Eğlence sırasında bazen ilginç bir geleneğe denk geliyoruz, buna “kuda tartar”(dünür alayı) denilmektedir: Köyün kadınları (onların arasında genç delikanlılarda olabilir) dünürlere çeşitli hileler yapar. Ziyafet verilir sonrasında dünürler muhabbet tadını çıkarırken, kadınlar koşarak içeriye gelip “kuda taratar” talep ederler. Dünürü boğanın üstüne ters bindirir, köyün içinde gezdirirler dünür oturduğu yerdeyken diğerk kişiler ona belli etmeden elbisesini oturduğu yere dikerler. Dünürün iki

ayağını arkadan bağlar, ayağının diğer ucunu da ağaç tepesine bağlar ya da kadın gibi süslerler. Dünürler böyle durumlara düşmemek için kadınlara küçük hediyelerle ödeme yapmalıdır. Özellikle dünürlerin küsmemesi ve alınmaması önemlidir. Bu nedenle, dünürlük töreni eğlenceli ve şaşırtıcı bir performansa dönüşür (K.K.25).

Kazak Türklerinin düğünlerinin hiçbiri mizah ve eğlence olmadan olmaz. Kuyruk bauır ayininde kadınlar kendileri şarkı söyleyerek yemeği ikram ederler. Bugünkü düğünlerde şarkıyı şarkıcılar söylerler ya da şarkıyı açarlar. Şarkıların türleri şimdi modern bir pop melodisi veya milli müzikle yapılmıştır. Günümüzde Kuyruk bauır şarkısı bölgelere göre farklılık göstermektedir. Çoğunlukla eşit olarak yürütülen seçenekler vardır. Ünlü etnograf, bilim adamı Sait Kenjeahmetulu “Kazak halkının gelenekleri ve görenekleri” adlı kitabında, Orynbasar Kanapiyakzy tarafından gerçekleştirilen bu şarkının bir versiyonunu veriyor. Bu şarkının orijinal bir versiyon olduğunu söylüyor .

Orynbasar Kanapiyakzy’un şarkısı şöyledir:

Құда, құда дейсің-ау, әй	Quda, quda deisiñ-aý, áı
Құйрық-баур жейсің-ау, әй	Quiryq-baýr jeisiñ-aý, áı
Құйрық-бауыр жемесең,	Quiryq-baýyr jemeseñ,
Несіне құда дейсің-ау, әй.	Nesine quda deisiñ-aý, áı.
Үлкен құда бас құда	Úlken quda bas quda
Кіші құда жас құда	Kishi quda jas quda
Құйрық-бауыр әкелдім,	Quiryq-baýyr ákeldim,
Ауызыңды аш құда.	Aýyzyñdy ash quda.
Үлкен құда ардақты-ай,	Úlken quda ardaqty-aı,
Кіші құда салмақты-ай	Kishi quda salmaqty-aı
Құйрық-бауыр асатам,	Quiryq-baýyr asatam,
Тістеп алма бармақты-ай.	Tistep alma barmaqty-aı.
Үлкен құда әнекей-ау,	Úlken quda ánekeı-aý,
Кіші құда мінекей-ау.	Kishi quda minekeı-aý.
Құйрық-бауыр асаттым,	Quiryq-baýyr asattym,
Кәделерің кәнеке-ау.	Kádeleriñ káneke-aý.

(<https://e-history.kz/ru/publications/view/3777>)

4.2.9. Urın Toy Geleneği

Kazak Türklerinde Urın Toy geleneği dikkat çekicidir. Oğlanın babası merasimleri geçtikten sonra ve başlık parasının bir kısmını öder. Daha sonra müstakbel geliniyle oğlunu görüştürmek ister. Bundan dolayı dünüründen izin aldıktan sonra damatla beraber yanında 3-5 arkadaşı gelin evine doğru yola çıkarlar. Yanlarında süslerle donatılmış koyun götürülür. Koyunun üstünde heybe bulunmaktadır. Bu heybenin içerisinde kumaşlar giysiler ve hediyeler olur. Damadın geleceğini duyan kız tarafı, kız evine yaklaşan damat ve arkadaşlarını karşılar. Damat adayı eve girdikten sonra getirdiği çeşitli hediyeleri takdim eder. Akşam olduğunda damat adayının arkadaşları bir eğlence düzenler. Gece yarısına kadar şarkı söyleyip milli oyunlar oynarlar. Ertesi gün türküler ve maniler söylendikten sonra, güreş, at yarışları düzenlenir ve “kızkaçar” oyunu gibi milli oyunlar oynanır. Urın toyun üçüncü gününde, damat adayıyla daha yakından tanışmak amacıyla kızın akrabalarından biri bütün gençleri çağırıp misafir eder. Urın toy bitiminde damat adayı ve arkadaşları memnun bir şekilde adetlere göre uğurlanırlar. Kızın babası damat adayına bir hızlı at, beraberindeki arkadaşlarına da değerli armağanlar verir ayrıca damat ve arkadaşlarının getirmiş oldukları heybeleri çeşitli hediye ve eşyalarla doldururlar. Urın toydan sonra damat adayı kayın baba evine rahatça gelip, nişanlısı ile görüşebilir.

4.2.10. Kız Kaçırma

Geleneksel evlenme biçimlerinden birisi de “kız kaçırma” yoluyla evlenmektir. Eğer gençler birbirleri ile anlaşmışlar ise, ailesi vermediği zamanlarda kaçma-kaçırılma olayı ile de karşılaşmaktadır (Altınkaynak, 2019 s.151). Kız istekli ve gönüllü olmasına rağmen kızın ailesi erkeği istememesi durumunda oğlan kız ile anlaşarak kızı kaçıır. Kaçırdıktan sonra bilinmeyen kimsenin bilmediği bir yere götürür. Bu olayı duyan kızın ailesi, akrabaları kızgınlık ve öfke içine düşerler. Kısa bir süre geçtikten sonra ortalık durulur ve sinirler yatışır. Erkek tarafı aile büyüklerinden bir heyet oluşturur bu heyet kız evine gidip özür diler ve ara bulmaya çalışarak erkek tarafıyla barıştırır. Kız kaçırma olayı Kazakistan’ın güneyinde yaygın olmakla birlikte kuzey kesimlerinde bu olay fazla görülmemektedir.

Kız kaçırma olayında aile kızmasın diye kız kendi rızasıyla gittiğini belirten bir mektup yazar. Bu mektubu da elçiler kız evine götürerek kızın kendi isteğiyle geldiğini belirtip iki aile arasında barış sağlamış olurlar (K.K28).

4.3. Evlenme Sırası

Kazak Türklerinde birkaç evlilik çeşidi görmek mümkündür. Özellikle de geçmişle günümüz göz önüne alındığında evlilik biçiminde değişiklik görünmektedir. Eskiden görücü usulü evliliğin yerini gençlerin severek dedikleri karşılıklı anlaşma yoluyla yaptıkları evlilik ön plandadır denilebilir.

4.3.1. Evlenme Biçimleri

4.3.1.1. Görücü Usulü ile Evlenme

Geçmişten günümüze gelen evlenme usüllerinden biriside görücü usulü yöntemiyle evlenmedir. Bu evlenme biçiminde ailelerin doğrudan söz hakkına sahip oldukları evlenme biçimidir. Bu evlilik biçiminde daha önce birbirlerini görmeyen kız ve erkeğin aileleri, bir yol bularak bu iki kişiyi bir araya getirmek ister. Bu kişiler tanışıp birbirlerini beğendikten sonra anne ve babanın da rızasıyla evlilik gerçekleşir. Aile kız ya da erkeği seçerken çok titiz davranır. Erkek ya da kızın tüm özellikleri araştırılır. Özellikle bu usulde aile bireyleri kız ya da erkek tarafını daha önceden tanıyordur. Soy ve aile bağlarına bakılarak layık görüldüğü takdirde görücü gidilip evlilik gerçekleştirilmeye çalışılır. Birbirlerini beğenmek kadar beğenmemekte hoş karşılanır ve birbirlerini beğenmezlerse evlilik gerçekleşmez.

4.3.1.2. Severek Evlenme

Geçmişte az görülen fakat günümüzde en çok tercih edilen ve ailelerin görüşlerine başvurmakla beraber son sözün tamamen gençlerde olduğu bilinen bir evlilik biçimidir. Kazak Türklerinde daha önce belirttiğimiz gibi aile çok önemlidir ve aile olmanın ilk adımı sayılan evliliğin hüsrarla sonuçlanmaması için aileler söz haklarını evlenecek olan gençlere verirler.

4.3.1.3. Leviratus Geleneği

Leviratus geleneği Türk aile yapısı incelendiğinde bir tür zorunluluktur. Ölen kardeşlerinin ailesine bakmakla yükümlü diğer kardeşler, dul kadını ve çocuklarını beslemek ve büyütmek zorundaydı. Yaşayan kardeşler hemen onları kendi ailelerine katarlar ve onlara sahip çıkarlardı (Ögel 1979: 164). Türklerde leviratusun gayesi, Türk topluluklarında dul kalan kadınları çaresiz bırakmamak ve onları himayeleri altına almak ve onların hayatını teminat altına almaktır (Köymen 1973: 20; Kafesoğlu, 1993: 294). Levirat geleneğiyle dul kalan kadınların aile bütünlüğü içerisinde tutulması ailenin ortak mülkünün parçalanmasının da önüne geçmekte idi. Böylece ortak mülkiyet anlayışı töredeki bu evlilik biçimiyle korunmuş olmaktadır.

4.3.2. Söz Kesme Toyu (Kuda Tusu Toyu)

Kız isteme faslı bittikten sonra oğlanın anne ve babası, amcası, dayısı ve yakın akrabaları bir araya gelirler. Daha sonra söz kesme toyuna kimle ne şekilde gideceklerine dair fikir alış verişinde bulunurlar. Baş dünür olarak gelenek ve görenekleri iyi bilen konuşması düzgün ve akıcı olan ikna kabiliyeti yüksek bir kişi baş dünürü olarak seçilir. Gelen dünürler kız evi tarafından karşılanıp ağırlanır. Misafirlere baurşak (pişi), şelpek, kurut, şeker gibi yiyeceklerden oluşan sofraya kurulur. Biraz sohbetten ve günlük konuşmadan sonra ziyaretin sebebi olan asıl mevzuya geçilir. Söz kesme görevini üzerine almış olan şahıs “güvey yüz yıllık, dünür bin yıllık, sizinle dünür olup, söz kesimi için geldik” der. Kız tarafı resmen razı olduğunu bildirir. Oğlan tarafı da kız tarafına getirdiği büyük ve değerli hediyeleri takdim eder.

Söz kesme esnasında geleneklerden biri de ciğerle beraber koyun kuyruğunun yenmesidir. Kuyruk ile ciğer parça parça kesildikten sonra tabaklara doldurulur. Doldurulan tabaklar baş dünürlerin önüne getirildikten sonra önce dünürlere yedirilir daha sonra ise kendileri yerler. Dilekler dilendikten sonra koyun kanı üzerine yemin edilir. Böylece söz kesme merasimi yapılmış olur. Merasim sonrası kız evi, gelen misafirlere çeşitli hediyeler verir. En değerli hediye oğlanın babasına, ikinci hediye yaşça büyük birisine, üçüncü hediye ise heyetin diğer üyelerine verilir (K.K.28).

Söz kesmeden sonra “oğlan evini görme toyu (esik tör körsetu toyu)” geleneği önemlidir. Oğlan tarafı kız evini gidip gördükten sonra oğlan tarafında kız evini davet eder. Bu davetin amacı, kız tarafına oğlan tarafının akrabalarını, memleketini, evlerini

ve mal mülklerini tanıtmaktır. Burada kız evinde yapılan düğün töreniyle hemen hemen aynıları tekrarlanır. Erkek tarafı cömertliklerini göstermek için daha çok eli bol davranır. Toy bitimine yakın erkek tarafı başlık varsa başlığın bir kısmını verir ve çeşitli hediyelerde sunarak kız tarafını memnun etmeye çalışır (K.K.34).

4.3.3. Kız Uğurlama Düğünü (Kız Uzatı Toyı)

Kız ve erkek tarafı bütün merasimi bitirip yerine getirdikten sonra kızın akrabaları toplanıp kızı uğurlama düğünü hazırlığına girerler. Düğüne iki üç gün kala güvey, sağdıç ve birkaç kişi ile birlikte süt hakkını, düğünde kesilecek hayvanları, dağıtılacak armağanları ve çeşitli eşyalar da alarak kız evine getirir. Oğlan merasimlerle birlikte görkemli bir şekilde karşılanır.

Düğün başlamadan önce düğün sahibi etrafta ne kadar tanıdık ve akraba varsa davetiye gönderilerek düğüne davet edilir. Düğün kalabalık eğlenceli ve güzel geçmesi için etrafta bulunan şarkıcı, ozan gibi eğlence unsuru sayılacak kişilerde düğüne getirilir. Düğünde dağıtılacak yemekler özenle pişirilir ve hizmet edecek kişiler özenle seçilir ve güler yüzlü olmalarına dikkat edilir. Gelen misafirler özenle ağırlanır ve memnun olmaları sağlanır.

Düğün esnasında damat ve gelin düğünün yapıldığı alanda ortaya çıkartılır. Gelinin yengesi damat ve gelinin yanına gelerek bileklerini tutar ve beyaz bir örtü damadın ve gelinin bileklerini sarar. Bu sırada iyi dileklerini ve niyetlerini söyler. Bu geleneğin anlamı şudur. Gelin ve damadın hayatları boyunca birbirlerinin ellerinin tutması, geleceklerinin bembeyaz ve temiz olması, zor günlerinde bile birbirlerinin elini bırakmasınlar niyeti ile yapılmaktadır.

Uğurlama düğünü bittikten sonra komşu ve akrabaları kız evine davet edilir, kızın el emeği olarak özenle hazırladığı işlemeleri, dantelleri, örgülerle birlikte, yatak takımları, halıları, kilimler, kapacak vs. hepsi çeyiz olarak sergilenir. Bütün bu çeyiz eşyaları keçeyle sarılıp, sandıkta saklanır ve gelinle birlikte koca evine taşınır. Kız tarafı, çeyiz alan oğlan evi ve akrabalarına deve, at, hediye edip, şapan giyer.

4.3.3.1. Saukele Giydirmek Geleneği (Saukele Kigizu)

Saukele, anneden kıza nesilden nesile verilir. Geline saukeleyi saygılı ve değerli sayılan bir kadın giydirir ve aynı zamanda bu kadına damat pahalı bir hediye alır. Bu geleneğin

ismine “Saukele kigizu” (saukele-gelinin başlığı, kigizu-giydirmek) denilir. Saukele kigizu geleneği özel bir yere sahiptir. Törene iki tarafın dünürleri davet edilir. Tatlı dağıtılır, hayır duası edilir ve saukele için “baygazı” (para) verilmektedir.

Saukele; kızın uğurlama düğününde giydiği başlığının adıdır. Adından anlaşıldığı gibi saukele: sau-güneşli, güzel, kele-kafa anlamlarına gelmektedir. Üzerine konulan değerli mücevherler, taşlar gelinin toplumdaki ekonomik durumuna göre değişir. Saukele üretimi en yetenekli ustalar tarafından yapılır. Kuyumcular, saukeleyi zerger döküm, damgalı veya damgalı metal parçalayarak yaparlar. Normalde bir saukele bir yıl süreyle yapılı çünkü büyük emek, özen, sabır ve çaba gösterilir.

Yüksek konik şapka, (yaklaşık 70 cm) yakut, inci, mercan ve “saukele” nin zenginliğini vurgulayan diğer değerli taşlarla işlenmiştir. Pahalı kadife, velur vb. kumaşlardan dikilir. Saukele kenarları tüylü vizon, tilki ile süslenir; küçük boncuklar, saçaklar, süslemeler ile nakış; çeşitli küçük altın ve gümüş paralar ile süslemeler yapılır. Saukelenin tepesi her zaman "uki" yile (baykuş tüylerinden kabarık bir demet) ile süslenmektedir.

Saukele, sadece kadın kıyafetleri arasında en pahalı başlık değil, aynı zamanda yeni bir yaşamın başlangıcının sembolü olarak da hizmet eder. Bu, bir kızın kaygısız hayatı ile yeni bir aile hayatının başlangıcı arasındaki anıyı ifade etmektedir.

Saukele tüm Kazak Türklerinde bulunan şapkalar gibi yüksek bir anlamsal statüye sahiptir. Bu nedenle büyük bir ikonik yüküdür. Örneğin "kutsal hayat ağacı", "koyun boynuzları" ve malzemelerin kendileri gibi süs resimleri taşır.

Gümüşün koruyucu bir güce sahip olduğu düşünülmektedir (özellikle ok şeklindeki gümüş kolyeler saukele'nin bir dizi alt kısmını oluşturuyor). Taşların büyümlü işlevi yaygın olarak bilinir: mercan bozulmadan ve nazardan, incilerden, belm'den, carnelian'dan, refah ve neşenin sembolü olduğu düşünülür ve kötülüklerden korunulacağına inanılır.

4.3.3.2. Kız Uğurlama Düğününde Şarkı Söyleme Geleneği

Kazak Türklerinde kız uğurlama düğününde (Kız uzatu toyı) “Au-jar”, “Sınsu” ve “Koştasu” (veda etmesi) söylemek bir adet halini almıştır. Au-jar adeti şu şekildedir: Uğurlanan kızın “sınsu”, “koştasu” milli ahlakın güzel örneklerinden birisidir. Kendi yuvasından, doğduğu yerinden, toprağından ayrılıp, bam başka eve, yeni bir hayata

başlamak kolay değildir. Yetenekli ve eğitilmiş Kazak Türk halkı bütün bunları ustalıkları ile ağlayarak şiir ve türkü türünde birleştirebilmişlerdir. Kız ağlayarak herkesle veda etse bile o kederin değil, gurbetin işaretidir. Bu esnada iyi dilekler, dostluk, yeni baht yolunda iyi niyet temennisinde bulunulur. Au-jar şarkısının sözleri güzel olur onun içinde “au-jar”, “au-au”, “bike-au”, “uki-au” diye de söylenebilir.

4.3.3.2.1. Düğün başlar (Toy bastar)

Ayrıca düğün şarkıları tür doğası sadece ritüel doğasını tanımlamaz. O sadece onun ana kurucularından biridir. Yani, folklor, ana özellikleri arasında şiirsel özellikler olan bir kelime sanatı olarak halk mirası alanı olarak bilinir.

Kazak Türk halkbilimcilerinin yapılan çalışmalarında düğün şarkı geleneğinin farklı anlattılar. İlk olarak Muhtar Áyezov tarafından “Qyz uzatý ústindegi salt óleńderi” (Kız uğurlama törenindeki geleneksel şarkılar) diye gruplandırılmıştır. Kenjebaev, Ýahatov, Ybraev ise “Úılený salt óleńderi” (Geleneksel düğün şarkıları) diye adlandırmışlardır (Uahatov B, 1974 s.193).

“Her işin başlangıcı organizatörü olduğu gibi, her geleneğin törenin de başlangıcısı organizatörü vardır. Eski zamanlarda bu gelenekleri şamanlar rahipler yapmıştır. Ancak folklor esas olarak günlük yaşamında uzaklaşmaya ve sanatsal olmaya başladıkları andan itibaren düğün töreni düzenleyicisinden doğası da değişti. Düğün başlamaya aşık ozanlar özel davet edilirdi. Demek toy başlar şarkısı gelenek şarkılara (jar-jar, sinsu vb.) göre daha sonra ortaya çıkmıştır ve geleneksel içerikten daha fazla sanatsallık vardır. İçeriğinde ve sanatsal doğasında geleneksel formüllerden daha şarkıyı serbest söylemekle yeni kullanımlar ve telif hakkı imzalar geçerlidir. Çünkü toy bstarın genel içerik yapısı bilinmesine rağmen herkes yeteneklerinden dolayı kendilerine göre söylerlerdi. O yüzden düğün sahipleri kendi onurların arttırmak amacıyla ünlü ozan aşıkları davet ederlermiş. Öyle bir aşıklardan sonra herkesin ağzında o toy bastarı şarkısı olurmuş. Örneğin toy bastar hakkında ilk bilimsel görüş yapan Ahmet Baytursynov “Kete Şerniyaz şairin Baymağambet sultanın kızı Akıl Kanıkeydin düğünün başladığını” örneğin getirdi” (Baytursynov A, 1989, s. 251).

Ассалаумағалайкум, жиылған топ,
Бұл тойға тағдыр айдап келіппіз деп.
Болыпты жұрт көрмеген бір ұлы той,
Таң қалып қарағандай жер менен көк,
Тойыңды баста десе бастайтұғын,
Бергенше біздер бастап саспайтұғын.
Сұрасаң, арғы атамды қол бастаған,
өлең түгіл жауыңнан қашпайтұғын

Assalaýmaǵalaıkým, jıylǵan top,
Bul toıǵa taǵdyr aıdap kelippiz dóp.
Bolypty jurt kórmegen bir uly toı,
Tań qalyp qaraǵandaı jer menen kók,
Toıyńdy basta dese bastaituǵyn,
Bergenshe bizder bastap saspaituǵyn.
Surasań, arǵy atamdy qol bastaǵan,
óleń túgil jaýyńnan qashpaituǵyn

Бұл тойды кім бастайды мен тұрғанда,
Аузымда алақұйын жел тұрғанда.
Бұл тойды алдыменен біз бастаймыз,
Жол қайда шұқанаққа көл тұрғанда
herkese selam vererek kendisin tanıtır.

Bul toıdy kim bastaidy men turǵanda,
Aýzymda alaquıyn jel turǵanda.
Bul toıdy aldymenen biz bastaimyz,
Jol qaıda shuqanaqqa kól turǵanda –diye

(İslmjanoǵlu K. 1996, s.46).

Белгілі бұл қазаққа тілдің желі,
Той екен жұрт жиналған мерекелі.
Сәрсенбі—сәтті күні той жасапсыз,
Тойыңыз тойға ұлассын берекелі
dügünün kutlu olmasını dileyerek devamını uǵurlanıp gitmek üzere olan kızı övmeye
başlar:

Belgili bul qazaqqa tildin jeli,
Toı eken jurt jinalǵan merekali.
Sársenbi—sátti kúni toı jasapsyz,
Toıyńyz toıǵa ulassyn berekeli -diye,

Түймедей басың сұлу домаланған,
Жібектей шашың майда шұбаланған...
Мөлдіреп екі көзің тұнжырайды,
Суреттей қойған жасап мірғарадан.

Túimedeı basyń sulý domalanǵan,
Jibekteı shashyń maıda shubalanǵan...
Móldirep eki kóziń tunjyraidy,
Sýretteı qoıǵan jasap mirǵaradan.

Айнадай екі бетің жарқырайды,
Айындай он бесінде қорғалаған.
Таудағы сен бір жатқан қызыл түлкі,

Aınadaı eki betiń jarqyraidy,
Aıyndaı on besinde qorǵalaǵan.
Taýdaǵy sen bir jatqan qyzyl túlki,

Ізіңе талай жандар қақпан құрған.

İziñe talai jandar qaqqan qurğan.

(İslmjanoğlu K. 1996, s.50).

4.3.3.2.2. Sınsu

Sınsu şarkısı, gelin, baba evinden koca evine götürülürken, akrabalarıyla ve anne babasıyla vedalaşır. Bu sırada söylenen türküye “korüs-sınsu” denir. Sınsu-Kazak Türklerinde kızın evinden giderken söylenen şarkısıdır. Bu kızın evinden gitmeden önce ülkesiyle, akrabalarıyla, arkadaşlarıyla ve doğum yeri ile veda etmesi anlamına gelir.

Düğün törenlerinde neşe ve eğlence içerisinde sevinç ile hüznün vardır. Mesela el düğüne toplanıp eğlenirken uğurlanacak olan kız sınsu söyleyip arkadaşları anne babası ve akrabalarıyla vedalaşır.

Kazak Türk folklor biliminde Sınsu ayrı bir tür olarak sınıflanmasını ve ilk araştırma yapan Muhtar Auezov’tır. “Edebiyat tarihi” adlı çalışmasında “Koştasu-Tanısu” (Veda-Tanışma) diye nitelendirse, Saken Seyfulin “Sınsıma” diye adlandırdı. Son zaman araştırmalarında “Sınsu” terimi sık kullanılmaktadır.

Ünlü bilim adamı B.Uahatov monografik çalışmasında “Sınsu” terimini kullanarak araştırmalar yaptı. “Sınsu; uğurlanıp giden kızın doğup büyüdüğü toprağıyla, köyü, akrabaları, anne babası, arkadaşlarıyla veda etmesidir” (Uahatov, 1974, s.193).

Kayırjan kajı Makin “Saltındı sakta, dasturindi daripte” adlı kitabında sınsıma şarkısı şu şekildedir:

СЫҢСЫМА

Заманым өтті басымнан,

Дәуренім өтті басымнан.

Бұл не деген іс болды?

Көлінен кеткен құс болдым-

Бұлғақтап жүрген заманым,

Қандай да жерге түс болдым!?

Ата-анам елі дәулетім,-

SYŇSYMA

Zamanym ótti basymnan,

Dáýrenim ótti basymnan.

Bul ne degen is boldy?

Kólinen ketken qus boldym-

Bulğaqtap júrgen zamanym,

Qandai da jerge tús boldym!?

Ata-anam eli dáýletim,-

Мен жұртыма жау ма едім?
Жатжұрттық болып кеткен соң,
Кетер-ау бастан сәулетім!

Men jurtyma jaý ma edim?
Jatjurttyq bolyp ketken soń,
Keter-aý bastan sáýletim!

(Kayırjan, 2009, s.43).

СЫҢСУ

Алтын да менің босағам,
Аттап бір шығам деп пе едім ...
Күміс те менің босағам,

SYŇSÝ

Altyn da meniń bosaǵam,
Attap bir shyǵam dep pe edim...
Kúmis te meniń bosaǵam,

Күніреніп шығам деп пе едім?
Қарағай ма екен, тал ма екен,
Талдан да биік бар ма екен?
Үйде бір жүріп, түзде өлген,

Kúńirenip shyǵam dep pe edim?
Qaraǵai ma eken, tal ma eken,
Taldan da biik bar ma eken?
Úide bir júrip, túzde ólgen,

Қыздан да мұңлық бар ма екен?
Қалайы сандық кілтім-ау,
Жылама дейсің, жұртым-ау,

Qyzdan da muńlyq bar ma eken?
Qalaıy sandyq kiltim-aý,
Jylama deisiń, jurтым-aý,

Жыламай қайтіп шыдайын,
Барасың қалып, жұртым-ау!
Тоғайға құрған тұзағым,
Үйім ғой менің ұжмағым.
Ұжмағым демей не дейін,
Қайран қалды-ау оң жағым.
Қайран ауылым қалады-ау,
Қарасам көзім талады-ау!
Өлпештеген ел-жұртым,
Жылай да жылай барам-ау!
Бұлақтап жүрген заманым,
Білмей де қалдым өтерін.

Jylamaı qaitip shydayın,
Barasyń qalyp, jurтым-aý!
Toǵaıǵa qurǵan tuzaǵym,
Úiim ǵoi meniń ujmaǵym.
Ujmaǵym demeı ne deın,
Qairan qaldy-aý oń jaǵym.
Qairan aýylym qalady-aý,
Qarasam kózim talady-aý!
Álpeshtegen el-jurтым,
Jylai da jylai baram-aý!
Bulǵaqtap júrgen zamanym,
Bilmeı de qaldym óterin.

Малға мені сатқандай,	Malğa meni satqandaı,
Мен жұртыма жау ма едім?	Men jurtyma jaý ma edim?
Жат жұрттық болып кеткен соң,	Jat jurttyq bolyp ketken soń,
Қетер-ау бастан сәулетім.	Qeter-aý bastan sáýletim.
Дәуренім менің өткен соң,	Dáýrenim meniń ótken soń,
Естіле жүрер дейсіз бе,	Estile júrer deısiz be,
Не болып жүрген хабарым,	Ne bolyp júrgen habarym,
Заманым қиын болар-ау,	Zamanym qıyn bolar-aý,
Көкірекке қайғы толар-ау!	Kókirekke qaıgy tolar-aý!
Сапамен жүзім солар-ау!..	Sapamen júzim solar-aý!..

(Nusipokasulu ve Japarulu, 2011:27)

СЫҢСУ

Ақ отауым тіккен жер майдан болсын,
 Ақ жүзімді көрерге айнама болсын.
 Кісі әкесі кісіге әке дейді,
 Айналайын әкемдей қайдан болсын?!
 Ақ ат мініп боз атқа жеттім, әке,
 Көп көргенің мен болсам кеттім, әке.
 Тоғыз қабат торқа екен сіздің үйіңіз,
 Торғай басым сыймастай кеттім, әке.
 Шымылдықтың етегін серпісін шешем,
 Көздің жасын аямай төксін шешем.
 Көздің жасын аямай төге жүріп,
 Бір міндеттен құтылдық дерсің, шешем.
 Серпе сал шымылдығын, көрсін әкем,
 Қол қылып, көздің жасын төксін әкем.
 Жылайық өксіп-өксіп өп-өтірік,
 Құтылдым бір міндеттен дерсің, әкем.
 Қолымда сақинам бар, бармақ-бармақ,
 Сәукеле басқа түссе ауыр салмақ.
 Басымды балапапдай малға сатып,

SYŇSÝ

Aq otaýym tikken jer maıdan bolsyn,
 Aq júzimdi kórerge aınam bolsyn.
 Kisi ákesi kisige áke deidi
 Aınalayıń ákemdeı qaidan bolsyn?!
 Aq at minip boz atqa jettim, áke,
 Kóp kórgeniń men bolsam kettim, áke.
 Toǵyz qabat torqa eken sizdiń úińiz,
 Torǵaı basym sıymastai kettim, áke.
 Shymyldyqtyń etegin serpisin sheshem,
 Kózdiń jasyń aıamaı tóksin sheshem.
 Kózdiń jasyń aıamaı tóge júrip,
 Bir mindetten qutyldyq dersin, sheshem.
 Serpe sal shymyldygyn, kórsin ákem,
 Qól qylyp, kózdiń jasyń tóksin ákem.
 Jylayıq óksip-óksip óp-ótirik,
 Qutyldym bir mindetten dersin, ákem.
 Qolymda saqınam bar, barmaq-barmaq,
 Sáýkele basqa tússe aýyr salmaq.
 Basymdy balapapdaı malǵa satyp,

Бар ма екен өз әкеңдей жаһил қалмақ.	Bar ma eken óz ákeńdei jahıl qalmaq.
Салмайды қоян жатақ құм болмаса,	Salmaidy qoıan jataq qum bolmasa,
Жақтырмайды қызды әке ұл болмаса.	Jaqtyрмаidy qyzdy áke ul bolmasa.
Кетеді бергеніне құл да болса,	Ketedi bergenine qul da bolsa,
Айтсайшы бермеймін деп тым болмаса.	Aıtsaıshy bermeımin dep tym bolmasa.

4.3.3.2.3. Jar-Jar.

Düğün törenlerinde söylenen en eski şarkılarının biri ve araştırmanın nesnesi haline gelen temel türlerden birisidir. Günümüzde bulunan Jar-Jar türküsünün asıl nüshasını antolojisini V.V.Radlov tarafından araştırılıp Türk halklarının ünlü folklor eserlerinin üçüncü cildinde yayınlanmıştır. (Radloff V, 1870, s.14). Kurbangali Halitoğlu'nun "Tauarih Hamsa" adlı eserinde Jar-Jar türküsü hakkında daha fazla bilgi bulunmaktadır (Kurbangali, 1992, s.304). Ondan sonra bilim adamı, müzikolog Taliğa Bekhojina Kazakistan'ın her bölgesine giderek topladığı bilgileri yeni nüshalarla tamamlamıştır. Jar-Jar türküsünün ilk bilimsel araştırmacı Ahmet Baytursinov: "Jar-Jar; kız uğurlama evde kızı avutmak için söylenen şarkıdır. Jar-Jarı iki taraflı olarak başlanarak sonra bir taraflı olarak söylenir. Öyle olmasının nedeni avutmacının sözleri cevaplandırılmasıdır. Ondan sonra avutma kızın yakınlarına olmaktadır. İki taraflı olduğu avutmacı taraf erkek tarafı karşı taraf ise kızlar olarak söylenmesidir" diye yorumlamıştır (Baytursinov A, 1989, s.252).

"Jar-Jar" teriminin ilk bilimsel kullanıcısı Ahmet Baytursinov'tır. Kazakistan'ın bazı bölgelerinde "jar-jar" kelimesinin yerine "üki-au", "sılkım-au", "ay-au", "jurtım-au" gibi kelimeleri kullanmaktadır (Baytursinov A, 1989, s.252).

АУЖАР

Аужар басы, ендеше, аужар басы,
Аужарменен құрылды қыздың жасы.
Он бес жаста біреуге малға беріп,
Етегімді толтырды көздің жасы.
А-ей, қайран ауылым, ой-ай!
Ақ шәйнекке су құйсам жылымайды,

АҰЖАР

Aўjar basy, endeshe, aўjar basy,
Aўjarменен quryldy qyzdyń jasy.
On bes jasta bireўge malǵa berip,
Etegimdi tolytyrды kózdiń jasy.
A-eı, qairan aýylym, oi-ai!
Aq sháinekke sú quısam jylymaidy,

Өгей емес, өз анам жыламайды.,	Ógei emes, óz anam jylamaıdy.,
Жыламаған анамды жылатайын,	Jylamağan anamdy jylataıyn,
Неден көңілі қалды екен сұратайын.	Neden kónili qaldy eken surataıyn.
А-ей, қайран ауылым-ай!	A-eı, qairan áylym-aı!
Не тәтті, дүниеде тарлау тәтті,	Ne tátti, dúniede tarlaý tátti,
Тарлау деген жылқының еті тәтті.	Tarlaý degen jylqynyń eti tátti.
Әке менен шешенің діні қатты,	Áke menen shesheniń dini qatty,
Өз баласын жылатып малға сатты.	Óz balasyn jylatyp malğa satty.
А-ей, қайран ауылым-ай!	A-eı, qairan áylym-aı!
Ақ отауым тіккен жер ойран болсын,	Aq otaýym tikken jer oıran bolsyn,
Ақ жүзімді көруге айнам болсын.	Aq júzimdi kórýge aınam bolsyn.
Ол жақта қайын енем бар деп жүр ғой,	Ol jaqta qayın enem bar dep júr ғой,
Аялаған анамдай қайдан болсып.	Aıalağan anamdaı qaidan bolsyp.
А-ей, қайран ауылым-а й!	A-eı, qairan áylym-a ı!

4.3.3.2.4. Koştasu

Koştasu (veda etme), uғurlanan kız kendi evinden gider önce ailesi ve yakın akrabaları ile koştasu jırın söyler. Hoşçakal, sağ salim olun canlarım, diye kardeşleri ile veda eder. Burda “jıl aynalıp kelgenşe (yıl dönüp gelinceye kadar)” diyen sözlerin manası anlamı vardır. Çünkü geleneğe göre giden kız bir yıl olmadan evine gelemez. Gittiğin yere “tastai batıp, suday sinmek” için, gittiği yeri artık kendi evi gibi görmesi için kendisin hala misafir görmemesi için öyle veda edilir. Kazak Türklerinin bu felsefesinde elbette derin anlam vardır genç ailenin yuvası sağlam olsun, huzurlu olsun istenmektedir. Koştasu Kazak Türk halkının kardeş sevgisinin, şarkıcılığını, yurtseverliğini ve onurunu yeteneklerini yansıtan sanatsal ve seçkin geleneksel adetlerinden biridir. Daha sonra Koştasu jırınanı kızın yengeleri ile arkadaşları seslendirir.

Kayırjan kajı Makin “Saltındı sakta, dasturindi daripte” adlı kitabında “koştasu” şarkısı şu şekildedir:

Жылама бикем, жылама,	Jylama bıkem, jylama,
Көзіңнің жасын бұлама.	Kózińniń jasyn bulama.
Ұл болып тусаң әуелден.	Ul bolyp týsań áýelden.

Сені мұндай қыла ма?

Seni mundaı qyla ma?

(Kairjan, 2009, s.41).

ҚОШТАСУ

Шешесінің қызымен қоштасуы

Қарағым-ай, Халқыңа қалаулы бол!

Еліңе елеулі бол!

Ертемен ерте тұрарсың,

Түндігіңді ашарсың,

Сиырыңды сауарсың,

Малыңды өріске айдарсың,

Самаурыныңды қоярсың,

Сүтімді сонда ақтарсың,

Қарағым-ай, не айтайын,

Енді жат жұрттық болғансын.

Інісінің апасымен қоштасуы

Сылдыр-сылдыр қамысқа

Сырғаң түсті, жар-жар-ау!

Сырғаң түскен жерінен

Тарғақ ұшты, жар-жар-ау!

Апам үшін қабырғам

Қайысады, жар-жар-ау!

Апам үшін қайыспай,

Қалай болар, жар-жар-ау!

Қайыр қош боп тұрарсың,

Жан бауырым, жар-жар-ау!

Жеңгесінің қоштасуы

Сылдыр-сылдыр қамысқа

Сырғаң түсті, жар-жар-ау!

Сырғаң түскен жерлердеп

Тарғақ ұшты, жар-жар-ау!

QOSHTASY

Sheshesiniń qyzyмен qoshtasýy

Qaraǵym-aı, Halqyńa qalaýly bol!

Elińe eleýli bol!

Ertemen erte turarsyń,

Túndigińdi asharsyń,

Sıryńdy saýarsyń,

Malyńdy óriske aıdarsyń,

Samaýrynyńdy qoiarsyń,

Sútimdi sonda aqtarsyń,

Qaraǵym-aı, ne aıtaiyn,

Endi jat jurttıq bolǵansyn.

İnisiniń apasymen qoshtasýy

Syldyr-syldyr qamysqa

Syrǵań tústi, jar-jar-aý!

Syrǵań túsken jerinen

Tarǵaq ushty, jar-jar-aý!

Apam ushin qabyrǵam

Qaiysady, jar-jar-aý!

Apam úshin qaiyspai,

Qalaı bolar, jar-jar-aý!

Qaiyr qosh bop turarsyń,

Jan baýyrym, jar-jar-aý!

Jeńgesiniń qoshtasýy

Syldyr-syldyr qamysqa

Syrǵań tústi, jar-jar-aý!

Syrǵań túsken jerlerdep

Tarǵaq ushty, jar-jar-aý!

Сырласпаған жат елге
Бикеш кетіп барады-ау!
Қолымдағы бикешім —
Қос жүзігім, жар-жар-ау!
Қос жүзігім қолымда
Майысады, жар-жар-ау!
Сеп кеткенге қабырғам
Қайысады, жар-жар-ау!
Қош-есен бол, бикешім!

Syrласпаған jat elge
Bıkesh ketip barady-aý!
Qolymdaǵy bıkeshim —
Qos júzigim, jar-jar-aý!
Qos júzigim qolymda
Maıysady, jar-jar-aý!
Sep ketkenge qabyrǵam
Qaıysady, jar-jar-aý!
Qosh-esen bol, bıkeshim!

(<https://qazbrand.info/all/1360/yz-zatu-tojyny-nderi-sy-su-ajym-a/>)

4.2.3.3.5. Avutma ve Nasihat

Kazak Türklerinde evlenecek olan kız uğurlanacağı zaman bir yandan avutulur bir yandan da nasihat edilir. Bu durum halk arasında “avutma ve nasihat” adeti olarak bilinir. Avutma ve nasihatın bir düzende kendine ait anlamı vardır. Herkesin yolu bu... Önceden peygamberimiz de kızını uğurlamıştır. Ağlama! Kendi eline gidiyorsun, kendini kötü hissetme! Büyüklere saygılı ol, kocanı iyi karşıla, sana kötü söz gelemesin, kaynana ve kayınpederine hizmet et, kendi yuvan olsun, çocukların olsun diye kız avutulur ve neşe vermek için söylenir.

Kayırjan kajı Makin “Saltındı sakta, dasturindi daripte” adlı kitabında “avutma ve nasihat” şarkısı şu şekildedir:

Әкең сенің ойлайды,-
«Отырған балама қиын» деп,
Сен ойлайсың «барсам» деп
«Үйге тұлға болсам» деп,
Шашпа жиған бұйымын.
Күйеуің келсе бір жақтан,
Оңай қып тұр қиынын.
Шарифаттың белгісін
Білсең жақсы үлгісін.

Ákeń seniń oılaıdy,-
«Otyrǵan balama qıyn» dep,
Sen oılaısyń «barsam» dep
«Úıge tulǵa bolsam» dep,
Shashpa jıǵan buıymyn.
Kúıeyiń kelse bir jaqtan,
Ońaı qyp tur qıynyn.
Sharıfattyń belgisin
Bilseń jaqsy úlgisin

(Кайыржан, 2009, s.44).

Қара суды жағалай қаз барады,
 Анасынан айырылып қыз барады.
 Қара суға қан күйсаң, ағар- кетер,
 Жат кісіге қыз берсең, алар-кетер!
 - Жылама, бикем, жылама,
 Көзіңнің жасын бұлама!
 Ұл боп тусаң әуелден
 Сені мұндай қыла ма?!
 Бүркендіріп қоя ма,
 Көздің жасын бояма,
 Біз бермейік десек те,
 Мал бергенін қоя ма?!
 Ол кеңеске кірмессің,
 Тұр десек те, тұрмассың,
 Өзіңе билік тиген соң ,
 Жұртыңа тұлға болмассың!
 Сен жылайсың: «Үйім!» - деп,
 «Жиғаным- қызыл бұйым!» - деп.
 Өкең сенің ойлайды:
 «Отырғаны балам қиын!»-деп.
 Сен ойлайсың: «Барсам!» - деп,
 «Бір үйге тұлға болсам!» - деп.
 «Өз алдыма мал салып,
 Адамшылық құрсам!» - деп.
 «Жас отауға кірсем!» - деп,
 «Барша манат кісем!» - деп,
 Тілеуің бекем алдыңда:
 «Әлдилеп бала сүйсем!» - деп,
 Сәрсенбі күні тойыңыз,
 Құтты болсын тойыңыз,
 Тілеулі құтты тойыңда

Qara sýdy jaǵalaı qaz barady,
 Anasynan aıyrylyp qyz barady.
 Qara sýǵa qan kuısań, aǵar- keter,
 Jat kisige qyz berseń, alar-keter!
 - Jylama, bikem, jylama,
 Kózińniń jasyn bulama!
 Ul bop týsań áýelden
 Seni mundaı qyla ma?!
 Búrkendirip qoıa ma,
 Kózdiń jasyn boıama,
 Biz bermeiik desek te,
 Mal bergenin qoıa ma?!
 Ol keńeske kirmessiń,
 Tur desek te, turmassyń,
 Ózińe bilik tigen soń ,
 Jurtyńa tulǵa bolmassyń!
 Sen jylaisyń: «Úim!» - dep,
 «Jıǵanym- qyzyl buıym!» - dep.
 Ákeń seniń oılaıdy:
 «Otyrǵany balam qıyn!»-dep.
 Sen oılaisyń: «Barsam!» - dep,
 «Bir úige tulǵa bolsam!» - dep.
 «Óz aldyma mal salyp,
 Adamshylyq qursam!» - dep.
 «Jas otaýǵa kirsem!» - dep,
 «Barsha manat kısem!» - dep,
 Tileýiń bekem aldyńda:
 «Áldilep bala súısem!» - dep,
 Sársenbi kúni toıyńyz,
 Qutty bolsyn toıyńyz,
 Tileýli qutty toıyńda

Көп жылауды қойыңыз!
 Жыламай құлақ салыңыз,
 Бұл сөзіме наныңыз!
 Мен айтамын өсиет
 Тыңдап, ұғып алыңыз!
 Мұнан көшіп кетерсің,
 Шын еліңе жетерсің!
 Тең құрбың шықса алдыңнан,
 Ойнап, ойлап өтерсің.
 Тең құрбың келіп сөйлесер,
 Қалжыңдасып ойнасар,
 Жақсы-жаман екенінді
 Ойнаған болып барласар!
 Құрбың келсе, күлгейсің,
 Әдеппенен жүргейсің!
 Салмақпенен сөз сөйлеп,
 Жақсы жауап бергейсің!
 Бұл барғаннан барарсың.
 Ата-енеңе барарсың!
 Дүниесін құрметтеп,
 Қабағына қарарсың!
 Құлдай малын баққайсың,
 Күндей жұмыс қылғайсың!
 Ата-енеңе жаққайсың!
 Ата-енең айтар: «Келінім!» - деп,
 «Келінім жақсы елім!»-деп,
 «Бөтен жақ жат жұртына
 Жақсылығың білінер!» - деп.
 Қораңа бөліп мал берер,
 Алдыңа келіп дәм берер!
 Арқан есіп, жүн түтіп,
 Адамшылық құра бер!

Kóp jylaýdy qoiýyz!
 Jylamaı qulaq salýyz,
 Bul sózime nanyńyz!
 Men aıtamyn ósiet
 Tyńdap, úgyp alyńyz!
 Munan kóship ketersiń,
 Shyn elińe jetersiń!
 Teń qurbyń shyqsa aldyńnan,
 Oınap, oılap ótersiń.
 Teń kurbyń kelip sóleser,
 Qaljyńdasyp oınasar,
 Jaqsy-jaman ekenińdi
 Oınaǵan bolyp barlasar!
 Qurbyń kelse, kúlgeisiń,
 Ádeppenen júrgеisiń!
 Salmaqpenen sóz sóilep,
 Jaqsy jaýap bergeisiń!
 Bul bargannan bararsyń.
 Ata-eneńe bararsyń!
 Dúniesin qurmettep,
 Qabaǵyna qararsyń!
 Quldaı malyn baqqaisyń,
 Kúndeı jumys qylǵaisyń!
 Ata-eneńe jaqqaisyń!
 Ata-eneń aıtar: «Kelinim!» - dep,
 «Kelinim jaqsy elim!»-dep,
 «Bóten jaq jat jurtyna
 Jaqsylyǵyń biliner!» - dep.
 Qorańa bólip mal berer,
 Aldyńa kelip dám berer!
 Arqan esip, jún tútip,
 Adamshylyq qura ber!

Адам болсаң, өлмессің ,
 Еш жамандық көрмессің!
 Жақсы болсаң, білерсің!
 Жаман болсаң, білмессің!
 Күйеуіңді күтпейсің,
 Өз басын құрмет етпейсің!
 Қанша көңілің қалса да,
 Біріңе-бірің тұтпейсің (тұтпайсың)!
 Жыртық қылма киімін,
 Шашпа жиған бұйымын!
 Күйеуің келсе бір жақтан,
 Оңай қылып тұр қиынын!
 Біріңді-бірің құрметтеп
 Қызықпенен күнелтсең!
 Келістіріп дүниесін,
 Ақ сұңқардай түлетсең!
 Шариғаттың белгісін,
 Білсең жақсы үлгісін!
 Сөзге сынық қылдырмай,
 Күтсең жақсы құрбысын!
 Аз асыңды көп етсең,
 Көп асыңды көл етсең,

Бар асыңды даяр қып,
 Қонақты сыйлап жөнелтсең,
 «Мұнша қызмет қылды!»-деп,
 Күйеуің көңілі жай болар:
 «Малым адал болды!» - деп.
 Құл жұмсасаң, қорлама,
 Тіл алмаса, зорлама!
 Тәтті, дәмді асыңды
 Одан бөлек ұрлама!

Adam bolsań, ólmessiń ,
 Esh jamandyq kórmessiń!
 Jaqsy bolsań, bilersiń!
 Jaman bolsań, bilmessiń!
 Kúıeyińdi kútkesiń,
 Óz basyn qurmet etkeisiń!
 Qansha kóniliń qalsa da,
 Birińe-biriń tútpesiń (tutpaisyń)!
 Jyrtyq qylma kiimin,
 Shashpa jıǵan buıymyn!
 Kúıeyiń kelse bir jaqtan,
 Ońai qylyp tur qıynyn!
 Birińdi-biriń qurmettep
 Qyzyqpenen kúneltseń!
 Kelistirip dúnesin,
 Aq suńqardaı túletseń!
 Sharıǵattyń belgisin,
 Bilseń jaqsy úlgisin!
 Sózge synyq qyldyrmai,
 Kútsen jaqsy qurbysyn!
 Az asyńdy kóp etseń,
 Kóp asyńdy kól etseń,

Bar asyńdy daıar qyp,
 Qonaqty syılap jóneltseń,
 «Munsha qyzmet qyldy!»-dep,
 Kúıeyiń kónili jai bolар:
 «Malym adal boldy!» - dep.
 Kul jumsasań, qorlama,
 Til almasa, zorlama!
 Tátti, dámdi asyńdy
 Odan bólek urlama!

Құл жұмсасаң, ұрмаңыз,
 Оған қорлық қылмаңыз,
 Жетім хақын ойлаңыз!
 Бұл сөзіме наныңыз!
 Өзің сараң болмаңыз,
 Сараңдық атақ алмаңыз,
 Қонақ қонса үйіңе,
 Табағына шек-қарын салмаңыз!
 Жаман қатын белгісі:
 Әр неден жоқ үлгісі,
 Қатты болар ұйқысы,
 Шірік болар терісі.
 Жаман қатынның белгісі:
 Әр неден жоқ үлгісі,
 Сасық болар үй-іші,
 Одан жаман өз иісі,
 Еш келмейді келісі!
 Талқан түйіп, қиып берер,
 Қарны тойсын деп берер,
 От басылық боқтығын
 Төр алдына ап келер!
 Аяқ болар құмғаны,
 Қолын малып жуғаны.
 Үсті-басы боқ болар,
 Қас құдайдың ұрғаны!
 Шашы жүрер жалбаңдап,
 Балағы жүрер салбаңдап.
 Маңдайдан шашы бұрқырар,
 Екі емшегі салақтап!
 Ол - адамнан ұялмас,
 Өзінің дүниелігін жия алмас!
 Өзінің малын танымас,

Qul jumsasań, urmańyz,
 Óǵan qorlyq qylmańyz,
 Jetim haqyn oılańyz!
 Bul sózime nanyńyz!
 Óziń sarań bolmańyz,
 Sarańdyq ataq almańyz,
 Qonaq qonsa úiıne,
 Tabaǵyna shek-qaryn salmańyz!
 Jaman qatyn belgisi:
 Ár neden joq úlgisi,
 Qatty bolar uıqysy,
 Shirik bolar terisi.
 Jaman qatynnyń belgisi:
 Ár neden joq úlgisi,
 Sasyq bolar úi-ishi,
 Odan jaman óz iisi,
 Esh kelmeıdi kelisi!
 Talqan túııp, qıyp berer,
 Qarny toısyn dep berer,
 Ot basylyq boqtyǵyn
 Tór aldyna ap keler!
 Aıaq bolar qumǵany,
 Qolyn malyp júǵany.
 Ústi-basy boq bolar,
 Qas qudaıdyń urǵany!
 Shashy júrer jalbańdap,
 Balaǵy júrer salbańdap.
 Mańdaıdan shashy burqyrar,
 Eki emshegi salaqtap!
 Ol - adamnan uıalmas,
 Óziniń dúnieligin jıa almas!
 Óziniń malyn tanymas,

Қатын болып дәнемеге жарамас!
 Заманының азғаны,
 Аттап байтал озғаны,
 Некесізден хан тұрып,
 Қайран қазақ тозғаны!
 Сарғайып атқан сары таң
 Сәуле беріп көрінді.
 Оқыра жүген бурыл ат
 Тұсында сенің бүгілді.
 Мінгенде атың боз ала,
 Күйеуің жап-жас бозбала,
 Пайғамбар қызын ұзатқан,
 Солар бір салған жол ғана!
 Қыстай бір тіктің сыңсыма,
 Айтарым, жар-жар, сыңсыма!
 Әжептәуір бала едің,
 Обалың қырық бір жылқыға!
 Бұрынғы заманда «сыңсыма» -
 дейтін сарт қолы бір мата болушы еді,
 ұрғашылар көйлек киюші еді.
 Алдыңғы «сыңсыма» дегені - сол,
 соңғысы - «жылама» дегені.
 Күйеуің жүр күлімдеп,

Қолына тиіп жылқысы.
 Ата-енеге жақпайды
 Келіннің шайпау тілдісі.
 Ұзатпай сені кайтеді,
 Зылиқа, Зәуре-екі апаң
 Апаңның салған үлгісі!
 Мінгенде атың жиренше,

Qatyn bolyp dánemege jaramas!
 Zamanynyń azǵany,
 Attap baital ozǵany,
 Nekesizden han turyp,
 Qairan qazaq tozǵany!
 Sarǵayıp atqan sary tań
 Sáyle berip kórindi.
 Oqyra júgen býryl at
 Tusyńda seniń búgildi.
 Mingende atyń boz ala,
 Kúıeyiń jap-jas bozbala,
 Paıǵambar qyzyn uzatqan,
 Solar bir salǵan jol ǵana!
 Qystai bir tiktiń syńsıma,
 Aıtarym, jar-jar, syńsıma!
 Ájeptáýir bala ediń,
 Obalyń qyryq bir jylqyǵa!
 Buryńgy zamanda «syńsıma» -
 deitin sart qoly bir mata bolýshy edi,
 urǵashylar kóılek kiyshi edi.
 Aldyńgy «syńsıma» degeni - sol,
 sońǵysy - «jylama» degeni.
 Kúıeyiń júr kúlimdep,

Qolyna tiip jylqysy.
 Ata-enege jaqpaidy
 Kelinniń shaıpaý tildisi.
 Uzatpai seni kaitedi,
 Zylıqa, Záýre-eki apań
 Apańnyń salǵan úlgisi!
 Mingende atyń jirenshe,

Тықыршып тұрмас мінгенше,
 Шын ақылың кіргенше,
 Ақтайлақ шығар інгенше!
 Мінгенде атың боз ала,
 Күйеуің жап-жас бозбала,
 Тана бір моншақ тағарсың,
 Тұңғышың болсын қыз бала!
 Сәрсенбі күні той етер,
 Дүрілдеп, желдеп қой кетер,
 Сен кетсең, шешең жүдейді,
 Келіні келіп күнелтер!
 Әуеден ұшқан сонадай
 Саялы жерге қонады.
 Артыңда сіңілің жоқ болса,
 Шешеңе қиын болады!
 Мінгенде атың алады,
 Теңселе басып барады .
 Жыламай аттан, бикем-ай,
 Апарып шешең салады!
 Мінгенде атың алады,
 Тең құрбың мұнда қалады.
 Жыламай аттан, бикем-ай,
 Жаз бір, күз бір барады!
 Мінгенде атың теңбіл көк,
 Тең құрбың қалды мұнда кеп.
 Орамал берсең, барша бер,
 Мақтайды сені мына көп.
 Есіктің алды құмдақ-ты,
 Құмдақтан қоян зымырапты.
 Атасы басқа жау жеңге
 Отауға салып тыңдапты.
 Есіктің алды тастақ-ты,

Tyqyrshyp turmas mingenshe,
 Shyn aqylyń kirgenshe,
 Aqtailaq shyǵar ingenshe!
 Mingende atyń boz ala,
 Kúıeyiń jap-jas bozbala,
 Tana bir monshaq taǵarsyń,
 Tuńǵyshyń bolsyn qyz bala!
 Sársenbi kúni toi eter,
 Dúrildep, jeldep qoi keter,
 Sen ketseń, shesheń júdeidi,
 Kelini kelip kúnelter!
 Áýeden ushqan sonadaı
 Saıaly jerge qonady.
 Artyńda sińiliń joq bolsa,
 Shesheńe qıyn bolady!
 Mingende atyń alady,
 Teńsele basyp barady .
 Jylamaı attan, bıkem-aı,
 Aparyp shesheń saladı!
 Mingende atyń alady,
 Teń qurbyń munda kalady.
 Jylamaı attan, bıkem-aı,
 Jaz bir, kúz bir barady!
 Mingende atyń teńbil kók,
 Teń kurbyń qaldy munda kep.
 Oramal berseń, barsha ber,
 Maqtaıdy seni myna kóp.
 Esiktiń aldy qumdaq-ty,
 Qumdaqtan qoıan zymyrapty.
 Atasy basqa jaý jeńge
 Otaýǵa salyp tyńdapty.
 Esiktiń aldy tastaq-ty,

Тастақтан қоян бас бақты.
 Атасы басқа жау жеңге
 Отауға салып тастапты.
 Есіктің алды шашу ойын
 Шешең бір шашар шашуын!
 Қалыңға берген кырық жылқы
 Кешке де алар ашуын!
 Жайықтан ұшқан жалғыз қаз,
 Еділден ұшқан екі қаз,
 Біреуі шаңқап, бірі боз,
 Сандығың толған сары бөз!
 Әуеден ұшқан көбелек,
 Күйеуің жаман сүмелек,
 Келіншек болып түскен соң,
 Күн көрсетпес төпелеп.

Tastaqtan qoıan bas baqty.
 Atasy basqa jaý jeńge
 Otaýǵa salyp tastapty.
 Esiktiń aldy shashý oıyn
 Shesheń bir shashar shashýyn!
 Qalyńǵa bergen kyryq jylqy
 Keshke de alar ashúyn!
 Jaiyqtan ushqan jalǵyz qaz,
 Edilden ushqan eki qaz,
 Bireýi shańqap, biri boz,
 Sandyǵyń tolǵan sary bóz!
 Áýeden ushqan kóbelek,
 Kúıeyiń jaman súmelek,
 Kelinshek bolyp túsken soń,
 Kún kórsetpes tópelep

Aslında avutma şiirin anlamı uğurlanan kız iyi aile olabilse, gittiği yerde saygılı olsa diye niyetten doğmuştur.

Gelin düğün yerindeyken evlenmemiş olan arkadaşlarının bileklerine boncuklarla örülmüş püskülü bulunan (üki) takar. Bu adet Kazak Türkleri için maneviyatı yüksek bir eşyadır. Ayrıca gelin düğün yerinde ayrılrken önüne kapıya kadar beyaz yolluk serilir. Bu yolun açık olsun ve bahtın beyaz olsun anlamına gelmektedir. Genellikle bu yol bitiminde gelinin ayağı yere değmeden damat gelini kucağına alarak arabaya götürür. Kazak Türkleri, evlendikten sonra birlik ve beraberliğe çok dikkat eder ve çok sadık davranırlar. Aile arasında ahlaki değerlere ve damat tarafında ki kişilere ya da kız tarafında ki kişilere çok büyük hürmet göstermelidirler (K.K.47).

4.3.4. Gelinin Çeyizi

Kızın çeyizi küçük yaşlardan itibaren ailesi tarafından hazırlanır bu hazırlık genelde annesi tarafından yapılır. Özellikle anne yatak yastık, havlu, giysi tarzında şeyler hazırlar. Bu hazırlık kızın evlilik yaşına kadar devam eder. Evlilik döneminde erkekten başlık alınır ve bunun karşılığında çeyiz verilir böylece kızın ailesinin bütçesine denk

getirilir. Bir nevi onun karşılığı olarak ifade edilir. Ayrıca çeyize beyaz eşya (buzdolabı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi vb) dahil edilir. Böylece yeni evlenecek olan çiftlere yardım edilmiş olur.

Kazak Türklerinde uğurlanan kıza verilen eşyalara “jasau” denilmektedir. Kızın çeyizine çok büyük önem verilir. “«жасауды алты жастан жинасаң асады, жеті жастан жинасаң жетеді»” yani çeyizi altı yaşından toplansa aşar, yedi yaşından toplansa yeter diye atasözü bu anlamlarla ifade edilmektedir.

Çeyizin en önemli eşyası sandıktır. Biriktirilen eşyalar bu sandıkta saklanır. Eşyalar çok olacağından dolayı birden fazla da sandık olabilir. Sandık içerisinde genelde el emeği göz nuru ürünler bulunmaktadır. Anne ve kız tarafından geçmişten o güne dek hazırlanmış dantelli örtüler, oyalı, işlemeli başörtüler gibi malzemeler ve giysiler bulunmaktadır. Sandıkta bulunan bu giysi ve eşyalar ne kadar çok ve gösterişli olursa aileye o kadar itibar katacağı düşünülür. Çeyizin kız evinden damat evine götürülmesi düğün törenlerinin vazgeçilmezlerinden birisidir. Sandık evden çıkmadan önce sandık etrafında bulunan kişiler belirlenir ve şahitler huzurunda imzalanır. Eğer ilerleyen süreçte kız ve erkek ayrılma durumuna gelirse bu şekilde gelinin haklarının güvence altına alınması amaçlanır (K.K.18).

4.3.5. Gelinin Damat Evine Gidişi

Kız tarafında düğün gece saat 12: 00 olmadan bitmesi gerekmektedir. Gelinin bu saatten önce düğün yerinden çıkması ve damat evine gitmesi icab etmektedir. Misafirlerle eğlendikten sonra gelinin önüne beyaz bir bez bir halı serilir. Bu halı fazla geniş olmamakla birlikte uzunluğu kapıya kadar devam etmektedir. Gelin halıdan yürümek üzere halının başına getirilir. Damat bu esnada halının diğer ucunda beklemektedir. Gelin halıdan yürürken ‘Sınsu’ söylenir. Bu veda şarkısına benzemektedir. Bir taraftan bu şarkı söylenirken gelinin akrabaları gelinle vedalaşır. Hemen hemen herkes geline sarılarak iyi dileklerde bulunur. Gelin yürüdüğü esnada kesinlikle arkasına bakmamalıdır. İnanca göre geri bakılması hem uğursuzluk hemde geri tekrardan kız evine dönmesiyle ilgilidir. Bu yüzden yolu bahtı açık olsun kendi evinde mutlu mesut yaşasın geri gelmesin diye arkasına bakmaması gerektiğine inanılır. Halının sonuna gelen gelin karşısında damadı görür ve halıdan inmeden önce damat gelini kucağına alıp ayağı yere değmeden direk arabaya bindirir. Diğer bir şekilde ise halı bitiminde damat

kucağına almayadabilir gelinin elinden tutarak arabaya kadar eşlik eder ve beraber arabaya binerler.

4.3.6. Gelin Damat Evine Geldikten Sonra Görülen Âdetler

Gelinle damat beraber arabaya bindikten sonra damat evine doğru yola çıkarlar. Bu arada damadın anne-baba ve akrabaları damat evine daha önce gidip gelin ve damadı karşılamak için hazırda beklerler. Toplanan damadın akrabaları gelin ve damadı arabadan inerken karşılarlar. Gelin arabadan iner inmez başına yazma şeklinde beyaz bir tül takarlar. Gelin eve girinceye kadar etraftaki kişilere tatlı dağıtılır.

Konuyla ilgili gelenekler şunlardır; Gelin evden içeri girerken sağ adımıyla adım atarak içeri girmelidir. Daha sonra eşiğe yağ sürülür bu yağ sürme işlemi gelinle damadın birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olmalarına, birbirlerini incitmeden yumuşak huylu olmalarına, hiç ayrılmadan mutlu mesut yaşamalarına ve eve bereket getirmesi gibi inanç olarak gösterilmektedir. Ayrıca Kazak Türklerinde kapı eşiği kutsal olarak görülür. Eşikten geçen gelinin önünde tütsü şeklinde ot yakılır. Bunun üzerine yağ dökülür ve çıkan dumana gelin ellerini götürerek üç defa yüzüne sürer. Gelinin yanında iki tane yengesi bulunmaktadır. Yengesi yoksa bu evden büyüklerden ya da akrabalarından gönüllü kişilerde olabilir. Gelinin yanında bulunurlar. Yengelere damat tarafı altın verir. Süslenmiş olan odaya gelin götürülür. Bu odada özellikle perdelere baykuş tüyü takılmıştır. Gelini görmeye gelenler para takarlar. Hep beraber oturur sohbet ederler. Gelinin duvağı açılmaz. “Betaşar” düğün günü gerçekleşir.

4.3.6.1. Betaşar

Betaşar saflığın, adaletin, güzelliğin, asaletin simgesi olarak görülmektedir. Geçmişten günümüze kadar gelen güzel bir Kazak Türklerinin geleneğidir. Gelin önceden hazırlanmış olan kapalı, perdelerle örtülmüş ve süslenmiş sadece kadın ve çocukların olduğu başka bir odaya alınır ve yüzü kimseye gösterilmez. Eğer damat gelirse yanında erkek arkadaşları da olabilir. Düğün günü betaşar gerçekleşir. Dombıra eşliğinde bir sanatçı şarkı söyler. Bu arada gelinin iki yanında yengeleri bulunmaktadır damadın küçük erkek kardeşi ya da küçük kuzeni elinde oklava şeklinde bir sopayla duvağı açılması için tutmaktadır oklavada para bulunmaktadır o para damadın kuzenine verilir. Evin en büyüğü gelip duvağı açıp geline oklavayı verir bunun anlamı da artık bu evin

hanımı sensin demektir. Dombıra çalarak söyleyen sanatçı damadın tüm atalarından başlayarak herkesi gelin tarafından selamlar. Selamlanan kişi ortaya çıkarak para verir (K.K.30).

Yeni gelinin erkek tarafının büyüklerinin akrabalarının önünde selam verip eğilmesi-gelen evinin yeni şartlarını kabul etmesinin işaretidir, kabul aldım denmesidir (B.S. 2012 s.29).

İkinci ana mağnasının biriside halkının yeni gelini gelecekte anne olması, saygılı gelin, topluma örnek olacak ideal yenge olmasıdır. Kadın evinin, ailesinin, akraba ortamının huzurudur.

Beaşar herhangi bir kişi tarafından söylenemez. Eskide betaşarı özel, tören olacak evin saygılı, yolu olan kişi açardı. Sonra da el arasında sanatla, aşıklığıyla tanılan gelenek görenekleri bilen erkek tarafından yapılmıştır.

Özellikle davet edilen kişi (sanatçı, ozan) şu sözlerle gelini davet eder ve devam eder;

Халық беташарлары	Halyq betasharlary
Уа, халайық, бет аштым,	Ýа, halayıq, bet ashtym,
Беташар алып қолыма.	Betashar alyp qolyma.
Бақыт қонсын, келінжан,	Baqyt qonsyn, kelinjan,
Бас қоса келген жолыңа.	Bas qosa kelgen jolyña.
Жақсы атансаң ауылға,	Jaqsy atansań aýylğa,
Желің шығар оңына.	Jeliń shyǵar ońyna.
Жаман болсаң, келінжан,	Jaman bolsań, kelinjan,
Абысын түсер соңыңа.	Abysyn túser sońyña.
Сабырлы бол, ашусыз,	Sabyrly bol, ashýsyz,
Ақыл бітпес жолыға.	Aqyl bitpes jolyǵa.
Асың болса елге бер,	Asyń bolsa elge ber,
Қызғанып жұрттан қорыма	Qyzǵanyp jurttan qoryma

(Daurenbekov, 1991, s.19).

Bu sözlerle geline nasihat vermek amaçlanmıştır. Gelin evlendiği kişinin ailesine ve akrabalarına iyi davraması gerektiği, kıskançlık yapmaması gerektiği anlatılmıştır. Sabırlı olması gerektiği, ailelerine katılacak diğer bireylere zamanı geldiğinde yardımcı olması gerektiği anlatılmaktadır.

Ал, келінжан, келінжан,	Al, kelinjan, kelinjan,
Сіз де бері келіңіз,	Siz de beri kelińiz,
Ел-жұртыңды көріңіз!	El-jurtyńdy kórińiz!
Құтты болсын сізге де,	Qutty bolsyn sizge de,
Бас қоса келген жеріңіз!	Bas qosa kelgen jerińiz!
Нұр жүзінді аш-тағы,	Nur júzińdi ash-taғы,
Бір адым алға бас-тағы,	Bir adym alға bas-taғы,
Осы отырған қауымға	Osy otyrған qaýymға
Иіліп сәлем беріңіз!	Ilip sálem berińiz!

(Daurenbekov, 1991, s.20).

Bu sözlerle geline anlatılmak istenen, düğüne davet edilen kişileri selamlaması ve nurlu yüzünü göstermesi istenmektedir.

Ертелі, кеш жатады	Erteli, kesh jatady
Төрінен қонақ арылмай.	Tórinen qonaq arylmaı.
Сол қонақты атқарған,	Sol qonaqty atqarған,
Ренжіп әркез тарылмай.	Renjip árkez tarylmaı.
«Қолыма келін келсе», -деп,	«Qolyma kelin kelse», -dep,
«Соны бір көріп өлсем», -деп,	«Sony bir kórip ólsem», -dep,
Көп тартты сенің зарыңды-ай!	Kóp tartty seniń zaryńdy-aı!
Ана тұрған енеңіз,	Ana turған eneńiz,
Сол енеңізге бір сәлем!	Sol eneńizge bir sálem!

(Daurenbekov, 1991, s.22).

Bu sözlerle de kayın validesi selamlaması istenmektedir. Kayın validesinin gelini için düşünceleri anlatılmaktadır.

4.3.7. Düğünde Gelinin Giydiği Kıyafetler

Düğünde damat ve gelin kendilerine dikilen damatlığı ve gelinliği giyerler. Gelin kıyafetinin masraflarını da damat tarafı karşılar. Ayrıca düğünde damat geline bir tay hediye eder. Bu tay genç olması önemlidir. Gelinin asil ve güzel olduğunu göstermek için böyle bir hediye verilir.

4.3.8. Düğünde İkram Edilen Yiyecekler

Aile kurmak her kültürde büyük öneme sahiptir. Uygarlıkların temelinden bugüne kadar aile kurmak kutsal sayılmış ve çeşitli birçok düğün kültürü oluşmuştur. Kazak Türklerinde de düğüne oldukça büyük önem verilmektedir. Düğün öncesinde çeşitli etkinlikler hediye alış verişleri olduktan sonra sıra düğüne gelmiştir. Düğün günü her ne kadar masraflı olsada zengin fakir herkesin düğünü bolluk ve bereketlik içerisinde geçmektedir. Her yerden gelen insanlar ve akrabalar ellerinden geldiği kadar yardım ederek düğünün hem eğlenceli hemde bereketli geçmesi için herşeyi yaparlar.

4.3.9. Dini Nikah

Nikah (nikah, neke kiyu), çeşitli bölümlerden oluşan ve müslümanlar arasında uygulanması gereken bir evlilik törenidir. Arapça'da "nikah" kelimesi "karşılıklı anlaşma", "bağlantı" anlamına gelir. Şeriata göre aklı başında yetişkin bir erkek ve kadın gönüllü olarak aile hayatına başlamayı kabul ederse evlilik gerçekleşir ve bu evliliğin duyurumu da dini nikah ile olur. Evlilik eylemi herhangi bir dilde yapılabilir ancak kadın ve erkek sözlü kelimelerin anlamını bilmelidir. Nikah töreni için gerekli şartların ihlali durumunda, evlilik yasası geçersiz sayılır. Bu yüzden İslam dinine göre olması gerekli olan dinin nikah erkek ve kadının arasında güçlü bir bağ oluşturur. Kadın ve erkek aralarındaki dinin nikahla oluşan bu güçlü baği zedelememek için dikkat ederler. Dinin nikahın bozulmasına sebep olacak yasaklardan kaçınırlar. XVIII. Yüzyılın 2.yarısında ortaya çıkmıştır, 875 gümüş ayarlıdır (kaliteli olanı), 916 ayarlı (püskülleri için), 925 gümüş ayarlı ise (püskülün altında yerleştirilen taşlar için). Şekillendirme, yuvarlama, kalıplama, baskılı, altın dokulu ve germe üslubuyla yapılmaktadır. S şeklindeki bir kancadan, şık şekilli bir ana bölüm ve iki kolyeden oluşmaktadır. Kanca altta S şekilli silindirik içi boş bir taştır. Ana parçadan geçen metal çubuğuna bir oyuk eklenir, ana bölümün üstteki kısmına tel sarılır. Ana kısmının içi boş, kabartmalı iki dilimden yapılmıştır ve üzerine de altın kaplanmıştır. Desen türü –

“Koçboynuzu” olarak adlandırılmaktadır. Ana kısmında küçük bir oyuk vardır ve bu oyuk parçası küpenin siluet desenin tekrarıdır. Ana bölümün altına kızıl bir taş iliştilir. Çubuğun dibinde koyu kırmızı renkli silindirik bir taş vardır. Bundan sonra, çubuk iki taş kolyenin kanca edildiği sekizgen bir sallanan bir zincire dönüşür. Düğün töreni genellikle vaazla başlar. Şahidlerinin önünde damat ve gelin geçmiş zamanında ijab (gelinin babası ya da müteveli heyeti, kızını, damadına eşi olarak verdiği dair bir açıklama) yapar. Damat da “kabul” ettiğini (damat tarafından, kızını karı olarak aldığı, kabul ettiği) söylemesi ile nikah kıyılır.

Hanefi mezhebine göre iki erkek tanık veya bir erkek ve iki kadın şahitlerin bulunması tören için ön şarttır. Nikah töreni yapılırken gelin imamın sağ tarafına oturmalıdır. Damat ise sol tarafa oturur. Bu tören, gelecekteki eşlerin birbirlerine karşı yükümlülüklerini tanımlayan bir evlilik sözleşmesinin hazırlanmasını içerir. Başında yer alan duayı okuduktan sonra yeni evliler okunmuş suyu içerler. Tören sonunda da imam kocasından bir ödül alır. Nikah prosedürünün kendisi ücretsizdir. Maddi şükran çiftin kişisel bir meselesidir.

4.3.9.1. Mahr (Evlilik Hediyesi)

Nikah süresinde kocası taahhüt ederken karısına evlilik hediyesi verir. Bu hediye Arapçada "Mahr" veya "Sadak" olarak adlandırılır. Kadının kocası mahr alma hakkına sahiptir. Hiç kimsenin izni olmadan ebeveynleri bile bu mahrı alamaz. Mahr olarak para, mücevher, giysi ve daha fazlası verilebilir. Genellikle gelin ve damat, ayin yapmadan önce mahr (minimum fiyat – 15-20 bin tenge) fiyatını anlaşırlar. Tören sırasında çiftin evliliklerini gerçekleştirmek için aralarında önceden belirledikleri şartlar olur ve bu şartlar İslam'ın öğretilerine aykırı olmamalıdır. Bu şartlardan en önemlisi de kadının mahr hakkıdır.

4.3.10. Resmi Nikâh

Kazakistan'da, nikah dairesine resmi kayıt olmadan yapılan dini bir evliliğin yasal bir gücü olmadığını bilir. Resmi nikah için başvuru Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı tarafından onaylanan bir form üzerinden yapılır.

Resmi nikah, nikah dairesinde yapılır misafirlerle damat ve gelin özellikle şahitler nikah sarayına belirtilen saatten biraz daha erken gelmelidir (yaklaşık 15 dakika). Önce

gelmesinin sebebi de evlenecek olan iki çiftin kendilerinden emin ve biraz daha rahat olmasıdır.

Nikah, her insan için heyecan verici ve önemli anlardan birisidir. Bazı kimseler nikahlarının büyük bir tören şeklinde kutlarlar herkes tarafından duyulsun herkes gelsin istenir. Kazak Türklerinde şatafat ve gösteriş önemlidir. Bazı insanlar ise bu kadar kalabalık gürültü istemezler sessiz sakin bir şekilde nikahlarını kıyıp nikah dairesine gelip imza atarlar ardından belge damgalanır ve törenin sonunda belge erkeğin karısına verilir.

Resmi nikah başvurusunda istenen belgeler şunlardır: Kimlik belgeleri, başvuranlardan birinin ikinci bir evliliği varsa boşanma belgeleri, çocuk varsa doğum sertifikaları, devlet vergisi makbuzu (1 MRP (aylık hesaplama göstergesi) 2019'da 2,525 tenge, herhangi bir bankanın kasasında ödenecek).

Başvuru belgeleri kabul olduktan sonra nikah sarayında yapılacak nikah günü belirtilir, (başvuru tarihinden itibaren bir ay).

4.3.11. Düğün Konvoyu

Düğün yerine gitmeden önce damat ve gelin limuzin gibi lüks bir araçla güzel yerlere giderler. Gezdikleri yerlerde bol bol fotoğraf çektiren çiftlere yakın arkadaşları eşlik etmektedir. İstedikleri ya da kutsal kabul ettikleri bir yerde damat ve gelin beyaz iki tane güvercin uçurup yakınlarda türbe varsa gidip dua da ederler. Düğün saati yaklaştığında düğün yerine geçerler.

4.3.12. Erkek Tarafında Olan Düğün

Kazak Türklerinde iki düğün olur. Biri kız uğurlama düğünü şeklinde diğeri ise, erkek tarafında olan düğün törenidir. Erkek tarafında olan düğünde gelin ve damat arabadan indiklerinde orada bulunan herkes ayağa kalkıp alkışlamaya başlar. Gelinin arkasında damadın yakın arkadaşının bulunması, gelinin de arkasında damadın yakın arkadaşının olması, Kazak Türklerinde önemli bir gelenktir. Gelin ve damat geldikleri alanı baştan sona dolaşırlar. Ardından kendileri için özel olarak hazırlanan süslü köşeye otururlar. Orada bulunanan yaşça büyük birisi çıkar “bata” (hayır duası) söyler, birisi de dünürleri beyaz bir bez parçasıyla düğünün orta yerinde birbirine bağlar ya da birbirlerine sarılmaları sağlanır. Buradaki maksat, dünürlerin aralarında güçlü bir bağ oluşturmaktır.

Gelin ve damat geldiğinde yaşça büyük olan kişinin düğün alanında yaptığı “bata” (hayır duası) şu şekildedir:

КЕЛІНГЕ БЕРІЛЕТІН БАТАЛАР

Ханның тақытын берсін,
Халықтың қамын жесін деп.
Игі жақсының бақытын берсін,
Ынсаппен ғұмыр кешір деп.

KELİNGE BERİLETİN BATALAR

Hannyń taqytyn bersin,
Halyqtyń qamyn jesin dep.
Igi jaqsynyń baqytyn bersin,
Ynsappen ǵumyr keshir dep.

Батырдың жүрегін берсін,
Шабынған жауды қуын деп.
Балуанның білегін берсін,
Тәуекелге белін бусын деп.

Batyrdyń júregin bersin,
Shabyńǵan jaýdy qúyn dep.
Balýannyń bilegin bersin,
Táýekelge belin býsyn dep.

Шебердің қолын берсін,
Өнердің бағын ашсын деп.
Шешеннің жолын берсін,
Ұрпаққа үлгі шашсын деп.

Sheberdiń qolyn bersin,
Ónerdiń baǵyn ashsyn dep.
Sheshenniń jolyn bersin,
Urpaqqa úlgi shashsyn dep.

(Makin, 2009, s.51).

4.3.12.1. Auşadiyar Geleneği

Auşadiyar, evlilik düğününde söylenen geleneksel şarkıdır. Bu şarkı sıradan bir şarkı değildir. Kendine ait müziği olan özel ulusal bir önemi vardır. Görkemli bir şekilde, yaratıcılıkla söylenen düğün geleneği gelecek nesillere miras olarak verilen geleneğin bir türüdür. Auşadiyar jırının örnekleri yurtdışındaki Kazak Türkleri sayesinde getirilmiştir. Bu müzik Kazak Türklerinde unutulmaya yüz tutmuştur artık her yerde ve herkes tarafından söylenmemektedir. Auşadiyar evlilik düğünlerinde söylenir. Aşağıdaki auşadiyar şarkısı “Kazak salt-dasturleri” adlı çalışmadan alınmıştır.

Аушадияр бір болар,
Жаманның көңілі кір болар.
Ата-анасын сыйлаған,

Aýshadiar bir bolar,
Jamannyń kónili kir bolar.
Ata-anasyn syılaǵan,

Ақ шалмалы би болар.

Aq shalmaly bı bolar

Аушадияр екі дер,
Ержеткеннің еркі дер,
Омырауы толған он түйме,
Қыз баланың көркі дер...
Аушадияр-үш болар,
Атан түйе күш болар.
Екі жаман қосылса,
Өле өлгенше серт болар.

Aýshadiar eki der,
Erjetkenniń erki der,
Omyraýy tolǵan on túıme,
Qyz balanyń kórki der...
Aýshadiar-úsh bolar,
Atan túıe kúsh bolar.
Eki jaman qosylsa,
Óle ólgenshe sert bolar.

Аушадияр төрт болар,
Қыздың қойны өрт болар.
Екі жақсы қосылса,
Опа қылар сертке олар.

Aýshadiar tórt bolar,
Qyzdyń qoiny órt bolar.
Eki jaqsy qosylsa,
Opa qylar sertke olar.

Аушадияр-бес болар,
Жақсы жарын ес болар.
Жаман жарға кез болсаң,
Қайғымен күн кеш болар.

Aýshadiar-bes bolar,
Jaqsy jaryn es bolar.
Jaman jarǵa kez bolsań,
Qaıǵymen kún kesh bolar.

Аушадияр-алты болар,
Ата-баба салты дер.
Ағайынмен өш болсаң,
Берекесіз халқы дер.

Aýshadiar-alty bolar,
Ata-baba salty der.
Aǵaıynmen ósh bolsań,
Berekesiz halqy der.

Аушадияр-жеті дер,

Aýshadiar-jeti der,

Ер тілерін-ел тілер.
Елін қорғау ерлердің,
Уәделі серті дер.

Er tilerin-el tiler.
Elin qorǵaý erlerdiń,
Ýádeli serti der.

Аушадияр-сегіз,
Су аяғы теңіз.
Екі жақсы қосылса,
Өле-өлгенше егіз.

Aýshadiar-segiz,
Sý aıaǵy teńiz.
Eki jaqsy qosylsa,
Óle-ólgenshe egiz.

Аушадияр-тоғыз де,
Күй төркіні қобыз де.
Жаудан қашқан ез жігіт,
Жорғалаған қоңыз де.

Aýshadiar-toǵyz de,
Kúı tórkini qobyz de.
Jaýdan qashqan ez jigit,
Jorǵalaǵan qońyz de.

Аушадияр-он болар,
Қой терісі тон болар.
Көптің қамын ойласаң,
Қылған ісің оң болар.

Aýshadiar-on bolar,
Qoi terisi ton bolar.
Kóptiń qamyn oilasań,
Qylǵan isiń oń bolar.

Аушадияр-он бірді,
Өлсең орның үңгірді.
Қияметте қыл көпір,
Оны барып кім көрді?

Aýshadiar-on birdi,
Ólseń ornyń úńgirdi.
Qıamette qyl kópir,
Ony baryp kim kórdi?

Аушадияр-он екі,
Тұтынба арақ-темекі.
Әйел атын ардақта,
Қылма іс-қимыл дөрекі!

Aýshadiar-on eki,
Tutynba araq-temeki.
Áiel atyn ardaqta,
Qylma is-qımyl dóreki!

Аушадияр-он үшті,
Бұл жалғанда не күшті?
Басын кесіп алса да,
Шындықты айтқан тіл күшті.

Aýshadiar-on úshti,
Bul jalǵanda ne kúshti?
Basyn kesip alsa da,
Shyndyqty aitqan til kúshti.

Аушадияр-он төртінші,

Aýshadiar-on tórtinshi,

Бұл жалғанда не текті?

Қандай қиын сәттеде,

Сертте тұрған қыз текті.

Bul jalǵanda ne tekti?

Qandaı qıyn sáttede,

Sertte turǵan qyz tekti.

(Nusipokaulu, 2011, s.30).

Auşadiyar jırı yeni evlenen çiftе söylenir bu jır büyük bir anlam ve derin bir ruh içeriğini yansıtır. Bu jırda çiftе yeni hayatlarına akıl, birbirini alttan alma, bir birini hep övmeye ve sevmeye yönelik nasihat içerir. Kazak Türk halkının bu geleneği unutulmaya başladığından dolayı her düğünde tekrardan söylenmeli ve bu güzel gelenek yeniden canlandırılmalıdır.

4.4. Düğün Sonrası

Düğün sonrası bulunduğu eve yeni gelen geline adetler ve gelenekler öğretilmektedir.

4.4.1. Yeni Geline Terbiye Geleneği

Düğün olduktan hemen ertesi gün, gelin bütün boyuta, sülalele, köye gelin sayılır artık gelin o ailenin bir ferdidir. Kazak Türk halkı gelinine kızı gibi bakar. Gelin, kocasının bütün akrabalarının ve büyüklerinin ismini alarak hitap etmemelidir. Bu davranış onlara duyduğu saygının bir gereğidir. Yeni gelin, koca tarafının büyük, küçük, erkek, kadın fark etmez herkese kendisi bir isim koymalıdır (tatlı baldızım/kayınçom, altın baldızım/kayınçom, cıvcivim vb). Kalıplaşmış olan bu geleneğe göre gelin önce vereceği bu isimleri kişilerin yaşına, akrabalık bağına, ünvanına ve yeteneğine göre verir. Gelinin bulup koyduğu isimlerde gelinin becerikliği ve yetenekliği belli olur. Bu gelenek yeni geline edep, utanma ve saygıyı öğretmenin ilk adımı olarak sayılır.

Konuyla ilgili görülen bazı uygulamalar şunlardır: Yeni gelin herkesten geç uyusa bile, yine de herkesten önce kalkar. Gelin bütün gün koşturur, evin temizliğini yapar, yemek yapar. Artık evin her işinden o sorumludur (K.K.32) Yeni gelin erkeklerin yolunu kesip önüne geçmemelidir. Erkeklerin arkasından yürümelidir. Bu gelenek yeni geline kibarlığı ve saygıyı öğretir (K.K.16). Yeni gelin büyüklerin oturduğu odaya girmemelidir. Bu gelenek saygının göstergesidir (K.K.47). Yeni gelin büyüklerin konuşmasına karışmamalıdır. Bu gelenek yeni geline saygıyı, görgüyü ve ahlakının

taşımaktadır. Beyaz başörtü sevinç ve nezaketin işaretidir siyah başörtü ise trajediyi, üzüntüyü, matemî sembolize etmektedir (K.K.38).

4.5. Erkeğin Üç Yurdu

İlk yurduna öz yurt denilir. Bunlar şu şekildedir:

Ata (Ата) babasının babası (dede)

Argı ata (Арғы ата) dedesinin babası

Aje (Әже) babanın annesi

Ake (Әке) babası

Apa Şeşe, Ana (Апа, шеше, ана) annesi

Apke (Әпке) ablası

Karındas (Қарындас) kız kardeşi

Ağa (Аға) abisi

İni (Іні) erkek kardeşi

Agayın (Ағайын) akrabaları, bir dededen akrabalar

Baba (Баба) dedesinin dedeleri

Jenge (Жеңге) abi karısı, yenge

Kelin (Келін) erkek kardeşinin karısı, gelin

Jiyen (Жиен) evlenen ablasının ya da kız kardeşinin çocukları

Jiyenşar (Жиеншар) jiyennenin çocukları

Jезде (Жезде) ablasının kocası

Kuyeu (Күйеу) kız kardeşinin kocası

Nemere (Немере) torunu

Şöbere (Шөбере) torun çocuğu

Şörşek (Шөпшек) şöbere çocuğu

Nemene (Немене) şöрşek çocuğu

Tuajat (Туажат) nemene çocuğu

Jurejat (Жүрежат) tuajat çocuğu

Jegjat (Жегжат) jurejat çocuğu

İkinci yurduna anne tarafından olan yurttur. Bunlar şu şekildedir:

Nagaşı ata (Нағашы ата) annesinin babası

Nagaşı aje (Нағашы әже) anaanne

Nagaşı ağa (Нағашы аға) anesinin abisi, dayı

Nagaşı apa, apke (Нағашы апа (әпке)) annesinin ablaları, teyze

Nagaşı ini (Нағашы іні) annesinin erkek kardeşleri, dayı

Nagaşı karındas (Нағашы қарындас) anne tarafının kız kardeşi

Nagaşı jenge (Нағашы жеңге) anne tarafından yenge

Nagaşı jezde (Нағашы жезде) teyzenin kocası

Bole (Бөле) kuzen

Erkeğin üçüncü yurdu ise karısının tarafıdır. Bunlar şu şekildedir:

Kayın ata (Қайын ата) kayınpederi

Kayın ene (Қайын ене) kaynanası

Kayın ağa (Қайын аға) karısının abisi, kayınbirader

Kayın bike (Қайын бике) karısının ablası, görümce

Kayın ini (Қайын іні) karısının erkek kardeşi,

Baldız (Балдыз) karısının Kız kardeşi

Jenge (Жеңге) kayınbiraderin karısı, Yenge

Jезде (Жезде) görümcesinin kocası, enişte

Baja (Бажа) karısının ablasının ya da kız kardeşinin kocası, bacanak

4.6. Evlenen Kadının Akraba İsimleri

Qayın ata (Қайын ата) kocasının babası, kayınpeder

Qayın ene (Қайын ене) kocasının annesi, kaynana

Qayın ağa (Қайын аға) kocasının abileri, büyük kayın

Qayın bike (Қайын бике) kocasının ablası, büyük baldız

Qayın ini (Қайын іні) kocasının erkek kardeşi, küçük kayın

Qayın sinili (Қайын сіңілі) kocasının kız kardeşi, küçük baldız

Abısın (Абысын) kocasının abisinin karısı, elti

Ajın (Ажын) kocasının erkek kardeşisinin karısı, elti

Jезде (Жезде) kocasının ablasının kocası, damat

Kuyeu (Күйеу) kocasının kız kardeşlerinin kocası, damat

4.7. Yeni Gelinin Ev Gösterme Geleneği

Yeni gelini, akrabaları, komşuları “ev göstermeye” yani esik aşara davet eder. Doğu Kazakistan’da bu geleneği “otka şakıru” (ateşe davet etmek, evine misafir olsun,

yemeğimizin tadın baksın anlamında) demektir. Bu geleneğin amacı gelinin kocasının ailesi ile tanışmasıdır. Gelin bütün akrabalarını, komşularını tanışın ki eve istediği zaman gelebilsin diye bu gelenek yapılır.

Davet edilen eve gelin elleri boş bir şekilde gitmez genelde hediyeli gider. Bu geleneğe “ilu” (asmak-yani giden eve ya şapan (yöresel giysi) ya da başörtü gibi hediyeler verir ve onu giydirir) derler. Bu hediyeleri davet eden evin rütbesine (büyük, küçüğüne) göre kaynanası belirler. Aynı zamanda davet edilen evde gelin nasılmış diye davranışlarına, yürüyüşüne, oturuşuna hepsine dikkat edilir (K.K.37).

4.8. Yeni Evlenen Erkeğin Gelini Ailesini Ziyaret Etme Geleneği (Esik Aşar)

Esik aşar geleneği, düğün olduktan sonra damadın, kayınpederini ziyarete etmesi karısının ailesine misafir olması geleneğidir. Bunu halk edebiyatında damadın ilk kapı açmasına gelmesidir derler. Bugün damadın sınav günü sayılır.

Eskiden düğün olduktan sonra belirli bir günde damat, gelin ve damadın arkadaşları birlikte gidermiş. Şimdilerde damat ve gelin yanına ya abisi ile yengesini ya da yengelerini de alıp giderler (K.K.34). Gelinin bütün akrabaları damatla tanışmaya gelirler ve damat da gelin gibi eli boş gitmez. Hemen hemen aynı geleneğe göre hediyeler götürür. Damada bir takım şakalar yapılır damat da yerine göre bu şakalara cevap verir böylece eğlenceli bir an olur (K.K.29).

4.9. Yeni Gelini Tebrik etme Geleneği (Kuttık)

Kuttık, kutlu olsun demektir. Düğünden sonra dünürler gittikten sonra gelin gelen eve kızlar gelip düğün sahibine hayırlı olsun diye “kuttık” sorarlar. Kuttık sormaya gelen kızlara layık olan takılar; küpe, yüzük, bilezik vb verilir bu geçmişten günümüze devam eden bir gelenektir. Bazen “kuttık” almak için uzak yollardan bile gelen kızları görmek mümkündür. Hatta uzaktan gelen kızlara pahalı giysiler vb eşyalar verilir. Bu pahalı hediye uygulamasını genellikle zenginlerin yaptığı bilinmektedir. Bu gelenek Kazak Türk halkının cömertliğinin de göstergesidir.

4.10. Kazak Türk Halkının Takıları

Eski zamanlardan günümüze kadar geçen bu süreç içerisinde “Kuyumculuk” sanatı günümüze kadar gelmiştir. Tarihi zamanlara bakıldığında, bu sanat içerisinde özellikle

takı olarak, yuvarlak şekil verilerek bileklere takılan takılar, çok eski bir geçmişi olduğu tarihsel süreçlerde görülmüş ve varlığı kanıtlanmıştır. Yapılan arkeolojik kazılarda görülmüştür ki; tunç ve demir çağlarında kullanılan bu tarz bileklikler mezarlarda çıkarılmıştır.

Gelişen toplum ve zaman içerisinde Kazakların kuyumculuk alanında gelişim gösterip zenginleştiği ve üretim olarak da sınıf atladığı görülmüştür. Bu meslekle uğraşan kişilere “zerger” denilmektedir. Bu meslekle uğraşan kişiler genellikle kişisel olarak mesleklerini sürdürmüşlerdir. Genellikle bu mesleğin babadan oğula miras kaldığı ve devamlılığın bu şekilde sürdüğü görülmüştür.

Kuyumculuk alanında yapılan eşya çeşitliliği oldukça fazladır. Özellikle kadınların günlük hayatta takı olarak kullandıkları eşyalar bu alanın büyük bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca, elbise süsleri, kadın bakımı için gerekli eşyalar, mutfak ve dekor eşyaları, silahlar, kişisel eşyalar, kişisel hayvanlara yapılan eşyalar, altın ve gümüş gibi büyük alanlarda bu sektörün geliştiği söylenebilir.

Kazak takıları oldukça büyük öneme sahiptir ve el işlemleri sayesinde diğer takılardan ayırt edici özelliği bulunmaktadır. Bu takılar büyük bir maharetle, özen ve dikkatle ustasının elinden çıkmaktadır. Oldukça uzun zaman alan bu süreç sonunda, Kazak takıları, diğer bölgelerden ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır. Kazak kuyumcuların bu titiz süreç içerisinde kullandıkları malzemelerin başlıcaları; çekiç, törpü, ege, maşa, makas, burgu, kısıkaç, tığ, matkap ve fırça olmuştur. Her Kazak kuyumcu bu işlemi yaparken kendine has yeteneklerini kullanmıştır. Özellikle takı süslemelerinde genellikle kertiklerden yararlanılmıştır. Yapılan takı ve eşyalar geçmiş dönemde özellikle para ile değil takas yöntemi kullanılarak değiş-tokuş yapıldı. Bu işlem genellikle koyunla ya da at ile belli bir değer üzerinden alınır.

Kazak kuyumculuğunda takıların değerli taşlarla süslendiği görülmüştür. Bu taşlar sadece süs eşyası olarak görülmemiş bu taşlara toplum tarafından belli başlı anlamlarda yüklenmiştir. Taşların özellikle insanı manevi olarak rahatlattığı ve büyülü özelliklere sahip olduğuna inanılmıştır. Özellikle bu taşlardan bazılarına yüklenen anlamlara bakıldığında; firuze taşının kalbe çok iyi geldiği ve düşmanları alt edebilmekte fayda sağladığı, incilerin özellikle göz hastalıklarına iyi geldiği, kehribarın boğaz (guatr) hastalıklarını kendine çektiği gibi düşünceler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en değer gören ve pöpilitesi yüksek olan taş ise “akik” taşıdır. İyilik ve mutluluk getireceğine

inanılmaktadır. Ayrıca kötülüklerden koruduğu ve nazarı def ettiğine de inanılmaktadır. Gümüş ise Kazak inancına göre saflık ve masumiyetin göstergesidir. Bu gibi birçok takı maddesi çeşitli desenlerle zenginleştirilmiştir. Bu desenlerin ilham kaynağını oluşturan bir diğer etmen ise eski inanış ritüellerinin olduğu bir gerçektir. Özellikle bazı hayvanların olağan üstü özellikler taşıdığı ve kutsal olarak sayıldığı görülmüştür. Bu hayvanların ilk sırasında koyun ve keçi yer almıştır. Dolayısıyla takılarda bu hayvanların motiflerini sıkça görmek mümkündür. Bu motiflerin hem koruyucu olarak düşünüldüğü hem meslek özelliklerini belirttiği hem de zenginliğin göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Takıların çeşitleri, kullanım amaçları ve yaş sınıflandırmasına istinaden çeşitli kullanım alanları bulunmaktadır. Bayramlar, düğünler, evlenmemiş veya evlenen kızların takıları, ihtiyar anne ve dedelerin taktığı takılar, hediye olarak verilen takılar olarak ayırt etmek mümkündür. Bu takıların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz;

- 1. Baykuş Ayağı:** XIX. yüzyılın sonları ve XX. Yüzyılın başlarında görülen bu takı türü, genellikle kadın şapkalarında görülen bir süs eşyasıdır.
- 2. Şekelik:** Özellikle günümüzde Kazakistan' ın Batı bölgesinde yaşayan kişiler tarafından oldukça yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür.
- 3. Küpeler:** Her toplumda ki kadınlarda olduğu gibi Kazak kadınlarının da en çok kullandığı ve sevdiği takıların başında gelmektedir. Küçük yaşlardan itibaren kullanılmaya başlayan bu takı her yaştan rağbet görmektedir. Kazak küpelerinin çeşitliliğinin ve süslemelerinin fazla olması, Kazak küpelerini diğer toplumlardan ayırmaktadır. Küpe takılması ve küpe çeşitleri Kazakistan' ın bölgelerine göre küpe takma adetleri de değişiklik göstermektedir. Özellikle Kazakistan'ın doğu bölgesinde yaşayan kadınların daha çok büyük küpeler tercih ettikleri görülmüştür. Altın, gümüş veya bakır olması önemsizdir. Önemli olan şey hacimdir. Dolayısıyla büyük hacimli küpelerin bu bölgede fiyatları oldukça yüksektir. Hacimli küpe kullanmanın bir diğer özelliği ise batıl inançla alakalı olmasıdır. Hacimli küpe kulak deliğini büyüttüğü için tercih edilir. Batıl inanca göre, bir kadın öldükten sonra kulak deliğinden yılanın geçtiğine inanılmaktadır. Bu nedenle kulak deliği olmayan yada küçük olan kadınların kulaklarından yılanın ısırarak acı vereceğine inanılır. Kulak deliği geniş ve yırtık olan

kadınların ise, ölümden sonra yılanla herhangi bir mücadeleye girmeyeceği ve acı çekmeyeceğine inanılmaktadır. Küpeleri gruplayarak şu şekilde özetleyebiliriz;

3.1. Ay Küpeler; 20. yy’ lardan itibaren günümüze kadar gelmiş küpe çeşitleri olarak gösterilebilir. Tek parçadan oluşmakta ve yay ve ay şeklinde bir bütündür. Çiçekli desenlerle süslemesi yapılmıştır.

3.2. Sallanan Küpeler; “XVIII. Yüzyılın 2.yarisında ortaya çıkmıştır, 875 gümüş ayarlıdır (kaliteli olanı), 916 ayarlı (püskülleri için), 925 gümüş ayarlısı ise (püskülün altında yerleştirilen taşlar için). Şekillendirme, yuvarlama, kalıplama, baskılı, altın dokulu ve germe üslubuyla yapılmaktadır. S şeklindeki bir kancadan, şık şekilli bir ana bölüm ve iki kolyeden oluşmaktadır. Kanca altta S şekilli silindirik içi boş bir taştır. Ana parçadan geçen metal çubuğuna bir oyuk eklenir, ana bölümün üstteki kısmına tel sarılır. Ana kısmının içi boş, kabartmalı iki dilimden yapılmıştır ve üzerine de altın kaplanmıştır. Desen türü – “Koçboynuzu” olarak adlandırılmaktadır. Ana kısmında küçük bir oyuk vardır ve bu oyuk parçası küpenin siluet desenin tekrarıdır. Ana bölümün altına kızıl bir taş ilştirilir. Çubuğun dibinde koyu kırmızı renkli silindirik bir taş vardır. Bundan sonra, çubuk iki taş kolyenin kanca edildiği sekizgen bir sallanan bir zincire dönüşür”

(http://www.vkoem.kz/catalogs_vkoem/kazahskie_juvelirnye_ukrasheniya_kaz/braslety.htm)

4. Şolpi; Taşlar, maddi bir değeri olmayan madenlerden yapılmaktadır. Şekillendirme olarak teller bükülerek çeşitli desenler, altın desenli yapılmaktadır. Bütünü oluşturan ana parçada, üç ana bölüm ve dört adet yuvarlak madalyonlar vardır. Bu parça ve madalyonlar kanca ve püskül ile birbirlerine bağlanmıştır.

5. Şaşbau: Şekil olarak kalıp ve örgülüdür. İki tarafındaki bağlantı makaraları sayesinde, yaprak biçimindeki parçalara ilştirilmiş, dört kenarı olan ve çift hatlı iki zincirdir. Bu takıyı özellikle kız çocukları on beş yaşına bastıklarında kullanmaya başlamışlardır. Bu durum artık kız çocuğunun, gençliğe adım attığını çocukluktan çıktığının göstergesidir. Genellikle Kazak kız çocukları saçlarını bağlamak ve örgü yapmak maksadıyla “şaşbau” kullanmışlardır. Bu takıyı taktıktan sonra üst kısmını süslemek içinde “Şolpi” takısını kullanmışlardır. Özellikle bu takılar gençliğe adım atan

kız çocuklarının terbiyesinin bir göstergesi olarak kabul görmüştür. Bu duruma göre, takı olarak kullanılan aksesuarın, takan kişiden daha yüksek sesi çıkmaması, toplumda saygıya, yavaş yürümeye, kibar olmaya gibi özelliklere dikkat edilmeye özen gösterilmiştir.

6. Tamakşa: Gümüş ve akit taşları süslemesini oluşturmuştur. Şekil olarak, tellerin kıvrılması, altın dokumalı ve çeşitli desenlerle, örgülü olarak yapılmıştır. İki kenarlı iki dikdörtgen şekilli parça ve zincirler olmak üzere on iki zincirden oluşmaktadır. Cismin orta kısmı boynuz biçiminde desenlerle işlenmiştir. Bu takının ana bölümleri menteşelidir. Sağ kısımda her köşede iki yuvarlak şekilde kanca vardır. Sol kısımda ise üç yuvarlak halka bulunmaktadır.

Kazak Türklerinde bu takı boyun muskası olarak kullanılmaktadır. Türkiye de ise bu takı muska biçimindedir. Mitolojik ve inançlara göre, bu takıyı takan kişiyi kötülüklerden ve kötü ruhlardan koruduğu, nazarlardan koruyucu bir gücü olduğu düşünülmektedir. İslami düşünceye göre içerisi dolu olmayan takıya, dua, ayet gibi özel kelimeler yazılıp, içerisine koyularak boyuna asılmaktadır.

7. Alka: Gümüş ve kristal camlardan oluşmaktadır. Şekillendirme biçimi olarak kalıplama ve örgüyle yapılmıştır. Temel kısmı yuvarlaktır ve zincirden meydana gelir. Temel bölümü geometrik desenlerle süslenmiştir.

8. Kapsırma: Bu takı genellikle iki parça giysiyi birbirine bağlamak için tercih edilmektedir. Süs olarak kullanılır. Üzerinde çiçek, bitki, hayvan, güneş gibi farklı motifler görmek mümkündür. Taşlarla veya el işlemesiyle işlenmektedir. Kapsırmanın başka bir türü daha bulunmaktadır. Bu tür, değerli taşlarla işlenir. Temel kısımları yaprak şekline benzemektedir. İlk temek kısım yaprağın alt tarafında ilgeç vardır. Diğer kısımda ise bu ilgeci tutturmak için oyuk bulunmaktadır. Bu takının yüzey kısmı ise genellikle altınla kaplanmaktadır.

Her kültürün kendine has elbise ve elbise süslemeleri bulunmaktadır. Kazak Türklerinin yöresel giysileri çok özel ve çok güzeldir. Bu yöresel giysilere renk katan, güzellik katan unsurlardan birisi şüphesiz kemerlerdir. Kadınların naifliğini ve nazikliğini göstermektedir. Erkek kemerleri genellikle deriden yapılmaktadır ve dayanıklı olması için çift katlı deri kullanılmıştır. Kadınların kemerleri naifliği ortaya çıkarmak için daha

ince ve üzeri kumaşlarla kapatılmıştır. Nazik bir şekilde yapılan bu işleme kemerin üstünün değerli taşlarla süslemesi yapılarak tamamlanır.

9. Tana: Akik ve kristal camlardan oluşmaktadır. Dövülme işlemi yapılarak tanecikler biçiminde şekiller verilir. Temel bölümü yuvarlak, diğer kısmında ise takılması için iğne bulunmaktadır. Tana özellikle kahverengi olan değeri yüksek taşlardan yapılmaktadır.

10. Bilezik: Kadın takıları arasında sıklıkla kullanılan ve popüler olan bir eşyadır. Eski zamanlarda ve günümüzde hemen hemen bütün kadınlar kullanmaktadır. Bilezikler bir kola yada iki kolada takılan bir süs eşyasıdır. Eski zamanlarda genellikle gümüş ve bakırdan yapılmış bilezikler yaygın olarak görülmektedir. Günümüzde özellikle altından yapılmış bileziklerin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu kadınlar için hem bir süs eşyası hem yatırım, hem de varlığın bir sembolü olarak görülmektedir.

11. Sakina: Bu süs eşyası yüzüktür. Kadın ve erkekler parmaklarına takarlar. Bu takının süs eşyası olmasının yanında farklı anlamlarda yüklenmiştir. Özellikle yeni evlenen çiftlerin parmaklarına yüzük takmasıyla evliliğin bir sembolünü oluşturmaktadır. Yüzükler genellikle evli çiftler tarafından 4. Parmağa takılmakla beraber, çeşitli kişiler tarafından farklı parmaklara da takıldığı görülmektedir. Yaşları ilerlemiş kişiler genellikle daha hacimli ve taşlarla süslenmiş yüzükleri tercih ettikleri görülmektedir. Özellikle yaşları ilerlemiş kadınlar düğünlerde veya misafir oldukları yerlerde her bir parmaklarına kat kat yüzükler takmaktadırlar. Bu davranış o kişinin sosyal statüsünü ve yaşamının göstergesi olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak gümüş takıların insanları huzura kavuşturduğu ve kötü ruhlardan arındırdığı düşünülmektedir. Eski zamanlarda bu duruma örnek olarak, bir insanın içerisine kötü bir ruh kaçtığı düşünüldüğünde, o kişinin kıyafetleri temizlenirken parmaklara gümüş yüzükler takılarak bu işlem yapılmaktadır. Böylece hem hastalıklardan hem de kötü ruhlardan arıtıldığına inanılmaktadır.

Kazak Türklerinin mücevherleri yöresel kostümünün ayrılmaz bir parçasıdır. Kazak Türk halkının antik zamanından başlayan kuyumculuk sanatı halkın hayatı ile tarihi ve ekonomisiyle beraber gelişmiştir. Nakışla yapılan mücevherler ve değerli taşlar Kazak Türk kızlarının güzelliğine güzellik katmaktadır.

Kapsırma, (şapan üzerinde iki açık tarafı birbirine bağlandıran, önünü kapatan demirdir) bu takı kadın şapanına ya da şapan gibi giysilere düğme hizmetinin yerinde olan büyük gümüş aksesuardır.

4.10.1. Takılarda Yer Alan Nakışların Anlamı

Eskide, kızın elinde takmış olan bileziğindeki nakışlara göre kızın nişanlı olup olmadığını bilirlerdi.

Yeni gelin olan kız evlilikten sonra hal hatırın evindeki durumun nakışlarla ifade eder. “Kuşburun” selamı gönderilse, kuş gibi özgür olduğunu, kendisi için endişelenmeye gerek olmadığını sembolize eder.

Boyu uzun, zayıf insan belirlense, şişman insanın yanında onun hali iyi olmadığını sembolize eder. Ünlü kuyumcu Bolat Atyraubayev'a göre, mücevherlerde çoğu zaman "khoshkar muyiz, Şanyrak, kerege, bitki kökenli desenler" işareti kullanılabilir (<https://informburo.kz/kaz/aza-oyuyny-syry-oyudy-alay-ou-kerek-.html>).

4.11. Evlenen Kızın Evine Ziyareti (Torkındeü)

Kazak Türklerinin geleneğine göre kız, evlendikten sonra bir sene dolmadan ailesini ziyaret etmez. Baba evine ziyaret Kazak Türk halkının çok önem verdiği bir husustur. Bunun yükü de çok ağırdır. İlk sene uğurlanıp giden kız için hem ilk senesi olduğu hemde ailesinden uzun süre uzakta kalmanın verdiği özlemle dört gözle beklenen gündür.

Baba evine ziyarete gidecek olan kızla birlikte damat ve küçük yeğeni de gidebilir. Gelin ve damat, gelinin ailesine pahalı hediyeler almalıdır diğer akrabalara da hediyeler götürülür fakat bu hediyelerin pahalı olması şart değil (K.K.37). Baba evine gelen kız en az bir ay kalır. Çünkü bütün akrabalarını ziyarete gitmelidir. Kızın babası kurban keser ve etrafındaki komşularını akrabalarını yemeğe davet eder. Kızla damadı herkes evlerine davet eder. Bu onlar için güzel bir tatildir özellikle kız çok mutlu olur. Bir ay devam eden bu ziyaretin süresi bittiğinde çiftin dönüşünde kızın tarafı onlara buzağı bir inek ve bir de tay at enşi olarak hediye eder. Damadın yeğeni taya bindirilir ve ona da kırk keçi verilir (K.K.34).

4.12. Ayrı Eve Çıkmak (Enşi беру)

Kazak Türklerinde ayrı eve çıkma geleneğinin üç türü vardır. Birincisi ebeveynlerin çocuğunu ayırıp verecekleri mal mülktür. İkincisi ayrılmayan eve gelen misafire verilen hediyedir. Üçüncüsü aynı boyuttan olan bir atadan olan kişilerinin ortak (su, toprak, mal mülk vb) olmalarıdır. Kazak Türklerinde nesilden nesile gelen “enşi беру” geleneği halen devam etmektedir.

Enşi dediğimiz gelenek, evlenen yiğitin babasının çiftler için vereceği ayrı evi, veya malı mülküdür (K.K.19). Enşi vermek, ailenin maddi durumuna bağlıdır. Eğer damadın babası onları ayrı eve çıkarabilecek durumdaysa, iyi fakat durumu iyi değilse böyle durumlarda onun akrabaları kendi aralarında paylaşıp yardım ederler (K.K.37). Çiftin anne ve babası hayatta olmazsa enşi беру, evdeki en büyük oğlana geçer (K.K.23). Kazak Türklerinde kız çocuğuna enşi verilmez ama kızın uğurlama düğününde hediye verilir (K.K.17).

5. BÖLÜM

5.1. Ölümle İlgili Dinsel Büyüsel Âdetler ve İnanmalar

İnsanın doğumla başlayıp ölümle son bulan geçiş dönemlerinde birtakım dinsel ve büyüsel inanmalar görmek mümkündür. Özellikle de insanın son dönemi olan ölüm etrafında çeşitli pratiklerin uygulandığı bilinmektedir. Çünkü ölüm, insanın yaradılışından beri çözüm üretmeye çalıştığı, fakat her bir türlü çare bulunamayan tek konu olduğu da bir gerçektir. Ölümüne çare bulmak konusunda verilebilecek en önemli örnek şüphesiz ölümsüzlüğün sırrını anlamaya çalışan “Gılgamış” destanıdır.

Hökelekli, insanın ölümü sorgulamasını şu şekilde yorumlamıştır:

“Ölüm, başlangıçtan bu yana insanları hep düşündüren, zihinleri meşgul eden ve yönlendiren bir olgudur. Ölüm hep sorgulanmış, irdelenmiş ve cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Eski çağlarda bile antik Yunan’da Epikür ve Eflatun, Müslüman düşünürlerden Muhâsibi ve İbn Sina enine boyuna ele aldığı gibi, ölümün doğurabileceği korku ve endişeyi aşmak için çıkış yollarını da göstermişlerdir” (Hökelekli, 1991: 152).

İnsan hayatının son dönemi olan ölümün etrafında birtakım ritüeller halkın kültürü, adetleri ve inanmalarının baskısı ile yapıldığı görülmektedir. Ayrıca kişi tanık olduğu ölüme anlam yüklemeye ve bu doğrultuda bazı pratikler de geliştirme yoluna girmiştir.

Türk dünyasında ölüme yönelik yaklaşımlar genellikle benzer olmakla beraber kimi farklılıklar da arz etmektedir. Kazak Türklerinde de ölüm konusu başlı başına araştırılması ve üzerinde önemle durulması gereken geçiş dönemlerinden biridir.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önce de ölüm sonrası yaşama inandıkları bilinir. Bu eksende, Orta Asya Türk’lerinde İslamiyet’in kabulünden önce adına kam, şaman, baksı, oyun ve ozan denen kimi toplum önderleri ölüm törenlerinin asıl gerçekleştiricileri olarak karşımıza çıkar. İslam öncesinde görülen Şamanizm kaynaklı bu tür yaklaşımlar Türklerin genelde bütün ritüelleri özelde ise özellikle ölüm için gerçekleştirilen ritüellerinde çok sık kullanılır.

Savaşçı ve konargöçer vasıflarıyla bilinen Türklerin ölüm törenlerinde, atalar kültürü gereği ölmeden önce giriştikleri savaşlarda gösterdikleri kahramanlıklar ve öldürdükleri düşmanlarının sayısı ritüel olarak zikredilen toplum önderleri tarafından işlenir. Bu durum Türk toplumunda insanın ölüme ve ölüm etrafında meydana gelen ritüellere gösterdiği saygının ifadesidir.

Karaca, ölümü insan hayatının tamamlayıcı dönemi olarak tanımlamıştır:

Varoluşun temel gerçeklerinden biri ölümdür. Ölüm, insan hayatını anlamlandıran, daha çekici kılan, kaçışı olmayan değişmez bir gerçektir. “Ölüm bir tamamlanmadır. Tıpkı bir ressamın resmini tamamlaması gibi ölüm de insanı tamamlamakta, ancak ölümle insan, tamamlanmış bir resim gibi öteki dünya için son şeklini almaktadır” (Karaca 2000, s. 6).

Hökelekli, çalışmasında İbn Sina’nın “Ölüm Korkusundan Kurtuluş” adlı risalesinde ölüm korkusunun sebeplerini maddeler halinde göstermiştir:

1. Ölümün hakikatini bilmemek.
2. Öldükten sonra kişinin başına neler geleceğini kestirememek.
3. Beden çürüyüp yok olduktan sonra kişilik ve benliğin de tamamen hiçliğe kavuşacağını, buna karşılık kendisinden sonra âlemin varlığının devam edeceğini zannetmek.
4. Ölümden önce ve ölüme yol açan hastalıkların acı ve ıstırapından başka ayrıca ölüm için de bir elemin var olduğunu zannetmek.
5. Öldükten sonra kendisine bir ceza ve işkence edileceğine inanmak.
6. Öldükten sonra nereye gideceğini ve başına ne geleceğini bilemeyip, şaşkınlık içerisinde olmak.
7. Arkada bırakacağı mal ve miras üzerine üzüntü duymak (Hökelekli, 1991,ss. 156-157).

Örnek ise çalışmasında İbn-i Sina’nın ölüm gerçeğini şu şekilde vermiştir:

“İbn-i Sina, bundan yüzyıllar önce tespit ettiklerinin genel olarak günümüz insanları için de geçerli olduğu söylenebilir. Başlangıçtan günümüze dek ölüm karşısında çaresiz kalan insanlar, ölüm korkusunu yenememiştir. Ölüm gerçeği ile birlikte oluşan ölümden sonraki belirsizlik, yok olma ve yakınlarından, toplumda kazandığı sosyal statüsünden ayrılma endişesi, ölüm anında acı çekme kaygısı ölümü zaman zaman korkunç, üzüntü ve kaygı verici bir gerçek hâline getirmektedir. Bilim, teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, geçmişte ve günümüzde ölümle ilgili inanç ve âdetlerin oluşması ile uygulanmasında ölümden korkma faktörünün ciddi rol oynadığını söylemek mümkündür” (Örnek, 1971, ss. 108-109).

Ahmetov, ölümü şu şekilde yorumlamıştır:

“İnsanoğlu için doğal olguların içindeki en korkunç ve soğuk olanı ölümdür. Bunun için herhangi bir halkın dilinde ‘ölüm’, ‘öldü’ sözcüklerinin yerine aynı manayı taşıyan fakat onlardan daha yumuşak olan örtülü eş anlamlıları kullanılır. Örneğin, Rusçada ‘ölmek’ anlamındaki umeret’ kelimesinin yerine ugasnut’ ‘sönmek’, uytı ot nas ‘bizden gitmek’, uytı v luçşiy mir ‘daha iyi dünyaya gitmek’, ispustit’ duh ‘ruhunu teslim etmek’, ispustit’ posledniy vzdoh ‘son nefesini vermek’ gibi örtülü ifadeler tercih edilir” (Ahmetov, 1995, s. 113).

5.2. Ölüm Türleri:

Kazak Türkleri yaşamları boyunca saygılı, sevgili, özverili, çalışkan, yardımsever insanlar olarak yaşamaya gayret etmişlerdir. Yaşamları sona erdiğinde de aynı şekilde anılmak ve hatırlanmak istemektedirler. Öldükten sonra iyi anılmak ve hatırlanmak Kazak Türkleri için bir nevi “kahramanlık”tır. Bu yüzden Kazak Türk kültüründe ölüm türleri kendi içlerinde ayrılmaktadır ve ayrı ayrı açıklanmaktadır.

5.2.1. Ak Ölüm

Tanrı tarafından, kendi eceliyle ölen kişilerin yaşadığı ölüm çeşidinin adıdır. Dünya da kendi hayatını yaşamış, çocuklarına iyi vasiyetler bırakmış, ölümlerinde imamdan son suyunu içip ölen kişiler için ölüm çeşididir. Bununla birlikte halk arasında yaşlı, genç farketmeden ölüm vakti gelmiş insanların ölümüne de ak ölüm denmektedir.

5.2.2. Er Ölüm

Eziyetli, zor iş yapmaktansa er ölüm daha iyidir dedikleri ölüm çeşidinin adıdır. Vatanı ve halkı için, malını mülkünü korumak için, toprağını korumak için, ailesini ve çocuklarını korumak için ölen kişilerin ölümüne denemektedir. Bu şekilde kahramanca ölen kişileri destanlarında ve şiirlerinde anlatmışlardır.

5.2.3. Haram Ölüm

Bu ölüm çeşidi; kendine zarar vererek ölen, (zehir içerek, kendini asarak vb.) intihar eden, imamdan suyunu içmeden ölen kişilerin yaşadığı ölüm çeşidinin adıdır. Bunların dışında vatanına milletine ihanet eden, zina yapan, kavga ederek ölen, hırsızlık yaparken

ölen kişilerin ölüm çeşidine verilen isimdir. Bu kişiler öldüklerinde toplu mezarlara defin edilmezler. Başka bir yere gömülürler.

5.2.4. Ez Ölüm

Ez ölüm diye adlandırılan bu ölüm çeşidi, vatanına ve milletine, ailesine, çocuklarına, halkına tehlike geldiğinde sadece kendini düşünerek kaçan kişilerin yaşadığı ölüm şeklinin adıdır. Tembel olduğu için açlıktan ölen kimseler ve düşmanına yalvararak ölen kişinin yaşadığı ölüm çeşidinin içine girmektedir. Kazak türkleri bu şekilde ölen kimseleri sevmemektedir. Ez ölüm çeşidi diğer ölüm çeşitlerinden en ağırı olandır.

5.2.5. İt Ölüm

Evsiz, haksız, kimsesiz şekilde tek başına ölüp, kemiklerinin köpeklerle ve kuşlara yem olan kimselerin yaşadığı ölüm çeşidinin adıdır. Bununla birlikte kötülükle uğraşan, yalancılık(dolandırıcılıkla)uğraşan, zevk ve sefa için para harcayıp dünyaya doymayan kişilerin, uzaklarda tek başlarına ölüp çürüyen kimselerin yaşadığı ölüm çeşidinin adıdır.

5.2.6. Surausız Ölüm

Arkasından kimsenin ağıt yakılmadığı, hırsız, terbiye olmayan, doğru yolu bulmayan, halk içinde seilmeyen kimselerin yaşadığı ölüm çeşidinin adıdır. Bu tür insanları birileri öldürdüğünde onlara kimse neden öldürdün demez ve mezarlığa değil uzaklara gömülürler.

5.3. Ölüm Öncesi

5.3.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler (Hayvanlarla, Eşyalarla, Rüyalarla İlgili vb.)

İnsanlığın ortak duygularda düşünme biçimi dünyanın neresinde olursa olsun benzerlik taşır. Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, geleceği bilmek isteğinin de etkisiyle alışıla gelmişin dışındaki birtakım davranışları, araç gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanılışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki ruhsal ve biyolojik değişimleri çoğu zaman ölümün bir ön belirtisi olarak değerlendirmektedir.

Kazak Türklerinin yerleşik halk inanışında, ölümü önceden haber veren belirtiler arasında hayvanlar büyük bir yer kaplamaktadır. Bilindiği üzere hayvanları insanlardan ayıran birçok özellik vardır. Hayvanların kimi olayları önceden hissetmesi ya da sezgi güçleri, koku alma duyuları, olaylara farklı tepki verme gibi özellikleri insanların bunlara doğaüstü anlamlar yüklemelerine neden olmuştur. Kazak Türklerinde bu doğrultuda bilhassa atlar başta olmak üzere; kedi, koyun, keçi, inek, öküz tavşan, köpek, kurt vb. hayvanlar üzerinden inanmalar görülür. Türk kültüründe saygı duyulup kutsal sayılan hayvanların, çevrelerindeki insanlarda görülen veya görülebilecek kimi değişiklikleri hissettiklerine/hissettirdiklerine inanılır.

Fani olan insanın hayatının son evresi olarak ölüm adlandırılmaktadır. Sonun başlangıcı olduğuna inanılmakla beraber, her kültürde farklı farklı inanışların hakim olduğu görülmektedir. Kazak Türklerinde ölen kişinin sadece fiziksel olarak öldüğüne, ruhunun ise yaşamaya devam edeceğine inanılır. Ölen kişi için, “geldiği yere döndü” anlamına gelen kaytıs boldı, “yeni bir hayata başladı” manasına gelen dünyeye saldı ve bu gibi İslam inancıyla bağdaşan ifadeler kullanılır.

İnsanlar ölüm korkusunu bilinç altına yerleştirdiği için bu baskıyı bazı olaylarla açıklamaya çalışmışlardır. Bundan dolayı ölüm belirtilerini insanlar, meteorolojik olaylara, hayvanların bir takım hareket ve seslerine, rüyalara, fizyolojik değişimlere, evde gelişen olaylarla açıklamaya çalışmışlar ve bu ölümün belirtisi olarak sayılmıştır.

Kazak Türklerinde ölümün habercisi olduğuna inanılan ön belirtiler inanışı önemli yer tutmaktadır. Bastırılan ölüm korkusu hasta ve ya ecel durumunda olan kişilerin rüyalarında sıkça öldüklerini gördüklerini dile getirmişlerdir. Uyku halindeyken rüyasında öleceğini gördüğünü ileri sürerler. Genellikle rüyasında tanıdık birinin ev hanesinden birini çağırdığını göstermesi evden birinin öleceğine inanılır. Ayrıca evden eşya götürmekte yine evde bulunan kişilerden birinin öleceğine inanılır. Rüya da bir yerden düşmek, ata binip uzaklaşmak, önceden ölen bir kişinin çağırması da yine ölümün belirtisi olarak görülmektedir.

5.3.1. Atlarla İlgili İnanmalar

Kazak Türklerinde atlar yersiz kişnediğinde veya huysuzluk edip sahiplerinin huzurunu kaçırdıklarında bazı şeylerin yolunda gitmediğine inanılmakla beraber atların özellikle ev çevresinde bu sıra dışı hareketleri sergilemeleri insanları korkutur (K.K.42). Yalnızca

at değil çoban köpeklerinin sürü içerisinde olağan dışında hareket etmeleri, havlamaları veya sürü içerisinde saldırgan tutum geliştirmeleri de çobanları korkutur. Zira çoban köpeklerinin bu tavırları birçok kez sürüye kurt saldırısı veya sürü içerisindeki hayvanlardan bazılarının ölümüyle sonuçlanmıştır. Bununla beraber çoban köpeklerinin Kazak Türklerinin yaşam alanında buna benzer hareketler sergilemeleri eve dönük uzun uzun ulumaları, rahatsızlık edici boyutta özellikle gece saatlerinde, sabaha karşı, namaz vakitlerinde, evde uyanık insanları gördüklerinde oluşturdukları etki insanların korkmalarına neden olmakta “köpeklerin Azrail’i gördüklerine ve ölüm haberini insanlara vermek istediklerine” inanıldığından, aile fertlerinin sağlığından emin olmak için itina ile hareket ettikleri görülür (K.K.41).

Kazak Türklerinin çevrelerinde görülen bu tür hayvan davranışları daha birçok hayvan üzerine de genellenebilir. Koyun, keçi, inek ve öküz gibi hayvanların ahırda olağanın dışında sergiledikleri kimi davranışlar sahiplerini korkutmuştur. Örneğin; bu hayvanların huysuzluk etmeleri, sahiplerini tanımamaları, sahibi yaklaşınca alışılmamış sesler çıkarmaları, özellikle ineklerin önlerine çıkan insanlara dönük bir şekilde böğürmeleri insanların korkmalarına sebep olmuştur.

5.3.2. Ani Gelen Haber

Daha önce Türk dünyasında birçok benzer uygulamanın olduğundan bahsetmiştik. Türk dünyasında ölüm öncesinde meydana gelen kimi ön belirtilerin belki de en çok benzerlik gösterdiği uygulama gece vakti oluşagelen olaylardır. Detaylandırarak olursak: Gece geç saatlerde (bilhassa gece yarısından sonra) komşuların veya başka birinin beklenmedik bir anda kapıyı çalması, özelde Kazak Türklerinde genelde tüm Türklerde korkuya sebep olmakta ve hissedilen öncül ise ölüm korkusu olmuştur. Bu doğrultuda ev sahibi korku içerisinde, akrabalarına veya yakın birilerine kötü bir şey olmuştur diye düşünerek kapıya yönelirler. Modern çağda ise kapı çalma girişimleri yerini cep telefonlarına bırakmıştır. Kapı çalınışı üzerinden gelen korku artık yerini cep telefonu zilin çalınışına bırakmıştır.

5.3.3. Eşyalarla İlgili İnanmalar

Kainat bir enerji döngüsü üzerine kuruludur ve doğadaki canlı cansız her türlü varlık arasında bir enerji alışverişi söz konusudur. Ölüm gibi doğada bir canlının enerji

kaybına neden olan bir olayın da bu anlamda çevresindeki her türlü eşya/materyal ile tepkimeye girmesi çok doğaldır. Ev eşyası, araç-gereç ve yiyecek çevresinde kümelenen birtakım inanmaların temelinde de ölüm korkusu yatmakta ve bunlar insanlar tarafından çoğu zaman ölümün önbelirtileri ya da ölüm getirecek eylemler olarak nitelenmektedir. Ancak, evde ve ev eşyasındaki “gıcırdama”, “çıtırdama”, “kötüleme”, “kırılma”, “çatlama” gibi fiziksel olaylarla beklenmedik bir sırada “kapı ve pencere çalınmasına” bağlanan bu gizli korku, sadece ölümün değil aynı zamanda başka felâketlerin de yaklaştığına işaret sayılmaktadır.

Eşyalarla ilgili inanmalar şu şekilde bilinmektedir: Özellikle acı ve ekşi yiyeceklerle kimi mutfak malzemesini geceleyin komşuya vermekten kaçınmada ölüm korkusundan çok, eve gelecek başka bir felâketin, en çok da verilen şeyin bereketinin ve uğurunun kaçacağı, nazar degeceği inanması yatmaktadır. Fakat sırasına göre, halk inancı, bu genel uğursuzluğun içine ölümü de almaktadır (K.K.39).

Kapı ya da tahtanın kendiliğinden gıcırdaması, evin tahtalarından çıkan ses, tavanın çatlaması, evin tavanının çıtırdaması, evin orta direğinin çatlayıp kırılması evde hasta veya ölüm döşeğinde olan birileri varsa ölümün habercisi/belirtisi olarak yorumlanır (K.K.45).

Kazak Türklerinde, dolap, tavan, kapı gıcırıtlarında Azrail'in geldiği düşünülür. Duyulan bu sesin şiddeti ölecek kişinin dünyadaki manevi kişiliğine göre değişir yani sevabı çoksa hafif ses çıkar; ameli kötü, günahı çoksa ses çok güçlüdür, duyanları da korkutur diye inanılır (K.K.43).

5.3.4. Rüyalarla İlgili İnanmalar

Türk Halk edebiyatı anlatıları olan mitlerde, efsanelerde, masallarda, destanlarda, halk hikayelerinde veya fıkralarında rüya motifi sıkça kullanılır. Bilinçaltında biçimlenen çeşitli görüntülerin simgesel bir takım çağrışımlarla da desteklenerek gerek rüyayı gören, gerekse yakınları için bir ölüm belirtisi olarak yorumlanması oldukça yaygındır. Halk düşüncesi çoğu zaman rüyayla gerçek arasında keskin bir çizgi çekememektedir.

Destan anlatma geleneği çok güçlü olan Türkler, rüya motifini milli hafızasında çok geniş bir şekilde yer etmiş ve neredeyse her anlatısında kullanmıştır. Oğuz Kağan destan anlatmasında Oğuz'un rüyasında geleceği görmesi, Danişmendname'de Danişmend Ahmet Gazi'nin rüyasında gireceği savaşları öğrenmesi, Türk dünyasında

onlarca varyantı bulunan Köroğlu anlatılarında Köroğlu'nun rüyasında kırklardan dersler alması, halk/hak aşıklarının aşıklık mertebesine ulaşabilme ölçütü olarak kabul edilen bade içme, yine rüya esnasında ya bir pir elinden, ya mezar başında, ya da bir güzelin elinden olmuştur. İşte bu doğrultuda düşünüldüğünde Türkler için rüya çok önemli olayların veya gelişmelerin merkezi konumuna gelmiştir. Zira başa gelebilecek kötü bir olayın, hastalığın veya ölümün haber verildiği rüyalar Kazak Türklerinde çok sık görülen bir olgudur.

Çeşitli düşleri konu edinen “Yıldızname”, “Rüya Tabirleri”, “Fal Kitapları” vb. yayınlardaki geleneksel bilgiler ve yorumlar da bu tür inanmaların halk arasındaki yaygınlığını ve geçerliliğini artırmaktadır. Ayrıca halk arasında “rüya tabircisi” hocalar, yaşlılar ve bu konudaki geleneksel bilgileriyle tanınmış kimseler de vardır. Düşlerin yorumlarını yaptırmak, geleceği öğrenmek için bu gibi kimselere baş vurulduğu da bilinmektedir.

Kazak Türklerinde ölüme yorulan kimi rüya içeriklerini kaynak kişimiz şu şekilde sıralamıştır: Yılan sokması, kara üzüm görmek, karı renkli meyveler yemek ya da görmek, soğan, sarımsak görmek , ağacın devrilmesi, genç ağacın kırılması, fidanın sökülmesi , kara yılan görmek, diş çektirmek ya da dişlerin dökülmesi (K.K 43).

5.3.5. Hasta Olan Kişide Ölüm Belirtileri

Kazak Türklerinde, hastada görülen bir takım psikolojik ve fizyolojik değişiklikler hastanın yakınları tarafından dikkatle izlenerek değerlendirilir. Hastanın durumunun ciddi olduğuna artık sonunun yaklaştığına birer işaret sayılan bu değişikliklere ve isteklere önem verilmekte ve ona göre hazırlığa girilmektedir. Ölmek üzere olan hastada görülen ruhsal ve fizyolojik değişiklik ve isteklerin kimisi hastanın hemen öleceğini, kimisi de artık kaçınılmaz sonun yaklaştığını gösteren belirtiler olarak kabul etmektedir.

Kazak Türklerinde genel olarak ölmek üzere olan hastanın son istekleri şu şekilde sıralanabilir; Hasta daha önce bıraktığı borçlarının ödenmesini ister (K.K.29). Hasta, ölümden söz etmeye ve artık geri dönüşünün olmayacağına inanarak konuşmaya başlar (K.K.44). Ailesinden veya yakın çevresinden çok güvendiği ya da sevdiği biriyle görüşmek ister (K.K.37). Öleceğine inanan hasta yanına manevi destek vermek amacıyla hoca, müftü gibi din adamı ister (K.K.19). Hasta aile fertlerinin (eşi, çocukları

vs.) başucuna toplanmasını ister, hatta bazı hastalar gaipten ses duyduğunu, bir takım kimseleri gördüğünü söyler ve gülmeye başlar veya surat asar, fevri çıkışlar sergiler (K.K.45). Hasta odanın lambası yanarken yine de lambanın yakılmasını ister ve cenneti gördüğünü söyler. Susup sorulara karşılık vermez ve vasiyetini yapmak ister (K.K.40).

Kazak Türklerinde ölmek üzere olan hastada görülen kimi bedensel/fizyolojik değişimler şu şekilde sıralanabilir: Güçlkle nefes alıp vermeye başlar, hasta aniden dalgın olmaya başlar, iştahı aniden açılır ve kesilir Hastanın bedeni soğumaya başlar. Elleri, ayakları veya bacakları beyazlaşmaya başlar. Özellikle ayakları şişmeye başlar. Ağzından kan veya köpük gelmeye başlar (K.K.20). Bedeni gözle görülür şekilde morarır veya sararır. Uzuvarı/organları katılaşmaya başlar. Aniden inlemeye başlar. Gözlerinin altında morluklar meydana gelir ve aşırı terlemeye başlar (K.K.41).

5.3.6. Ölümü Uzaklaştırmak Uygulanan Pratikler ve Kaçınmalar

Kazak Türklerinde ölüme neden olduğuna inanılan veya ölümü çağrıştıran her türlü olaydan veya korkulardan korunmak ve kurtulmak, daha doğrusu ölümü uzaklaştırmak, saptırmak ve etkisiz kılmak için bir takım uygulamalara, kaçınmalara dikkat edildiği bilinmektedir.

Çevredeki hayvanların ölüm belirtisi olan hareketleri, görülen kimi rüyalar, ev eşyalarındaki anormal değişimler veya kimi hislerin ölümü haber vermesi/ hissettirmesi, Kazak Türklerinde zaman içerisinde bazı ritüellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ölümü uzaklaştırmak uygulanan pratikler şu şekilde belirtilmiştir: Ölü defin edileceği zaman kazma, kürek elden ele verilmez. Ölü evinden dönenler doğru kendi evlerine gidip tuvalete girerler. Yakınlarının yüzlerine bakmazlar. Başkasının evine gidilirse o eve ölüm getirileceği düşünülür. Bu nedenle, herkes bu tür kaçınmalara dikkat etmelidir (K.K.43). Ölü gömüldükten sonra mezar dönüşü, ölenin yakınları arkalarına bakmazlar, su ısıtılan ateş dağıtılır, ve söndürülür. Su ısıtılan ateş başka şeye kullanılmaz, atılmalıdır. Ölü suyunu ısıtmak için kullanılacak yakacak başkalarından sağlanmalı, ölü suyunu ısıtan odun artıkları evde kullanılmamalı, kazan altındaki odun ve kül dışarı atılmalı ve ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazan ters çevrilmelidir (K.K.21). Ölünün yatağı toplanmalı ve yatağın yerine taş konmalı ya da su serpilmelidir. Cenaze geçerken uyuyan kimseler uyandırılmalı, yedi evdeki su dolu kaplar boşaltılmalı, ölü evindeki

yemekler boşaltılmalı, yiyecek ve içecekler dışarı çıkarılmalıdır. Açık tuz varsa üstü örtülmeli diye inanılır (K.K.35).

Bu tür ritüeller özelde Kazak Türkleri olmak üzere genelde tüm Türk dünyasında benzer şekillerde varlığını gösterir.

5.3.7. Hastanın Öleceği Anlaşıldığında Yapılan Pratikler

Ölüm, tüm insanların yaşayacağı sondur. İnsanoğlunun var oluş mücadelesinin zıddında bulunan ölüm ilk insanlardan bu yana hayatı anlamlı kılan bir olgudur. Ölüme yüklenen anlamlar o kadar çeşitlidir ki dünyanın neresinde olursa olsun ölümün karşısında insanın yaşayacağı çaresizlik kaçınılmazdır. Ölüme bunca anlam yüklenirken Kazak Türkleri öleceğine kanaat getirdikleri yakınları için kimi pratiklere girişirler.

Boratav, öleceği anlaşılan kişi için yaptığı inceleme sonucunda şöyle bir benzetmede bulunmuştur; Anadolu'nun kimi yerlerinde canın bedenden bir sinek kılığında ayrılacağına inanılması, ayrıca halk dilinde kullanılan “kuşça can” benzetmesinde canın bir kuş gibi uçup gideceği inancının saklı olması gösteriyor ki, Anadolu Türklüğünde de aynı ölüm algısı söz konusudur (Boratav 1973: 33).

Ölecek olan kişinin anlaşılması üzerine bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Ölü korkunç ve çirkin görünmesin, çenesi sarkmasın ve tikanırken su gitmesin, ağzı açık kalmasın, ruhu yarılmasın, ağzına toprak dolmasın, şeytana ifade vermesin, içine şeytan girmesin, ağzından dışarıya kan, kusmak, köpük vb. boşalmasın” diye çenesi bağlanır (K.K.16). Ölünün üzerindeki soyulur, yatağı değiştirilip ceset “rahat döşeği” ne alınır ve şişmesin diye de ölünün karına bıçak, demir, makas, maşa, bakır, kayış vb. konunur (K.K.24).

5.3.8. Öleceğini Hisseden Kişi Ne Yapar?

Birçok toplumda öleceği kanaatine varan bir kişi ecel vakti geldiğini anlayınca bir takım üzerine düşen son görevleri yerine getirmek ister. Kazak Türklerinde de bu durum şöyle açıklanmaktadır. İnsan öleceğini anlayınca eş dost akraba ne kadar tanıdık kişi varsa onları bir araya getirip görmek ister. Bu dünyadan ayrılmadan önce son isteklerini dileklerini arzularını ve kendisinden sonra mal mülk neyi varsa kime ne şekilde aktarılması gerektiğini bildirir. Bu duruma “vasiyet” adı verilmektedir. Ani bir ölüm olmadığı sürece ölüm döşeğinde olan her insan vasiyetini dile getirmektedir. Vasiyeti

her özgür olan insan açıkça söylemektedir. Kendi nesillerine iyi bir hayat kazandığı mal mülk ne varsa pay ederek üzerinde ki sorumluluğu atmaktadır. Vasiyeti üzerine alan kişi bunu yerine getirmeye ve sözün yerine gelmesine çok önem vermektedir. Ölen kişiye karşı son görevi olduğu için büyük bir titizlik göstermesi gerekir. Ayrıca hasta döşğinde ölümü bekleyen kişinin yakınları, akrabaları, komşuları tanıdığı hemen hemen herkes hakkını helal ettirmek için yanına gelirler. Gündüz yada gece olması fark etmemektedir. İstenilen her vakitte ölüm döşğinde ki kişinin yanına gidilebilmektedir. Kazak Türklerinde ölüm döşğinde olan insan başucunda Kuran-ı Kerim okunmasını da istemektedir. Hafız, imam veya evde Kuran-ı Kerim okumasını bilen bir kişi tarafından okunur.

5.3.8.1. Arızdasu

ЕРТІЛЕУДІҢ ӨЛЕР АЛДЫНДА АЙТҚАНЫ

Өсиет мен айтайын, ағаларға,
 Өзімнен жасы кіші балаларға.
 Шықпассың еш қызметсіз иман жимай,
 Жиылып шайтан, жындар қамаларға.
 Дүние фәни адам малын жияр,
 Зекетін, пітірімен бермей тияр.
 Бір күні ғазәзіл келсе жетіп,
 Қызығын сұм дүниенің сонда қияр.
 Ғазәзіл оң иығыңа мінгеннен соң,
 Шынымен жан аларын білгеннен соң.
 Бір Құдай ажалымды кешіктіріп деп,
 Шынымен тілек тілер Алласынан.

ERTİLEYDİN ÓLER ALDYND AITQANY

Ósiet men aıtayn, aǵalarǵa,
 Ózimnen jasy kishi balalarǵa.
 Shyqpassyń esh qyzmetsiz iman jımaı,
 Jılyyp shaitan, jyndar qamalarǵa.
 Dúnie fǵanı adam malyn jıar,
 Zeketin, pitirimen bermeı tiar.
 Bir kúni ǵazázil kelse jetip,
 Qyzyǵyn sum dúnieniń sonda qıar.
 Ǵazázil oń ıyǵyńa mingennen soń,
 Shynymen jan alaryn bilgennen soń.
 Bir Qudaı ajalymdy keshiktir dep,
 Shynymen tilek tiler Allasyнан.

5.3.9. Ölüm Olayının Duyrulması ve Avutma (Estirtuv ve Avutma)

Konuyla ilgili pratikleri şöyle sıralayabiliriz; Öleceği anlaşılan kişi için yakınlarının ilk yaptığı iş birbirlerine haber vermek ve tüm aile fertleri ile birlikte üzerlerine düşen görevleri yerine getirmektir (K.K.38).

Vefat eden kişinin yakınları akraba, eş dost, konu komşuya karalı habarşı ‘kara haberci’ göndererek ölümü duyurur. Birinin ölüm haberini yakınlarına, ailesine duyurmak işine Kazak Türkleri estirtuv ‘iştirtme, duyurma’ derler. Bu işe büyük bir titizlikle yaklaşan Kazak Türkleri söz konusu üzücü haberi birden ve doğrudan söylemezler. Ölüye olan saygı gereği ve yakınlarını üzmeme kaygısıyla, ölüm haberini adabına göre astarlı sözlerle, çeşitli benzetmelerle iletirler. Bu görevi üstlenen kişi veya kişiler kelimeleri itinayla seçerek daha olumlu, yumuşak ve örtülü ifadeleri kullanmak suretiyle karşısındakileri buna yavaş yavaş hazırlayarak ölüm haberini verirler (K.K.41). Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamalarıyla gerçekleşir. Olayı duyan komşular ölü evine toplanarak ölünün yakınlarının acılarına ortak olmaya onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar.

Avutma örneği

Өтпейтін өмір жоқ,	Ótpeitin ómir joq,
Сынбайтын темір жоқ.	Synbaityn temir joq.
Қияғы бүтін сұңқар жоқ,	Qıaǵy bútin suńqar joq,
Тұяғы бүтін тұлпар жоқ.	Tıuaǵy bútin tulpar joq.
Шудасы бүтін түйе жоқ,	Shýdasy bútin túıe joq,
Кекілі бүтін бие жоқ.	Kekili bútin bie joq.
Жанып бітпес көмір жоқ,	Janyp bitpes kómir joq,
Жабырқамас көңіл жоқ.	Jabyrqamas kónil joq.
Батпайтын күн жоқ,	Batpaityn kún joq,
Атпайтын таң жоқ.	Atpaityn tań joq.
Отырсаң ойлап, әлемде	Otyrsań oılap, álemde
Өлмейтін жан жоқ	Ólmeitin jan joq
Құс өліп, балапан қалса,	Qus ólip, balapan qalsa,
Қияқ қалар.	Qıaq qalar.
Ат өліп, құлын қалса,	At ólip, qulyn qalsa,
Тұяқ қалар.	Tıuaq qalar.
Ата өліп, бала қалса,	Ata ólip, bala qalsa,
Мұрат қалар.	Murat qalar.
Бала өліп, ата қалса,	Bala ólip, ata qalsa,
Ұят болар.	Úıat bolar.

Арғымақ аттың тұяғы	Argýmaq attýn tuıaǵy
Сазға басса, жетілер,	Sazǵa bassa, jetiler,
Тасқа басса, кетілер.	Tasqa bassa, ketiler.
Жапырақ ұшып желге кетті,	Japýraq ushyp jelge ketti,
Аққу ұшып көлге кетті.	Aqqý ushyp kólge ketti.
Ол ешқайда бармайды,	Ol eshqaida barmaidy,
Бәріміз баратын жерге кетті.	Bárimiz baratyn jerge ketti.

Eskide Buralkı diye şairin tek çocuǵu aniden vefat etmiş. Çok zaman geçmeden el arasında saygılı Rahmet isimli ihtiyarın Muslim diyen çocuǵu vefat etmiş, ona baş sağlığını dilemeye gelen Buralkı:

-Rahmet, iyi misin? Konduǵun yerin kutlu olsun, o yere bende konmuştum,-diye avutur (B.S.2013, s.40).

Bu arada ölü sahipleri ya da komşular gerekli yerlere olayı haber verirler. Bu iş küçük yerlerde adam çıkartıp “haber okutmak” ve eşe dosta haber vermekle de olur. Eskiden kasaba ve köylerde haber için tellallar çıkarıldığı gibi özel habercilerin kullanıldığı da görülyordu. Giderek bu tür haberleşmelerin özellikle tellal çıkartmanın azaldığını söyleyebiliriz (K.K.29). Ölüm olayının duyurulması eskiden camilerde salâ verdirmekle duyurulur, belediye ya da muhtarlık hoparlörleriyle duyurulur, gazete ilânlarıyla duyurulur, radyo, telefon, telgraf vb. aracılığıyla duyurulur (K.K.31).

Kazak Türklerinin folklorunda estirtuv örnekleri pek çoktur. Bunlardan biri çok eski olmakla birlikte söylene söylene ölüm haberini duyurmanın bir formülüne dönüşen şu dörtlüktür:

Аққу ұшып көлге кетті,	Aqqý ushyp kólge ketti,
Сұңқар ұшып шөлге кетті,	Suńqar ushyp shólge ketti,
Олар адасып кеткен жоқ,	Olar adasyp ketken joq,
Әркім барар жөнге кетті...	Árkim barar jónge ketti...

Арғымақтың тұяғы	Argýmaqtyń tuıaǵy
Тасты басса, кетілер,	Tasty bassa, ketiler,
Сазды басса, жетілер.	Sazdy bassa, jetiler.
Тозбасты ұста соқпас,	Tozbasty usta soqpas,

Өлместі құдай жаратпас.
 Өлмейтін өмір жоқ,
 Сынбайтын темір жоқ.
 Өлмесе, ата-бабаларымыздың

Ólmesti qudai jaratpas.
 Ólmeitin ómir joq,
 Synbaityn temir joq.
 Ólmese, ata-babalarymyzdyń

Бәрі қайда кетті?!
 Құдай алдынан жарылқасын!
 Жаны жаннатта болсын!
 Топырағы торқа болсын!

Bári qaida ketti?!
 Qudai aldynan jarylqasyn!
 Jany jannatta bolsyn!
 Topyraǵy torqa bolsyn!

Қаза қайырлы болсын!
 Арт жағына қайыр-берекесін берсін!
 Жасамаған жасын балаларына берсін!
 Ат тұяғын тай басар,

Qaza qayyrly bolsyn!
 Art jaǵyna qayyr-berekesin bersin!
 Jasamaǵan jasyn balalaryna bersin!
 At tuaǵyn tai basar,

Орнында бар оңалар.
 Болмасқа болаттан берік бол!
 Жақсы пенде басына
 Іс түскенде бекінер.

Ornynda bar ońalar.
 Bolmasqa bolattan berik bol!
 Jaqsy pende basyna
 Īs túskende bekiner.

Жаман адам басына
 Іс түскенде өкінер.
 Тұлпардың тұяғы кетіледі,
 Қыранның қанаты сетіледі.

Jaman adam basyna
 Īs túskende ókiner.
 Tulpardyń tuaǵy ketiledi,
 Qyrannyń qanaty setiledi.

Бүтін тұратын дүние жоқ!
 Адамның көңілі бірде толады, бірде солады.

Bútin turatyn dúnie joq!
 Adamnyń kónili birde tolady, birde solady.

Ақырын Алла оңғарсын,
 Ақиретте шапағатшы болсын!
 Құдай бергенін алса да,
 Берерін алмасын!

Aqyryn Alla ońǵarsyn,
 Aqirette shapaǵatshy bolsyn!
 Qudai bergenin alsa da,
 Bererin almasyn!

Burada ölüm sözcüğü hiç kullanılmadığı hâlde, kuğunun ve şahinin uçup gitmesi şeklindeki örtük ifadelerle dolaylı yoldan ölüm vurgulanmıştır. Eski inanca göre, ölüm anında can bedeni terk ederek bazen bir sinek, bazen de bir kuş şeklinde uçar gider (İslamjanulı, 2007, s. 183).

Ölüm haberini duyurmanın yukarıda verilen kalıplaşmış varyantına paralel olarak şu örnek de yaygın kullanıma sahiptir:

Тұғырдан ұшқан ақ сұңқар,

Қайтып қолға қонар ма?

Tuğyrdan ushqan aq suñqar,

Qaityp qolğa qonar ma?

şeklinde soru sormak suretiyle karşısındakini kötü habere hazırlama söz konusudur.

Жазмыштың ісі күшті,

Ақ сұңқар ұядан ұшты.

Кетті келмес сапарға,

Қайғысы сізге түсті...

Jazmyshtyń isi kúshti,

Aq suñqar úıadan ushty.

Ketti kelmes saparğa,

Qaıǵysy sizge tústi...

ifadeleriyle de ölüm geri dönüşü olmayan yolculuğa benzetilerek örtülü yoldan anlatılır (İslamjanulı, 2007, s.185).

Eskiden Kazak Türklerinde estirtuv çeşitli yollardan gerçekleştirilirdi. Örneğin; seyahatte veya savaşta ölen kişinin bindiği atının kuyruğu kesilerek giydiği elbiseleri atın üzerine yerleştirilirdi. Bunun dışında ölüm haberini getirmekte olan kişi köyün içine doğru dörtnala koşarak gelirdi. Böylece köy halkı hiç konuşmadan da ölüm mesajını almış olurdu (Matıjanov 2007: 182). Ayrıca ölüm haberini herkese ve yakınlarından geçen yolculara duyurmanın yaygın bir şekli de karalı tuv köteruv ‘karalı bayrak kaldırmak’ olmuştur. Bu, ölenin yaşına ve statüsüne göre sırik üzerine bağlanan bir alemdir. Ölen, çocuk ise alemin rengi beyaz, yaşlı ise siyah, orta yaş insanı ise bir tarafı siyah, diğer tarafı beyaz olurdu (İslamjanulı, 2007, s. 182).

Sırım'ın Ölümün Estirtuv

Sırım Hiyua'dayken vefat ettiğinde halkı toplanıp ailesine nasıl duyuracağını bilememişlerdi. Jetirun Urışta diyen biyin çağıradı ve ondan Sırım'ın ölümün karısına çocuklarına söylemesini rica ederlerdi.

Барады, бір-екі күн қонақ болғасын қызмет етіледі.

Barady, bir-eki kún qonaq bolǵasyn qyzmet etiledi.

Шырағым, Қазыжан, қарт атаң сенің дат еді-ау,

Shyraǵym, Qazyjan, qart atań seniń dat edi-aý,

Есімі ісінен алшақ емес,

Esimi isinen alshaq emes,

Тек бір қойған ат еді-ау.

Tek bir qoiǵan at edi-aý.

Өзіңнің атың Қаз еді-ау,

Ózińniń atyń Qaz edi-aý,

Қысың да сенің жаз еді-ау.

Qysyń da seniń jaz edi-aý.

Әкең сенің Сырым-ды,

Ákeń seniń Syrym-dy,

Кебеже қарын, кең құрсақ,

Kebeje qaryn, keń qursaq,

Іші толған білім-ді.

Íshi tolǵan bilim-di.

Тек қазақ жұрты емес,

Tek qazaq jurty emes,

Білгендей еді-ау Қытай менен Қырым-ды. Bilgendeı edi-aý Qytaı menen Qyrym-dy.

Әкең Сырым аман келсе,

Ákeń Syrym aman kelse,

Сүйіншіге берер ме ең,

Súinshige berer me eń,

Олжатай менен Сүгірді.

Oljataı menen Súgirdi.

Сол секілді Сырекем,

Sol sekildi Syrekem,

Арғымағы сүрінді, – дейді.

Arǵymaǵy súrindi, – deidi.

Bunları duyup Kazı bi misafirlerin göndermeden ilk sadakasını daǵıtmış (B.S. 2013, s.34).

Nuralı Hanın Ölümün Estirtuv

Nuralı kaçıp gidip Ufa şehrinde bir kaç sene kalır ve orda ölür. Birkaç kişi toplanıp hana söylemeye han sarayına gelirler. Onların ішінде Шеркеş Qosım diyen bi olmuş. O kımızın іçerek hanıma bakıp böyle demiş:

Дария бастан бұлғанса,

Daria bastan bulǵansa,

Ортасына бал құйса да тұнбасты.

Ortasyna bal quisa da tunbasty.

Бәйтерек түптен жығылды,

Báiterек túpten jyǵyldy,

Алтынменен кúптесе де тұрмасты.

Ақ сұңқар қолдан ұшыпты,

Қайта айналып қонбасты

Altynmenen kúptese de turmasty.

Aq suñqar qoldan ushypty,

Qaita ainalyp qonbasty

(B.S. 2013, s.34).

5.3.10. Ölüm Olayının Hemen Arkasından Yapılan Pratikler

Kazak Türklerin eskiden beri süregelen örf ve âdetlerinde vefat eden kişinin defin törenine büyük önem verilmiştir. Ölen kişinin çok bekletilmeden hemen define edilmesi önemli bir husustur. Ayrıca ölümden hemen sonra yapılan işlemlerin bir bölümü doğrudan doğruya cesetle ilgiliyken, bir bölümü de ceset çevresinde toplanmaktadır. Ölünün öte dünyaya gönderilişine ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin kimilerinin temelinde ölene “canlı” gözüyle bakmanın ve ondan korkmanın tipik belirtileri yatarken kimilerinde de hijyenik düşünceler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadır.

Bir an önce bu üzücü haber bütün yakın, uzak akrabalara, eş dosta duyurularak onların cenazeyle vedalaşması ve arkasından dua etmesi sağlanır (K.K.35).

“Ölüm hadisesi gerçekleştiğinde hemen dini kaideler yerine getirilmez. Az zaman geçmesi beklenir. Ölüm sonrasında, açık gitmesin ve arkasından ölüme başkasını çağırmasın diye gözleri kapatılır. Ağzı açık gitmesin diye çenesi bağlanır. Başı kibleye çevrilir. Gömleği kesilir tüm kıyafetleri çıkartılır ve ölü şişmesin diye göbeğinin üzerine bıçak, makas gibi demir aletler koyulur. Ölünün yattığı yatak dışarıya çıkartılır, havalandırılır, yıkanır Bu uygulamalar Anadolu’da da aynı şekilde yapılmaktadır”
(Altınkaynak, 2019, s.171).

Kişi ölüm döşeğindeyken imam çağrılır. İmam dua ve Kuran-ı Kerim okuduktan sonra ölünün yüzünü kibleye gelecek şekilde çevirir. Gözlerini kapatır ve çenesini bağlar. Üzerine temiz bir bez örtülür. Evde bulunan kişilerden birisi ölünün ağzına su damlatır. Bu işlemin ölünün diğer tarafa susuz gitmemesi inancına dayanmaktadır. Ayrıca bu işlemin ölüyü cennete götüreceğine inanılır. Ölü can verdikten sonra kadınlar başka bir yerde erkekler başka bir yerde üzüntü içerisinde girerler.

5.3.11. Ölünün Gözlerinin Açık Olması Hakkındaki İnanmalar

Kazak Türklerinin yerleşik halk kültüründe ölüm ve ölüm ritüelleri geniş yer tutar .

Ölünün gözlerinin açık gitmemesine dikkat edilerek kapatılmasına dair neredeyse tüm Türk dünyasında görülen ortak inanışlar görmek mümkündür.

Konuyla ilgili inanışlar şunlardır: Ölen kişinin gözleri kapatıldıktan sonra defin edilmelidir. Aksi takdirde ölen kişinin gözüne toprak kaçır (K.K.24). Ayrıca ölen kişinin gözü kapatılamıyorsa bu dünyada gözü kalmış, gözü arkada kalmış denilir (K.K.42). Ölen kişinin gözü açık olursa çirkin ve korkunç görünür, içine şeytan girer inancı vardır (K.K.7). Ölen kişinin gözleri açık giderse geride bıraktıklarına özlem duyar, ardından birini götürür, geride bıraktıklarını düşünür denilir (K.K. 44).

5.4. Ölüm Esnası

5.4.1. Cenaze Yıkama ve Yıkanan Yere İlgili İnanmalar

Cenaze yıkanan yere toprak, taş yığılarak insan ve hayvan ayağı basmayacak şekilde çevrilir. Halk inancına göre böyle bir yere basan insan veya hayvan çeşitli hastalıklara yakalanır. Daha eski dönemlerde ise böyle bir yerin ateşle temizlendiği bilinmektedir. İşte buna arındırılmış, temizlenmiş yere aruvlagan jer ‘temizlenmiş yer’ denir (Argınbayev, 2005, ss.71-72).

Ölünün yıkanması ile ilgili Kurbanali’nin çalışmasında şu bilgi dikkat çekicidir: “Kazaklarda ölüm vukuu bulduğunda ilk olarak ölen kişi adına ak üy “ak çadır” kurulur.”(Kurbanali, 1910, s. 492.)

Cenaze çadırı veya ölü çadırı diyebileceğimiz bu uygulamanın farklı milletlerde de olduğunu Roux’un, İnan ve Mınjan’ın çalışmalarında görmekteyiz.

Hunlarda, Tu-kiularda, Kitanlarda, Kumanlarda ve Moğollarda da mevcuttu. Moğollarda ölü evi, ölen hanların kutsal ruhlarına ayrılan gösterişli bir çadır anlamına geliyordu. Dini ayinlerin yapılması için ölünün hayatta iken oturduğu çadır veya bunun yerine geçici bir ölü evi kurulduğu bilinmektedir (Roux, 2001, ss. 280- 292).

Çin kaynaklarına dayanarak verilen bilgilerde Göktürklerde bu geleneğin mevcut olduğu görülmektedir. Tan sülalesi tarihinde, Göktürklerin ölüyü çadıra koydukları, ölünün oğulları, torunları, erkek, kadın, başka akrabasının atlar ve koyunlar keserek bu çadırın önüne serdikleri, ölü çadırının etrafında, at üzerinde yedi defa dolaştıkları zikredilir (İnan, 1986, s.177).

Kubbeli Türk çadırını andıran İslam dünyasındaki klasik türbe geleneğinin, Türklerin İslam öncesindeki bu uygulamanın bir uzantısı olduğu düşünülebilir. Kazak Türkleri bu

geleneği devam ettirerek ölü için özel çadır kurmaya özen göstermişlerdir. Çadırın rengi konusunda, eski Türklerle ilgili kayıtlarda açıklık olmamakla birlikte, Kazak Türklerinde beyaz keçeden olduğu kesindir. Ölünün giyim-kuşamı, hayatta iken kullandığı araç-gereçleri, silah ve eyer takımları vb. nesi varsa her şeyi bu çadırda sergilenir, çocuklarında ve akrabalarında bulunan kıymetli eşyaları dahi bu eve konur, aşın sonuna kadar burada özenle muhafaza edilir. Büyük aşın sonuna kadar taziyeler burada kabul edilir, ağıtlar “joktav” burada yapılır. Ölüm gerçekleştiğinde ilk olarak ölünün yüzü kıbleye çevrilerek yatırılır, yüzüne temiz bir örtü serildikten sonra etrafı perdeyle çevrilir (Mınjan, 1994, ss. 392-393).

Ölen kişi yıkayacak olan kişiler meslekten yıkayıcılar, hocalar, bu işte tecrübeli olanlar, dini bütünler yıkamalıdır. Meslekten kimse bulunamazsa, ölü evinden ya da komşulardan biri tarafından da yıkanabilir. Ölü yıkanırken yıkayana yardım eden bir iki kişiyle ölünün yakınlarından ve komşulardan kimileri de bulunur. Genellikle yıkama sırasında az kimse bulunmaktadır. Kadınları kadın, erkekleri erkek yıkayıcılar yıkarlar. Kadının yıkandığı yere erkek, erkeğin yıkandığı yere kadın girmez (K.K.37). Ölü ılık su ile yıkanır ve ölüye gusül abdesti aldırılır (K.K.41). Ayrıca ölen kişinin burnuna, kulaklarına vb. pamuk tıkanır. Özellikle ölünün delikli olan bölgelerine koyulur ki maksat, bu deliklerden şeytan girmesin, pislik, akıntı çıkmasın, su kaçmasın, abdesti bozulmasın diye inanılır (K.K.42).

Ölen kişi yıkanacağı zaman evin avlusunda, evin uygun bir yerinde, siperlik bir yerde, kapı ardında, çadırda, mezarlık gasılhanesinde, hastahane gasılhanesinde ve camide yıkanır (K.K.37).

5.4.2.Ölünün Yıkama Suyundan Artan Suyu İlgili Pratikler

Ölünün suyu temiz olmak şartıyla her yerden alınır. Çok seyrek görülen kaçınmaların dışında komşular severek ve isteyerek su verirler. Ayrıca ölü için hazırlanan suya el batırılmamasına çok dikkat edilir (K.K.40).

5.4.3. Cenaze Namazı Nasıl kılınır ve Cenaze Namazına Kimler Katılır

Ölüm evresinin önemli olan bir diğer işlemi de cenaze namazıdır. İslâm dinine göre ölenin namazının kılınması için bir takım koşullar gerekmektedir. Bu koşullar şöyle sıralanmaktadır; Cenaze namazı dört tekbirden meydana gelir. Musalla taşı üstüne

konulan cenazenin önünde imam durur, cemaat da imamın arkasına sıralanır gerekli duaların okunduğu cenaze namazı şöyle kılınır: “İmam, Allahu ekber” diyerek birinci tekbîri alırken ellerini kulakları hizasına götürür, tekbirden sonra da ellerini göbeğinin altında bağlar. Cemâat de imamla birlikte ellerini kaldırarak içlerinden tekbîr alıp ellerini göbekleri altında bağlarlar. Bundan sonra imam ellerini kaldırmaksızın açık sesle ikinci tekbîri alırken cemaat de içlerinden imama iştirak ederler. İmam ve cemaat üçüncü tekbîri alır, İmam ve cemaat yine aynı şekilde dördüncü tekbîri alır almaz hiçbir şey okumadan ellerini iki tarafa salıverirler. Sonra da evvelâ sağ tarafa, sonra sol tarafa birlikte selâm verirler. Selâm verirken de ölü, cemaat ve melekler niyet edilir. Cenazenin kadın, erkek çocuğu ve kız çocuğu oluşuna göre namazda okunması gereken dualar değişir. Namazı kılınan ölü hakkında bir çeşit aklama yapılır. İmam oradakilere: “Ey cemaat, bu ölüyü nasıl bilirsiniz?” diye sorar. Onlar da “İyi biliriz, Allah rahmet etsin” diye cevap verirler. Bundan sonra cenaze omuzlar üzerine alınarak gömülmek için mezarlığa götürülür (K.K.10).

Kazak Türklerinde cenaze törenine/namazına ölen kimsenin ailesi, eşi, dostu, akrabası ve toplumsal statüsü veya ailesinin toplum içindeki tanınırlığı bu cenaze törenine katılacak kitlenin niceliğini belirleyen en önemli unsurlardır (K.K.27).

5.4.4. Ölünün Defin Edilmesi

Bu denli derin bir alt yapısı bulunan ölüm olayının öncesi ve sonrası, tarih boyunca insanlar tarafından farklı şekillerde algılanmış ve uygulanmıştır. İlk insan olarak Adem'den günümüze dek bu durum varlığını korumuştur. Adem peygamber döneminde vuku bulan ölüm olayı ilk ölüm diye kabul edilir. Kabil'in Habil'i öldürüşü sonrası baba Adem'in oğlunun ölümü üzerine bir mersiye/ağıt yaktığı sonrasında ise oğlunun defni için birçok ritüel gerçekleştirdiği bilinir. Bu ritüeller insanlık tarihi boyunca evrilip eklemelerle süregelmiştir.

Cenaze defin işlemleri Kazak Türkçesinde jerlev ‘yere vermek’, deneni jerge tapsıruv ‘naaşı toprağa teslim etmek’, mäyitti jerge beruv ‘naaşı toprağa vermek’, songı saparga şıgarıp saluv ‘son yolculuğuna uğurlamak’ şeklindeki örtmecelerle karşılanır (Karabulut vd. 2013: 127). Ağır kış şartlarında cenazeyi geçici bir süre için defnetme geleneğine ise amanet koyuv ‘emanet koymak’ yani ‘geçici olarak yere vermek’ denir (Janibekov, 1993, 42).

Türklerde ölünün defil edilmesine dair bir takım inanışların etkisi ile gerçekleştiği Rasonyi ve İnan'ın çalışmalarında görmekteyiz: Türklerde, İslam öncesi devirlerde ölü, yılın belirli günlerinde defnedilirdi. Göktürklerde defin merasimi için yaprak dökümü veya ağaçların yapraklanması zamanı beklenirdi (Rasonyi 1993: 27). İlkbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman, kışın veya güzün ölenleri ise çiçekler açtığı zaman gömerlerdi (İnan, 1986, ss.177-178).

Kazak Türklerinin İslamiyet'i kabul edişinden sonra ölüm sonrası yaşam inancı önceden olduğu gibi güçlenerek devam edegelmiştir. İslam'ın ibadet merkezi olarak kabul edilen ve gün içerisinde milyonlarca Müslümanın namaz dolayısıyla yöneldiği kible birçok yönden kutsallığı korur. Bu eksende Kazak Türklerinde ölüm olayı sonrası ölünün başını kibleye doğru çevrilir, ayakları yan yana getirilir, elleri yan yana ya da göbek üstüne konur (K.K.20).

Merhumun ölüm haberinin duyurulması ve defnedileceği günün haber verilmesine büyük önem verilmektedir. Geleneklere göre cenaze 1-3 gün bekletilir. Hem uzaktaki akrabaların haberi olsun hem de cenazeye yetişsinler diye bu uygulama vardır. Bu adeti hem ölü sahibi hem de çağrılan taraf tarafından yerine getirilmezse toplum tarafından dışlanılacağı ve hoş karşılanmayacağı bilinir. Haberi alıp gelmeyenler için ölü sahibi “bir avuç toprak atmayı esirgedi, gelmedi” der. Bir kişi ise çağrılmazsa “bizi saymadı, ve çağırmadı” der. Bu gibi durumlara fırsat vermemek için herkesin haberdar olması ve cenaze merasim tarihinin herkese duyurulması büyük öneme sahiptir. Kazak Türklerin de cenaze defnetmek işlemlerine, ölen kişiyi ahirete yolcu etme anlamına gelen “mayit uzatuv” denir (K.K.30).

Cenaze merasimine sadece erkekler katılmaktadır. Defin yerine kadınlar gitmez. Ölü evinde kalarak ağıt yakarlar ve gelenlerin taziye dileklerini kabul edip evdeki cenaze töreniyle ilgilinirler (K.K.44). Kazak Türklerinde cenazeye katılan büyük ve saygın kişilere hediye yada para verilmektedir. Diğer katılan kişilere ise kumaş parçaları dağıtılmaktadır. Bu durum merhumu uğurlamaya gelenlere, merasime katılmanın ödülü olarak görülür. Ölen kişi genelde daha önce vefat eden akrabalarının yanına gömülür, aile mezarlığı şeklinde sıralanır.

Kazak Türklerinde ölümünden sonra ölünün toprağa verilmesi adına her türlü işlem mümkün olduğunca hızlı yapılmaya çalışılır. Ölen biri elden geldiğince çabuk gömülmeye hazırlanır. Kişi sabahleyin ölmüşse öğle namazına, öğleleyin ölmüşse ikindi

namazına yetiştirilir. İkindiden sonra ölenler, o gece bekletilerek, sabahleyin gömülürler. Uzaktaki yakınlarının cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla ölünün özel olarak bekletildiği durumlar da vardır (K.K.38).

Ölen kişi, kokmasın, öte dünyaya bir an önce gidip hesap versin, beyni soğumasın, çilesi daha fazla sürmesin, acı bir an önce unutulsun, kişi bir an önce toprağına kavuşsun diye, ölen kişi bir an önce gömülmeye hazırlanır (K.K.30).

Ölü mezara kible doğrultusunda konulur, sağ tarafı üzerine kibleye döndürülür. Ölüyü mezara koyanlar "Allah Teâla'nın ismi ile ve Resulullah'ın milleti üzerine seni defnediyoruz" derler. Bundan sonra imam ve cemaat oldukları yere otururlar. Yâ-sîn, Tebâreke, İhlâs (on bir kez), Muavvizeteyn ve Fâtiha sûreleri okunarak ölünün ruhuna armağan edilir. Duadan sonra imam mezarın baş tarafına oturarak, ölenin sorgucu meleklerle vereceği cevapları kolaylaştırmak amacıyla ona birtakım sözler söyler. Buna telkin ya da halk deyimiyle "tövbe talkın" denilir (K.K.10).

Cenaze merasimi bittikten sonra tekrar cenaze evine dönülür. Evde bulunan kadınlar ağıt yakmaktadırlar. Eve varan kişiler dua okurlar ve merhumun yakınlarına başsağlığında bulunurlar. Daha sonra cenazeye gelen kişiler için hazırlanmış olan yemeklerden ikram edilir.

5.5. Ölüm Sonrası

5.5.1. Ölü Yemeği Geleneği

Eski Türklerde ölen kişinin ölüm merasiminde verilen yemeğe yuğ aş denilir. Kazak Türklerinde de aynı şekilde bu adın kullanıldığı bilinmektedir. Aş törenleri, Kazak Türkler arasında, özellikle 18. ve 19. asırlarda son derece yaygınlaşmıştır. Hastalık ve ölüm anından itibaren ölüyle ilgili işlemlerin her aşamasında bozkır çevresinde oluşan eski inanç ve yaşam tarzının izleri görülür. Ölü çadırı kurulması, bu geleneklerden biridir.

Ölümle ilgili âdet ve inanmaların önemli bir bölümünü oluşturan yemek, bir yanıyla ölenin öte dünyada da hayatın sürdürdüğü başka şeylerin yanı sıra yemeye ve içmeye de ihtiyacı olduğu tasarımın vurgularken bir yanıyla da ölüm olayına eşlik eden "geçiş" törelerinin halk arasındaki gerekliliğini açığa vurmaktadır.

Konuyla ilgili görüşler şunlardır; Kazak Türklerinde aş vermek, yani cenaze törenleri ve şölenler tertip etmek, yaygın ve muteber tutulan eski bir gelenektir. Şölenleri, içip-

eğlenmek şeklinde anlamamak lazımdır. Bu şölenler, sportif müsabakalara dayalı olup, genelde at üzerinde yapılır ve aynı zamanda bozkırda her an ortaya çıkabilecek bir savaş hazırlığı mahiyetindedir (K.K.40).

Ölünün öte dünyaya uğurlanışının tam ve geçerli olabilmesi için, dinsel kuralların ve işlemlerin yanı sıra geleneksel olanların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ölenin ruhunun geride bıraktıklarını tedirgin edeceğine inanılmaktadır. Öte yandan toplumun geleneklere bağlı kesimi, alışlageleni yerine getirmeyen ölü sahiplerini kınamakta ve geleneksel olanı yapmak için onları baskı altında tutmaktadır (K.K.43).

Ölü sahipleri tarafından verilen “ölü yemeği” nin listesi değişebilmekte; ekonomik durum, alışkanlık, mevsim, ölenin vasiyeti vb. gibi etkenler listenin zenginliğini ya da sadeliğini belirlemektedir. Özellikle ölenin en çok sevdiği bu noktada önemlidir; çünkü yemek her şeyden önce ölü için verilmektedir (K.K.27).

Akrabaların, komşuların, tanışların, cenaze törenine katılanların, hocaların, yıkayıcıların, mezar eşicilerinin, yoksulların çağrıldığı "ölü yemeği"nin listesine en çok şu yemek ve tatlı çeşitlerini sokabiliriz (çorba, et, pilav (bulgur ya da pirinç), dolma, börek, keşkek, sarma, bamya, fasulye, helva, baklava, hoşaf ve ayran). Bu yemeklerin bir bölümü genellikle et ve pilav esas alınmak üzere çağırılanlara ikram edilir, “ ölü yemeği” ne katılanlar, ölünün ruhu için dua ederler (K.K.41).

“Ölü yemeği” nin çeşidi gibi zamanı da değişiklik göstermektedir. Yemek, ölüm olayının üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerinde verildiği gibi; yıldönümünde, mezar dönüşünde (daha çok köylerde görülüyor), mezar kaldırma sırasında, ilk perşembesinde ya da ilk akşamında da verilmektedir (K.K.17).

Komşular tarafından ölü evi için verilen yemek de ilk günden başlayarak bir hafta on gün kadar sürer. Komşuların verdikleri yemek bir yanıyla toplumsal dayanışmanın ve komşuluk ilişkilerinin güzel bir örneğini gösterirken, bir yanıyla da ölümün ölü evindeki yiyecek ve içeceği bozduğu tasarımına dayanmaktadır. Acılı ve üzüntülü olan ölü evinde ilk günler kazan kaynamadığı ve yemek pişmediği için bu işi onlar adına komşular sıraya koyup yemek yaparlar ve ölü evine gönderirler. Öte yandan, ölümün, evdeki yiyecekleri bozmuş ve zehirlemiş olması inancı da evdeki yiyeceklerin ve içeceklerin dökülmesini ya da bir süre bunlara dokunulmamasını gerektirmektedir (K.K.34).

5.5.2. Ölünün Ardından Yapılan Törenler

Ölünün ardından yapılan tören, ölünün geride bıraktığı aile fertleri, akrabaları ve kendi uruğu için hem madden hem de manen büyük bir güç gösterisi ve gurur kaynağıdır. Bu törenler, ecdada, ataya olan yüksek saygı dolayısıyla önemli bir vazife addedilmiştir. Kazak Türkleri için zenginliğin, mal ve servetin ihtişamının sergilenmesinde bu gibi törenler birer vesiledir. Fakirliğin bir utanç kaynağı sayıldığı Kazak Türklerin “ölüm zenginin malını saçar, fakirin eteğini açar” atasözü, bu noktada manidardır.

Uçsuz bucaksız geniş bozkırlarda asırlarca konar-göçer yaşayan Kazak Türkleri için bayram ve törenler, dini, toplumsal ve hatta siyasal ihtiyaçların giderildiği bir buluşmadır. Bu gibi vesilelerle birbirinden uzak mesafelerde konargöçer hayat süren insanlar bir araya gelir, hal-hatır sorulur, bozkırda meydana gelen gelişmelerden birbirini haberdar eder, talepler dile getirilir, uruğlararası anlaşmazlıklar, çetin davalar burada çözülür. Dini veya toplumsal tören ve bayramlar vesilesiyle verilen ziyafetlerde düşkünler, fakir fukara, biçare insanlar, yolcular yer içer (K.K.19).

5.5.2.1. Yas Geleneği/Töreni

Kazak Türklerinde ölen kişinin ardında yas tutma geleneği vardır. “Yas tutmak” anlamına gelen kara jamılı ‘kara örtünmek’ ifadesiyle karşılanan yas ritüeli, bünyesinde birtakım örf ve âdetleri bulunur.

Araştırmalarımızda "üç gün" , "bir hafta" , “bir ay” , “kırk gün” , “altı ay” , “bir yıl” ve “bir yıldan çok” olarak sınırladığımız zaman birimleri içerisinde en çok “kırk gün” lük olanı saptanmıştır. “Kırk gün” den sonra sırasıyla “üç gün” , “bir hafta” ve “bir yıldan çok” olanlar gelmektedir: “Kırk gün” lük yas süresinin çok yaygın olması, kırk rakamının dinsel ve büyüsel niteliğiyle bağlantılıdır. Kişinin acısından ve ölümünden dolayı bulaştırdığı “pislikten” arınması için, tıpkı kırklı kadınlarda ve çocuklarda olduğu gibi “kırk gün” lük bir sürenin geçmesinin gerekliliğine inanılmaktadır. Şu halde, yas süresi belli, değişmez zamanlarla sınırlandığı gibi, bu süre gevşek ve oynak da tutulabilmektedir. Bunda psikolojik, ekonomik, dinsel, geleneksel ve toplumsal etkenler belirleyici bir rol oynamaktadırlar. “Kırk gün” lük yas süresinin önünde ve ardındaki sürelerin belirlenmesi ölenin; yakınlığına, uzaklığına, genç ve yaşlı oluşuna, erkek ve kadın oluşuna, kişiliğine, toplumsal yerine, çevresine, sayılıp sevilmesine, ölüm biçimine, başsağılığına gelenlerinin azlığına, çokluğuna bağlıdır.

İnan, Dede Korkut'un kitabında yer alan Beybörek hikâyesinde Oğuzların yas simgesini şöyle tanımlamıştır: “karalı, göklü otağ” ifadesi geçer ki, Oğuzlarda ölü çadırına kara ve gök bayrak asıldığını gösterir (İnan 1986: 196). Günümüzde ise Anadolu'nun bazı bölgelerinde de mezara bayrak asılır, bez parçaları bağlanır.

Konuyla ilgili Çıblak'ın çalışmasından alınan örnek şu şekildedir:

“Ankara'nın Haymana ilçesinde ölen genç ise mezarına bayrak asılır. Bayburt'ta gençken ölen, gurbette vefat ederek ya da askerde şehit düşerek memleketlerine getirilenlerin mezarına çeşitli renkte tülbentler ve bezler bağlanır, beyaz bayrak asılır. Adana ve Mersin'de ölen genç kız veya gelin ise mezarın başına kırmızı yazma, genç erkeğe de askerse bayrak asılır. Anadolu'daki bu gelenek, ölenin yaşı ve cinsiyeti ile ilgili bilgi vermenin yanı sıra genç yaşta ya da vakitsiz ölenlerin mezarına daha bir özen gösterildiğini bildirir (Çıblak, 2002, s. 610).

Yas geleneği ile ilgili görülen pratikler şunlardır: Kişinin ölümünden bir yıl sonra merhuma beruv ‘aş verme’ töreni yapıldıktan sonra çadırın yukarı kısmına karalı tuv ‘karalı bayrak’ dikilir ve bu eve karalı üy ‘vefat edenin evi, karalı ev’ denir. Bundan dolayı oradan geçen yabancılar, ölüm olayından haberdar olurlar ve ölüm çerçevesinde yaşatılan geleneklere ayak uydururlar (K.K.27).

Yas, Kazak Türkleri için önemli olarak tanımlanmış ve insanların kaybettikleri yakınlarının acısıyla akraba ve eş dost ile birlikte bir süre hüznü oldukları bir dönemdir (K.K.41). Ölenin ardından yas tutmanın süresi kesin bir zaman parçasıyla sınırlandırılmamakta, bu süre üç gün ile yedi - sekiz gün arasında değişmektedir (K.K.25).

Yas süresince gerek kadın, gerek erkek, gerekse ailenin öteki üyelerinin bir takım şeyleri yapmaktan kaçındıkları görülmüştür: Yas süresince genellikle renkli ve süslü şeyler giyilmez, süslenilmez, gezmeye, eğlenceye gidilmez, radyolar açılmaz, bir süre dışarıya çıkılmaz, işe gidilmez ve ölen kişinin yakınları tıraş olmaz (K.K.21). Bu arada nişan, düğün, sünnet vb. gibi törenler ya ileri bir tarihe ertelenir ya da sessiz sedasız yapılır. Komşular ve akrabalar da ilişki derecelerine göre, bir takım şeylere dikkat ederek yaşlı ailenin acısına ortak ve saygılı olmaya çalışırlar. Bu durum, ölenin üyesi bulunduğu cemaat tarafından saygı gösterildiğinin ifadesi olarak yorumlanır (K.K.28).

5.5.2.2. Ağıt Geleneği/Töreni

Geçmişte sav, sagu, mersiye gibi söylemlerin bulunduğu, üzüntülü olunan dönemlerde üzüntü ve kederi dile getirmek için kişilerin belirli bir düzen içerisinde söylediği söz veya şiirlerdir. Kazak Türklerde bu ‘jogtav’ olarak tanımlanmaktadır. Edebi üslup, kural ve kaidelerle söylenmektedir. Jogtav ‘yog-yug’ kelimesinden türemiştir. Ancak bu kelime ağıt olarak ifade edilmektedir. Ölülerin ardından söylenen ağıt geleneği Türklerin çok eski tarih aralıklarına kadar sürmektedir.

“Avrupa Hun hükümdarı Attila’nın cenaze töreni tasvir edilirken, ozanlar ve savaşçıların, Hun dilinde ağıtlar söylediğinden bahsedilmektedir. “Muncuk’un oğlu Attila, en kahraman milletlerin efendisi. Sen İskitya ve Germanyaya’ya sahip olduğun gibi, sayısız şehirleri de zaptettin. Her iki Roma imparatorluğunu da korkutarak kendine diz çöktürdün. Onlardan yıllık vergi aldın. Kaderin bütün bunları yaptıktan sonra düşmanların hıyanetinden yahut yarısından değil, halkının arasında hiçbir acı duymadan öldün” (Ahmetbeyoğlu 2001: 106).

Buna benzer birçok ağıt yakma geleneğiyle ilgili tarihin derinliklerinde izler bulunmaktadır.

Joktav’da; ölünün güzel meziyetleri, bahadırlığı, hatipliği, erdemleri, zenginlik ve beyliği ne kadar güzel huyları varsa bunlar birer birer sıralanır. Onunla aynı zamanı paylaşmış maruf ve meşhur kişiler, ağıtta yad edilir (Kurbanali 1910: 493-494).

Kazak Türklerin de Jogtav, ölen kişinin eş, çocuk, büyük gelinleri, evde bulunan yaşça büyük kişiler tarafından ölümünün birinci yılına kadar devam eden bir gelenektir. Eğer ev fertlerinden ölen kişi kız yada erkek çocuk ise anneleri tarafından, aile ferdi kadın ise evde ki büyük hanım tarafından veya yakın akrabalarından birisi bu görevi üstlenmektedir.

Ölenin arkasından ağıt yakan annesi, kız kardeşi, kızı ve eşidir. Burada bulunan kişiler acılı sözler sarf edilerek ölen kişinin yaşarken yaptığı iyilikler, mertlikler ve güzellikler ezgili bir şekilde söylenerek birbirlerini teselli ederler.

Ağıt; belli bir törene mahsus ve bu özel, başkalarından farklı tören içerisinde meydana getirilmiş yas töreni şiirleridir. Ferdi duygulanmaların kitle duygularıyla kaynaşmasından, törene gelen insanların, özellikle kadınların birlikte duygulanmalarından meydana gelir (Altınkaynak, 2015, s. 46). Ağıt, ölen kişilerin

ardından duyulan acıyı, üzüntüyü dile getirmek için söylenen şiirlerdir. Deprem, yangın, sel gibi doğal afetlerle ilgili de ağıtlar yakılmıştır. Ağıt söyleme işine "ağıt yakma", ağıt söyleyenlere ise "ağıtçı" denmektedir. Ağıtlar, başından acı bir olay geçen ya da ölen kişinin iyiliklerinden, yiğitçe davranışlarından ve yaşamındaki önemli olaylardan söz eder. Belli geleneksel hareketler eşliğinde kendine özgü ölçü ve uyaklarla söylenir. Kazak Türklerinin ağıt geleneği köklü bir tarihe dayanmaktadır. Kazakistan'ın her yerinde söylenmektedir. Halkın geleneklere bağlı kalması ağıtın, örf-adetin, kültürün ve diğer milli unsurların unutulmadan günümüze kadar geldiği görülmektedir. Kazak Türklerin İslamiyet'i Kabul ettikten sonra da bu geleneklerinden vazgeçmemişlerdir. Milli ve İslami gelenekleri bir arada tutmuşlardır.

Margulan "Ağıt söylemek edebiyatın en eski türüdür. Ortaya çıkış sebebi etrafımızda ve toplum içerisinde olan iyi kişilerin ölümüne ya da ölümünden sonra duyulan pişmanlığın göstergesidir" der.

Ögel'in ise ağıt kavramının tanımı şu şekildedir; Ağıt, milli kültürün vazgeçilmez bir unsurudur. Geçmişten günümüze kadar bu gelenek hâlâ devam etmektedir. Kazaklarda ağıtlar ölen insanları duyurmak ve geride kalanları ferahlatmak, acısını paylaşmak içindir. "Kırgız ve Kazaklarda cır, "ağıt, kendi kendine söylenen şiir ve şarkı", cırtagan cır ise "ağıt şarkıcısı, ölüm ve yas töreni şarkıları" anlamlarına gelmektedir (Ögel, 1987, s.454).

Ergin, çalışmasında ağıt kavramını Dede Korkut'tan örnek vererek incelemiştir:

"Ağıt geleneği bütün Türk dünyasının ortak bir geleneğidir. Bu da milletlerin ortak bir geçmişe sahip olduğunun en açık göstergesidir. Onlardan biri Oğuz-Kıpçak devirinin 8. ve 9. yüzyıllarda yazılmış olan tarihi eseri "Dede Korkut Kitabı"ndaki Dirse Han'ın tek oğlu Boğaç'a annesinin söylediği ağıt şiiridir. Ağıtlardan Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Boyu'nda oğulları Tepegöz tarafından öldürülen Kapak Kan'ın karısının Basat'a söylediği ağıt metin olarak nazım-nesir karışık ağıtlara bir örnek niteliği taşır:

"Avucına sığmayan elüklü oğlu

Erdil teke buynuzından katı yaylu

İç Oğuzda Taş Oğuzda adı bellü

Aruz oğlu hanum Basat mana meded” (Ergin, 1989, ss. 209 - 210).

Ağıt kavramıyla ilgili dikkat çekici diğer incelemeler ise şunlardır: Ölünün ardından yakılan ağıt geleneği, Türklerde tarihin derinliklerine kadar gitmektedir. Avrupa Hun hükümdarı Attila’nın cenaze töreni tasvir edilirken, ozanlar ve savaşçıların, Hun dilinde ağıtlar söylediğinden bahsedilmektedir.

“Muncuk’un oğlu Attila, en kahraman milletlerin efendisi. Sen İskitya ve Germanyaya’ya sahip olduğun gibi, sayısız şehirleri de zaptettin. Her iki Roma imparatorluğunu da korkutarak kendine diz çöktürdün. Onlardan yıllık vergi aldın. Kaderin bütün bunları yaptıktan sonra düşmanların hıyanetinden yahut yarısından değil, halkının arasında hiçbir acı duymadan öldün” (Ahmetbeyoğlu, 2001, s. 106).

Yine Alp Er Tunga ağıdı, en eski Türk ağıtlarındandır. “Alp Er Tonga öldi mü, Isız ajun kaldı mu, Ödleğ öçin aldı mu, Emdi yürek yırtılır, Ödleğ yarağ küzett, Oğrı tuzak uzattı, Beğler beğin azıttı, Kaçsa kalı kurtulur” (Kaya, 1999: 256). “Kırgız destanı Manas’ta ağıt geleneği görülür. Köketay’ın ölümü üzerine Köketay Han’ın anası karalar giyer, eşi Gülayım, altmış kadınla birlikte ağıt söyle’r (Kaya, 1999, s. 250). Bunun gibi hemen bütün Türk topluluklarında ağıt yakma geleneği mevcut olup, bu geleneğe günümüzde de sıklıkla rastlanır.

Kazak Türklerde joktav, ölen kişinin eşi ve çoğunlukla da yetişkin kızları ve gelinleri tarafından, bazen de meşhur akınlar tarafından söylenir ve ölümün birinci yıl dönümüne kadar devam ederdi. Erkek çocuk veya kız ölmüş ise anaları tarafından, eğer ölen kadın ise varsa büyük kızı, yoksa yakın kadın akrabalarından biri bu vazifeyi üstlenir (Radloff ,1994, s.271). Anadolu’nun muhtelif yörelerinde de bu kurala uyulduğu görülmektedir. “Erzurum ildir bunun, Meyvesi baldır bunun, Anası yok ağlaya, Bacısı lâldır bunun” (Kaya,1999, s. 252).

Kazak Türklerinde erkeklerden ancak meşhur akınlar, halk arasında tanınmış şahsiyetler için joktav çıkarır. 18. asır Kazak ozanlarından Umbetey’in Böğembay Batır’ın ölümüne ithaf ettiği Joktav’da, Böğembay’ın Jongarlarla savaşlardaki kahramanlıkları dile getirilmiştir (Kazak SSR, 1982, s.204). Buhar Jırav’ın Ablay Han için Joktav’ı (29 sayfa), Kaz Davıstı Kazıbek Biy’i kızı Kamka’nın joktav’ı (21 sayfa), Abayulı Abı’ı eşi Magış’ın Joktav’ı (125 sayfa), Kazaklar arasında seçkin Joktavlar arasındadır

(Kenjeahmetulı 1994, s. 56). Kazak Türkler arasında ölen kişilerin ardından joktav çıkaran ve Joktav'şı adlandırılan özel kişilerin olduğu da bilinmektedir (Kazak Tili, 1979, s. 71). Joktav'da; ölünün güzel meziyetleri, bahadırılığı, hatipliği, erdemleri, zenginlik ve beyliği ne kadar güzel huyları varsa bunlar birer birer sıralanır. Onunla aynı zamanı paylaşmış maruf ve meşhur kişiler, ağıtta yad edilir (Kurbanali, 1910, ss. 493-494). "Kişinin hayatındaki önemli hadiselerin tamamı, joktav'da dile getirilir. Âdetlere göre ağıt, gün doğarken ve gün batarken olmak üzere günde iki kez söylenir" (Mınjan, 1994, ss. 394-395). Joktav sözleri oldukça tesirli olup, kişinin bilinen hayatını naklettiğinden dolayı dinleyenleri adeta hıçkırıklara boğar.

Konuyla ilgili kaynak kişinin ifadeleri şu şekildedir; Kazak Türklerinin geleneğine göre ölen kişinin öldüğü günden sonra yemek verilir ve yedisi geçinceye kadar ağıt söylenir. Akrabaları cenazeyi duyduğu an "Oyy kardeşim" diye koşarak gelir. Yakınlarıyla kucaklaşır ve ağlarlar. Cenazede ağıt söylemek milli geleneğin bir örneğidir. Ağıt söylemenin ve devam ettirmenin hiçbir ayıbı yoktur. Ölen kişinin saygınlığına göre cenaze törenine gelen insan sayısı da değişir. Bir yıl sonra ölen kişiyi hatırlamak ve ona dua etmek adına yakın akrabalarına, dünürlerine, eş-dostlarına ve cenazeye gelemeyen bütün tanıdıklara haber verilerek yemek verilir ve Kur'an okutulur (K.K.39).

Kazak Türkleri geleneklerinde bağlı olduğu için pek değişiklik görülmez (K.K.24). Ağıt yakma sevilen kişiden ayrılmanın üzüntüsünün dışa vurulduğu bir tepkidir. Eğer ölen kişinin ardında, son yolculuğunda ağıt söylenmeden gönderilirse o kişi için sevilmeyen, aranmayan kişidir denilir (K.K.40).

5.5.2.2.1. Ağıt Türleri

5.5.2.2.1.1. Ölüyü Evden Çıkarırken Söylenen Ağıt

Қош енді, әкем, қош енді,	Qosh endi, ákem, qosh endi,
Қоштасқан жерім осы енді.	Qoshtasqan jerim osy endi.
Қателігім болса енді,	Qateligim bolsa endi,
Кешір, әкем, балаңды,	Keshir, ákem, balańdy,
Кеттің-ау, әкем, кеттің-ау!	Kettiń-aý, ákem, kettiń-aý!
Көзімнің жасын төктім-ау!	Kózimniń jasyn tóktim-aý!
Жел ұшырған қаңбақтай,	Jel ushyrǵan qańbaqtaı,

Бұл дүниеден өттің-ау!
 Кең дүниеге симадың,
 Артыңда қалды жиғаның

Bul dúnieden óttiń-aý!
 Keń dúniege simadyń,
 Artyńda qaldy jıǵanyń

5.5.2.2.1.2. İnsan Sağ Tarafına Koyulduğunda Söylenen Ağıt

Түйем жатыр шаңдақта,
 Жез бұйдасы ақ мақта.
 Жыламай қайтып шыдайын,
 Арысым жатыр оң жақта.
 Мінгендей атым бұрыл тай,
 Алтыннан қазық суырылды-ай.
 Арысымды салып оң жаққа,
 Амалым қатты қурылды-ай.
 Есіктің алды қарандыз,
 Жақын еді арамыз.
 Көнелерден айрылып,
 Арманда кетіп барамыз.

Túiem jatyr shańdaqta,
 Jez buidasy aq maqta.
 Jylamaı qayıtp shydaıyn,
 Arysım jatyr oń jaqta.
 Mingendeı atym búryl tai,
 Altynnan qazyq súyryldy-ai.
 Arysımdy salyp oń jaqqa,
 Amalym qatty qúryldy-ai.
 Esiktiń aldy qarandyz,
 Jaqyn edi aramyz.
 Kónelerden airylıp,
 Armanda ketip baramyz.

5.5.2.2.1.3. Avluda Söylenen Ağıt

Есік алды күрке еді-ау,
 Күркеден атым үркеді.
 Алтыннан қымбат атажан,
 Тақтаймен бетің бүркелді.
 Есіктің алды шиі еді,
 Шиіге қолым тиеді.
 Ел жақсысын көргенде
 Ішім оттай күйеді.
 Майазат бойын жәйлай жат,
 Желілей бие байлай жат.
 Артыңда қалған қалқанды,
 Не болад деп ойлай жат.

Esik aldy kúrke edi-aý,
 Kúrkeden atym úrkedı.
 Altynnan qymbat atajan,
 Taqtaımen betiń búrkeldi.
 Esiktiń aldy shıe edi,
 Shıege qolym tiedi.
 El jaqsısyn kórgende
 Íshim ottaı kúiedi.
 Maıazat boıyn jáılaı jat,
 Jelileı bıe baılaı jat.
 Artyńda qalǵan qalqańdy,
 Ne bolad dep oılaı jat.

5.5.2.2.1.4. Sabi Çocuklara Ağıt

Алатаудың көркі—	Alataýdyń kórki—
Төсінен аққан бұлағы.	Tósinen aqqan bulaǵy.
Ағын судың сымбаты—	Aǵyn sýdyń symbaty—
Жайқалып шыққан құрағы.	Jaiqalyp shyqqan quraǵy.
Оркиіктің көркі—	Orkiiktiń kórki—
Ойнақтаған лағы.	Oınaqtaǵan laǵy.
Сұңқарды сұлу көрсеткен—	Suńqardy sulý kórsetken—
Қанатының қияғы.	Qanatynyń qiaǵy.
Тұлпар жүйрік болмағы,	Tulpar júrik bolmaǵy,
Құрыштай құйма тұяғы.	Quryштаi quima tuiǵy.
Қолында перзент болмаса,	Qolynda perzent bolmasa,
Жігіттің болмас сияғы.	Jigittiń bolmas siaǵy.
Бала деген—адамның	Bala degen—adamnyń
Қойнынан жанған шырағы.	Qoıynnan jańań shyraǵy.
Баласы жоқ пәнденің	Balasy joq pándeniń
Саңырау болар құлағы.	Sańyraý bolar qulaǵy.
Артында қалса бір мұра,	Artynda qalsa bir mura,
Жалғанның бар ма тұрағы.	Jalǵannyn bar ma turaǵy.
Қайыптың құсын ұшырса,	Qayıptyń qusyn ushyrsa,
Зиратта болмас сұрағы.	Zıratта bolmas suraǵy.
Жердің сәні бола ма?	Jerdiń sáni bola ma?

5.5.2.2.1.5. Babaya Ağıt

Биссимиллә деп бастайын,	Bıssımıl lá dep bastayın,
Асығыс айтып саспайын.	Asyǵys aıtyp saspaıyn.
Кешегі жүрген жәйлы әкем,	Keshegi júrgen jáıly ákem,
Жоқтаусыз қайтып тастайын.	Joqtaýsyz qaıtyp tastaıyn.
Ажал шіркін жеткенде,	Ajal shirkin jetkende,
Айрылдық жұртым панадан.	Aıryldyq jurtyм panadan.
Опасыз сұм қара жер,	Opasыз sum qara jer,

Жан біткенді жалмаған.
 Дүние салды жәйлі әкем,
 Іштен жалын қайнаған.
 Халқына арнап өмірін,
 Елінің қамын ойлаған.

Jan bitkendi jalmağan.
 Dúnie saldy jáili ákem,
 Íshen jalyn qainağan.
 Halqyna arnap ómirin,
 Eliniń qamyn oılağan.

Diğer örnek

Биссимилләдан бастайын,
 Тездете айтып саспайын.
 Иманды болғыр, әкежан!
 Аузымнан қайтып тастайын.
 Есік алды қос арық,
 Екеуі де бос арық.
 Иманды болғыр, әкежан!
 Қалдық қой біз бозарып.
 Дүние, шіркін, жалған-ай!
 Өте шығар алдап-ай.
 Әкешім, сенен айрылып,
 Артыңда қалдық зарлап-ай

Bıssımilládan bastayın,
 Tezdete aıtyp saspayın.
 Imandy bolǵyr, ákejan!
 Aýzymnan qaityp tastayın.
 Esik aldy qos aryq,
 Ekeýi de bos aryq.
 Imandy bolǵyr, ákejan!
 Qaldyq qoi biz bozaryp.
 Dúnie, shirkin, jalǵan-ai!
 Óte shyǵar aldap-ai.
 Ákeshim, senen airylyp,
 Artyńda qaldyq zarlap-ai

5.5.2.2.1.6. Anne Babaya Aǵıt

Аппақ сүтін емізген,
 Мейірі терең теңізден.
 Таппаспын, ана, өзіңдей,
 Ақ еділ жанды өмірден.

Appaq sútin emizgen,
 Meiiri tereń teńizden.
 Tappaspyn, ana, ózińdei,
 Aq edil jandy ómirden.

«Қарғам» деп жүріп қартайдың,
 Ұйқысын қиып әр таңның.
 Ажымға толып ақ жүзің,

«Qarǵam» dep júrip qartaidyń,
 Uıqysyn qıyp ár tańnyń.
 Ajymǵa tolyp aq júziń,

Ағарды қара самайың.	Aǵardy qara samaıyń.
Ата-анам еді қормалым,	Ata-anam edi qormalym,
Қысылғанда қорғаным.	Qysylǵanda qorǵanym.
Екеуіңнен айрылып,	Ekeýińnen aırylyp,
Қайғылы көңіл болғаным.	Qaıǵyly kónil bolǵanym.

Әкем еді асқарым,	Ákem edi asqarym,
Шешем еді дастаным.	Sheshem edi dastanym.
Екеуін бірдей әкеткен,	Ekeýin birdei áketken,
Ажал екен қас-қағым	Ajal eken qas-qaǵym

5.5.2.2.1.7. Gelinin Kayınpedere Aǵıtı

Аспаннан ұшқан самұрық,	Aspannan ushqan samuryq,
Жұлдыздай кетті-ау ағылып.	Juldyzdaı ketti-aý aǵylyp.
Айрылман деген атам-ай,	Aırylman degen atam-aı,
Айрылып қалдым не қылып?!	Aırylyp qaldym ne qylyp?!

Мінгенде атым бурыл тай,	Mingende atym búryl taı,
Алтын қазық сурылды-ай.	Altyn qazyq sýryldy-aı.
Атекем сені ойласам,	Atekem seni oılasam,
Амалым менің қурылды-ай.	Amalym meniń qúryldy-aı.

Айналайын атам-ай!	Aınalaıyn atam-aı!
Ықылас берген батаң-ай.	Yqylas bergen batań-aı.
Осынша сізді қинайтын,	Osynsha sizdi qınaityn,
Жоқ еді ғой қатаң-ай.	Joq edi ǵoi qatań-aı.

5.5.2.2.1.8. Gelinin Kaynanasına Aǵıtı

Қағыңнан алған қорегім,	Qaǵyńnan alǵan qoregim,
-------------------------	-------------------------

Қайғылы болды жүрегім.	Qaıǵyly boldy júregim.
Қайғылы жүрек жазылар,	Qaıǵyly júrek jazylar,
Апашым қайдан табылар?!	Apashym qaidan tabylar?!
Мүдіріп кетсем мін болар,	Múdirip ketsem min bolar,
Шариғатқа мін болар.	Sharıǵatqa min bolar.
Иманды болғыр, апашым,	Imandy bolǵyr, apashym,
Енді өзіңдей кім болар?!	Endi ózińdeı kim bolar?!
Әуеден ұшқан лашын,	Áýeden ushqan lashyn,
Қиынға салар ұясын.	Qıynǵa salar ııasyn.
Алладан тура келген соң,	Alladan týra kelgen soń,
Ажалға бар ма лажың?!	Ajalǵa bar ma lajyń?!

5.5.2.2.1.9. Karısının Kocasına Aǵıtı

Ал бастайын сөз басын,	Al bastayın sóz basyn,
Қайғылы жүрек қозғасын.	Qaıǵyly júrek qozǵasyn.
Жолдасымды ойласам,	Joldasymdy oilasam,
Тоқтамайды көз жасым.	Toqtamaıdy kóz jasym.
Орауышым оңбады,	Oraýyshym ońbady,
Отызға жасың толмады.	Otyzǵa jasyń tolmađy.
Жеті жыл жолдас болғаның,	Jeti jyl joldas bolǵanyń,
Жеті күндей болмады.	Jeti kúndeı bolmağy.
Орамал тіктім оң кесте,	Oramal tiktım oń keste,
Шымылдық тіктім шым кесте.	Shymyldyq tiktım shym keste.
Артыңда қалған жалғызды,	Artyńda qalǵan jalǵyzdy,
Толтырмай кеттің он беске	Toltyрмаı kettiń on beske

5.5.2.2.1.10. Dedeye Aǵıt

Биссимилла сөзді бастайын,	Bıssımılla sózdi bastayın,
Басыма құран жастайын.	Basyma quran jastayın.
Кешегі жүрген атекем,	Keshegi júrgen atekem,
Жоқтаусыз қайтіп тастайын.	Joqtaýsyz qatıp tastayın.

Есіктің алды мұнайды,	Esiktiń aldy munaıdy,
Мұнайдан атым құлайды.	Munaıdan atym qulaıdy.
Бауыры бүтін басы есен,	Baýyry bútin basy esen,
Сырттан тұрып сынайды-ай.	Syrttan turyp synaıdy-ai.

Сынаушының бірі едім,	Synaýshynyń biri edim,
Бізге де салған құдайды-ай.	Bizge de salǵan qudaıdy-ai.
Аталардан бата алған,	Atalardan bata alǵan,
Молдалардан хат алған,	Moldalardan hat alǵan,
Дәуренімнің барында,	Dáýrenimniń barynda,
Атекем сұлтан атанған.	Atekem sultan atanǵan.

5.5.2.2.1.11. Annenin Çocuǵuna Aǵıtı

Қаракер аттың шоқтығы,	Qaraker attyń shoqtyǵy,
Сілкінсе, түсер боқтығы.	Silkinse, túser boqtyǵy.
Жалғызымнан айрылып, мен отырмын,	Jalǵyzymnan airylıp, men otyrmyn,
Қарғамның, әттең, жоқтығы!	Qarǵamnyń, átteń, joqtyǵy!
Алтын ерден қас кетті,	Altyn erden qas ketti,
Жалғызым менің жас кетті.	Jalǵyzym meniń jas ketti.
Жас кеткенін ойласам,	Jas ketkenin oılasam,
Қарадай көзден жас кетті.	Qaradaı kózden jas ketti.
Кереге қостым қапсырып,	Kerege qostym qapsyryp,
Ши ұстадым жапсырып.	Shı ustadym japsyryp.
Шешең кәрі, балаң жас,	Shesheń kári, balań jas,
Кімге кеттің тапсырып?!	Kimge kettiń tapsyryp?!

5.5.2.2.1.11. Kardeş Aǵıtı

5.5.2.2.1.11.1. Aǵabey Aǵıtı

Есік алды жапырақ,	Esik aldy japyraq,
Жапырақ тұр жалтырап.	Japyraq tur jaltyrap.
Иманды болғыр, жан аға,	Imandy bolǵyr, jan aǵa,
Басыңа жансын шам-шырақ.	Basyńa jansyn sham-shyraq.

Кішкене ұршық қорғасын,	Kishkene urshyq qorǵasyn,
Осындай болам деп пе едім?!	Osyndaı bolam dep pe edim?!
Еркелеткен ағекем,	Erkeletken aǵekem,
Маңдайыма көп пе едің?!	Mańdaıyma kóp pe ediń?!

5.5.2.2.1.11.2. Küçük Kardeş Ağıt

Кешегі жүрген бауырым	Keshegi júrgen baýyrym
Ақылының данасы-ай.	Aqylynyń danasy-ai.
Қайткенде ақыл табады	Qaitkende aqyl tabady
Артындағы баласы-ай.	Artyndaǵy balasy-ai.
Бізге де ақыл айта жүр,	Bizge de aqyl aıta júr,
Ағайын көрген жолдасы-ай.	Aǵaıyn kórgen joldasy-ai.
Ұлытауды асып ең,	Ulytaýdy asyp eń,
Жапырағын басып ең.	Japyraǵyn basyp eń.
Атаңның жолын қуып-ау,	Atańnyń jolyn qúyp-aý,
Құралайды көзге атып ең.	Quralaıdy kózge atyp eń.
Арманда кеткен қарағым,	Armanda ketken qaraǵym,
Ауылыңның ақылы ең.	Aýylyńnyń aqyly eń.

5.5.2.2.1.12. Ölünün Yedisine Kadar Söylenen Ağıt

Ай толғанда дөңгелек,	Aı tolǵanda dóńgelek,
Алланың оғы зеңбірек.	Allanyń oǵy zeńbirek.
Балалары болса жас еді,	Balalary bolsa jas edi,
Біразырақ қозғайын,	Birazyraq qozǵaıyn,
Сөге де көрме, төңірек.	Sóge de kórme, tóńirek.
Әуеде торғай шырлайды,	Áýede torǵai shyrlaıdy,
Балапанын қорғайды.	Balapanyyn qorǵaıdy.
Жесір қалған мен сорлы,	Jesir qalǵan men sorly,
Кешегі кеткен ерімді,	Keshegi ketken erimdi,
Жоқтамасам болмайды.	Joqtamasam bolmaıdy.
Әуелеп ұшқан қоңыр қаз,	Áýelep ushqan qońyr qaz,
Қайырылып қонар көліне.	Qaıyrylyp qonar kóline.

Келе ме деген дәмем бар
Едігедей ерімді
Туып өскен еліне.

Kele me degen dāmem bar
Edigedeı erimdi
Túyp ósken eline.

5.5.2.2.1.12. Kocasının Kırkında

Арқаға шығып қарайын,
Арқа шашты тарайын.
Сол кеткеннен келмесең,
Жоғымды кімнен сұрайын.
Арғымақ жалғыз, ер жалғыз,
Алланың ісі болжаусыз.
Болжаусыз күні келер деп,
Бізден хабар алар деп,
Артында қалған балаларың,
Күтеді сені қорғаусыз.
Арқаға қарап тон кидім,
Сырым бір сұлу болсын деп,
Алпыс екі дәрі іштім.
Үлкен ием үйден кеткелі,
Жұбайың қара тұл болды.

Arqağa shyǵyp qarayın,
Arqa shashty tarayın.
Sol ketkennен kelmeseń,
Jogymdy kimnen surayın.
Arǵymaq jalǵyz, er jalǵyz,
Allanyń isi boljaýsyz.
Boljaýsyz kúni keler dep,
Bizden habar alar dep,
Artynda qalǵan balalaryń,
Kútedi seni qorǵaýsyz.
Arqağa qarap ton kıdim,
Syrtym bir sulý bolsyn dep,
Alpys eki dári ishtim.
Úlken iem úiden ketkeli,
Jubayıń qara tul boldy.

5.5.2.2.1.12. Merhumun Anısında

Сары бір аяқ самаурын,
Ішінен болсын қорегім.
Мұңымды-ау айтып жыласам,
Есітер ме еді құлағың.
Көтерші-ау көрейін,
Тағдырым жетсе, өлейін.
Тоғайға шыққан көк қамыс,
Сабағы дейді-ау борықтың.
«Сапарға кеткен» жан әкем,
Келмеске неге жолықтың?!

Sary bir aıaq samaýryn,
İshinen bolsyn qoregim.
Muńymdy-aý aıtyp jylasam,
Esiter me edi qulaǵyń.
Kótershi-aý kóreın,
Taǵdyrym jetse, óleın.
Toǵaıǵa shyqqan kók qamys,
Sabaǵy deıdi-aý boryqtyń.
«Sapargá ketken» jan ákem,
Kelmeske nege jolyqtyń?!

Үйің бір қалды-ау тұлдаулы-ау, Үйің bir qaldy-aý tuldaýly-aý,
Алашқа сөзің тыңдаулы-ау! Alashqa sóziń tyndaýly-aý!

5.5.2.2.1. 12.Merhumun Ölümünün Birinci Yılında

Жетім-жесір атану	Jetim-jesir ataný
Лайық па еді біздерге?!	Laiyq pa edi bizderge?!
Жыл айналды келмеді,	Jyl ainaldy kelmedi,
Болмады күдер үзбеуге.	Bolmady kúder úzbeýge.
Із-тозы жоқ жоғалттық,	Íz-tozy joq joǵalttyq,
Дәрменім жоқ іздерге.	Dármenim joq izderge.
Көкірек толған қайғы-шер,	Kókirek tolǵan qaiǵy-she,
Төгейін, ел-жұрт, сіздерге.	Tógeiın, el-jurt, sizderge.
Айтайын, жұртым, ойымды,	Aıtaiyn, jurtyım, oıymdy,
Болса сөзім орынды.	Bolsa sózim oryndy.
Сабазымдай пана боп,	Sabazymdaı pana bop,
Кім түзер оң мен солымды.	Kim túzer oń men solymdy.
Аяулы қайран сабазым,	Aıaýly qairan sabazym,
Аруағыңа табынам.	Arýaǵyńa tabynam.

5.5.2.3. Kara Bağlama “Kara Turgızuv”

Kazak Türklerinin yas âlâmetlerinden birisi de ölü çadırına kara bağlama geleneğidir.

Kazak Türklerinde kara ve beyaz ikiside matem rengi olarak görülmektedir.

Kurbanali Kazak Türklerinde kara bağlama geleneğini çalışmasında şöyle belirtmiştir:

“Kara’yı erkekler, çadırın eşiğine itina ile diktikten sonra, onun tertip ve düzeni ile kızlar ilgilenir. Matem alameti olarak kara turgızuv’un sebeplerinden birisi, aş vermenin başlangıcı ve işareti sayılır. Kara köterdi sözü ise aş verme yükümlülüğünü gösterir. Ölünün yakınları sıcağı sıcağına kara turgızuv’a karar vermez ise, daha sonraları aş vermelerine pek rastlanmaz. Bunun için ölünün kederli yakınları, namının yürümesi için vakit kaybetmeden karar vermek durumundadır. Kara bağlamanın

sebeplerinden diğeri ise, işareti görenlerin fatiha okumanın şart olduğu bilinciyle gelip Kur'an okuması, açlığını, susuzluğunu gidermesi ve bütün bunların ölünün ruhuna ulaşacağı inancıdır "(Kurbanali, 1910, ss. 492-493).

5.5.3. Devir /Iskat

Kazak Türklerin de İslam kültüründen farklı olarak, merhum olan kişinin yıkanma ve kefenlenme işleminin ardından çadırdan çıkmadan önce devir yürütme/ıskat çıkarma işlemi vardır. Bu uygulama çok eski inançlardan izler taşımakta ve eski gelenekleri yansıtmaktadır. İslam geleneklerinden önce Kazak Türkleri ölünün çadırının önüne iplerle bağlanmış 9 tane at getirerek dini tören yapardı. Bu tören sonucunda ölen kişinin günahlarının bu atlara geçeceğine inanılırdı. Daha sonra ölen kişinin mezarı başına götürülen bu atlar orada kurban edilirdi. Eğer ölen kişinin atı da varsa bu at da kurban edilerek başı ölen kişinin mezarına konulurdu. Ayrıca ölen kişinin tekrar hayata döneceğine inanıldığı için ölen kişinin eşyaları da beraberinde mezara gömülürdü. İslamiyetin kabulünden sonra islami gelenekler yerini almış ve atlar yerine farklı hayvanlar kurban edilmeye başlanmıştır.

Minjan, ölen kişinin ardında yapılan devir ritüelini çalışmasında şu şekilde yorumlamıştır:

"Davir yürütme işlemi şöyle yapılırdı: Kurban edilecek hayvanlar, yine eski gelenekte olduğu gibi ala ipe bağlanıp, çadırın önüne getirilir. Bu işle vazifeli kişi, mal bağlanan ala ipi tutup, ıskat denilen, ölünün bir yıllık yerine getirilmeyen oruç, namaz ve daha başka farzlarının yerine getirilmesi sorumluluğunu üzerine alması için ölünün yanında oturan mollaya tutturur. Molla "kabul ettim" diyerek ipi alıp tekrar verir. Ölen kişinin yaşı kadar bu işlem tekrar edilir. Davir yürütme olarak adlandırılan bu uygulama, bülûğ çağına gelmemiş kişiler için yapılmazdı. Bu mal, işlemin sonunda mollalara ve fakir fukaraya verilir. Davir ve ıskat bittikten sonra ölü evden çıkarılır ve İslami usüllere göre cenaze namazı kılınır. Cenaze namazından sonra cenaze, kazılmış olan kabir başına getirilir. Eğer ölünün defnedileceği yer uzakta ise, ölü, devenin sırtına konarak yüzüne kilim örtülerek götürülür. Ölü yakınları tarafından kabre konan cenazenin başı güney, ayağı kuzey, yüzü kıble istikametine getirilir ve üzeri tahta ile kapatılır. Kabir başında

olanların tamamı, usulen ölünün üzerine bir parça toprak atar ve üzeri toprakla örtülür” (Mınjan, 1994, ss. 392-393).

5.5.4. Baş Sağlığı Dileme

Toprağı bol olsun, yeri cennet olsun gibi ölen kişinin yakınlarına baş sağlığı dilenir. Bu tür teselli sözlerinin karşısında ölen kişinin acılı yakınları ağlamalarını keserek sabırlı olmaya çalışırlar. Baş sağlığına gelenler ölenin yakınlarına teselli sözleri söylemenin yanı sıra onlara hem maddi hem manevi destekte bulunurlar. Jetpesti kuvma, kelmeske jılama ‘*yetişemeyeceğini kovalama, gelmeyecek olana ağlama*’ sık kullanılan teselli sözlerindendir (Gabdullin, 2013, s. 100).

Baş sağlığıyla ilgili bazı uygulamalar görülmektedir; Ölen kişinin ailesine taziyede bulunmak yani könıl aytuv ‘gönül, niyet bildirme’ de belli bir düzene göre gerçekleştirilen bir gelenektir. Könıl aytuv, kendi içinde jubatuv ‘teselli etmek’, toktam aytuv ‘sabır dilemek’, köñıl aytuv ‘baş sağlığı dilemek’ ve as işkizuv ‘yemek yedirmek’ gibi aşamalardan oluşur (K.K.39). Ölüm haberi örtülü sözlerle başlayıp baş sağlığı dileme, sabır ve teselli sözleriyle son bulur. Bunlar iç içe olup doğal bir seyir içinde gerçekleşir. Kazak folklorunda baş sağlığı dileme ve teselli sözlerinin de örtülü ifadelerle örüldüğü görülür. Bu teselli sözlerinin güzel örneklerinden birini Seyfullin’den şöyle aktarabiliriz:

Ақ сұңқар ұшты ұядана,	Aq suñqar ushty uıadana,
Қол жетпейтін қыядан...	Qol jetpeitin qııadan...
Қанаты бүтін сұңқар жоқ,	Qanaty bútin suñqar joq,
Тұяғы бүтін тұлпары жоқ	Tuıaǵy bútin tulpary joq
Тозбасты ұста соқпайды,	Tozbasty usta soqpaidy,
Өлместі тәңір жаратпайды.	Ólmesti táńır jaratpaidy.
Топырағы торқа болсын!	Topyraǵy torqa bolsyn!
Қалғанға өмір берсін!	Qalǵańǵa ómir bersin!

(Seyfullin, 1964, s. 141).

Ölen kişinin ardından baş sağlığı dilemenin daha bir örneği şöyledir:

Қайрат деген қыран бар,	Qairat degen qıran bar,
Қайғыға тізгін бермейтін.	Qaıǵyǵa tizgin bermeitin.

Қайғы деген жылан бар,	Qaıǵy degen jylan bar,
Өзекті шағып өртейтін.	Ózekti shaǵyp órteitin.
Үміт, сенім, тілек бар,	Úmit, senim, tilek bar,
Қуантып қуат алдырар.	Qýantyp qýat aldyrar.
Жылау деген бір сусын,	Jylaý degen bir sýsyn,
Ішінді от қылып жандырап.	Íshińdi ot qylyp jandyrar.
Тәуекел деген бір сусын,	Táýekel degen bir sýsyn,
Ішсең мейіріңді қандырап!	Íshseń meirińdi qandyrar! (B.S. 2013, s. 35).

Kazak Türklerinde ölen kişinin bedenlen öldüğüne, ruhunun ise yaşamaya devam ettiğine inanılır. Ölen kişi için “geldiği yere döndü” manasına gelen “*kaytı boldı*”, “yeni bir hayata başladı” manasına gelen dünyeye saldı ve buna benzer İslam inancıyla örtüşen ifadeler kullanılır (K.K.45).

5.5.4.1. Görüş Şiiri

Бағ сағлығын дилемейе gelenlerle görüş şiiri

Жылқы ішінде дөнен кер,	Jylqy ishinde dónen ker,
Ақылы мол кемеңгер.	Aqyly mol kemeńger.
Кемеңгер атадан айрылдым,	Kemeńger atadan aıryldym,
Қалайша жылайды демендер.	Qalaısha jylaıdy demeńder.
Ағайын-туған кеп жатыр,	Aǵaıyn-týǵan kep jatyr,
«Жыламаңдар» деп жатыр.	«Jylamańdar» dep jatyr.
Кемеңгер атадан айрылып,	Kemeńger atadan aırylyp,
Ішімді қайғы жеп жатыр.	Íshimdi qaıǵy jep jatyr.
Алтынды ердің қасы едің,	Altyndy erdiń qasy ediń,
Ағынды судың тасы едің.	Aǵyndy sýdyń tasy ediń.
Жыламайын десем де,	Jylamaıyn desem de,
Бір ауылдың басы едің	Bir aýyldyń basy ediń

5.5.5. Ölünün Yaşarken Giydiği Kıyafetler

“Ölen kişinin geride bıraktığı eşyasıyla ilgili işlemlerin oluşmasında başlıca iki temel neden vardır; Ölenin geri geleceği korkusu, ölünün anısını yaşatma isteğidir. Ölenden geride kalan çok kişisel eşya içerisinde özellikle

giysilerinin ve ayakkabılarının başkalarına verilerek en kısa zamanda evden uzaklaştırılması, ya da birincilerin yıkanarak ölümün bulaştırdığı öldürücü etkiden arıtılması, hatta çok seyrek de olsa yakılarak bu etkinin hepten yok edilmesi dikkati çekmektedir. Her ne kadar ölenin giyim eşyasını başkalarına vermenin yüzeydeki nedeni “hayır yapma” amacı taşıyor gibi görünüyorsa da, temeldeki neden yukarda belirttiğimiz korkuda yatmaktadır. Çünkü ölenin, ölümden sonra da geride bıraktıklarıyla ister insan isterse eşya olsun olumlu ya da olumsuz yönden ilişkisini sürdürdüğüne inanılmaktadır” (Acıpayamlı, 1963, ss. 245-247).

Okutan ve Örnek’in ölen kişinin kıyafetlerle ilgili tespitleri dikkat çekicidir:

“Ölen kişi döner gelir diye, ölenin giysilerinin üç gün içinde yıkamak ya da üzerine su serpmek gerekir, ölü evden çıktıktan sonra bu artık son olsun diye eskisi yenisi ardından atılır, ruhu üstünde dönmesin diye ölenin çamaşırı yıkandıktan sonra başka birine verilir, cenazenin temiz ve yeni giysilerinden bir tanesi ölenin gözü kalmasın diye salının üzerine atılır, ölenin giysileri yıkanmak üzere dışarı çıkarılır, yıkandıktan sonra içeri alınır, ölünün yatağı ve sırtından çıkarılan çamaşırı üç gün olduğu gibi bırakılır. Bundan sonra önce soğuk ardından da sıcak su ile yıkanarak yoksullara verilir bu giysilere “soykak” denir .Yalnız gömleği sokakta yakılır, ölenin ayakkabıları o gün birine verilir” (Okutan, 1949, s. 411).

Kaçınma niteliğindeki bu işlemlerin dışında ölenin giysisi, ayakkabısı, şapkası vb. genellikle yoksullara, yoksul akrabalara, dullara, hocalara, yıkayıcılara hayır ya da emek karşılığı olarak verilmektedir. Ölenin giysilerinin, şapkasının ya da kuşağının seyrek de olsa- asıldığı, özel olarak saklandığı da görülmektedir. Örneğin ölenin şapkası ve kuşağı yüksek bir yere asılır; "ölünün giysilerinin kimileri evde bir yerde daima askıda durur” , “ölenin şapkası evde yüksekçe bir yere asılır” . Ölenin saat, bilezik, yüzük, kalem, kordon, çakı, cüzdan, tabaka, silah vb. ufak tefek kişisel eşyası anı olarak saklanır; geride bıraktığı malı ve mülkü de geçerli kanunlara uyularak mirasçıları tarafından paylaşılır. Ancak, ölen, sağlığında servetiyle hastane, çeşme, kitaplık okul vb. yapılmasını vasiyet etmişse, vasiyeti yerine getirilir (Örnek, 1971, s. 92).

5.5.6. Mezarlık ve Mezar Ziyaretleri

Mezarlıklar ve ölümle ilgili gelenek ve ritüeller sosyal bilimcilere incelenen toplumla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Geçiş dönemi kültürüyle ilgili kalıcı ve kesin bilgileri mezarlık ve mezar taşlarında görülebilmektedir. Mezarlıklar ve mezar taşları bizlere hangi toplum ya da hangi kültüre ait olduğunu hakkında bilgiler gösterebilmektedir. Kazak Türklerinin Mezar taşlarında bulunan sembollerin de kültürleriyle ilgili bilgiler edinmemize yardımcı olmaktadır. Kazakistan'da 1 metre yüksekliğinde, üzerlerinde koç başı, hilal, lale, ay yıldız olan “kulgu taş” ismiyle bilinen mezar taşları vardır. Bu taşlara, Almatı'dan Hazar Denizi'ne doğru uzanan bölgedeki mezarlıklarda rastlamak mümkündür. Kazak Türklerinin mezarlarında sıkça görülen koçbaşları; cesur kimselerin mezarlarında görülmektedir. Önemli mevki sahibi olmayan birinin ve kadınların mezarlarında görülmemektedir. Kazak kadın mezarlarında koç başının aslı nadir de olsa görülmektedir. Fakat koç başı damgaları çok yaygın olarak görülmektedir.

Kazak Türklerinde ölünün defnedilmesinin ardından ölen kişinin ailesi ve eşi dostu tarafından ziyaretlerin gerçekleştirildiği bilinir. Ayrıca mezarlık ziyaretleriyle ilgili çeşitli inanç ve pratiklerin yaşatıldığı görülmektedir: Ölünün mezarlıkta ilk kez ziyaret edildiği gün ya da zaman konusunda belirli bir kural yoktur tamamen ölü sahiplerinin düşünce ve yorumlarına göre değişir (K.K.46). Ölen kişinin mezarının defininden sonraki ilk ziyareti ailesi tarafından ertesi sabah güneş doğmadan önce veya bir hafta sonra ya da kırk gün sonra, gömüldükten sonra gelen ilk cuma vb. günlerde yapılır (K.K.37). Ayrıca bu gibi günlerin yanı sıra gelenek halinde arife günleri, bayram ve kandil gibi kutsal günlerde de mezarlıkların ziyaret edilir ziyaret sırasında herkes yakının mezarının çevresini temizler ve mezarlıkta ölen yakınları için dualar ederler (K.K.19).

5.5.6.1. Koç-Koyun Heykelli Mezarlar

İnsanlar doğanın kanunu gereği doğar, büyür ve ölürler. Bu süreç içerisinde her insan yakın çevreden başlayarak bir etkileşim içerisine girer. Doğumla başlayan bu etkileşim ölene kadar sürer. Bu süreç çeşitli toplumlardan alınan birçok özellikle beraber farklı toplumlara aktarılan birçok özelliği de beraberinde getirir. Her toplumun kültürel değerlerinin doğduğu yere ve bölgeye göre değiştiği düşünüldüğünde, bu etkileşim ve uyarıcıların her alanda, her konu da hayata dair çok uyarıcıyı içerdiği bir gerçektir. Peter

Burke göre kültür; toplumun paylaştığı anlamların, tutumların, değerlerin ve bunların dışı vurulduğu ya da yer aldığı simgesel biçimlerin (gösterilerin, nesnelerin) oluşturduğu bütün olarak tanımlamaktadır (Burke P, 1996 s.11). İnsanlar bu kültürün ayrılmaz bir parçası, bütünleştiricisi, aktarıcısı ve yeniden tasarlayıp bir şeyler katarak gelecek nesillere aktaran taşıyıcılarıdır. Doğumla başlayan etkileşim ve sosyalleşme semboller ve şekillerle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu durum geçmişte yaşanan bu davranış örüntülerinin günümüze kadar gelmesini ve geçmişte ki toplumların kimliklerinin tarih açısından incelenmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla bu çerçevede mezar taş ve heykellerle ilgili anlamlar incelemeye alınmıştır.

Ölüm ve mezar taşları her toplumun gelenek ve görenekleri ile ilgili tarihçilere ve bu konuya dair araştırma yapan insanlara önemli ipuçları göstermektedir. Bir toplumun kültüründe iz bırakan kalıcı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların temelinde; doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş dönemlerini, toplumların mezarlarında ya da mezar taşlarında görme olanakları bulunmaktadır. Mezar taş ve heykelleri toplumların inanışlarını, hangi coğrafya da kültürleştiğini, örf ve adetlerini gösteren önemli belgelerden sayılmaktadırlar.

Kazak Türkleri farklı toplumda ki kişilerle kültürleşmiş, kız alıp kız vermiş, farklı uyruktan insanlarla bir arada çalışmış ve akraba dahi olmuşlardır. Her toplumda olduğu gibi ikili ilişkiler en üst seviyede seyretmiş ve aile çatısı altında birleşme sağlanmıştır. Ancak evli olunsa bile ölümden sonra kişiler farklı mezarlara gömülmüş (Rus olan Rus mezarlığına, Türk olan Türk mezarlığına) defnedilmiştir. Bu gibi özelliklerde kişilerin mezar taşlarından anlaşılmaktadır.

Mezarların bulundukları yerler, şekilleri ve üzerinde bulunan herhangi bir işleme ya da motiften hangi topluma ait kişilerin mezarları olduğu önemli ipuçları vermektedir. Kazakistan’ da farklı yüzyıllara ait koç başları, koç şeklinde yapılmış mezar taşları bulunmaktadır. Ayrıca Kazakistan da bulunan çoğu türbenin üzerinde de koç başları ve koç başlı mezar taşları bulunur.

Kazakistan ve Kırgızistan’ da mezarlarda genellikle görülen koçbaşları; cesur, yürekli, asaletli, önemli mevkide olan kişilerin mezarlarında görülmektedir. Kadınların mezarlarında genellikle görülmemekle beraber, koç koyun heykelleri de az görülmektedir. Ayrıca Koçbaşı yiğitlik cesaret manalarına geldiği için Kazak askerleri geçmişte savaş kıyafetlerinde koç damgası taşırlarmış. Göğüslerinde, giysilerinde ve

kalkanlarında bu damgayı sık sık görmek mümkündür. Buna ek olarak yapılan araştırmalar neticesinde Türk dünyasının birçok yerinde rastlanan koç-koyun heykel ve motiflerine çeşitli anlamlar yüklendiği ortaya çıkmıştır. Buna göre; kimi insanların totem olarak şans getirdiği düşüncesinde olduğu, kimisinin kurban geleneği olarak ifade ettiği, kimi insanların bolluk ve bereket sembolü olarak gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

“Kazakistan’da koçun erlik, yiğitlik ve bağımsızlık damgası olarak bilindiğini, eski zamanlarda Kazak askerlerinin dizlerinde, göğüslerindeki zırh parçalarında ve ellerindeki kalkanlarında koç damgası bulunduğunu ve Manas’ın türbesinin olduğu yerdeki saha araştırması sırasında aynı anlayışı tespit ettiğini, yani Manas’ın kalkanında, yayında, kuşandığı zırhında hep koçbaşı damgalarının bulunduğunu belirtmektedir” (Aksoy, 2014: 132-134)

Kazakistan’ da koç (Koçkar) başına yüklenen anlamlardan bir diğeri de kutlu sayılmasıdır. İnsanları kötülüklerden ve nazardan uzak tuttuğuna inanıldığı için koçbaşı evin girişine de asıldığı görülmektedir. Türkler’ de bu motifin fazla kullanılmasından yukarıda bahsettik. Ayrıca yapılan araştırmada görülmüştür ki koçbaşı figürü Anadolu’ dan Altaylara kadar çoğu alanda varlığını sürdürmüştür. Bu alanlardan biriside dokumacılıkta görülmüştür. Koçbaşının halı-kilimlerde oldukça hakim olarak yer aldığı gözlenmiştir.

Türkiye de Doğu Anadolu ve Güney doğu Anadolu da koçbaşı ve koç heykellerinin oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Özellikle Tunceli ve civarında bu sembolleri daha çok görmek mümkündür.

Mezar taş ve sembolleri, tarihi anlamak ve aktarmak açısından oldukça önem arz eden belgelerdendir. Atalarımızın nasıl bir sanat anlayışının olduğunu, inanışlarını, kültürlerini ve düşüncelerini anlamak için bu gibi tarihsel öğelere sahip çıkmalıyız. Geçmişini bilmeyen, tarihine sahip çıkmayan toplumların yok olması kaçınılmazdır. Bu nedenle milli duygulara sahip olan, tarihini bilen, sahip çıkan, geleceğe emin adımlarla taşıyan bir neslin yetiştirilmesi için, bu gibi değerlere büyük önemin verilmesi gerekmektedir.

5.5.7. Mezara Ağaç Dikmeyle İlgili Pratik ve İnanmalar

Kazak Türklerinde mezarların süslenmesi için ağaç, çiçek ve belli otların kullanıldığı görülmektedir: Mezarda ağaç ve çiçek olduğu sürece ölenin kabir azabı çekmeyeceğine, ayrıca mezardaki ağaçlar sallandıkça ölünün günahlarının döküleceğine inanılır. Ölünün ruhunun rahat etmesi için mezara ağaç dikilir (K.K50). Ayrıca gölgelik etmesi için de mezarın başına fide dikilir (K.K.21).

Ocak mezara ağaç dikme ritüelinin altında yatan inancı çalışmasında şu şekilde belirtmiştir: Mezara ağaç dikilmesi eski Türklerde yaygın olarak görülen ağaç kültüyle ilgilidir. Ağaç, yerin dibindeki kökleri, göğe doğru yükselen gövdesi ve gökyüzüne dağılan dal, budak ve yapraklarıyla olduğu kadar mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha birçok özelliğiyle en eski dönemlerden bu yana dinî bir yapıya sahip olmuştur. Ayrıca çoğu zaman hayatın ve ebediliğin sembolü olarak kabul edilmiştir. Özellikle meyvesiz ve ulu ağaçlar kutsal kabul edilmiştir. Orta Asya Hun Türklerinin Ötüken'in dağlık arazisindeki kutsal sayılan bir çam ağacının etrafında özel bir âyin düzenledikleri ve kötü ruhlardan temizlenmek istenen yerlere ağaç diktikleri ve bu tür uygulamaların Göktürklerde de bulunduğu kaynaklardan edinilen bilgiler arasındadır. Yine Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar da ulu ve yaşlı çam, kayın, ardıç, servi ve çınar ağaçlarına adaklar adanmış, kurbanlar kesmiş, birtakım dualarla onlardan dilekte bulunmuşlardır. Yakut Türklerinde ise kayın ağacının özellikle şamanlar arasında büyük bir önemi vardır. Her şamanın özel bir ağacı bulunur ve şamanla ağacı arasında bir bağ olduğuna; birinin hayatının ötekinin varlığıyla süreceğine inanılır (Ocak, 1983, ss. 84-87).

5.5.8. Ölü Yemeği

Ölen kişinin dini kurallar çerçevesinde yemeklerle yâd edildiği belli zamanlar bulunmaktadır. Bu zamanlar ölen kişinin “yedinci”, “kırkinci” ve ölen kişinin ardından geçen tam bir yıl sonrasına denk gelmektedir. Bazı yörelerde ise “üçüncü” günde de yemek töreni düzenlenmektedir. Bu günler arasında kalıplaşmış ve yaygın olanı “kırkinci” gün olarak göze çarpmaktadır. Bu günde kurban kesilir, mevlit okutulur ve dualarla ölen kişi huzura kavuşturulmaya çalışılır. Yapılan bu işlemler genelde ölen kişinin ardından verilen sadaka şeklinde görülmektedir.

Bu belli günlerin olması dini kaynaklarda bulunmamaktadır. Dinde tam olarak yeri olmamasına rağmen kalıplaşmış ve hemen hemen her toplumda olduğu gibi Kazak Türk toplumunda da bu örf ve âdet devam etmektedir.

5.5.9. Ruhlarla İlgili İnanmalar

Kazak Türklerine göre ruhun, kişiye ölümünden sonra görüldüğüne dair halk inanmalarının olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda mezarlıklar bazen uğurlu hayırlı bazen de müspet yerler olarak kabul edilerek uğursuz sayılırlar.

Konuyla ilgili halk inanışları şu şekildedir: Ruh, ölümünden sonra da ölen kişinin kendi ailesi ile irtibatını kurduğu söylenir özellikle de dini açıdan özel sayılan günlerde aileyi ziyaret ettiğine de inanılır (K.K.43). İnsanlar mezarlıkların yanında veya bitişiğinde bulunan yollardan geçerken mutlaka Fatiha okumayı dini bir vecibe olarak kabul ederler (K.K.36). Gece vakiti mezarlık içerisine girmeye korkulur bu yüzden mezarlığa yakın yollardan geçilmemeye dikkat edilir (K.K.49). Mezarlıkların yanından geçerken muhakkak “amin” kelimesi kullanılmalıdır diye inanılır (K.K.34) ayrıca eğer o esnada telefonda vs müzik dinliyorsak hemen ya müzik kapanmalıdır ya da kısılmalıdır aksi takdirde ölen kişilerin ruhları edilmiş olur (K.K.20).

6. BÖLÜM

6.1. Kazak Türklerinde Geçiş Dönemlere İlgili Atasözler

Kazak Türk halkının folkloruna bakıldığında hemen her konuyla ilgili atasözlerinin olduğu görülmektedir. İnsan hayatının geçiş dönemlerinde de atasözleri önemli bir yere sahiptir. Doğumdan ölüme, çocukluktan yetişkinliğe, zenginlikten yoksulluğa, dostluktan düşmanlığa, vatan sevgisinden, aile sevgisine tutun tüm insan ilişkilerinde atasözlerine rastlamak mümkündür.

Geçmişten günümüze atasözlerinin hafızalarda yer etmesinde en önemli etken gerek kırsal kesimde tarlalarda ve bahçelerde çalışan anne babaların gerek de şehirde iş hayatına giren anne babaların çocuklarının bakımını çoğunlukla nineler ve dedelerin sorumluluğunda olmasıdır. Nineler ve dedelerin kültürel etkisiyle çocukların masal, efsane ve atasözleri hafızalarında yer edindikleri alan araştırmamız sırasında belirlenmiştir.

Kazak Türklerinde canlılığını koruyan atasözlerinin halkın kültürel dokusu çerçevesinde zengin olduğu bilinmektedir. Bu atasözlerde geçen geçiş dönemleri ile ilgili ifadeler Türk dünyasının ortak bilinçaltı hafızasının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1. Doğumla İlgili Atasözleri

Қарға баласын «аппағым» дейді
Кірпі баласын «жұмсағым» дейді
(Tauulu, 2017, s. 344).

Karga balasın “appagım” deydi
Kirpi balasın “jumsagım” deydi

Anadolu Türkleri arasında sıkça kullanılan “Kargaya Yavrusu Şahin Görünür” atasözü yukarıdaki Kazak Türklerinin atasözünün bir farklı varyantıdır.

Ата-ана қадірін

Ata-ana kadirin

Балалы болғанда білерсің.

Balalı bolganda bilersin.

Ағайынның қадірін

Agayının kadirin

Жалалы болғанда білерсің.
(Tauulu, 2017, s. 345).

Jalalı bolganda bilersin (Tauulu,

Yine bir Anadolu Türkleri atasözü olan “Çoluğa Çocuğa Karışmayan Ana Baba Kadri Bilmez” ifadesi Türkistan’dan Anadolu’ya taşınan sözlü kültürün en bariz örneklerinden birisidir.

Атадан жақсы ұл туса,
Есіктегі басын төрге сүйреп.

Атадан жаман ұл туса,
Төрдегі басын жерге сүйреп.
(2017, s. 346).

Atadan jaqsı ul tusa,
Esiktegi basın töрге suirer.

Atadan jaman ul tusa,
Tördegi basın jerge suirer (Tauulu,
2017, s. 346).

Jaqsı aiyei jaman erkekti tüzetedi,
Jaman aiyei jaqsı erkekti jüdetedi (Tauulu, 2017, s. 355).

Bu atasözlerinin Türkiye Türkleri arasında kullanılan bir farklı söylenişi de “İyi Evlat/Kadın Babayı/Erkeği Vezir Eder, Kötü Evlat/Kadın Rezil Eder” şeklindedir.

Ananın süti –bal,
Balanın tili –bal.

Yukarıda verilen atasözü ile yine bir Azerbaycan atasözü olan “Bala Baldan Şirindir” atasözünün benzerliği aynı ortak kültürün Hazar’ın batı kıyısındaki tezahürüdür.

6.1.2. Evlenmeyle İlgili Atasözleri

Jaqsı aiyei –ırıs,
Jaman aiyei –urıs.

Bir Türkiye Türkleri atasözü olan “Arvat Var Arpa Unundan Aş Eder, Arvat Var Buğday Ununu Termaş Eder” atasözü iyi veya kötü kadının bir evin veya ülkenin bereketini nasıl etkileyebildiğini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Anasın körip kızın al,

Ayagın körüp asın iş.

Bir Anadolu atasözü olan “Anasına Bak Kızını Al, Kenarına Bak Bezinin Al” özlü sözü yukarıda verilen Kazak Türklerinin atasözünün hemen hemen aynısıdır.

Ananın könili balada,

Balanın könili dalada.

“Anası Kızına Taht Kurar, Kız Bahtı Kocada Arar” atasözü yukarıda verilen atasözü ile birlikte aynı anlamda olup, anne veya babanın çocuklarına ne kadar özen gösterse de çocukların gönlünün hep dışarıda olduğunu ifade eder.

Bala öz nesibesin ala tuadı.

Anadolu’da yaygın olarak kullanılan “Her Çocuk Kendi Rızkıyla Doğar” atasözünün ifade ettiği düşünce yukarıdaki Kazak Türklerinin atasözü ile aynı doğrultudadır.

Er jigittin atı jaqşı bolsa, bir baqıt,

Algan jarı jaqşı bolsa mın baqıt.

Bir Türkmen atasözü olan “Yagşı Ayal Yagşı At, Gülmezden Ön Güldürer; Yaman Ayal Yaman At, Ölmezden Ön Öldürer” özlü sözünde ifade edilen olgu, Türk kültürünün önemli bir ögesi olan atın değerini göstermekle birlikte iyi huylu kadının da bir erkek için ne kadar değerli olduğunu açıklar.

Kelinim sagan aytamın,

Kızım sen tında.

Kaynana tarafından söylenen bir sözün geline işittirilmesini sağlamak maksadıyla söylenen bu atasözünün Anadolu’daki bire bir karşılığı “Kızım Sana Söylüyorum, Gelinim Sen Anla” dır.

6.1.3. Ölümle İlgili Atasözleri

Jılağanmen öli kisi tirilmeydi.

Ölen kişinin ne kadar arkasından ağlanılsa da geri gelmeyeceğinin sözlü kültüre yansımalarının bir ifadesi olan bu atasözünün Türkiye Türkleri arasındaki söylenilişi “Ağlamakla Ölü Geri Gelmez” şeklindedir.

Артында баласы қалса-

Көзі қалды де.

Artında balası kalsa-

Közi kaldı de.

Артында сөзі қалса-

Өзі өалды де.

Artında sözi kalsa-

Özi kaldı de.

İnsanı arkasında bıraktığı eserleri ile veya iyi huylu bilinmesi ile hatırlamanın söze dökülmüş ifadesi olan bu atasözünün Anadolu'daki benzer söylenişi “At Ölür Meydan Kalır, Yiğit Ölür Şan Kalır” dır.

SONUÇ

Halkını seven-geleneğin sever
Халқын сүйген-салтын сүйер
(Halk Bilgeliği)

Geçiş dönemleri geniş yelpazeye sahip bir kavramlar bütünü olduğundan dolayı birçok alanda incelenmesi mümkün olmaktadır. Bireylerin geçmişten günümüze kadar her anlamda ve her alanda biriktirmiş olduğu değerler bütünü bulunmaktadır. Bu değerler her milletin kültür, örf ve adetlerini oluşturmaktadır. Araştırmamızda da Kazak Türk halkının geçiş dönemlerine değinilmiştir.

Her ulusun kendine özgü kültür, gelenek, örf ve adetleri bulunmaktadır. Bu örf ve adet belirlenirken bir çok unsur etkili olmuştur. Bazı kültürlerin ortaya çıkması din çerçevesinde olmuş iken, bazılarında ise kalıplaşmış davranışlar neticesinde geçmişten günümüze kadar ulaşmıştır. İnsan doğar, büyür ve doğası gereği ölür. Dolayısıyla doğumdan ölüme kadar geçen süreçte binlerce olay örüntüsüne maruz kalır. İsteyerek ve istemeyerek ortaya çıkan bu olaylar neticesinde farklı davranış ve hareketler ortaya çıkar. Bu olaylar insanlarda anıların ortaya çıkması ve bu davranış örüntülerin kültürün oluşmasında rol oynadığı görülmektedir. İnsan doğum sonrasında itibaren merak duygusu ve keşfetme duygusuyla hareket etmektedir. Bu keşfetme süreci insanların yeni bir şeyler öğrenmesini veya öğrendikleri şeyleri sorgulamalarını öğretir. Bu etkileşimler sonucunda kültür, örf ve âdetler ortaya çıkmaktadır. Tabi bu âdetler toplumların sosyal yapısı, ekonomik şartları, dini inanışları ve toplum dinamikleri nedenlerine bağlı olarak oluşmaktadır.

Yapılan bu araştırma da geçiş dönemlerinin sadece kişileri ilgilendirdiği ya da kişilere bağlı bir olgu olmadığı, genel olarak mevcut toplumun tamamını ilgilendiren toplumsal olaylar olduğu sonucu elde edilmiştir.

Alan araştırmasını da içeren bu çalışmamızda önceden belirlenen sorular çerçevesinde kaynak kişiler belirlenmiş ve bu kaynak kişilere ulaşılarak vermiş oldukları cevaplar çalışmamızda yer bulmuştur. Verilen kayıtlar kaynak kişilerin izni alınarak elektronik cihazlarla kayda alınmış ve daha sonra da kağıda geçirilmiştir.

Her milletin kendi ulusal kimliğini ifade eden inanç, gelenek görenek örf ve âdeti vardır. Geçmişten günümüze gelen bu geleneklerimizi Kazak Türk halkı unutulup bozulmasına mücadele etmemektedir. Kazak Türk halkı ilk ortaya çıkan kültürü

günümüze taşımaya her daim çalışmışlardır. Kazak Türk halkının gelenek ve görenek bakımından zengin olduğu bir gerçektir. Bu zenginlik Kazak Türklerinin hem gelecek dönemlerine ışık olmakta hem de ahlaki değerler çerçevesinde örf ve âdetine bağlı bireylerin yetişmesini sağlamaktadır. Temelinden itibaren ahlaklı ve kültürünü bilerek yetişen gençler, ulus bilinci aşılınmış vatanını ve milletini seven bireyler olacak ve kültürlerine her zaman sahip çıkacaklardır.

Araştırmamızda insan hayatında önemli yer alan Kazak Türk halk kültürünün geçiş dönemleri; doğum, sünnet, evlenme, ölüm ve buna bağlı olan gelenek, örf ve adetleri incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre Kazak Türk halkının zengin içeriklerle yoğrulmuş her dönemi ayrı zenginliklerle dolu kültür birikimlerinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Kazak Türk halkının yeni doğan çocuklardan itibaren başlayan, doğum, sünnet, evlenme ve ölüm gelenekleri büyük değer görmektedir. Bazı gelenek ve görenekler gereksinimlere göre değişmiş olsa da bazıları şimdiki nesile hiçbir değişiklik yapılmadan ulaşmış ve Kazak Türk halkı tarafından günümüzde de kullanılmaktadır.

İnsanların kendi benliğini kazanmalarında geçiş dönemleri önem teşkil eder. Bu geçiş dönemleri içerisinde bireyin kendi varlığını kazanımındaki ilk evre ise doğumdur. Bireyin dışa bağımlı olarak yaşamaya başlaması doğum öncesinden başlayarak kendi özgürlüğünü kazanana kadar devam eder. İnsan ebeveynlerine bağımlı olduğu dönemde kültürel kazanımlarının ilk evresini yaşar. Belli bir yaşa gelene kadar ebevyler tarafından kalıplaşmış birçok kültür birikimleri bireye empoze edilir. Bu süreçte birey ister istemez bu süreci kabullenir. Zoraki kültürlenmeyle beraber bazen bireyler hangi kültür, örf ve adeti seçeceğini bilemez. Çevresinde olan etkileşimlere göre kültür örf ve âdeti kabullenir.

İnsanların en önemli dönemlerinden birisi de ebeveynlerin soylarının devamını sağlamaktır. Çocuk sahibi olmak için yüzyıllar boyu süre gelen âdetlerine başvurabilmektedirler. Bu çabaları kültüre bağlılıklarının açık göstergesidir. Tüm bu toplumsal birikimlerine bağlı olan ebeveynler bebek sahibi olduklarından sonra da yine âdetlerine bağlılıklarını devam ettirirler. Bir takım uygulamalar çerçevesinde bebeklerinin hayata ilk adımlarını sağlamaya çalışırlar. Geçiş dönemleri içerisinde bu ilk adımları ise doğum evresine konumlandırabiliriz. Dünyaya gelen bebek,

ebeveynlerinin kazanımlarını kendinde barındırır. Doğum evresinde toplumun bir parçası olmaya böylelikle hak kazanacaktır.

Doğum öncesinden başlayarak Kazak Türk halkı çocuk doğduktan sonra belli bir zamana kadar kültür ve inançlarına göre bazı uygulamalar yapmaktadırlar. Bu döngü hamile kalındıktan sonradan başlayarak çocuk belli bir yaşa gelinceye kadar devam eder. Cinsiyet tahmininden başlar ve doğum sonrasına kadar devam eder. Ebeveynler anne baba olacaklarını öğrendikleri zaman büyük bir coşku ve mutluluk duyarlar. Bu haberdan sonra aile dostlarına yemek törenleri düzenlenerek mutluluklarını gösterirler ve tebrikleri kabul ederler. Aileye yeni bir bireyin katılacak olması büyük bir gurur kaynağıdır. Çünkü Kazak Türk halkında çocuk olmayan aile evi, ölü mezar evine benzetilmektedir. Çocuk evin neşe kaynağı mutluluk sebebidir. Çocuğun ister kız olsun, ister erkek olsun aileye mutluluk getirir. Ancak erkek olması ayrı bir güzelliştir. Çünkü soyun devamı olarak erkek çocuk önemlidir. Dolayısıyla aileler erkek çocuk sahibi olmayı daha çok isterler.

Geçiş dönemlerinden biriside sünnettir. Sünnet islam dinine göre yerine getirilmesi gereken önemli vazifelerden birisidir. Bu vazifeyi yerine getirmek bireyin anne ve babasına düşmektedir. Sünnet erkeklığe geçişin ilk adımı olarak görülmektedir. Bu yüzden Kazak Türk halkı da bu döneme oldukça önem vermektedirler. Belli bir yaşa gelen çocuk aile bireyleri tarafından tertip edilecek bir törenle sünnet ettirilir. Kazak Türklerin' de çocuk için görkemli bir düğün tertip edilir. Aile dostlarının davet edildiği bu düğünde çocuk, kültürleri çerçevesinde, geleneksel sünnet elbisesi giyer. Sünnet düğünü ortamına çocuk at üzerinde getirilir. Güzel elbiseler, süslü giysiler, çocuğa gösterilen ilgi, çocuğun moralini düzeltmekte ve motive etmektedir. Sünnetten sonra çocuk için mevlit okutulunur, iyi dilekler dilenir ve çeşitli hediyeler kabul edilmektedir. Geçiş dönemlerinden bir diğride evliliştir. Yapılan araştırmada Kazak Türk halkının evlilik öncesi, evlilik esnası ve evlilik sonrası olmak üzere çeşitli uygulamaları vardır. Bu uygulamalar her aşamada zengin etkinlik ve içeriklerle bütünleşmiştir. Beşikten mezara diye tabir edilen bu uygulamaların bazıları kalıplaşarak günümüze kadar gelmiş, bazıları ise dini kurallar çerçevesinde uygulanmaya çalışılmaktadır. Kazak Türk halkında evlilik çeşitleri bulunmaktadır. Yapılan araştırmaya göre bunlardan bazıları; Beşik kertiği, görücü usulü evlenme, kaçarak evlenme ve isteyerek evlenmedir.

Yeni bir aile kurmanın heyecanı çiftler için aksiyonlu ve telaşlı bir iştir. Kazak Türk halkında evlilik hayatı birleştirmek ve ölünceye kadar bu vazifeden sorumlu olmakla ilişkilendirilmektedir. Düğün döneminde gelenek ve görenekler oldukça fazladır. Yapılan araştırmada bu özelliklerden öne çıkanlar hediyeleşme, yemek kültürü ve bireylerin bir birlerine gösterdiği saygı ve sevgi gelmektedir. Kutsal sayılan ve geçmişten günümüze getirilen birçok özellik nasıl öğrenildiyse, o şekilde bu dönemde uygulamaya konulmaktadır. Çiftler bütçeleri uygunluğunca yapılan görkemli etkinliklerle hayatlarını birleştirirler.

Geçiş dönemlerinden önemli ve sonuncusu da ölümdür. Sonun başlangıcı olarak kabul edilen bu dönem matem ve hüznü dolu bir sürecin başlangıcıdır. Bu dönemde Kazak Türk halkı genellikle dini kurallar çerçevesinde sorumluluklarını yerine getirirler. Bu dünyada görevi sona eren ölümlü, diğer dünyada yeni bir hayata başlanılacağına inanılır.

Yapılan araştırmada Kazak Türk halkının ölümle ilgili inanışları bazı batıl inanışlarada yüklenmiştir. Bu inanışlar ölümün habercisi olarak bir eşyaya, bir hayvana ya da bir rüyaya indirgenmiştir.

Ölüm esnasında “ağıt” geleneğinin yaygın olduğu görülmektedir. Ağıt ölen kişinin ardından, üzüntüleri göstermek için yapılmaktadır. Bu işlemi genelde kadınlar üstlenmektedir. Çünkü duygusal bakımdan erkeklere göre daha baskın olan kadınların bu işlemi devraldığı, erkeklerin ise daha çok ağlamanın bir zayıflık olduğu düşüncesi sebebiyle, duygularını gizlemek durumunda kaldıkları görülmektedir. Bu dönemde dini kurallar daha önemli yer tutmaktadır. Ölecek kişinin bu durumu hissetmesinden başlayarak süren durum, ölünün mezara gömüldükten sonra belli bir zamanın geçmesine kadar devam eder. Kazak Türk halkında da islam kuralları çerçevesinde ölecek kişiye sürekli olarak Kuran-ı Kerim okunur. Sadaka vermek ve yemekler düzenleyerek kişileri doyurmakta önemlidir.

Çalışmamızda elde edilen veriler ışığında görülmüştür ki insanların dini kurallar çerçevesinde ve kuşaktan kuşağa aktararak getirdiği değerler, Kazak Türk halkının hayatlarında büyük yer tutmaktadır. Özellikle geçiş dönemlerinde kültür, örf ve âdetlerin yerine getirilmesine özen gösterilmektedir. Herhangi bir âdetin yerine getirilmemesi ve ya unutulması sonucunda atalara ve ya dine karşı yapılmış bir saygısızlık olarak düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acıpayam, O. (1963). İptidailerde ölü Gömme İle İlgili Bazı Pratikler ve İzahları, *DTCF. Dergisi*, Ankara.
- Acıpayam, O. (1961). *Türkiye'de doğumla ilgili âdet ve inanmaların etnolojik Etüdü*. Erzurum.
- Ocak, A.Y. (1983). *Bektaşî menâkıbnâmelerinde islâm öncesi inanç motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, s. 84-87.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2001). *Avrupa hun imparatorluğu*, Ankara: TTK Yayınları.
- Ahmetov, A. K. (1995). *Türki Tilderindegi Tabu Men Evfemizmden. Kazakistan Cumhuriyeti Milli Bilim Akademisi, A. Baytursınulı Dil Bilimi Enstitüsü, Kazak Devlet Dünya Dilleri Üniversitesi*. Almatı: Gılım.
- Alijan, T. (2017). *Kazak salt dasturleri*, Almatı: Balansa Yayınevi
- Akmataliyev, A. (1996). *Er Töştük, El Adabiyatı Seriyası*, Bişkek
- Altınkaynak, E. (2015). Ağıtlar pınarbaşı-sarız-tomarza avşarları, *Karadeniz Dergi Yayınları*, Ankara.
- Altınkaynak, E. (2016). Meydancık beldesi gürcülerinde geçiş dönemlerinden “Doğum” *Karadeniz Dergisi*, 32.
- Altınkaynak, E. (2013). “Ardahan Hoçvan Avşarlarında Geçiş Dönemleri: Hoçvan inbaşar- Otbıçen ve Hasköy Örneklerinde” *Avşar Kültür Coğrafyası Ve Halk Kültürü*, Ankara. s. 237-252.
- Altınkaynak, E. (2018). *Urum folklor ve halk edebiyatı*. Kültür Ajans Yayınları 33.
- Altınkaynak, E. (2019). *Anlatımlara- Derlemelere dayalı halk kültürü*. Kültür Ajans Yayınları. 371.
- Altınkaynak, E., Ashimova, D. Nauanova, G. (2018). “Kazaklarda Aşık (Aytısker) Atışmalarının Özellikleri”. *Karadeniz Dergisi*. 40 baskı.
- Argınbayev, H. (2005). *Kazaktın otbasılık dastürleri*. Almatı: Kaynar.
- Argunbaycu, H.(1996). *Kazak Olbası*. Almatı: Kaynar.
- Artun, E. (1998). *Tekirdağ Halk kültürü araştırmaları*. Tekirdağ: Tekirdağ Genç Yöneticeler ve İş Adamları Derneği Yayınları.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lûgat-it- Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Tarih

- Kurumu Basımevi, 3(1).
- Aymautov, J. (1998). *Beş çiltlik eserler toplumu*, 4. Çilt, Almatı.
- Bapaeva, M.K. (2014). *Damu psikolojisi*, Almatı.
- Auezov, M. (2011), *İnsiklopediyası, "Atamura" baspası*, Almatı.
- Aytıs (1943), *Kazak Memelekettik Birikken Baspası*, Hazırlayan: Musirepov Ğ. Almatı.
- Aytıs (1988), *Kazak SSR Ğılım Akademiyası, M. Auezov Atındağı Adebıyet Jane Öner İnstitutı."Jazuşı" baspası*, Almatı, 1.
- Aytıs (1964), *Kazaktın memelekettik körkem adebıyet baspası*, Hazırlayanlar: Ahmetov Ş., Iskakov B., Seydehanov K., Almatı, 1
- Aytıs (1965), *Jazuşı Baspası*, Hazırlayanlar: Ahmetov Ş., Iskakov B., Seydehanov K., Almatı, 2.
- Aytıs (1988), *Kazak SSR Ğılım Akademiyası, M. Auezov Atındağı Adebıyet Jane Öner İnstitutı."Jazuşı" baspası*, Almatı, 2.
- Aytıs (1966), *Jazuşı Baspası*, Hazırlayanlar: Ahmetov Ş., Iskakov B., Seydehanov K., Almatı, 3.
- Başçetinçelik, A. (1998), *Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum Evlenme Ölüm*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukuruva Üniv, Adana.
- Baltabay, A., (2010). *Kazak Adebıyeti Ensiklopediyalık Anıktamalık*, Almatı, Aruna Yayınevi.
- Bayaliyeva, T. D. Verovaniya. (1972), *İh Perejitki u Kirgizov*, Frunze: İlim.
- Bayık, F. (1985), *Söğüt'te Sünnet*, İstanbul Üniversitesi Edebıyat Fakültesi Antropoloji Bölümü (Yayımlanmamış Lisans Bitirme Çalışması), İstanbul.
- Bolatkankızı, A. (2010), *Aykın gazetesı*.
- Boratav, P., Naili (1999), *100 soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi.
- Büyük Larousse. (1992), *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 7. Cilt* İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çınar, A. A. (1996). *Türk Dünyası Halk Kültürü üzerine araştırma ve incelemeler*. Muğla: Muğla Üniversitesi Matbaası.
- Cumagulov, A. (1995). *Tulparım menen Koşo Kömgülö*, Zaman
- Çelebi, M. S. (2017). "Türk Kültür Evreninde Toy "Denizli Örneğı" Kömen Yayınları, Ankara.

- Çıblak, N. (2002). “*Anadolu’da ölüm sonrası mezarlıklar çevresinde oluşan inanç ve pratikler*”. Türk Kültürü Y.XL 474 ss.605-614
- Daurenbekov, J. (1991). *Betaşar: Toy-tomalak*, Almatı: Öner Yayınevi.
- Demirci, K. (2008). “*Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine*”, Millî Folklor, 77, ss. 21-34.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabdullin, M. (2013). *Kazak halkının avız edebiyeti*. Almatı: Ravan.
- Göçgün, Ö. (1995). *Dünden Bugüne Yunus Emre*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Güngör, e. (1990). *Tarih ve Türkler*.(3.Basım). Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, B. (1991). *İnsan ve Kültür*, İstanbul.
- Hökelekli, H. (1991). *Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(3) ss.151-165.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Materyaller ve Araştırmalar.
- İslamjanulı, K.(2007). *Kazaktın otbası folklorı*. Almatı: Arıs.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Janibekov, Ö. (1993). *Uvakıt keruveni*. Almatı.
- Jean-Paul Roux (2001). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (1989). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk milli kültürü*. Ötüken yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2002). *Eski Türk Dini*. Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3
- Kalafat, Y. (1999). *Türkmen dünyasında karşılaştırmalı halk inançları çerçevesinde karakeçili türkmenleri*. Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKM Yayınları, Ankara.
- Kalibekova, A. (2011). *Narodnaya mudrost kazahov o vospitanyi*. Almaty.
- Karabulut, F. ve Gülmira, O. (2013). *Örtmece Sözlerin Mantiğı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Model Analizi*. Teke Dergisi, 2(2) ss.122-146.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kaya, D. (2014). *Türk dünyası ansiklopedik türk hal edebiyatı kavramları ve terimleri sözlüğü*, Akçağ Yayınları:1234, 3.baskı. Ankara.
- Kazak SSR Tarihi; Köne Zamannan Buginge Deyin (1982), II. Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası Yayınları (1983), III. Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası Yayınları.
- Keikin, C. (2010). *Atadan Osiyet, Anadan Kasıyet, Kazakların 7777 Atasözü*, Ülke Yayınevi.
- Kenjeahmetulu, S. (1994). *Kazaktın Salt Desturleri Men Adet-Gruptarı*.
- Kenjeahmetulu, S. (2010). *Kazak halkının geleneği*. Almatı.
- Koyanbaev, J. (1998). *Pedagoji, Bilim*.
- Kurbanali H.H. (1910). *Tevarih-i Hamse-i Şarki, Kazan*. Örnek Matbaası.
- Limon, B. (2007). *Kültürel değişim sürecinde popüler kültür ve kitsch kavramı*. İdil Dergisi, ss.106-115.
- Makin, K. (2009). *Saltındı sakta, dasturindi daripte*. Almatı Matbaası.
- Minjan, N. (1984). *Kazakların Damga ve Parolaları Konusunda Araştırmalar*. Büyük Türkeli, ss. 34-49.
- Nıgmetova, N. ve Duisenova, J. (2012). *Balalar psikolojisi*, Almatı.
- Nusipokasulu, A. ve Japarulu, A. (2011). *Ağaç beşikten yer beşiğe kadar, Kazak geleneği ve onun bilimsel üsleri 1*, Almatı Öner Yayınevi.
- Nusipokasulu, A. (2014). *Ağaç beşikten yer beşiğe kadar*. Öner Yayınevi.
- Okutan , H.T (1949). *Şebinkarahisar ve Civan*, Giresun.
- Ongarsınova, F. (1978). *Olender jinagı* 1. Kitap.
- Örnek, S.V (1971). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul.
- Ögel, B. (1987). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt IX/Türk Halk Musikisi Aletleri, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, S.V. (1995). *Türk Halk Bilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Örnek, S.V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Petrovskiy, A.V. (1976). *Genel psikoloji*.
- Radloff, W (1994). *Sibirya'dan, II, Çev. Ahmet Temir*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Radloff, V.V. (1870). *Güney Sibirya ve Dzungar bozkırlarında yaşayan Türk*

kabilelerinin halk edebiyatı örnekleri. Radloff. - SPb., bölüm III, Kırgız lehçeleri.

Ramazan, K. (2015). Çıldır Folklor ve Etnografyası, Ankara: *Karadeniz Dergi Yayınları*, 22.

Sağır, A. (2014). *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Santur, A. (1998). *Açık Hava Müzelerine Bir Örnek*. Hadeland (Norveç) Halk Müzesi, Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Ankara.

Schimmel, A. (2000). *Sayıların Gizemi*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Seçkin, K. (2016). *Şecere-İ Terakime'de Ölüm Örtmeces*. Karadeniz Araştırmaları, Yaz, Sayı 50 ss. 231-240.

Serik, A. (2005). *Kazak Halkının Dasturleri Men Âdet-Gurıptarı, I-II*. Arıs Yayınevi, Almatı.

Seyfullin, S. (1964). *Şıgarmalar. 6 tomдық*. Almatı: Jazuvşı. 2

Tanyol, C. (1970). *Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, İstanbul.

Toktoşov, K. (2005). *Teñir cana Kırgız*, Aalam, No: 26.

Tsirtautas Laude, İlze (1976). *K Voprosu o Tabu i Evfemizmah v Kazahskom Kirgizskom i Uzbekskom Yazıkah*. Sovetskaya Turkologiya, Akademiya Nauk Azerbaydjanskoy SSR, İyul Avgust No 4, ss.72-86

Ünal, A. (2010). *Günümüz Kırgız Toplumunda Doğum-Ölüm Geleneği ve Bunun Tarihi İzleri*, (Narın Bölgesi Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bişkek: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yardımcı, M. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk halk şiiri*. 10.Baskı İzmir.

Yüksekkaya, G. (2009). *Uçmağa Varmak Kitabı*. “Türklerde Ölümün Algılanışı Ölmek Karşılığı Kullanılan Kelimelerden Hareketle”, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Zeyneş, İ. (2002). *Kazak Türkleri*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Seyfulin, S. (1964), Eserler. Almatı.

Uahatov, B. (1974). *Kazak Halk Şiirleri*, Almatı.

Baytursinov, A. (1989), Eserleri. Jazuşı Yayınevi, Almatı.

Kurbangali, H. (1992). *Tauarih Hamsa (Beş Tarih)*, Almatı.

İslamjanoğlu, K. (1996). *Ağaç Beşiğinden Yer Beşiğine Kadar, Kazakların Aile gelenek şiirleri*, Almatı.

Batırlar Jırı, (1987). Ansiklopedi. Almatı.

Joldasbekov, M. (2014). *Kazak Önerinin Antologiyası*, Aytıs II. cilt, “Kültegin” Astana.

Kazak Adebietinin Tarihı (1960), I. cilt, 1. Kitap, Almatı.

Kazak Ensiklopediyası (1959). Adebiet, Kazaktın Halık Jumbaktarı, Almatı. 4.

Hazırlayanlar: Joldasbekov M., Negimov S., Maulet A., Almuhanova R., Koylibayev Ş. (2014). *Kazak Önerinin Antologiyası* Aytıs VII cilt, “Kültegin” baspası, Astana.

Kazaktın Etnografyalık Kategoriyalar (2011). *Uğımdar Men Ataularının Dastırlı Jıyesı*. Ensiklopediya, Almatı.

Kazirgi aytıs. I. kitap (2006). *Kültegin, Hazırlayanlar: Nurahmetulı M., Düysenğazin S.* Astana.

Kazirgi aytıs. II. kitap (2006). *Kültegin*, Hazırlayanlar: Aytulı N., Düysenğazin S. Astana.

Kazirgi aytıs. III. kitap (2006). *Kültegin*, Hazırlayanlar: Aytulı N. Astana.

Mukanov, S., (1984) Aytıs I. cilt, Almatı.

Hazırlayanlar: Kaskabasov S., Azibayeva B., Alibekov T., Alpısbayeva Q., Toyşanulı A. (2012), *Babalar Sözü: Jüztomdıq (Babalar Sözü: Yüz ciltlik)*, Astana, “Foliant” , 90.Cilt.

Hazırlayanlar: Kaskabasov S., Azibayeva B., Alibekov T., Alpısbayeva Q., Toyşanulı A. (2013), *Babalar Sözü: Jüztomdıq (Babalar Sözü: Yüz ciltlik)*, Astana, “Foliant” , 91.Cilt.

Aksoy, M. (2014). *Tarihin Sessiz Dili Damgalar*. İstanbul.

Bozbay, H. (2013). Geçmişten günümüze aşık oyunları. Folklor ve edebiyat, Almatı.

BURKE, P. (1996). *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, Çev: Göktuğ Aksan, İmge Yayınevi

Dijital Kaynaklar

Jas Alaş gazetesi, 12.07.2017.

<http://www.bilu.kz/rogdenye.php> 12.04.2018

www.kitaphana.kz (17.10.2018)

(<https://kz.otyrrar.kz/2012/07/s%D2%AFndet-tojj-m%D2%B1sylan%D2%93a-mindet-tojj/>).17.08.2019

(<https://e-history.kz/ru/publications/view/3777>) 10.09.2019

(<https://informburo.kz/kaz/aza-oyuyny-syry-oyudy-alay-ou-kerek-.html>). 8.10.2019

(http://www.vkoem.kz/catalogs_vkoem/kazahskie_juvelirnye_ukrasheniya_kaz/braslety.htm) 11.10.2019

(<https://qazbrand.info/all/1360/yz-zatu-tojyny-nderi-sy-su-ajym-a/>) 23.12.2019

Kaynak Kişiler

K.K.1: Şamşıya Abdualieva, 1941, Janakorgan kenti, Tömenarık, öğretmen.

K.K.2: Nuriddin Ermaşev, 1937, Janakorgan kenti, Tömenarık, emekli.

K.K.3: Saken Seyilbek İkrambayulı, doçent, 1954, Jambıl kenti, Sarıözekişçesi, Folklor tanıtıcı, doçent.

K.K.4: Nurlanbekova Erya Kaşkınbekovna, 1959, Taraz, doçent.

K.K.5: Kanseyitova Ulbolsın, 1954, Almatı, öğretmen.

K.K.6: Orazımbetov Jandilda, 1940, Kızılorda, emekli.

K.K.7: Aljanov Adilbek, 1963, Baikonur, mekanik.

K.K.8: Abişeva Orınşa, 1957, Türkistan, emekli.

K.K.9: Nauanova Kulan, 1953, Kızılorda bölgesi, Aral, doktor, emekli.

K.K.10: Nauanov Nurman Kojasulu, 1966, Kızılorda bölgesi, Aral.

K.K.11: Nauanova Zaripa Abdibekovna 1965, Janakorgan kenti, emekli.

K.K.12: Bimendina Gulşat Jakenkızı, 1966, Karagandı, orta okul müdürü.

K.K.13: Sagira Odanova Amageldikızı, 1968, Tülkibas kenti, Maşat işçesi, Kazak Dili ve Edebiyatı, profesör.

K.K.14: Satbekova Aygöl Amantaykızı, 1967, Kızılorda şehri, Janakorgan kenti, Kazak Dili ve Edebiyatı, profesör

K.K.15: Tınıştık ErmekovaNurdauletkızı, 1966, Aktöbe şehri, Bayganin kenti, Kazak Dili ve Edebiyatı, profesör.

K.K.16: Aşimov Majit Aydarbekoviç, 1956, Janakorgan kenti, Jayılma ilçesi, pilot, iş adamı, emekli.

K.K.17: Jünisova Külayna, 1958, Janakorgan kenti, Jayılma ilçesi, dükkâncı, emekli.

K.K.18: Kudabasova Ulbosın Bayanovna, 1958, Aktöbe şehri, No 174 gimnaziya, öğretmen

K.K.19: Şolpanbekova Gülnar Seysenbekovna, 1966, Jambıl kenti, Talas ilçesi, No 174 gimnaziya, öğretmen

- K.K.20: Baysalova Marjan Rahmetollina, 1964, Jambıl kenti, Korday ilçesi, No 174 gimnaziya, öğretmen
- K.K.21: Mirzahojayev Aydar-Koja, 1955, Talap kenti, mühendis, emekli.
- K.K.22: Smatulla Rüstem Alimbetoviç, 1957, Talap kenti, şöfür.
- K.K.23: Atabayev Fayzulla Atabayev, 1956, Şiyeli kenti, Talap ilçesi, tarla işçisi, emekli.
- K.K.24: Jumanova Külayım Muhataşovna, 1957, Atırau şehri, Kurmangazı kenti, öğretmen, emekli.
- K.K.25: Zamanova Aymansulu Zamanovna, 1959, Janakorgan kenti, Oktyabr ilçesi, tarla işçisi, emekli.
- K.K.26: Jünisova Sarsenkül Duanovna, 1954, Terenözek kenti, öğretmen, emekli.
- K.K.27: Kojabekova Ulbosın Sayfudinovna, 1959, Jetisay kenti, tarla işçisi, emekli.
- K.K.28: Umenova Bibihadişa Saydayevna, 1930, Otırar kenti, Şauildir ilçesi, aşçı.
- K.K.29: Şakenova Pernekül Payırovna, 1958, Janakorgan kenti, çamaşırhane ilçesi, emekli.
- K.K.30: Dosjanova Janaegul Dagistanova, 1973, Aktau şehri, iş adamı.
- K.K.31: Konkayeva Venera Abdirazakovna, 1971, Kızılorda şehri, öğretmen.
- K.K.32: Abanova Şaliman Nurgalımovna, 1961, Taldıkorgan kenti, Sarkan ilçesi, işsiz.
- K.K.33: Ömirbekova Nazım Musahanovna, 1973, Almatı şehri, Kegen kenti, Jalanaş ilçesi, öğretmen.
- K.K.34: Akılhojayev Polat Ahmetoviç, 1955, Talap kenti, şöför, emekli.
- K.K.35: Baybatırov Serikbolat, 1957, Doğu Kazakistan bölgesi, Oskemen şehri, Katon Karagay ilçesi, iş adamı.
- K.K.36: Baybatırova Kulsika, 1957, Doğu Kazakistan bölgesi, Oskemen şehri, Katon Karagay ilçesi, emekli.
- K.K.37: Jakayeva Halbibı Saparbayevna, 1960, Janakorgan kenti, Tömenarık ilçesi, küaför, emekli.
- K.K.38: Gabbasova Hanşayım, 1922, Semei şehri, emekli.
- K.K.39: Gabbasova Lazzat Karataevna, 1957, Semei şehri, emekli.
- K.K.40: Jünisova Özipa Seyilhanova, 1956, Janakorgan kenti, Manap ilçesi, emekli.
- K.K.41: Aytuman Onay Usturganovna, 1959, Aktau şehri, öğretmen.

K.K.42: Şaymerdenova Kuralai Junusovna, 1952, Karagandı şehri, Temirtau ilçesi, öğretmen.

K.K.43: Uvaliyeva Zaynephana Tursınbekovna, 1960, Almatı şehri, öğretmen.

K.K.44: Abanov Alihan Nurgalımovıç, 1958, Taldıkorgan kenti, Sarkan ilçesi, Almalı orta okul müdür yardımcısı, emekli.

K.K.45: Rayımbaeva Gulmaira, 1971, Jambıl kenti, Merki ilçesi, öğretmen.

K.K.46: Kapişeva Juldız Murzabekovna, 1974, Almatı, psikolog.

K.K.47: Karımjanova Almira, 1969, Türkistan, hemşire.

K.K.48: Akankızı Gulnar, 1972, Çin, öğretmen.

K.K.49: Omarov Kayırtay Karataevıç, 1966, Karagandı, güvenlik müdürü.

K.K.50: Kebirova Şolpan Turekulbekovna, 1967, Çimkent şehri, Arıs kenti, dükkâncı, iş hanımı.

EKLER

EK 1

“Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri” Başlıklı Doktora Tez

Çalışmasının Derleme Soruları

Hayatın Geçiş Dönemleriyle İlgili Sorular

Doğum Öncesi Doğum Esnası Doğum Sonrası Gelenek Görenekler Nelerdir?

1. Çocuk sahibi olmak istemeyenler ne gibi uygulamalara başvurmakladır?
2. Çocuğu obuasını istediği halde çocuk sahibi olmayanlar ne gibi uygulamalara başvurmaktadır'?
3. Çocuğun cinsiyetini tayin için neler yapılmaktadır?
4. Sık sık çocuğu düşen kadınlar ne gibi uygulamalara başvurmaktadır?
5. Erkek çocuk sahibi olmak isteyenler ne gibi uygulamalar yapmaktadır?
6. Doğacak çocuğun çirkin, sakat olmaması için ne gibi uygulamalar yapmaktadır?
7. Doğacak çocuğun erkek olması niçin istenir?
8. Doğumdan önce çocuk için ne gibi hazırlıklar yapılır?
9. Doğumu kimler yaptırmaktadır?
10. Doğum sırasında hangi araç ve gereçler kullanılmaktadır?
11. Göbek kordonunun kesilmesiyle ilgili gelenekler nelerdir?
12. Doğumdan sonra çocuğun yıkanmasıyla ilgili gelenekler nelerdir?
13. Çocuğun giydirilmesiyle ilgili gelenekler nelerdir?
14. Doğum yapan kadınla ilgili gelenekler nelerdir?
15. Doğum aileye nasıl duyurulur? Haberi veren kişi nasıl mükâfatlandırılır?
16. Çocuk ilk defa kimin kucağına verilir? Çocuğu kucağına alan ne yapar?
17. Çocukları yaşamayan aileler çocuklarının yaşaması için hangi uygulamalara başvurur?
18. İkiz çocuklar için ne gibi uygulamalar yapılır?
19. Loğusanın sütünün bol olması için ne yapılır?
20. Doğan çocuklar için kurban kesilir mi? Mevlit okutulur mu?
21. Çocuğa ne zaman ad verilmektedir? Kimler ad vermektedir?
22. Çocuğa ad verilirken hangi gelenekler uygulanmaktadır?
23. Çocuğa verilen adların veriliş sebepleri nelerdir?
24. Çocuk görmeye ne zaman kimler gelir?

- 25.Çocuk görmeyle ilgili gelenekler nelerdir?
- 26.Çocuk ve anne ilk defa sokağa ne zaman çıkabilir? Kırk günden önce sokağa çıkmak mecburiyetinde kalan anne ve çocuk için ne gibi tedbirler alınır?
- 27.İlk sokağa çıkışta kimin evine gidilir?
28. Al karısı nedir? Yörede inanılıyor mu? Al karısının loğusa kadın ve çocukla ilgisi nedir?
29. Al basmasına karşı loğusa ve çocuk için ne gibi tedbirler alınır?
30. Loğusa veya çocuğa al basarsa ne yapılır?
31. Kırk basması nasıl olur?
32. Loğusa veya çocuğu kırk basmaması için neler yapılır?
33. Loğusa veya çocuğu kırk basarsa ne yapılır?
34. Kırklama ne zaman, nasıl yapılır?
35. Kırklamada kullanılan su, eşya, ne gibi işlemlere tabi tutulur?
36. Bir yıla kadar çocuğun beslenmesi nasıl yapılır?

EK 2**“Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri” Başlıklı Doktora Tez****Çalışmasının Derleme Soruları****Hayatın Geçiş Dönemleriyle İlgili Sorular****Sünnet Öncesi Sünnet Esnası Sünnet Sonrası Gelenek Görenekler Nelerdir?**

1. Genellikle erkek çocuklar kaç yaşında, hangi mevsimde sünnet edilmektedir?
2. Sünnet hazırlıkları nelerdir?
3. Sünnet çocuğunun yatağı nasıl hazırlanır?
4. Sünnet çocuğunun kıyafeti nasıldır?
5. Sünnete kimler çağrılır? Çağrı nasıl yapılır?
6. Sünnete gelenler ne gibi armağanlar getirir?
7. Sünneti kimler yapmaktadır? Halk arasındaki adlan nelerdir?
8. Sünnet yapılırken hangi araç ve gereçler kullanılmaktadır?
9. Kirvelik nedir? Kirvelerin görevleri nelerdir?
10. Kirve, sünnet çocuğuna ne gibi bir hediye verir?
11. Sünnet töreni, düğünü nasıl yapılmaktadır?
12. Sünnet sonrası gelenekleri nelerdir?
13. Sünnette Mevlit okutuluyor mu? Okutuluyorsa gelenekleri nelerdir?
14. Sünnetli çocukla ilgili inançlar nelerdir?
15. Hayır sünnetleri nasıl yapılır?

EK 3**“Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri” Başlıklı Doktora Tez****Çalışmasının Derleme Soruları****Hayatın Geçiş Dönemleriyle İlgili Sorular****Evlenme Öncesi Evlenme Esnası Evlenme Sonrası Gelenek Görenekler Nelerdir?**

1. Evlenilecek kız ve erkekte aranan özellikler nelerdir?
2. Evlenmemiş kız ve erkeklere ne ad verilir?
3. Evlenmemiş kız ve erkeklerin kismetlerini açmak için ne gibi uygulamalara başvurulmaktadır?
4. Gençler-evlenme isteğini nasıl belli ederler?
5. Evlenme çağının başlangıcı kez ve erkeklerde hangi yaştır?
6. Kız araması nasıl yapılmaktadır?
7. Kızın beğenilmesi hâlinde kız isteme nasıl olmaktadır?
8. Söz kesimi nasıl yapılmaktadır?
9. Gençlerin anlaşması hâlinde evliliğe hazırlık nasıl olmaktadır?
10. Kız kaçırma olayı hangi hâllerde meydana gelmektedir? Bu olaylar nasıl çözümlenmektedir?
11. Beşik kertmesi evlenmeler nasıl olmaktadır?
12. Nişan hazırlıkları nasıl yapılmaktadır?
13. Nişan gelenekleri nelerdir? Nişanda kıza neler takılır?
14. Nişana kimler davet edilir?
15. Nişanlanma nasıl yapılır?
16. Nişanda hangi eğlenceler yapılır?
17. Nişandan sonra nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları nasıl olmaktadır?
- İS. Nişan bozulursa, kız tarafı, aldığı armağanları geri verir mi?
19. Kurban bayramında oğlan tarafı nişanlı evine kurban gönderirini?
20. Başlık, ağırlık veriliyor mu? Miktarı nedir?
21. Başlık kesilme toplantısı nasıl olmaktadır?
22. Kız kaçının olaylarında başlık veriliyor mu?
23. Başlık nasıl verilmektedir?
24. Başlık dışında kız tarafına başka ne gibi armağanlar verilmektedir?
25. Geline ailesi tarafından ne gibi çeyiz verilir?
26. Çeyiz defteri, cüzdanı tutuluyor mu? Tutuluyorsa nasıl?

- 27.Çeyiz asma, gösterme geleneği var mı? Varsa nasıl yapılıyor?
- 28.. Düğüne davet nasıl yapılır?
- 29.Düğüne davet edilenler hediye olarak neler getirirler?
- 30.Düğün için yiyecek, giyecek olarak ne gibi hazırlıklar yapılır?
- 31.Gelin alma nasıl yapılır?
- 32.Gelin güveyin evine girerken neler yapılır? Anlamları nelerdir?
- 33.Düğünde ne gibi eğlenceler yapılmaktadır? Oynanan oyunlar, söylenen türküler nelerdir?
- 34.Düğünde neler yenilip, içilmektedir?
- 35.Düğünde geline neler armağan edilmektedir?
- 36.Resmî nikâh, imam nikâhı nasıl yapılmaktadır?
- 37.Gerdeğe nasıl girilir? Gerdek Öncesi ve sonrası gelenekleri nelerdir?
- 38.Düğünün ertesi günü neler yapılır?
39. Gelin, kayınpederine ve kayınvalidesine nasıl hitap eder, nasıl davranır?
40. Akraba aileler arasındaki ilişki nasıldır?
41. Gelinin kocası ölüne ne yapılır?
- 42.Gelin ölürse ne yapılır?
- 43.Akraba evlilikleri hakkında halkın inançları nelerdir?

EK 4**“Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri” Başlıklı Doktora Tez****Çalışmasının Derleme Soruları****Hayatın Geçiş Dönemleriyle İlgili Sorular****Ölüm Öncesi Ölüm Esnası Ölüm Sonrası Gelenek Görenekler Nelerdir?**

1. Ölümü düşündüren ön belirtiler nelerdir? (Hayvanlarla, eşyalarla, rüyalarla ilgili vb.)
2. Ölecek kişi hasta ise ölüm belirtileri nelerdir?
3. Ölümü uzaklaştırmak için halkın aldığı tedbirler, uyguladığı pratikler nelerdir?
4. Bir hastanın öleceğine kanaat getirilirse neler yapılır?
5. Ölüm olayının hemen arkasından yapılan işler nelerdir?
6. Ölünün gözlerinin açık olması hakkındaki inanmalar nelerdir?
7. Sabahleyin ölen kimse ne zaman gömülür?
8. Öğlen vakti ölen kimse ne zaman gömülür?
9. Akşam vakti ölen kimse ne zaman gömülür?
10. Ölü bir gün bekletilecek olursa nasıl bekletilir?
11. Ölü gömülmeye nasıl hazırlanır? Yıkama, kefenleme işleriyle ilgili gelenekler nelerdir?
12. Ölünün yıkama suyundan artanı ne yapılır?
13. Cenaze namazı nasıl kılınır? Bu namaza kimler katılır?
14. Ölü mezarlığa nasıl taşınır?
15. Mezar kazmayla ilgili gelenekler nelerdir?
16. Ölü mezara nasıl gömülür?
17. Gömülme işlemi sırasında ne gibi dinî işlemler yapılır?
18. Ölü yemeği veriliyorsa özellikleri nelerdir?
19. Başsağlığı ziyaretleri nasıl yapılır?
20. Ağıtçıların görevleri nelerdir?
21. Yas tutma geleneği var mı? Varsa nasıl uygulanmaktadır?
22. Yas ne zaman kalkmaktadır? Yasın kalktığı nasıl belli edilmektedir?
23. Mezar ilk defa ne zaman ziyaret edilmektedir?
24. Başka hangi zamanlarda mezar ziyaret edilmektedir? Mezar ziyaretlerinde neler yapılmaktadır?
25. Ölünün ruhu hakkındaki inançlar nelerdir?
26. Mevlit okutma geleneği var mıdır? Varsa nasıl uygulanmaktadır?

27. Ölüünün, yaşarken giydiği kıyafetler ne yapılır?
28. Vasiyetle ilgili gelenekler nelerdir?
29. Mezarlıkta aynı ailenin fertleri yanyana mı gömülmektedir? Karı koca mezarları nasıl olmaktadır?
30. Mezarın iki ucuna neler dikilmektedir? Anlamları nedir?
31. Mezar taşlarına neler yazılmaktadır?
32. Mezarın herhangi bir yerine ağaç veya çiçek dikilir mi? Dikilme sebebi?
33. Mezarlıklarla ilgili inanmalar nelerdir?
34. Çocukluk çağında ölenler hakkındaki inanmalar nelerdir?
35. Ölüm olayı hakkındaki inanmalar nelerdir?
36. Ölülerin adları geçtiğinde neler söylenmektedir?

EK 5
FOTOGRAFLAR

Doğumhanede

Kırkınan Çıkarmaya hazırlıklar.

Alihan, Beşik Düğünü, 2019. Toybistar

Beşik Düğünü, çocuk kıyafeti, oyuncakları, beşiği

Akrabaları toplanıp bebeği “beşığe salu” geleneğini yaparlar. “Beşığe salu” Kazak Türklerinde yeni gelin olan kızın ilk doğumunda yapılan bir gelenektir.

Aralbek Balkadiša 15.05.2017 yıl doğumlu “Tusau Kesu” düğünü

Aydarulu Akjan 2017 Kızılorda

Bulekbaeva Sanya 1990 yıl doğumlu, 2017 yıl. Uğurlama düğünü

Abişeva Gülnaz 1999 y.d. Janakorgan, Şımıldık'ta oturan gelin. 2019

Gelinler, Kiyiz Ui yanında yemek yaparken, Almatı, 2018y.

Jumadilov Tolegen 1995 y.d

Bulekbaeva Sanya 1990 yıl doğumlu, 2017 yıl. Uğurlama düğünü

Tursinova Ruhiya 1992 yıl doğumlu, Kız Uğurlama düğünü 2018.

Otaş Gülbanu Kस्ताubaykızı. Kız Uğurlama düğünü. Çimkent, 2019.

Rahımjanova Nazerke, Dini Nikah, Almatı, 2015y.

Kobeeva Jadıra, Dini Nikah, Kegen, 2013

Karataeva Janayım, Düğün yerine gitmeden önce damat ve gelin limuzin gibi lüks bir araçla güzel yerlere gitmesi. Almatı, 2017y.

Düğün esnasında kız tarafının akrabaları iyi dilek söyleme sırası, Çimkent, 2018.

Abişulu Abdibek 1923-1994 y.y.

Smatulakzyzy Bayan 1925-2004y.y.

K.K.1: Şamşıya Abdualieva, 1941, Janakorgan kenti, Tömenarık, öğretmen.

K.K.2: Nuriddin Ermaşev, 1937, Janakorgan kenti, Tömenarık, emekli.

K.K.47: Karimjanova Almira, 1969, Türkistan, hemşire.

K.K.3: Saken Seyilbek İkrabayalı, doçent, 1954, Jambıl kenti, Sarıözekişçesi, Folklor tanımı, doçent.

K.K.45: Rayimbaeva Gulmaira, 1971, Jambıl kenti, Merki ilçesi, öğretmen.

K.K.9: Nauanova Kulan, 1953, Kızılorda bölgesi, Aral, doktor, emekli.

K.K.46: Kapişeva Juldız Murzabekovna, 1974, Almatı, psikolog.

K.K.43: Uvaliyeva Zaynephhan Tursınbekovna, 1960, Almatı şehri, öğretmen.

K.K.48: Akankızı Gulnar, 1972, Çin, öğretmen.

K.K.19: Şolpanbekova Gülnar Seysenbekovna, 1966, Jambıl kenti, Talas ilçesi, No 174 gimnaziya, öğretmen

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/06/2020

Tez Başlığı : KAZAK TÜRKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **220** sayfalık kısmına ilişkin, **29/06/2020** tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **17** tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☐ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç/dâhil
- 4- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29.06.2020

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Gülzana NAUANOVA

Öğrenci No: 17201500002

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Programı: HALK EDEBİYATI

Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Tarih: 29/06/2020

Tez Başlığı: KAZAK TÜRKLERİNİN HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29.06.2020

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Gülzana NAUANOVA
Öğrenci No: 17201500002
Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı: HALK EDEBİYATI
Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>
Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

İsim Soyisim:

Nauanova Gulzana Nurmankızı

Yaşadığı Yer

Almatı şehri, Kalkaman ilçesi, Junisov sokağı 2

Cep Telefonu

+905389103007, +7 747 531 17 44

E-posta Adresi

guzi-erke@mail.ru

Doğum Tarihi

16 Ekim 1989

Uyruk

Kazak

Cinsiyet/Medeni Hal

Kadın/ Bekâr

Çalışma Bilgileri

Mesleği / Unvanı

Doktora Öğrencisi (Türk Dili ve Edebiyatı)

Çalışma Durumu

İngilizce öğretmeni

Toplam İş Deneyimi

5 Yıl

Eğitim Bilgileri

Genel Eğitim Seviyesi

1996-2007

Abıztöbe adındaki okul (Düz Lise)

(Lise)

2007-2011

Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi

(Lisans)

Yabancı Dili: İki Yabancı Dili (İngilizce-Türkçe)

2012-2014

Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi

(Yüksek Lisans)

Yabancı Dili: İki Yabancı Dili (İngilizce-Türkçe)

Londra LAMS (London Academy Management of Sciences

Eylül 2016

Türkiye, Ardahan Üniversitesi

(Doktora)

Sosyal Bilimler Enstitüsü (Türk Halk Edebiyatı)

Yabancı Dil

Kazakça (Ana Dili)

Rusça (Çok iyi)

Türkçe (Çok iyi)

İngilizce (Çok iyi)

Korece (Sözlükle)